

ผลกระทบต่อวิถีชีวิตชุมชนของชาวประมงพื้นบ้านจากการระเบิดแก่งในแม่น้ำโขง : กรณีศึกษา
ตำบลเวียง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย

นางสาวสุชมา อรุณจิต

สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาพัฒนามนุษย์และสังคม (สหสาขาวิชา)

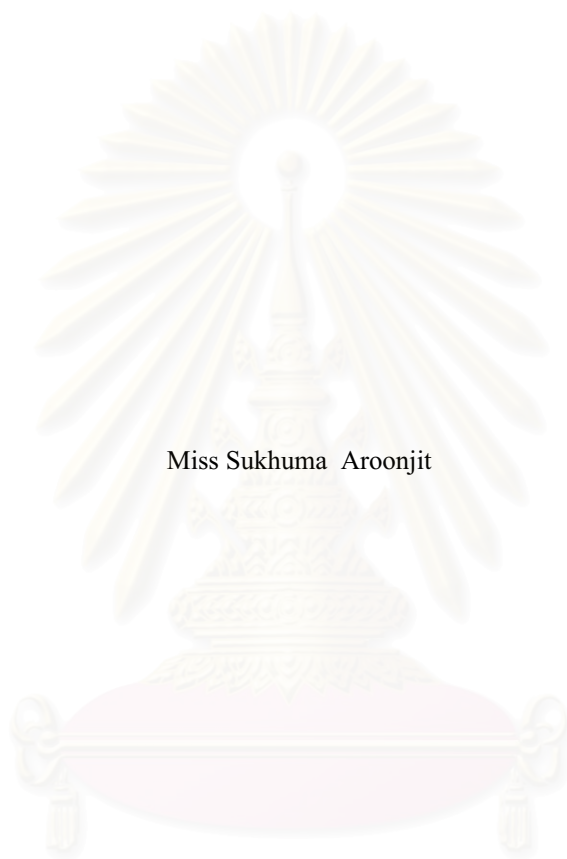
บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2549

ISBN 974-14-3909-1

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

THE IMPACT OF RAPIDS BLASTING OF MEKONG RIVER ON LOCAL FISHERY
COMMUNITY LIVELIHOOD : A CASE STUDY OF VIENG SUB-DISTRICT,
CHIANGKHONG DISTRICT, CHIANGRAI PROVINCE

Miss Sukhuma Aroonjit

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Arts Program in Human and Social Development
(Inter - Department)

Graduate school Chulalongkorn University

Academic Year 2006

ISBN 974-14-3909-1

หัวข้อวิทยานิพนธ์

ผลกระทบต่อวิถีชีวิตชุมชนของชาวประมงพื้นบ้านจากการระเบิดแก่งใน
แม่น้ำโขง : กรณีศึกษา ตำบลเวียง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย

โดย

นางสาวสุพมา อรุณจิต

สาขาวิชา

พัฒนามนุษย์และสังคม

อาจารย์ที่ปรึกษา

ดร. ธัญญาทิพย์ ศรีพนา

อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม

นางสาวพรพิมล ศรีโชติ

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้นับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วน
หนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทบัณฑิต

..... กณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ม.ร.ว. กัลยา ตึงศภัทย์)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(ศาสตราจารย์ ดร. อมรา พงศาพิชญ์)

..... อาจารย์ที่ปรึกษา
(ดร. ธัญญาทิพย์ ศรีพนา)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม
(นางสาวพรพิมล ศรีโชติ)

..... กรรมการ
(ดร. หิมาจ ลาภชานนท์)

..... กรรมการ
(ดร. นฤมล อรุโณทัย)

..... กรรมการ
(นางกนกพรรณ อยู่ชา)

สุพมา อรุณจิต :ผลกระทบต้อวิถีชีวิตชุมชนของชาวประมงพื้นบ้านจากการระเบิดแก่งในแม่น้ำโขง :กรณีศึกษา ตำบลเวียง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย. (THE IMPACT OF RAPIDS BLASTING OF MEKONG RIVER ON LOCAL FISHERY COMMUNITY LIVELIHOOD : A CASE STUDY OF VIENG SUB-DISTRICT, CHIANGKHONG DISTRICT, CHIANGRAI PROVINCE) อ.ที่ปรึกษา : ดร.ธัญญาทิพย์ ศรีพนา อ. ที่ปรึกษาร่วม : อ.พรพิมล ทวีโชติ, 155 หน้า. ISBN 974-14-3909-1

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาผลกระทบต้อวิถีชีวิตชุมชนประมงพื้นบ้าน ต.เวียง อ.เชียงของ จ. เชียงราย ด้านเศรษฐกิจและวัฒนธรรม และเพื่อศึกษารูปแบบการเคลื่อนไหวและการมีส่วนร่วมของประชาชนในการคัดค้านการระเบิดแก่งแม่น้ำโขง ผลการศึกษาพบว่า ชุมชนประมงมีวิถีชีวิตที่ด้อยทั้งพาททรัพยากรธรรมชาติในแม่น้ำโขง แต่หลังจากการระเบิดแก่งแม่น้ำโขงตั้งแต่ปี 2545 ระบบนิเวศในแม่น้ำโขงเปลี่ยนแปลงไป จำนวนปลาลดลง ค่าใช้จ่ายในการดำรงชีพสูงขึ้นในขณะที่รายได้กลับลดลง ชาวประมงต้องเป็นหนี้สินมากขึ้น ภายใต้อาภาวะกดดันทางเศรษฐกิจชาวประมงหลายคนต้องเลิกประกอบอาชีพประมง หันไปประกอบอาชีพ ค้าขาย ธุรกิจการท่องเที่ยว รับจ้าง กรรมกรก่อสร้างทั้งในและนอกชุมชน เมื่อระบบผลิตเปลี่ยนแปลงไป ส่งผลให้ความเชื่อต่อสิ่งเหนือธรรมชาติลดลง พิธีกรรมของชุมชนเปลี่ยนแปลงรูปแบบไป ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนไม่เหนียวแน่นดังเช่นในอดีต

ความเดือดร้อนที่ชาวประมงได้รับ ทำให้ชาวประมงพื้นบ้านรวมตัวกันเพื่อคัดค้านการระเบิดแก่ง โดยการรวมกลุ่มชาวประมงกับองค์กรท้องถิ่น เกิดเป็นขบวนการศึกษาวิจัยแม่น้ำโขงและทรัพยากรธรรมชาติในแม่น้ำโขง และขบวนการรณรงค์เรียกร้องสิทธิของชุมชนในการคุ้มครองทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น นอกจากนี้ยังได้สร้างเครือข่ายพันธมิตรกับองค์กรภายนอกท้องถิ่น มีขบวนการเคลื่อนไหวที่เป็นรูปธรรมชัดเจนและมีความต่อเนื่อง ทำให้รัฐหันมาให้ความสนใจให้ความร่วมมือในการรับฟังและแก้ไขปัญหาของชุมชน ระวังการดำเนินการระเบิดแก่งชั่วคราวจนถึงปัจจุบัน

สถาบันวิจัยประชากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สาขาวิชา พัฒนามนุษย์และสังคม (สหสาขาวิชา) ลายมือชื่อนิสิต.....*สุพมา อรุณจิต*
ปีการศึกษา 2549 ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา.....*ดร.ธัญญาทิพย์ ศรีพนา*
ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาร่วม.....*อ.พรพิมล ทวีโชติ*

4689168220 : MAJOR HUMAN AND SOCIAL DEVELOPMENT

KEY WORD: THE IMPACT / RAPIDS BLASTING / MEKONG RIVER / LOCAL FISHERY / CHIANGKHONG
 SUKHUMA AROONJIT : THE IMPACT OF RAPIDS BLASTING OF MEKONG RIVER ON LOCAL
 FISHERY COMMUNITY LIVELIHOOD : A CASE STUDY OF VIENG SUB-DISTRICT, CHIANGKHONG
 DISTRICT, CHIANGRAI PROVINCE. THESIS ADVISOR : THANYATHIP SRIPANA, Ph.D. THESIS
 COADVISOR : PORNPIMON TRICHOT, 155 pp. ISBN 974-14-3909-1.

The purpose of this thesis is to study the effect of the rapids blasting in Mekong river the respect to economy and cultural of the local fishery community livelihood in Vieng sub-district Chiangkhong district, Chiangrai province, including the movement of the community against rapids blasting. It was found that local fishery community livelihood is dependant on natural resources from Mekong river. But since year 2002 after the blasting, the ecology of the Mekong river has changed, the quantity of fish had decreased, cost of living has increased while the income has decreased, and fishermen are in debt more than in the past. Because of economic pressure, many fishermen have to abandon fishery and change to trade, tourist and wage labor. Change in the production system effects faith, and ceremonial life of local community.

The hardship that fishermen had faced, made local fishermen organize of themselves and against rapids blasting by joining with other local organizations, resistance movements to study are formed natural resources available in Mekong river and rights of the community to protect the natural resources. They also formed alliance network with the outside organizations. The movements are clearly and continuously organized. That government became interested and participated in resolving the community problem. The rapids blasting has now been temporary stopped.

Field of study Human and Social Development (Inter-department)
 Academic year 2006

Student's signature
 Advisor's signature
 Co-advisor's signature

Sukhuma Aroonjit
 Thanyathip Sripana
 Pornpimon Trichot

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์นี้สำเร็จได้ด้วยความเมตตากรุณาจาก ดร. รัชฎาธิปไตย ศรีพนา อาจารย์ที่ปรึกษา อาจารย์ พรพิมล ศรีโชติ อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม ที่ได้ให้ความช่วยเหลือ คำแนะนำ ความรู้และ กำลังใจตลอดเส้นทางที่เหนื่อยยากลำบากนี้ ผู้ศึกษาขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงไว้ ณ โอกาสนี้

ขอขอบพระคุณ ศ.ดร. อมรา พงศาพิชญ์ ประธานกรรมการสอบ ที่ให้คำแนะนำที่เป็น ประโยชน์ในการทำวิทยานิพนธ์ ขอบพระคุณ ดร.พินิจ ลาภชนานนท์ ดร.นฤมล อรุโณทัย และ อาจารย์ กนกพรรณ อยู่ชา ที่กรุณาเป็นกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ให้คำปรึกษา แนะนำที่เป็น ประโยชน์และมอบกำลังใจที่ดีเสมอมา

ขอขอบพระคุณพ่อสม โชค อรุณจิตและแม่สมสุข อรุณจิต ผู้เป็นดั่งร่มโพธิ์ ร่มไทร ที่คอย ช่วยเหลือสนับสนุนการทำวิทยานิพนธ์ในทุกด้าน ด้วยความรักและความปรารถนาดี หวังอยากเห็น ลูกมีชีวิตที่ดีในวันข้างหน้า ขอบคุณนื่องก๊อ นื่องก๊ว สำหรับความรัก ความห่วงใยที่มีให้ ครอบครัว ที่อบอุ่นเป็นแรงใจที่สำคัญที่สุดเสมอ

ขอขอบคุณ คุณไชยณรงค์ เศรษฐเชื้อ คุณสุมาต ภูลายาว ที่ให้ข้อมูลและคำชี้แนะที่ดี ขอบคุณ คุณนิวัติ ร้อยแก้ว หรือ “ครูตี๋” ที่เอื้ออาทรให้ที่พักพิงหลบฝนนอนตลอดการทำวิทยานิพนธ์ ขอบคุณ พี่อุ๊ด พี่เกียรติ พี่ไผ่ พี่จิว พี่รุ่ง หนูแดง พี่เมียร พี่อาทิตย์ พี่กัม พี่นพ แจ็ค หน้อย พลอย ที่ คอยดูแล ให้ความช่วยเหลือในการลงทะเบียน ขอบคุณชาวประมงและชาวบ้านทุกคนกับน้ำใจ ไมตรีที่มีให้ โดยเฉพาะครูตู้ ลุงแพง ลุงสมบูรณ ลุงช้อ ลุงเสาร์ พี่เอส

ขอขอบคุณสำหรับกำลังใจดีๆที่ได้รับจาก ฉัตร ขอบคุณมิตรภาพทั้งดงามและความช่วย เหลือที่ได้รับจาก มิ่งค์ ลูกปัด น้ามนต์ มะตูม ปลา อุ๊ด พี่แดง ตลอดจนเพื่อนๆทุกคนที่ไม่เคยทอดทิ้ง กันในยามท้อแท้

สุดท้ายขอขอบคุณพี่องค์กรพัฒนาเอกชนYT พี่อูฐ พี่หมั่น พี่ผึ้ง พี่หนึ่ง พี่เด็ก เยาวชน ลำโคมใหญ่ทุกคน พี่ดร พี่เพชร พี่เล็ก และเพื่อนๆกลุ่มวัชพืช ธรรมชาติ ที่ช่วยเปิดโลกทัศน์จาก เมืองแคบ สู่ท้องนาปากกว้าง ด้วยวลีที่ว่า “เด็ดดอกไม้ดอกเดียว สะเทือนถึงดวงจันทร์” อันเป็น แรงจูงใจให้ผู้ศึกษาสนใจที่จะเรียนรู้ความจริงของสรรพสิ่งรอบตัว

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญภาพ.....	ฉ
สารบัญตาราง.....	ฉ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
1. ที่มาและความสำคัญของปัญหา.....	1
2. วัตถุประสงค์ในการศึกษา.....	4
3. ขอบเขตการศึกษา.....	4
3.1 ขอบเขตเชิงพื้นที่.....	5
3.2 ขอบเขตเชิงระยะเวลา.....	5
3.3 ขอบเขตประเด็นในการศึกษา.....	6
4. แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง.....	6
4.1 แนวคิดเกี่ยวกับวิถีชีวิตและการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม.....	6
4.2 แนวคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางนิเวศกับการปรับตัวทางวัฒนธรรม.....	9
4.3 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	14
5. กรอบแนวคิด.....	21
6. นิยามเชิงปฏิบัติการ.....	25
7. วิธีการศึกษา.....	27
8. ปัญหาและอุปสรรคในการศึกษา.....	28
9. การวิเคราะห์ข้อมูล.....	29
10. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	29
บทที่ 2 การระเบิดแก่งในแม่น้ำโขง ต.เวียง อ.เชียงของ จ.เชียงราย.....	30
1. ความสำคัญของแม่น้ำโขงในบริบทของความร่วมมือระหว่างประเทศ.....	30
2. โครงการสี่เหลี่ยมเศรษฐกิจ (Economic Quadrangle).....	32

2.1	ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการจัดตั้งความร่วมมือสี่เหลี่ยมเศรษฐกิจ	32
2.2	ความตกลงว่าด้วยการเดินเรือพาณิชย์ในแม่น้ำล้านช้าง – แม่น้ำโขง	35
2.3	รายละเอียดการระเบิดแก่งในแม่น้ำโขง	39
3.	พื้นที่สุดท้ายที่ยังไม่ได้ระเบิด : แก่งคอนผีหลง	42
3.1	ลักษณะบริเวณคอนผีหลง	43
3.2	ชุมชนที่พึ่งพาทรัพยากรบริเวณคอนผีหลง	44
บทที่ 3	ผลกระทบจากการระเบิดแก่งแม่น้ำโขงต่อวิถีชีวิตประมงพื้นบ้าน	48
1.	ลักษณะวิถีชีวิตชุมชนประมงพื้นบ้านดั้งเดิม	48
2.	พัฒนาการของชุมชนประมงพื้นบ้าน	51
3.	ผลกระทบจากการระเบิดแก่งแม่น้ำโขง	54
3.1	ผลกระทบต่อระบบนิเวศแม่น้ำโขง	54
3.1.1	การเปลี่ยนแปลงกระแสน้ำในแม่น้ำโขง	57
3.1.2	การเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศย่อยในแม่น้ำโขง	60
3.1.3	การเปลี่ยนแปลงของปริมาณน้ำในแม่น้ำโขง	65
3.2	ผลกระทบด้านการทำมาหากิน	67
3.2.1	อุปสรรคในการใช้เครื่องมือจับปลา	67
3.2.2	ค่าใช้จ่ายในการประกอบอาชีพสูงขึ้น	68
3.2.3	รายได้จากการประกอบอาชีพลดลง	69
3.2.4	การเปลี่ยนแปลงอาชีพของชุมชนประมงพื้นบ้าน	71
3.3	ผลกระทบด้านความเชื่อ พิธีกรรม	73
3.3.1	พิธีกรรมการบวงสรวงปลาบึก	74
3.3.2	ความเชื่อเกี่ยวกับเงือก	78
3.3.3	ความเชื่อ ตำนาน เรื่องเล่าขานเกี่ยวกับแก่งคอนผีหลง	79
3.3.4	พิธีกรรมการบวงสรวงเจ้าพ่อผาด่าน	81
3.3.5	ความเชื่อ และภูมิปัญญาชาวบ้านเกี่ยวกับเรือประมง	83
3.3.6	พิธีกรรมการเซ่นไหว้แม่ย่านางเรือ	85
3.3.7	พิธีกรรมการปัดรังควานเรือ	85
3.4	ผลกระทบต่อความสัมพันธ์ของคนในชุมชน	87
บทที่ 4	การเคลื่อนไหวเรือกร็องของชาวบ้านต่อโครงการระเบิดแก่งในแม่น้ำโขง	90
1.	ปัจจัยที่ทำให้ชาวประมงเคลื่อนไหวคัดค้านโครงการระเบิดแก่งแม่น้ำโขง	91

1.1 ความเดือดร้อนของชุมชนประมงพื้นบ้านจากการระเบิดแก่ง.....	92
1.2 ความบกพร่องของกลไกการทำงานของภาครัฐ.....	92
1.2.1 รัฐบาลการศึกษาข้อมูลอย่างรอบด้าน.....	92
1.2.2 การผูกขาดอำนาจการตัดสินใจโดยรัฐ.....	96
1.2.3 รัฐมีขีดจำกัดในการให้ความคุ้มครองทรัพยากรแม่น้ำโขง.....	97
1.2.4 การละเลยความเป็นธรรมทางสังคมต่อชาวบ้านของรัฐ.....	97
2. การเคลื่อนไหวของกลุ่มต่างๆต่อประเด็นการระเบิดแก่งแม่น้ำโขง.....	99
2.1 กลุ่มในพื้นที่อำเภอเชียงของที่เคลื่อนไหวในโครงการระเบิดแก่งแม่น้ำโขง.....	100
2.1.1 กลุ่มที่สนับสนุนโครงการ.....	100
2.1.2 กลุ่มที่ไม่แสดงความคิดเห็น.....	100
2.1.3 กลุ่มที่คัดค้านโครงการ.....	101
2.2 กระบวนการเคลื่อนไหวคัดค้านโครงการของชาวบ้าน องค์กรท้องถิ่น และพันธมิตรต่อประเด็นการระเบิดแก่งแม่น้ำโขง.....	102
2.2.1 ระยะแรก: การรวมตัวของชาวประมงและองค์กรชาวบ้าน กลุ่มรักษ์เชียงของ.....	103
2.2.2 ระยะที่สอง: การดำเนินกิจกรรมการเคลื่อนไหวคัดค้านโครงการระเบิด แก่งแม่น้ำโขงของชาวประมง กลุ่มรักษ์เชียงของ องค์กรพัฒนาเอกชน เครือข่ายชาวบ้านและสื่อมวลชน.....	108
2.2.3 ระยะที่สาม: การเคลื่อนไหวคัดค้านโครงการระเบิดแก่งแม่น้ำโขงหลัง มีมติชะลอโครงการ.....	113
2.3 เหตุการณ์เคลื่อนไหวของชาวประมง กลุ่มรักษ์เชียงของกับพันธมิตรกลุ่มต่างๆ และปฏิกิริยาจากรัฐ.....	117
2.4 ปัญหา อุปสรรคของการเคลื่อนไหวคัดค้านการระเบิดแก่งแม่น้ำโขง.....	122
บทที่ 5 บทสรุปและข้อเสนอแนะ	
1. การวิเคราะห์ผลการศึกษา.....	126
1.1 ผลกระทบของการระเบิดแก่งแม่น้ำโขงต่อวิถีชีวิตของชาวประมงพื้นบ้าน ด้านเศรษฐกิจและวัฒนธรรม.....	126
1.2 รูปแบบการเคลื่อนไหวและการมีส่วนร่วมของประชาชนในการคัดค้าน การระเบิดแก่งแม่น้ำโขง.....	130
2. แนวทางการแก้ปัญหาที่เป็นไปได้ในอนาคต.....	132
3. แนวทางในการศึกษาครั้งต่อไป.....	133

รายการอ้างอิง.....	134
ภาคผนวก.....	146
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	155

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพที่ 1 แสดงการดำเนินการระเบิดแก่งแม่น้ำโขง.....	38
ภาพที่ 2 แสดงแผนที่การระเบิดแก่งระยะที่ 1.....	41
ภาพที่ 3 แสดงแผนที่การระเบิดแก่งระยะที่ 2.....	42
ภาพที่ 4 แสดงลักษณะ “ผาฟ้า” ส่วนหนึ่งของแก่งคอนผีหลง.....	44
ภาพที่ 5 แสดงแผนที่ชุมชนและบริเวณใกล้เคียง.....	46
ภาพที่ 6 แสดงแผนที่บริเวณแก่งคอนผีหลงและหมู่บ้านที่ศึกษา.....	47
ภาพที่ 7 แสดงการล่องเรือประมงพื้นบ้านตามร่องน้ำลึกผ่านเกาะแก่ง.....	49
ภาพที่ 8 แสดงลักษณะเพิงพักชาวประมง.....	50
ภาพที่ 9 แสดงพัฒนาการระบบการผลิตในชุมชน.....	53
ภาพที่ 10 แสดงลักษณะปลาบึก.....	56
ภาพที่ 11 แสดงการไหลมอง.....	58
ภาพที่ 12 แสดงลักษณะการพังของตลิ่งเป็นระยะทางหลายเมตร.....	59
ภาพที่ 13 แสดงลักษณะแก่งหิน ผา.....	61
ภาพที่ 14 แสดงลักษณะคก ร่อง.....	62
ภาพที่ 15 แสดงลักษณะหาดและดอน.....	63
ภาพที่ 16 แสดงลักษณะไถแม่น้ำโขง.....	63
ภาพที่ 17 แสดงลักษณะปลาแช่ดำจัดเป็นปลาหนัง (ซ้าย) ปลาเพี้ยจัดเป็นปลาเกล็ด (ขวา).....	70
ภาพที่ 18 แสดงขบวนแห่ทางน้ำในพิธีกรรมบวงสรวงปลาบึก.....	76
ภาพที่ 19 แสดงพิธีกรรมการเลี้ยงผีไม้้ง ผีลวง.....	76
ภาพที่ 20 แสดงลักษณะผากันตุง พื้นที่สาธารณะของคนไทย – ลาว.....	80
ภาพที่ 21 แสดงพิธีบวงสรวงเจ้าพ่อผาด่าน.....	82
ภาพที่ 22 แสดงลักษณะตาไม้บนเรือ.....	83
ภาพที่ 23 แสดงกิจกรรมการประชุมวางแผนการทำงานร่วมกันระหว่างองค์กรชาวบ้านและ ตัวแทนชาวบ้านของแต่ละหมู่บ้าน.....	116
ภาพที่ 24 แสดงการประชุมประที่วังหน้าสถานทูตจีน วันที่ 12 ธันวาคม 2545.....	122
ภาพที่ 25 แสดงการประกอบพิธีสืบชะตาแม่น้ำโขง วันที่ 20 เมษายน 2548.....	122
ภาพที่ 26 แสดงกระบวนการคัดค้านของชุมชนประมงพื้นบ้าน.....	127

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 1 แสดงการค้าระหว่างประเทศของไทยกับจีนระหว่างปีพ.ศ. 2544 – 2548.....	38
ตารางที่ 2 แสดงการเปรียบเทียบปริมาณปลาที่จับได้ปี พ.ศ. 2543 พ.ศ. 2543 และพ.ศ. 2548...	55
ตารางที่ 3 แสดงสถิติการจับปลาบึก ณ บ้านหาดไคร้ ตำบลเวียง อำเภอเชียงของ จังหวัด เชียงราย พ.ศ. 2529 – พ.ศ. 2548.....	55
ตารางที่ 4 แสดงราคาปลาแม่น้ำโขงในปี พ.ศ. 2543 เปรียบเทียบกับปี พ.ศ. 2548.....	69
ตารางที่ 5 แสดงการเปรียบเทียบจำนวนเรือหาปลาปี พ.ศ. 2544 กับปี พ.ศ. 2548.....	72
ตารางที่ 6 แสดงสถิติข่าวเกี่ยวกับโครงการระเบิดแก่งในแม่น้ำโขงตั้งแต่ปี พ.ศ. 2545 ถึง พ.ศ. 2548.....	111
ตารางที่ 7 แสดงลำดับเหตุการณ์การเคลื่อนไหวกองชาวประมง กลุ่มรักษ์เชียงของ กลุ่มพันธมิตรและภาครัฐ.....	117

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 1

บทนำ

1. ที่มาและความสำคัญของปัญหา

แม่น้ำโขงทำหน้าที่เหมือนเส้นเลือดหล่อเลี้ยงคนในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หลายชนชาติ เป็นแหล่งน้ำเพื่อการอุปโภค บริโภคใหญ่เป็นอันดับที่ 5 ของโลกสำหรับประชากรจำนวน 60 กว่าล้านคนที่อาศัยอยู่ตลอดลำน้ำ เป็นที่อิงอาศัยของชุมชนจำนวนกว่า 1,000 ชุมชน (โรเบิร์ต มาเธอร์, 2546: 13) ประเทศที่แม่น้ำโขงไหลผ่านได้ใช้ประโยชน์จากแม่น้ำมาเป็นเวลานาน ทั้งในการอุปโภคบริโภค การเกษตร อุตสาหกรรมและการประมง ได้แก่จีน ไทย ลาว พม่า กัมพูชา และเวียดนาม นอกจากนี้มีความสำคัญที่เป็นแหล่งทรัพยากรน้ำและเส้นทางคมนาคมแล้ว แม่น้ำโขง ยังมีความสำคัญในฐานะสื่อกลางเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในภูมิภาคแถบลุ่มแม่น้ำโขง ทั้งทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม

ในอดีตช่วงที่ภูมิภาคนี้มีความขัดแย้งทางอุดมการณ์ในช่วงสมัยสงครามเย็น แม่น้ำโขงเปรียบเสมือนสัญลักษณ์ของการแบ่งแยกทางอุดมการณ์ที่แตกต่างกัน แต่หลังจากระบบเศรษฐกิจสังคมนิยมทั่วโลก เสื่อมสลาย ประเทศต่างๆก็เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงประเทศมาเป็นระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่มีกลไกตลาดเข้ามาในระบบเน้นการค้าการลงทุนติดต่อซื้อขาย รวมทั้งมุ่งเน้นการลงทุนกับต่างประเทศ การปรับตัวของระบบเศรษฐกิจเพื่อให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงของโลก ตามกระแสยุคโลกาภิวัตน์ (Globalization) ทำให้เกิดกระแสที่ประเทศต่างๆรวมกลุ่มกัน เพื่อสร้างความร่วมมือทางเศรษฐกิจ (Economic integration) สร้างเสถียรภาพทางเศรษฐกิจให้แก่ประเทศตนเอง แม่น้ำโขงจึงถูกนำมาเป็นสัญลักษณ์ของความร่วมมือ ที่ก่อให้เกิดการใช้ประโยชน์ร่วมกันของ 6 ประเทศที่ตั้งอยู่บนฝั่งแม่น้ำโขง

การรวมกลุ่มในเขตอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง ได้รับการสนับสนุนจากธนาคารพัฒนาเอเชีย (ADB) ให้การสนับสนุนในการศึกษาความเป็นไปได้ในโครงการพัฒนาความร่วมมือทางเศรษฐกิจในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง 6 ประเทศ เพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศในกลุ่มอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง เนื่องจากความอุดมสมบูรณ์ของวัตถุดิบและทรัพยากรธรรมชาติสามารถนำมาใช้พัฒนาได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยมีแนวคิดที่จะพัฒนาลุ่มแม่น้ำโขงด้วยการรวมประเทศในกลุ่มแม่น้ำโขงทั้งหมด 6 ประเทศ ซึ่งได้แก่ ประเทศในกลุ่มความร่วมมือพัฒนาลุ่มแม่น้ำโขงอย่างยั่งยืนเดิม 4 ประเทศคือ ไทย ลาว เวียดนาม กัมพูชา และประเทศในเขตลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนอีก 2 ประเทศ คือ พม่าและจีน เป็นโครงการพัฒนาลุ่มน้ำโขงตลอดเส้นทาง เพื่อให้เกิดประโยชน์

ในการพัฒนาระดับภูมิภาคอย่างเป็นรูปธรรม ภายใต้ชื่อโครงการความร่วมมือทางเศรษฐกิจในอนุภูมิภาคแม่น้ำโขง (Economic Cooperation in the Greater Mekong Subregion)

ความร่วมมือของกลุ่มประเทศอนุภูมิภาคแม่น้ำโขงทางเศรษฐกิจทั้ง 6 ประเทศ อยู่ภายใต้กรอบความร่วมมือในสาขาเศรษฐกิจที่มีศักยภาพสูงในการพัฒนาร่วมกันทั้ง 7 สาขา ปัจจุบันเพิ่มเป็น 9 สาขา (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2546: 3) อันได้แก่ สาขาคมนาคมขนส่ง พลังงาน การท่องเที่ยว การค้า การลงทุน การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สื่อสารโทรคมนาคม และการเกษตร

โครงการระเบิดแก่งและขุดลอกลำน้ำโขง เป็นส่วนหนึ่งของแผนพัฒนาพื้นที่สี่เหลี่ยมเศรษฐกิจ (Joint Economic Quadrangle) ของสี่ประเทศคือ จีน (ยูนนาน) พม่า ไทย และลาว โดยมีการลงนามข้อตกลงร่วมกันในเรื่องการเดินเรือเสรีของทั้งสี่ประเทศ เมื่อเดือนมิถุนายนปี 2544 โดยที่ผ่านมาประเทศจีนเข้ามามีบทบาทสำคัญในการพัฒนาแม่น้ำโขง

ในความเป็นจริงจีนไม่ได้เข้าร่วมกับสี่เหลี่ยมเศรษฐกิจด้วยยุทธศาสตร์การพัฒนาของตนโดยตรง จีนเข้ามาเพราะสี่เหลี่ยมเศรษฐกิจมีลักษณะร่วมบางด้านที่สอดคล้องกับยุทธศาสตร์การพัฒนาของจีนเอง สี่เหลี่ยมเศรษฐกิจจึงเป็นกรอบความคิดหนึ่ง ที่หนุนเสริมให้การพัฒนาของจีนเกิดความคล่องตัวขึ้น กรอบแนวคิดดังกล่าวโดยภาพรวมเบื้องต้นแล้วมีหัวใจสำคัญอยู่ที่เส้นทางคมนาคม เส้นทางที่จีนให้ความสำคัญมากที่สุดคือแม่น้ำโขง (วรศักดิ์ มหัทธโนบลและคณะ, 2541: 76) การพัฒนาของจีนดังกล่าวอยู่ภายใต้นโยบายการมุ่งพัฒนาภูมิภาคตะวันตกของจีนให้เติบโตทางเศรษฐกิจและนโยบายการพัฒนาแม่น้ำล้านช้างหรือแม่น้ำโขงตอนบนให้เป็นเขตเศรษฐกิจ (Lancang Economic Belt) ข้อเสนอหนึ่งของแผนคือการปรับปรุงร่องน้ำเพื่อการเดินเรือเชิงพาณิชย์จากชื่อเหมาลงไปยังหลวงพระบาง การระเบิดแก่งจึงได้รับการสนับสนุนและผลักดันจากประเทศจีนตลอดมา ซึ่งโครงการนี้มีวัตถุประสงค์ที่จะปรับปรุงเส้นทางเดินเรือ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการขนส่งสินค้าเพื่อการพาณิชย์ และเพื่อการพัฒนาศักยภาพด้านการท่องเที่ยว (เครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้, 2547: 1)

จากการประชุมระดับรัฐมนตรีของทั้ง 4 ประเทศ ที่เมืองคุนหมิง มณฑลยูนนาน วันที่ 23 มกราคม 2537 โดยที่ประชุมได้เห็นชอบในหลักการร่วมกันว่าจะพัฒนาเส้นทางเดินเรือในแม่น้ำโขงจากเมืองชื่อเหมาของจีน ถึงเมืองหลวงพระบางของลาว โดยจีนเป็นผู้บริหารจัดการทำร่างความตกลงว่าด้วยการเดินเรือในแม่น้ำโขง จากนั้นอีก 10 เดือน จึงได้มีการประชุมระดับเจ้าหน้าที่ทางด้านเทคนิค ที่นครเวียงจันทน์ ประเทศลาว ระหว่างวันที่ 6 - 13 ตุลาคม 2537 ที่ประชุมได้พิจารณาแก้ไขและยอมรับร่างความตกลงว่าด้วยการเดินเรือ ซึ่งจีนเป็นผู้จัดทำขึ้น (สุภลักษณ์ กาญจนขุนดี, 2539: 1-8) ทำให้เกิดข้อตกลงว่าด้วยการใช้แม่น้ำโขง โครงการระเบิดแก่งเพื่อการปรับปรุงร่องน้ำจึงได้รับการสนับสนุนภายใต้ข้อตกลงดังกล่าว

การปรับปรุงร่องน้ำเพื่อการเดินเรือพาณิชย์ในแม่น้ำล้านช้าง - แม่น้ำโขง จากชายแดนประเทศจีน - พม่า จนถึงบ้านห้วยทรายในลาว ครอบคลุมการปรับปรุงแก่ง 11 แห่ง และ โขดหิน 10 แห่ง ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อเส้นทางการเดินเรือ (กลุ่มวิจัยเชิงของ, โครงการแม่น้ำและชุมชนและเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม, 2547: 67) มีแผนดำเนินการ 3 ระยะคือ

ระยะแรก ระเบิดแก่ง 11 แห่ง และกลุ่มหินใต้น้ำ 10 กลุ่ม เพื่อให้เรือระวางบรรทุกอย่างต่ำ 100 ตันผ่านได้ โดยในระยะแรกมีแก่งอยู่บริเวณพื้นที่ประเทศไทยคือ คอนผีหลง

ระยะที่สอง ระเบิดและขุดลอกสันดอน 51 แห่ง เพื่อให้สามารถเดินเรือระวางบรรทุกอย่างต่ำ 300 ตันผ่านได้ ในระยะที่ 2 มีแก่งอยู่ในประเทศไทยตั้งแต่ อ. เชียงแสน อ. เชียงของ อ. เวียงแก่น จ. เชียงราย 9 แห่ง

ระยะที่สาม ปรับปรุงร่องน้ำให้มีลักษณะคล้ายคลอง เพื่อให้สามารถเดินเรือระวางบรรทุกอย่างต่ำ 500 ตัน

การระเบิดแก่งในขณะนี้ เป็นเพียงระยะแรก ซึ่งได้ดำเนินการระเบิดแก่ง บางส่วนของแม่น้ำโขง บริเวณพรมแดนพม่ากับลาว จนสามารถเดินเรือขนาด 300 ตัน ลงมาจนถึงเชียงแสนได้แล้ว ส่วนบริเวณไทย - ลาว รัฐบาลไทยได้มีมติให้ระงับโครงการ (เครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้, 2547: 1) เนื่องจากมีกลุ่มประชาชนจำนวนมากได้ออกมาคัดค้านโครงการและเรียกร้องให้มีการระงับโครงการจนกว่าจะมีการศึกษาผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมและผลกระทบทางสังคมใหม่

การระเบิดแก่งในแม่น้ำโขง เพื่อการพาณิชย์ ทำให้ระบบนิเวศของแม่น้ำโขงเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมเป็นอันมาก ผลกระทบที่เกิดขึ้นไม่เพียงแต่กระทบต่อระบบนิเวศเท่านั้น แต่ยังส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของผู้นคนที่ต้องพึ่งพาอาศัยแม่น้ำอีกด้วย เนื่องจากชุมชนมีความสัมพันธ์กับแม่น้ำโขงอย่างเหนียวแน่น มีวิถีชีวิต ประเพณี ความเชื่อ ค่านิยม วัฒนธรรมที่สอดคล้องกับธรรมชาติสัมผัสต่อกันมาช้านาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งประมงพื้นบ้าน ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีวิถีชีวิตและการผลิต ที่พึ่งพาแม่น้ำเป็นหลัก (River based community)

เนื่องจากแก่งเป็นแหล่งอาศัย แหล่งอาหาร และวางไข่ของสัตว์น้ำ รวมทั้งพันธุ์พืชน้ำที่เป็นอาหารของปลาและเป็นอาหารของชาวบ้าน การระเบิดแก่งแม่น้ำโขงจึงเป็นการทำลายระบบนิเวศที่อุดมสมบูรณ์ในแม่น้ำโขง จึงเป็นเหตุให้จำนวนปลาลดลง จำนวนชาวประมงจึงลดลงตามไปด้วยวิถีชีวิตที่ต้องพึ่งพาแม่น้ำก็เปลี่ยนแปลงไป ไม่เพียงแต่ชาวบ้านสองฝั่งแม่น้ำในยูนนาน พม่า ลาว ไทยเท่านั้นที่ได้รับผลกระทบ ประชาชนที่อยู่ในประเทศด้านล่างสุดท้ายน้ำคือ กัมพูชาและเวียดนาม ยังได้รับผลกระทบอันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงแก่งหินทางด้านต้นน้ำอีกด้วย

การระเบิดแก่งในแม่น้ำโขงเป็นเหตุการณ์ที่มีความน่าสนใจ ลักษณะประการหนึ่งของผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมจากการพัฒนาแม่น้ำโขงตอนบนก็คือ ปัญหาสิ่งแวดล้อมในลักษณะข้าม

พรมแดน (Trans - boundary environmental problems) ซึ่งมีแนวโน้มที่จะทวีความรุนแรงขึ้นเรื่อยๆ (เครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้, 2547: 2)

ตำบลเวียง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย เป็นตำบลหนึ่งในภาคเหนือของประเทศไทย ที่แม่น้ำโขงไหลผ่าน เป็นพื้นที่ที่ผู้คนมีความผูกพันกับแม่น้ำโขงมาเป็นเวลานาน ทั้งด้านการใช้ประโยชน์จากแม่น้ำ การพักผ่อนหย่อนใจ การทำมาหากิน อีกทั้งชุมชนนี้ยังมีพิธีกรรมการจับปลาบึก หลงเหลืออยู่ที่ตำบลเวียงเพียงแห่งเดียวในประเทศไทย ซึ่งประเพณีนี้อาจสูญหายไปพร้อมกับ การสูญพันธุ์ของปลาบึก อันเนื่องมาจากการระเบิดแก่งแม่น้ำโขง แก่งคอนผีหลงเป็นแก่งหนึ่งที่ต้องระเบิด อยู่บริเวณเหนือตำบลเวียงขึ้นไป ผลกระทบจึงนำเกิดขึ้นกับประชาชนในตำบลเวียงอย่างมาก ความสำคัญของระบบนิเวศในแม่น้ำโขงและปัญหาดังกล่าวทำให้ประชาชนมีการรวมตัว เคลื่อนไหวคัดค้านการระเบิดแก่งจนสามารถระงับ โครงการจนกว่าจะมีการศึกษาผลกระทบ ที่ชัดเจน

ดังนั้นการศึกษาผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศในแม่น้ำโขงต่อวิถีชีวิตของ ชาวประมงพื้นบ้านบริเวณ ตำบลเวียง อำเภอเชียงของจังหวัดเชียงราย จึงเป็นการสะท้อนภาพ การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและผลกระทบที่ประมงพื้นบ้านได้รับ การศึกษานี้ นอกจากจะเป็น ประโยชน์ต่อตัวผู้ศึกษาเองแล้ว ยังเป็นการสะท้อนถึงเสียงคนท้องถิ่น ที่สามารถเป็นแนวทาง ในการฟื้นฟูชุมชน และเพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาประเทศอย่างมีสมดุลและรอบด้าน ไม่ใช่ การพัฒนาที่มุ่งเน้นความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียวเหมือนดังเช่นในอดีตที่ผ่านมา จนการพัฒนาที่กลายเป็นดาบสองคมที่เป็นทั้งตัวสร้างและทำลายในขณะเดียวกัน การรู้เท่าทัน กับปัญหาที่จะเกิดขึ้น ทำให้สามารถแก้ไข ป้องกันปัญหา และลดผลกระทบจากการพัฒนาดังกล่าว ย่อมนำมาซึ่งการพัฒนาที่ถูกต้องทางและเหมาะสมสำหรับสังคมไทยในอนาคต

2. วัตถุประสงค์ในการศึกษา

1. เพื่อศึกษาผลกระทบของการระเบิดแก่งแม่น้ำโขงต่อวิถีชีวิตของชาวประมงพื้นบ้าน ต.เวียง อ.เชียงของ จ. เชียงราย ด้านเศรษฐกิจและวัฒนธรรม
2. เพื่อศึกษารูปแบบการเคลื่อนไหวและการมีส่วนร่วมของประชาชนในการคัดค้าน การระเบิดแก่งแม่น้ำโขง

3. ขอบเขตการศึกษา

การศึกษาครั้งนี้กำหนดขอบเขตการศึกษาดังนี้

3.1 ขอบเขตเชิงพื้นที่

พื้นที่ที่ศึกษาเป็นชุมชนที่อยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขงในพื้นที่บ้านหัวเวียง บ้านเวียงแก้ว บ้านวัดหลวง บ้านเวียงดอนชัย บ้านหาดไคร้ บ้านสบสม ตำบลเวียง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย เป็นกรณีศึกษา ประชากรในบ้านหัวเวียงจำนวน 1,183 คน บ้านเวียงแก้วจำนวน 774 คน บ้านวัดหลวงจำนวน 1,174 คน บ้านเวียงดอนชัยจำนวน 809 คน บ้านหาดไคร้จำนวน 668 คน บ้านสบสมจำนวน 1,278 คน รวมเป็นจำนวน 5,886 คน เหตุผลที่ทำให้ต้องศึกษาชุมชนมีดังนี้

1. ชุมชนนี้เป็นชุมชนที่แม่น้ำโขงไหลผ่าน พื้นที่ริมแม่น้ำโขงส่วนใหญ่เป็นภูเขาจึงไม่มีพื้นที่เหมาะกับการทำนา ชาวบ้านจึงทำการประมงเป็นหลักมาเป็นเวลานาน

2. ชาวบ้านในชุมชนนี้ยังมีการจับปลา และเป็นชุมชนที่ยังมีประเพณีการจับปลาบึก ซึ่งถูกจัดให้เป็นปลาหายากและใกล้สูญพันธุ์ รวมทั้งประเพณีการจับปลาบึกสะท้อนถึงวิถีชีวิตของชุมชนซึ่งประเพณีนี้อาจสูญหายไปพร้อมกับการสูญพันธุ์ของปลาบึก

3. ชุมชนนี้มีจำนวนประชากรอาศัยอยู่อย่างหนาแน่น ดังนั้นผลกระทบที่เกิดขึ้นย่อมส่งผลกระทบต่อประชาชนจำนวนมากที่อาศัยอยู่ในชุมชน

4. อำเภอเชียงของเป็นอำเภอหนึ่งซึ่งมีแก่งที่ต้องระเบิดคือ คอนผีหลวง (Khon Phi Laung) คนลาวเรียก คอนผีหลง ณ ที่นี้ใช้คำว่าคอนผีหลงตามภาษาดั้งเดิม บริเวณชุมชนดังกล่าวอยู่ล่างคอนผีหลงลงมาทางใต้ซึ่งจะได้รับผลกระทบจากการระเบิดแก่งนี้ เนื่องจากคอนผีหลงเป็นแก่งหนึ่งที่มีความสำคัญต่อชุมชนด้วย คือเป็นแหล่งอาหาร แหล่งอาศัย และที่วางไข่ของสัตว์น้ำนานาชนิดรวมทั้งปลาบึก

5. ความสำคัญของคอนผีหลงต่อระบบนิเวศ และวิถีชุมชน ทำให้มีการรวมตัวกันของกลุ่มประชาชนที่ตระหนักถึงผลกระทบอันจะเกิดขึ้นจากการกระทำดังกล่าวโดยออกมาเคลื่อนไหวเพื่อคัดค้าน เรียกร้องให้ยุติและทบทวนนโยบายการระเบิดแก่ง ทำให้ต้องมีการชะลอโครงการดังกล่าว

3.2 ขอบเขตเชิงระยะเวลา

การศึกษาครั้งนี้ได้เน้นการศึกษาผลกระทบต่อวิถีชีวิตชุมชนในช่วงหลังจากการเริ่มระเบิดแก่งตั้งแต่ปี พ.ศ. 2545 จนถึงปี พ.ศ. 2548

3.3 ขอบเขตประเด็นในการศึกษา

1. ศึกษาผลกระทบต่อชุมชนประมงด้านเศรษฐกิจจากการระเบิดแก่งแม่น้ำโขง
2. ศึกษาผลกระทบต่อชุมชนประมงด้านความเชื่อ พิธีกรรมจากการระเบิดแก่งแม่น้ำโขง

4. แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่องผลกระทบจากการระเบิดแก่งในแม่น้ำโขงต่อวิถีชีวิตชาวประมงพื้นบ้าน กรณีศึกษา ต.เวียง อ.เชียงของ จ.เชียงราย นำแนวคิดเกี่ยวกับวิถีชีวิตและแนวคิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม มาใช้เพื่อทำความเข้าใจวิถีชีวิตและการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรม ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น และแนวคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางนิเวศและการปรับตัวทางวัฒนธรรม เพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่าง มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม และมนุษย์กับมนุษย์ด้วยกัน

4.1 แนวคิดเกี่ยวกับวิถีชีวิตและการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

วิถีชีวิตส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับทางสังคมวัฒนธรรม ดังนี้

สนธิ สมัครการ กล่าวไว้ว่า วิถีชีวิตคือ แบบแผนในการดำเนินชีวิตและในการดำรงชีวิต (Way of life) ของคนแต่ละกลุ่มแต่ละสังคม การดำเนินชีวิตของคนแต่ละกลุ่มหรือสังคมมีหลายด้านด้วยกันเช่น การคบค้าสมาคม การรักการแต่งงานกัน การทำมาหากิน การทำงานส่วนรวม ร่วมกัน การตัดสินใจปัญหาาร่วมกัน การถ่ายทอดความคิดความรู้ร่วมกัน การรักษาสุขภาพอนามัย ความเชื่อในสิ่งต่างๆการสร้างที่อยู่อาศัยและการหาความบันเทิงร่วมกัน (สนธิ สมัครการ, 2538: 4)

ในการศึกษานี้ใช้แนวคิดเกี่ยวกับวิถีชีวิตมาอธิบายลักษณะการดำเนินชีวิตของสังคมหรือกลุ่มผู้ที่ประกอบอาชีพประมงพื้นบ้าน ซึ่งมีหลายด้านด้วยกัน สามารถจำแนกวิถีชีวิตเพื่อศึกษาครั้งนี้เป็น 3 ด้านคือ ด้านการทำมาหากิน ด้านความเชื่อ พิธีกรรม และด้านความสัมพันธ์ในชุมชน

สังคมและวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มีความสำคัญเกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตของคนในสังคม ไม่ว่าจะเป็นค่านิยม ความเชื่อ ตลอดจนพฤติกรรมต่างๆที่แสดงออกมา การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมย่อมส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนในสังคมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ความหมายของการเปลี่ยนแปลง

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข กล่าวว่า การเปลี่ยนแปลงเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับเวลา กล่าวถึงระยะเวลาหนึ่งเปลี่ยนแปลงไปอีกระยะเวลาหนึ่ง (Over some period of time) เวลาเป็นสิ่งสำคัญที่จะกำหนดว่า จะเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลง ไปในเรื่องใดก็ตามที่ได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมในสังคมมนุษย์

ก็มีการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรม (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2532: 18-19)

การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม

สุริชัย หวันแก้ว กล่าวไว้ว่า การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม เป็นการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้นมีทั้งวัฒนธรรมด้านวัตถุ หมายถึงสิ่งของเครื่องใช้ที่มนุษย์สร้างขึ้น ส่วนวัฒนธรรมทางด้านที่ไม่ใช่วัตถุ หมายถึง ระบบค่านิยม บรรทัดฐานและสัญลักษณ์ของสังคมนั้นๆ (สุริชัย หวันแก้ว, 2537: 156-157)

งามพิศ สัตย์สงวน กล่าวว่า การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมคือ การเปลี่ยนแปลงในการแก้ไขปัญหาพื้นฐานของสังคมมนุษย์ (งามพิศ สัตย์สงวน, 2538: 47-49)

สนธิ สมัครการ กล่าวว่า การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมหมายถึง การเปลี่ยนในระเบียบแบบแผนธรรมเนียมประเพณีหรือแนวกำหนดพฤติกรรม (สนธิ สมัครการ, 2538: 2)

ศิริรัตน์ แอดสกุล กล่าวว่า การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในด้านต่างๆ ที่มนุษย์ประดิษฐ์และสร้างขึ้น และที่สำคัญคือทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านค่านิยม บรรทัดฐาน และระบบสัญลักษณ์ต่างๆ ในสังคมนั้นๆ การเปลี่ยนแปลงในแง่เครื่องมือเครื่องใช้เกิดขึ้นง่ายกว่า แต่การเปลี่ยนแปลงในเรื่องค่านิยมและสัญลักษณ์ทางสังคมมักจะต้องใช้เวลานานและยากเย็นกว่า (ศิริรัตน์ แอดสกุล, 2545: 77)

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันคือ การเปลี่ยนแปลงทางสังคมจะต้องอาศัยวัฒนธรรมเป็นตัวการนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง และการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมต้องอาศัยบุคคลซึ่งเป็นผู้กระทำเป็นตัวกลาง ทำให้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลง ดังนั้นจึงต้องมองการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมควบคู่กัน เพื่อความรู้ความเข้าใจในปรากฏการณ์อย่างเชื่อมโยงกัน (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2528: 26)

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

Vago (1980: 9-10) กล่าวว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคม เป็นกระบวนการของการแปรเปลี่ยน (Alteration) ในเชิงปริมาณหรือคุณภาพของปรากฏการณ์ทางสังคม การแปรเปลี่ยนนี้สามารถอาศัยองค์ประกอบในการวิเคราะห์ที่เกี่ยวข้องกัน 6 องค์ประกอบ ซึ่งประกอบด้วย สิ่งที่เป็นอัตลักษณ์ของการเปลี่ยนแปลง (Identity of change) ระดับการเปลี่ยนแปลง (The levels of change) ช่วงเวลาของการเปลี่ยนแปลง (Duration) ทิศทางของการเปลี่ยนแปลง (Direction of change) ขนาดของการเปลี่ยนแปลง (Magnitude) และอัตราของการเปลี่ยนแปลง (Rate of change) ทั้งในระดับจุลภาค (Micro level) และในระดับมหภาค (Macro level) และสามารถพิจารณาได้ 3 มิติ คือ มิติลักษณะโครงสร้าง มิติ ที่เกี่ยวกับวัฒนธรรม มิติที่มีลักษณะการกระทำระหว่างกัน

เสถียร วิพรมหา กล่าวว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในแต่ละสังคมใช้ระยะเวลายาวนานไม่เท่ากันและปริมาณการเปลี่ยนแปลงจะแตกต่างกันไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับ

องค์ประกอบที่สำคัญคือสิ่งแวดล้อมทางกายภาพของสังคม ลักษณะโครงสร้างทางสังคม ลักษณะวัฒนธรรมพื้นฐานอันได้แก่ ค่านิยม คติ ความเชื่อ ที่สมาชิกปลูกฝังและถ่ายทอดกันมา และประโยชน์ที่สมาชิกจะได้รับจากการเปลี่ยนแปลงนั้น (เสถียร วิพรมหา, 2539: 36)

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข และ สุวรรณ บัวทวน กล่าวถึงตัวแปรเหตุที่สำคัญในการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมพบว่ามีตัวแปร ได้แก่ นิเวศวิทยา การยอมรับสิ่งใหม่ การแพร่กระจายทางวัฒนธรรม ลักษณะบุคลิกภาพของปัจเจกบุคคล สื่อสารมวลชนและการสาธารณสุขโลก ส่วนตัวแปรผลที่สำคัญได้แก่การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ในที่นี้ ยกตัวอย่างเฉพาะอิทธิพลนิเวศวิทยากับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข และ สุวรรณ บัวทวน, 2534: 28-32) ดังนี้

ความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรเหตุและตัวแปรตาม

นิเวศวิทยา → การเปลี่ยนแปลงทางสังคมวิทยาและวัฒนธรรม

- อัตราของการเปลี่ยนแปลง
- การพัฒนาคุณภาพชีวิต
- การเปลี่ยนไปสู่ความทันสมัย

สาเหตุของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมสามารถจำแนกสาเหตุสำคัญเป็นได้ 3 ประการ (ศิริรัตน์ แอดสกุล, 2545: 82) ดังนี้

1. เนื่องจากปัญหาและความต้องการของมนุษย์ ที่ไม่มีวันสิ้นสุด
2. เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ
3. เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมทางสังคม

แบบแผนการดำเนินชีวิต วิถีชีวิตของแต่ละชุมชนแสดงถึงลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนนั้นๆ การศึกษานี้ ได้ศึกษาวิถีชีวิตทั้งในด้านการทำมาหากิน ด้านความเชื่อ พิธีกรรม และด้านความสัมพันธ์ของชุมชน

ชุมชนทุกแห่งล้วนมีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม แต่ละสังคมอาจใช้ระยะเวลายาวนานไม่เท่ากัน ชุมชนประมงพื้นบ้าน ต.เวียง อ.เชียงของ จ.เชียงราย มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมเช่นกัน ซึ่งการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้เกิดจากปัจจัยต่างๆ ทั้งที่เป็นปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายในชุมชน อาทิเช่น สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ ลักษณะโครงสร้างทางเศรษฐกิจสังคม ลักษณะวัฒนธรรมพื้นฐาน ได้แก่ ความเชื่อ พิธีกรรม ปัจจัยเหล่านี้ เป็นองค์ประกอบที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในชุมชน อนึ่งการเปลี่ยนแปลงวิถีการทำมาหากินหรือการเปลี่ยนแปลงอาชีพภายในชุมชนประมง ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านความเชื่อ พิธีกรรม และความสัมพันธ์ภายในชุมชนให้เปลี่ยนแปลงตามไป

4.2 แนวคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางนิเวศกับการปรับตัวทางวัฒนธรรม

แนวคิดที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งแวดล้อมและมนุษย์ สามารถอธิบายการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม โดยการเชื่อมโยงกับระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อม เพื่อให้สามารถเข้าใจปฏิสัมพันธ์ระหว่างระบบนิเวศ สิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรม ได้แก่ แนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรม นิเวศวิทยาชาติพันธุ์ และนิเวศวิทยาการเมือง

นิเวศวิทยาเป็นศาสตร์ที่เริ่มแพร่หลายมาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 20 แต่ส่วนใหญ่เน้นอยู่ที่ความสัมพันธ์อยู่เฉพาะการศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างพืชและสัตว์มากกว่า ความสัมพันธ์ต่อมนุษย์ นิเวศวิทยาวัฒนธรรม (Cultural Ecology) ซึ่งให้เห็นว่าสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและวัฒนธรรมนั้นมีความสัมพันธ์กัน (ชนัญ วงษ์วิภาค, 2530: 6 - 7) ซึ่งนิเวศวิทยาวัฒนธรรม เป็นแนวคิดทางมานุษยวิทยาแนวหนึ่งที่น่าสนใจศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรม โดยเน้นถึงอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมว่าเป็นตัวกำหนดกระบวนการวิวัฒนาการทางสังคม (ยศ สันตสมบัติ, 2544: 34)

Steward ได้ให้ความสำคัญของสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติว่า เป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อระบบสังคมและการปรับตัวของมนุษย์ การศึกษาเชิงนิเวศวัฒนธรรมตามแนวความคิดนี้คือ ศึกษากระบวนการที่สังคมวัฒนธรรมปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม โดยเน้นไปที่วิวัฒนาการหรือการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการปรับตัว (Adaptation) ของสังคมวัฒนธรรม ซึ่งเขาเชื่อว่า สังคมวัฒนธรรมมีการปรับตัวอยู่ตลอดเวลา ไม่หยุดนิ่ง การเปลี่ยนแปลงเป็นผลมาจากการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่เปลี่ยนไป (Julian. H. Steward, 1979: 43 - 63)

วัฒนธรรมจึงเป็นเครื่องมือที่ช่วยให้มนุษย์ปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม ไม่ควรแยกสภาพแวดล้อมออกจากความต้องการทางด้านร่างกายจิตใจ ซึ่งเป็นพื้นฐานที่สำคัญของพฤติกรรมมนุษย์ การปรับตัวของสังคมวัฒนธรรมขึ้นอยู่กับพื้นฐานที่สำคัญคือ เทคโนโลยี โครงสร้างทางสังคม และลักษณะของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติเป็นหลัก (Julian. H. Steward, 1979: 102 -104)

กล่าวโดยสรุปแล้วนิเวศวิทยาวัฒนธรรม เป็นความพยายามศึกษาวิเคราะห์ถึง

1.) ความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งแวดล้อมกับเทคโนโลยีทางการผลิต ซึ่งเป็นตัวกำหนดความสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม 2.) ความสัมพันธ์ระหว่างเทคโนโลยีกับพฤติกรรมของมนุษย์ และ 3.) ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีกับพฤติกรรมของมนุษย์ (ยศ สันตสมบัติ, 2544: 34)

นิเวศวิทยาชาติพันธุ์ (Ethno Ecology) เป็นมุมมองของนักมานุษยวิทยาที่ให้ความสนใจกับสัมพันธ์ภาพระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ โดยเน้นการทำความเข้าใจระหว่างวิถีคิดจักรวาลวิทยา และการจัดระบบการจำแนกแยกแยะธรรมชาติแวดล้อมของมนุษย์แต่ละกลุ่มแต่ละเผ่าพันธุ์

มุมมองดังกล่าวให้ความสำคัญกับมิติทางด้านวัฒนธรรมของการจัดการทรัพยากรซึ่งส่งผลกระทบต่อโดยตรงต่อระบบผลิตและการดำรงชีวิตของมนุษย์ภายในระบบนิเวศที่แตกต่างกันออกไป (ยศ สันตสมบัติ, 2547: 2)

Berlin เสนอว่า สังคมวัฒนธรรมทุกแห่งนั้นผลิตความรู้ทางวิทยาศาสตร์ แม้ว่าฐานคิดจะมีลักษณะที่แตกต่างกันออกไป การดำรงอยู่ของภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงช่วยให้เราคิดในแง่มุมมองและมิติที่หลากหลายไม่ยึดติดอยู่กับวิธีคิดเชิงเดี่ยวและมายาคติที่ว่าวิธีคิดแบบใดแบบหนึ่งนั้นเหนือกว่าวิธีคิดแบบอื่นๆ นอกจากนั้นภูมิปัญญาท้องถิ่นยังทำให้เราต้องทบทวนมุมมองที่นำเสนอว่าวิทยาศาสตร์หรือความรู้นั้นไม่ควรมีระบบคุณค่ามาเกี่ยวข้อง (Value free) หรือมีความเป็นกลางในทางตรงกันข้าม ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวพันเชื่อมโยงอย่างแนบแน่นกับระบบคุณค่าทางศีลธรรมและให้บทเรียนอย่างมหาศาลต่อการจัดการความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ด้วยกัน นอกจากนี้ ในขณะที่ความหลากหลายทางชีวภาพคือหลักประกันของความมั่นคงแห่งสรรพชีวิตในระบบนิเวศ ความหลากหลายทางวัฒนธรรมก็คือหลักประกันความมั่นคงของมนุษย์ การสูญสลายของสิ่งมีชีวิตแต่ละชนิดหรือ การล่มสลายของวัฒนธรรมแต่ละแห่งทำให้โอกาสและทางเลือกของการพัฒนาจำกัดลงและลดทอนพลังสร้างสรรค์ของมนุษยชาติลงเช่นเดียวกัน (1992 อ้างถึงใน ยศ สันตสมบัติ, 2547: 3)

มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ หรือเป็นธรรมชาติ ความสมดุลของมนุษย์ทั้งภายในตนเองและกับธรรมชาติรอบตัว ความหลากหลายทางชีวภาพเป็นแหล่งความรู้อันยิ่งใหญ่ที่ธรรมชาติสะสมไว้เป็นเวลาหลายพันปี รอคอยให้มนุษย์ศึกษาให้เข้าใจและใช้ความรู้นั้นให้เป็นประโยชน์ (ประเวศ วะสี, 2537: 20-21)

ยศ สันตสมบัติ กล่าวว่า ความหลากหลายทางชีวภาพเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ช่วยให้มนุษย์มีทางเลือกในการตีความหมายใช้ประโยชน์และปรับตัวเข้ากับธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพ วัฒนธรรมท้องถิ่นของชนพื้นเมืองหรือกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ไม่ได้เป็นการสะท้อนภาพเพียงบริบททางกายภาพและระบบนิเวศที่กลุ่มชนเหล่านั้นอยู่อาศัยเพียงอย่างเดียว แต่ยังใช้ชีวิตอยู่ในภูมิทัศน์วัฒนธรรม (Cultural landscape) ที่พวกเขามีส่วนร่วม เกิดจากการสั่งสมความรู้และภูมิปัญญาในบริบทของปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติแวดล้อมที่สืบทอดต่อกันเป็นระยะเวลายาวนาน ภูมิทัศน์วัฒนธรรมจึงสะท้อนให้เห็นถึงความสำเร็จและศักยภาพของการสร้างสมและพัฒนาองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ การอนุรักษ์ การพัฒนา และบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน (ยศ สันตสมบัติ, 2542: 190)

วัฒนธรรมท้องถิ่นแสดงถึงการปฏิบัติต่อธรรมชาติที่สอดคล้องและเหมาะสมไม่รุนแรงต่อธรรมชาติเป็นการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมให้คงอยู่ ดังนั้นวัฒนธรรมที่เอื้อต่อความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อมควรดำรงอยู่และให้สิทธิคนท้องถิ่นจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรมในระยะยาว นิเวศวิทยาชาติพันธุ์เป็นแนวคิดที่เป็นประโยชน์อย่างมาก

ในปัจจุบัน เพราะสามารถแสวงหาหนทางในการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน อันเกิดขึ้นจากการกระทำของมนุษย์ ในรูปแบบการพัฒนาต่างๆ ที่เกิดขึ้น (Milton, 1996: 52-54)

นิเวศวิทยาการเมือง (Political Ecology Approach) เกิดขึ้นในช่วงที่มีปัญหาสิ่งแวดล้อมที่กำลังเกิดวิกฤติ และมีการเคลื่อนไหวเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ในช่วงก่อนหน้าปี ค.ศ. 1970 แนวคิดเกี่ยวกับนิเวศวิทยาการเมืองไม่เป็นที่รู้จัก แต่การเคลื่อนไหวและการอภิปรายทางทฤษฎีเกี่ยวกับอนาคตของสังคมที่ยั่งยืนทางนิเวศได้มีส่วนช่วยให้นิเวศวิทยาการเมืองกลายเป็นศาสตร์ใหม่ (ปริชา เปี่ยมพงศ์สานต์, 2541ก: 29)

การนำเสนอแนวคิดนิเวศวิทยาการเมืองเป็นแนวคิดที่เปลี่ยนรูปแบบไปจากแนวคิดเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมทั่วไปที่มุ่งสนใจในสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ การเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติ แต่เป็นแนวคิดที่มุ่งให้มนุษย์อยู่ใกล้ชิดกับธรรมชาติ เป็นมิตรกับธรรมชาติ ไม่ใช่เอาชนะธรรมชาติและในขณะที่เดียวกันก็ให้มนุษย์กับมนุษย์ด้วยกันเอื้อเพื่อเพื่อเผ่าซึ่งกันและกัน แทนที่จะเอาวัดเอาเปรียบกันและให้มนุษย์พัฒนาด้านจิตวิญญาณรวมทั้งคุณภาพชีวิตของตนเองด้วย จุดเน้นที่สำคัญอีกประการของแนวคิดนี้คือ ความสัมพันธ์เชิงอำนาจของกลุ่มต่างๆ ในสังคมกับสิ่งแวดล้อม แนวคิดนิเวศวิทยาการเมืองจึงเป็นการเปลี่ยนแนววิเคราะห์ปัญหาสิ่งแวดล้อมไปสู่แนวการวิเคราะห์เชิงปฏิสัมพันธ์ (Interactive approach) ที่เน้นความสัมพันธ์เชิงอำนาจของกลุ่มต่างๆ ในสังคม ปฏิสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างกับตัวบุคคล และกระบวนการเกิดขึ้นของการเปลี่ยนแปลงทางสิ่งแวดล้อม ที่หมายถึงวิธีการเปลี่ยนแปลงทางสิ่งแวดล้อมได้ถูกยกมาให้ความหมายหรือความสำคัญ (Blaikie, 1995 อ้างถึงใน ไชยณรงค์ เศรษฐเชื้อ, 2543: 22) กรอบแนวความคิดนิเวศวิทยาการเมืองจึงต้องรวมเอาตัวแสดงสำคัญ (Actor) หรือกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) เข้าไปวิเคราะห์ด้วย

องค์ประกอบของกรอบแนวคิดการวิเคราะห์เชิงนิเวศวิทยาการเมือง

ไชยณรงค์ เศรษฐเชื้อ (2543: 21-29) กล่าวถึงนิเวศวิทยาการเมืองในโลกที่สามโดยสรุปได้ว่า

1. แหล่งที่มาเชิงบริบทจากการเปลี่ยนแปลงทางด้านสิ่งแวดล้อม (Contextual source of environmental change)

ประกอบด้วย ความสัมพันธ์ระหว่างนโยบายของรัฐ (State policy) ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ (Interstate relation) และทุนนิยมโลก (Global Capitalism) สะท้อนผลกระทบที่ปรากฏมากขึ้นของพลังผลักดันจากรัฐและนานาชาติ ในด้านสิ่งแวดล้อมของโลกที่ระบบเศรษฐกิจและการเมืองต้องพึ่งพาอาศัยกัน นโยบายรัฐนอกจากกำหนดปฏิสัมพันธ์ระหว่างสิ่งแวดล้อมกับมนุษย์แล้วยังมีส่วนสำคัญในการกำหนดวาทกรรมทางสังคมเกี่ยวกับประเด็นปัญหาทางสิ่งแวดล้อม และมีส่วนสำคัญต่อความเข้าใจต่อปัญหาการเมืองของการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อม นโยบายของรัฐมาจากการต่อสู้ช่วงชิงระหว่างกลุ่มต่างๆ ที่ต้องการกำหนดนโยบายของรัฐ เป็นแรงกดดันที่มีต่อผู้กำหนดนโยบาย (Policy makers) ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐซึ่งเป็นสาเหตุของการเปลี่ยน

แปลงสิ่งแวดล้อม ทั้งความสัมพันธ์ที่เป็นความรุนแรงเช่นสงคราม และความสัมพันธ์ในทางสันติ (Peaceful interaction) ที่เป็นการช่วยเหลือระหว่างรัฐ เช่นการให้เงินช่วยเหลือในการจัดการต้นน้ำ รวมทั้งบริบทของทุนนิยม โลกและปรากฏอยู่ในรูปของบริษัทข้ามชาติ (Transnational Corporations - TNCs) ที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมอย่างมหาศาล

2. ผลสะท้อนทางการเมืองที่ตามมาจากการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อม (Political ramifications of environmental change)

ผลกระทบทางสังคม เศรษฐกิจที่เกิดขึ้นอย่างไม่เสมอภาค มีความสัมพันธ์แบบตอบโต้ระหว่างสังคมและสิ่งแวดล้อม แนวคิดที่สำคัญคือเรื่องความเป็นชายขอบ (Marginality) ในส่วนของทรัพยากรเองหรือผู้ที่ใช้ทรัพยากรนั้นๆ ซึ่งมักจะนำไปสู่กระบวนการของวงจรถวนาว์ (Downward spiral) ศึกษาผลสะท้อนทางการเมืองที่ตามมาจากการเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งแวดล้อมคือ ผู้ไร้อำนาจที่ต้องตกอยู่ในวงจรถวนาว์ของความเสื่อมโทรมทางสิ่งแวดล้อมและความยากจน มีวิธีการรวมตัวต่อต้านหรือประท้วงรัฐจากการที่ต้องสูญเสียทรัพยากรที่ตนเองต้องพึ่งพิงผ่านการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ (New social movement) แสดงสิทธิในการไม่เชื่อฟังรัฐของประชาชน (Civil disobedience) (ไชยรัตน์ เจริญสิน โอบาร, 2542: 78) ซึ่งช่วยให้กลุ่มชนต่างๆ ในสังคมสามารถระดมความร่วมมือกัน สร้างความชอบธรรม ให้แก่กลุ่มตนเองสามารถแสดงความคิดเห็นหรืออัตลักษณ์ (Identity) ของกลุ่ม การเคลื่อนไหวของผู้ไร้อำนาจ ในประเด็นปัญหาสิ่งแวดล้อมที่มีลักษณะเป็นประเด็นสาธารณะ ต้องอธิบายการกลายเป็นประเด็นสาธารณะเชื่อมโยงเข้ากับการเคลื่อนไหวของขบวนการสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้น ชนชั้นกลางกลายเป็นพลังที่ทำให้เกิดสังคมประชา (Civil society) การที่คนชายขอบถูกรวมเข้ากับสังคมส่วนใหญ่เป็นผลมาจากกระบวนการพัฒนาในอดีต ที่องค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรระดับ รากหญ้า ชวนา และชนชั้นแรงงาน เข้ามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรชุมชน รวมไปถึงการที่สิ่งแวดล้อมได้กลายเป็นสถาบันมากขึ้น (Institutional)

อนันท์ กาญจนพันธ์ กล่าวไว้ว่าในช่วงเวลาที่ผ่านมา ภาครัฐได้รวมศูนย์และผูกขาดการควบคุมและการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมตลอดมา การขยายอำนาจ ส่งผลกระทบต่อชุมชนท้องถิ่นซึ่งถูกกีดกันและสูญเสียพื้นที่ไป พร้อมทั้งต้องเผชิญกับความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อม ขบวนการเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อมก็ได้ค่อยๆ พัฒนาขึ้นมาเป็นการเรียกร้องสิทธิต่างๆ อย่างน้อย 2 ด้านคือ ในด้านที่หนึ่ง ต้องการสิทธิที่จะปรับเปลี่ยนทิศทางในการจัดการทรัพยากร ส่วนในอีกด้านหนึ่ง ก็ต้องการสิทธิในการควบคุมและจัดการทรัพยากรในท้องถิ่นของตนเอง

นิเวศวิทยาการเมืองศึกษาความสัมพันธ์ด้านความเคลื่อนไหวของอำนาจ เกี่ยวกับกระบวนการของความเคลื่อนไหวทางสังคมของผู้ที่ได้รับผลกระทบจากโครงสร้างทางเศรษฐกิจและการเมือง เหล่านี้ล้วนแสดงศักยภาพของชุมชนในการสร้างกฎเกณฑ์ขึ้นมาในการจัดการ

ทรัพยากร ในฐานะที่เป็นปฏิภณียาตอบโต้และต่อรองกับพลังอำนาจต่างๆในสังคม ซึ่งถือเป็นรูปแบบหนึ่งของกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนด้วยเช่นกัน ที่พยายามสร้างความชอบธรรม (Legitimacy) ในการเข้าถึงทรัพยากร ให้เป็นหลักการสำคัญในระบบความคิดอีกประการหนึ่งในความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ เพื่อเปิดพื้นที่ทางสังคม หรือเวทีให้กลุ่มชนต่างๆ ที่อยู่ชายขอบของสังคม ได้สามารถเข้ามามีส่วนร่วมอย่างจริงจังในการจัดการทรัพยากรของส่วนรวม ด้วยกระบวนการแสดงความคิดเห็น พร้อมทั้งกระบวนการสร้างและนิยามความหมายของสิทธิประเภทใหม่ๆ ผ่านทางวาทกรรมหรือการโต้เถียงทางอุดมการณ์และศีลธรรมในสังคม

พื้นฐานของปัญหาในการมีส่วนร่วมของประชาชนอยู่ที่การเมืองของการใช้อำนาจ ซึ่งสร้างความไม่เป็นธรรมระหว่างกลุ่มชนต่างๆในสังคม เพราะแฝงอยู่ในกระบวนการและกลไกต่างๆของทั้งอำนาจรัฐและระบบตลาด ที่อาศัยความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับอำนาจรัฐ เพื่อสร้างความได้เปรียบ เสียเปรียบในการใช้ทรัพยากร ในขณะที่เรียกร้องให้หน่วยงานทางสังคมอื่นๆ เช่นชุมชนท้องถิ่น ต้องมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรและต้องเสียสละเพื่อ “สังคมส่วนใหญ่” ซึ่งเท่ากับตอกย้ำความไม่เป็นธรรมทางสังคมมากยิ่งขึ้น กล่าวได้ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนต้องตั้งอยู่บนหลักการของการสร้างความเป็นธรรมในสังคม (Social justice) แสดงการมีส่วนร่วมรับผิดชอบร่วมกันของทุกส่วนในสังคมอย่างเท่าเทียมและเป็นธรรม (อนันท์ กาญจนพันธ์, 2544: 215 - 220)

วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มีความหมายและมีชีวิต วัฒนธรรมมีกฎเกณฑ์และการทำงานในตัวเอง องค์ประกอบวัฒนธรรมมี 3 ประการด้วยกันคือ 1.) ระบบเทคโนโลยี ซึ่งรวมทรัพยากรธรรมชาติและเครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆที่มนุษย์ประดิษฐ์คิดค้นขึ้น 2.) ระบบความคิด (Ideology) ซึ่งรวมถึงความรู้ ความเชื่อ ทศนคติ และค่านิยมต่างๆ ชีวิตมนุษย์ต้องพึ่งพาอาศัยทั้ง 2 ระบบนี้เพื่อปรับตัวเข้ากับสภาพธรรมชาติ ดังแนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรมและนิเวศวิทยาชาติพันธุ์ 3.) ระบบสังคม เป็นการรวมตัวกันขององค์กรทางสังคม (Social organization) (White, 1959 อ้างถึงใน ยศ สันตสมบัติ, 2544: 34-35) การปรับตัวของมนุษย์มีผลให้สิ่งแวดล้อมเกิดการเปลี่ยนแปลง จึงเกิดการรวมกลุ่มกันเพื่อดูแลทรัพยากรธรรมชาติตามแนวคิดนิเวศวิทยาการเมือง

การศึกษานี้จึงใช้แนวคิดนิเวศวิทยาชาติพันธุ์และนิเวศวิทยาวัฒนธรรม เพื่อสะท้อนให้เห็นว่า มนุษย์พยายามปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ โดยการสร้างวัฒนธรรมขึ้นมา เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตได้อย่างสอดคล้องกับสภาพแวดล้อม ในขณะเดียวกันการปรับตัวของมนุษย์มีผลทำให้สิ่งแวดล้อมเกิดการเปลี่ยนแปลงไปเช่นกัน ทั้งมนุษย์และสิ่งแวดล้อมมีอิทธิพลในการกำหนดซึ่งกันและกัน

อย่างไรก็ตามแนวคิดทั้ง 2 แนวคิดจะมุ่งให้ความสนใจทางด้านกายภาพ ซึ่งขาดการเชื่อมโยงกับสาเหตุทางการเมืองที่มีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมและวิถีชีวิตของมนุษย์ ดังนั้นการศึกษานี้จึงใช้แนวคิดนิเวศวิทยาที่ความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งแวดล้อมและการเมืองมาประกอบ

นิเวศวิทยาการเมืองสามารถอธิบายสาเหตุของปัญหาการเสื่อมโทรมของทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่มาจากปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจและการเมืองกับการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อม รวมทั้งศึกษาการรวมกลุ่มเคลื่อนไหวของประชาชนเพื่อ ต่อรอง คัดค้านกับ โครงการของรัฐเนื่องจากการสูญเสียทรัพยากรที่เคยพึ่งพา

4.3 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

วิถีชีวิตและวัฒนธรรมของมนุษย์เกิดจากการมีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกันระหว่างมนุษย์และธรรมชาติ มีการสั่งสมความรู้และย่อมมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นได้เสมอ การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตวัฒนธรรมของมนุษย์เกิดจากปัจจัยทั้งภายในและภายนอก มีงานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชุมชนดังนี้

1.) วิเชียร มีบุญ (2541ก: 103-128) ศึกษาวิจัยเรื่องพิธีกรรมจับปลาบึกในลุ่มน้ำโขง บ้านหาดไคร้ ตำบลเวียง อำเภอเชียงของ กล่าวว่าปลาบึกเป็นปลาที่มีขนาดใหญ่ มีถิ่นกำเนิดในแม่น้ำโขงแห่งเดียวเท่านั้น ปลาบึกเป็นปลาน้ำจืดที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในโลก เป็นสัตว์ที่มีความสำคัญต่อวิถีชีวิตคนในชุมชน ความเชื่อเกี่ยวกับปลาบึกแบ่งออกเป็น 2 ประการ คือ ความเชื่อในเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ และความเชื่อเกี่ยวกับตัวปลาบึก

ความเชื่อในเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ ชาวจีนเชื่อว่า ขงเบ้งนำขุนเชียงมาเสกแล้วโยนลงไป ในแม่น้ำโขง กลายเป็นปลาตัวใหญ่ให้ทหารจับมาเป็นอาหาร ส่วนชาวบ้านหาดไคร้เชื่อว่า ปลาบึกเป็นปลาเจ้าที่เจ้าโพธิ์เจ้าลวงคุ้มครอง เช่นเดียวกับชาวอีสานเชื่อว่าปลาบึกเป็นปลาเจ้า มีเจ้าหน้าที่อำเภอคอยให้ความคุ้มครอง การจับปลาบึกต้องประกอบพิธีกรรมอ่อนนออนจากเจ้า เสียก่อน ส่วนความเชื่อเกี่ยวกับตัวปลาบึก ชาวจีนเชื่อว่าใครได้รับประทานเนื้อปลาบึกจะฉลาดเหมือนขงเบ้ง ชาวบ้านหาดไคร้ ชาวลาวและชาวอีสานเชื่อว่าใครรับประทานเนื้อปลาบึกมีบุญวาสนา พิธีกรรม การจับปลาบึก ทำให้เกิดขวัญและกำลังใจในการประกอบอาชีพการงาน เกิดความสามัคคี ในหมู่คณะนำพาความสำเร็จในการจับปลาบึก พิธีกรรมจึงเกิดขึ้นบนฐานแห่งความเชื่อและศรัทธา ต่อสิ่งนั้น การจับปลาบึกและพิธีกรรมเกิดขึ้นในหลายท้องที่ ในบริเวณลุ่มน้ำโขงตั้งแต่เหนือจรดใต้ การสำรวจในอดีตพบการประกอบพิธีกรรมตามสถานที่ต่างๆ ในเขตจังหวัดหนองคาย ที่อำเภอโพธิ์ชัย และอำเภอสังคม บริเวณบ้านโคกชวกร ตำบลผาตั้ง ทางด้านฝั่งประเทศลาวที่อยู่เหนือนครเวียงจันทร์ และเมืองหลวงพระบาง เมืองห้วยทราย แขวงบ่อแก้ว การประกอบพิธีกรรม ในปัจจุบันพบที่บ้านหาดไคร้ ตำบลเวียง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย เมืองห้วยทราย แขวงบ่อแก้วของประเทศลาว และมีการจับปลาบึกในประเทศกัมพูชาเท่านั้น ส่วนบริเวณอื่นๆ ตั้งแต่อุบลราชธานีถึงหลวงพระบาง เลิกจับปลาบึก เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางภูมิศาสตร์ของแม่น้ำโขงและเหตุผลทางการเมืองที่ลาวไม่สามารถใช้น่านน้ำจับปลาบึกร่วมกัน

ปัจจุบันปลาบึกในธรรมชาติลดลงอย่างมาก ทั้งนี้ น่าจะมาจากสาเหตุ 2 ประการ คือ ประการที่ 1 การพัฒนาเครื่องมือในการจับปลาของชาวประมงที่มีประสิทธิภาพมากขึ้น ประการที่ 2 การเปลี่ยนแปลงของแม่น้ำ เป็นผลกระทบจากการสร้างเขื่อนของประเทศต่างๆ ที่อยู่ต้นน้ำ ทำลายที่อยู่อาศัยตามธรรมชาติของปลาบึก รวมทั้งปิดกั้นเส้นทางอพยพเพื่อการวางไข่ ดังนั้น แนวโน้มของปลาบึกที่จะสูญพันธุ์มีมากขึ้น

งานวิจัยนี้ สะท้อนให้เห็นสภาพวิถีชีวิต วัฒนธรรมของพรานปลาบึก บ้านหาดไคร้ ได้ชัดเจนขึ้น และเห็นถึงการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชุมชนได้เกิดจากปัจจัยภายนอกชุมชนคือ โครงการในลุ่มแม่น้ำโขง การเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศแม่น้ำโขง

2.) ประจันต์ รักพงษ์ (2543: ข-9 – ข-10) ทำการวิจัยเรื่องสภาพเศรษฐกิจและวัฒนธรรมชุมชนในเขตเส้นทางสี่เหลี่ยมเศรษฐกิจ ไทย - ลาว - จีน ในส่วนของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรม พบว่าเป็นผลสืบเนื่องมาจากปัจจัยภายในชุมชนและภายนอกชุมชน ปัจจัยภายในได้แก่ การเพิ่มจำนวนประชากรอย่างรวดเร็วมีผลต่อระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อม การถางป่า การอพยพไปถิ่นอื่น การปรับเปลี่ยนจากอาชีพเกษตรกรรมเพื่อยังชีพมาเป็นพนักงานของรัฐ ปัจจัยภายนอกได้แก่ ได้รับอิทธิพลจากระบบเศรษฐกิจ การเมือง สังคม การศึกษา สื่อมวลชน เทคโนโลยี ทำให้ชุมชนผลิตเพื่อการยังชีพมาเพื่อขาย มีการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตเกี่ยวกับพิธีกรรมและความเชื่อ ให้สอดคล้องกับนโยบายรัฐ เพื่อพัฒนาไปสู่ความทันสมัย ทำให้เกิดช่องว่างในการพัฒนาเศรษฐกิจระหว่างชุมชนเมือง ชุมชนทุ่งราบ และชุมชนของชนเผ่าต่างๆ

ส่วนความเป็นไปได้ในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมพบว่ามีศักยภาพในการลงทุนดีพอสมควร จากการเชื่อมเส้นทางคมนาคมระหว่างไทย - ลาว - จีน และยังมีธรรมชาติที่บริสุทธิ์ มีวัฒนธรรมที่หลากหลาย ซึ่งเป็นทรัพยากรที่สำคัญในการส่งเสริมการท่องเที่ยว วัฒนธรรมและธรรมชาติ และยังคงเชื่อว่าแขวงบ่อแก้ว-หลวงน้ำทาจะเป็นศูนย์กลางการคมนาคมและเป็นเขตเศรษฐกิจพิเศษเพื่อส่งเสริมการค้าและการลงทุนต่างประเทศในอนาคต

งานวิจัยนี้ ซึ่งถึงปัจจัยภายในชุมชนทั้งทางโครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคมของชุมชน ที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมชุมชน ปัจจัยภายนอกเกิดจากระบบเศรษฐกิจ การเมือง สังคม ทำให้วิถีชุมชนในเขตพื้นที่สี่เหลี่ยมเศรษฐกิจไทย - ลาว - จีน เปลี่ยนแปลงไป แต่งานวิจัยไม่ได้กล่าวถึงการปรับตัวทางด้านความสัมพันธ์และด้านการเมืองของชุมชน

3.) นันทนา พิภพลาภอนันต์ (2545: 175-186) ศึกษาวิจัยเรื่องวิถีชีวิตชุมชนกับการเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศลำน้ำ กรณีศึกษาคลองผีหลอก ที่ราบลุ่มแม่น้ำกลองตอนล่าง คนในชุมชนคลองผีหลอกทำมาหากินด้วยการทำนาดำ ทำสวนมะพร้าว และเก็บหาทรัพยากรธรรมชาติ การผลิตเพื่อยังชีพ ภายใต้ความเชื่อต่อสิ่งเหนือธรรมชาติและพิธีกรรมในทุกขั้นตอนการผลิต ต่อมาเกิดการเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศครั้งใหญ่จากวิกฤตฝนแล้ง และการกักเก็บน้ำในเขื่อนศรีนครินทร์ ทำให้น้ำเค็มรุกพื้นที่ลุ่มแม่น้ำกลองตอนล่าง มีการดัดแปลงธรรมชาติ

ให้เอื้อต่อการผลิตและการดำรงชีพโดยการขุดคลองและร่องสวน รวมทั้งการสร้างเขื่อน
ในโครงการแม่น้ำกลองใหญ่สร้างการเปลี่ยนแปลงในระบบนิเวศอย่างมากคือปริมาณน้ำส่วนใหญ่
ถูกกักเก็บในเขื่อนและปล่อยในพื้นที่ชลประทาน ทำให้น้ำในพื้นที่ตอนล่างมีปริมาณน้อย ปัจจัย
เหล่านี้กระทบต่อวิถีชีวิตและการปรับตัวของชุมชน

ผลกระทบจากการเกิดมลพิษทางน้ำของชุมชน ปรากฏผลต่อการประมงและนิเวศวิทยา
ของแหล่งน้ำมากที่สุด น้ำเสียทำให้ปลาตาย จับปลาได้น้อยลง ชาวบ้านไม่สามารถใช้น้ำอุปโภค
บริโภคได้ นอกจากนี้ยังเกิดความขัดแย้งในชุมชนระหว่างชาวบ้านในฝั่งน้ำจืดและชาวนาทุ่ง
ในฝั่งน้ำเค็มมีการเรียกร้องจากหน่วยงานรัฐให้แก้ไขปัญหา การรวมตัวกันของชุมชนก่อเป็นจุดแข็ง
ของชุมชนขึ้นมาได้

งานวิจัยนี้ แสดงถึงปัจจัยภายนอกชุมชนคือ การสร้างเขื่อนศรีนครินทร์ ทำให้ระบบนิเวศ
ชุมชนคลองผีหลอกเกิดการเปลี่ยนแปลง ส่งผลให้วิถีชีวิตชุมชนเปลี่ยนแปลงทั้งด้านระบบผลิต
ระบบความเชื่อ และระบบความสัมพันธ์ของชุมชน

4.) คณะวิจัยมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี (2545: 5-49) ศึกษาวิจัยเรื่องแนวทางการฟื้นฟู
ระบบนิเวศ วิถีชีวิต และชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากเขื่อนปากมูล ผลการศึกษาทางด้านสังคม
พบว่า ลักษณะทางสังคมวัฒนธรรมของชาวบ้านปากมูลมาจากความสัมพันธ์ของชาวบ้าน
กับระบบนิเวศในแม่น้ำมูลเป็นหลัก เพราะการตั้งถิ่นฐานบริเวณแม่น้ำปากมูลมาจากความอุดม
สมบูรณ์ของปลาและพืชพรรณธรรมชาติ ทรัพยากรในระบบนิเวศแม่น้ำมูลเปลี่ยนแปลงไป
ตามฤดูกาลและการขึ้นลงของแม่น้ำมูล ชาวบ้านจึงสร้างระบบความรู้และภูมิปัญญาเพื่อจัดการกับ
การเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศเพื่อให้วิถีชีวิตของชาวบ้านดำรงอยู่ได้ด้านเศรษฐกิจและสังคม
วัฒนธรรม การสร้างเขื่อนปากมูลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศ ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิต
ของชาวบ้านที่สัมพันธ์กับการใช้ทรัพยากรอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ จนก่อให้เกิดปัญหาสังคมตามมา
อาทิ ความขัดแย้ง การอพยพ การสูญเสียอาหารธรรมชาติและรายได้

การเปิดประตูเขื่อนทำให้ชาวบ้านได้นำความรู้ดั้งเดิมเกี่ยวกับนิเวศประมง การเก็บพืชผัก
ธรรมชาติ กลับมาใช้และสอดคล้องตามฤดูกาลได้มากขึ้น ชาวบ้านมีทางเลือกในการหาอาหาร
ได้มากขึ้น สร้างรายได้และถ่ายทอดความรู้ทางประมง การพบปะพูดคุยกัน และการมีพิธีกรรม
ต่างๆร่วมกัน เป็นการลดความบาดหมาง ระหว่างกลุ่มได้บ้าง อาจจะช่วยให้เกิดบรรยากาศที่ดี
ในการร่วมมือกันพัฒนาบนพื้นฐานของการพึ่งพาทรัพยากรในแม่น้ำมูลในสภาพความเป็นอยู่ใน
ท้องถิ่นที่กำลังค่อยๆฟื้นคืนมาบ้างนี้ได้ต่อไป

การศึกษานี้ ชี้ให้เห็นว่า ปัจจัยจากภายนอกได้แก่ การสร้างเขื่อนปากมูล ระบบนิเวศได้เกิด
การเปลี่ยนแปลงไป ส่งผลให้วิถีชีวิตของชาวบ้านเกิดการเปลี่ยนแปลง แต่หลังจากการเปิดประตู
เขื่อน วิถีชีวิตแบบดั้งเดิมของชาวบ้านเริ่มกลับคืนมา แสดงให้เห็นว่าปัจจัยภายนอกมีผลต่อ
การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชุมชนอย่างรวดเร็ว

5.) เครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (2546: 10-23) กับการศึกษาเกี่ยวกับการระเบิดแก่งแม่น้ำโขงพบว่า แก่งแม่น้ำโขงมีระบบนิเวศที่สลับซับซ้อนและมีความหลากหลายทางชีวภาพที่มีความสำคัญต่อการดำรงวิถีชีวิตของคนในชุมชนท้องถิ่นและต่อการอนุรักษ์พรรณพืช พันธุ์สัตว์ที่สำคัญแห่งหนึ่งในภูมิภาคอุษาคเนย์ การระเบิดแก่งแม่น้ำโขงตอนบนเป็นการทำลายระบบนิเวศที่อุดมสมบูรณ์ที่มีแก่งเป็นหลัก ซึ่งมีความสำคัญต่อวิถีชีวิตปลา การระเบิดแก่งจึงเท่ากับเป็นการทำลายบ้านปลาอย่างถาวร ปัจจุบันบริเวณเดียวในแม่น้ำโขงที่ปลาน้ำจืดคือเหนือบ้านเมืองกาญจน์ในเขตอำเภอเชียงของขึ้นไปถึงรอยต่อระหว่างเชียงแสน - เชียงของ รวมถึงคอนผีหลงที่จะถูกระเบิด การระเบิดแก่งจึงเป็นการเร่งให้ปลาน้ำจืดสูญพันธุ์เร็วขึ้น และยังส่งผลกระทบต่อสายพันธุ์แม่แม่น้ำโขงทั้งไกและเตาที่เป็นอาหารของปลาและอาหารของชุมชน ทำลายที่อยู่ของนกที่มีในแม่น้ำโขง นอกจากนี้ยังเกิดการพังทลายของชายฝั่งแม่น้ำเปลี่ยนทิศและกระแสน้ำเปลี่ยนแปลงทำให้คนหาปลาหาปลาได้ยากขึ้น เนื่องจากไม่มีปลาอพยพจากแม่น้ำโขงบริเวณริมฝั่งแม่น้ำโขง แก่ง ผา และคอน เป็นบริเวณที่คนท้องถิ่นสามารถเก็บพรรณพืชเป็นอาหารและทำยาสมุนไพรชาวบ้านทุกหมู่บ้านที่ทำการเกษตรริมโขงต้องเสี่ยงกับน้ำท่วมหลังการเพาะปลูกเมื่อกระแสน้ำขึ้นลงอย่างรวดเร็วแม้เป็นฤดูน้ำลด

แม่น้ำโขงเป็นแหล่งน้ำที่สำคัญที่สุดที่ชาวบ้านใช้อุปโภค บริโภคและนันทนาการ แต่ความขุ่นของน้ำ และมลภาวะทางน้ำทำให้ไม่สามารถใช้น้ำได้เช่นเดิม ผลกระทบเหล่านี้ยังกระทบถึงประชาชนในประเทศกัมพูชาและเวียดนาม

งานศึกษานี้ ได้เน้นการเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตชาวบ้านจากปัจจัยภายนอกคือ การระเบิดแก่งแม่น้ำโขงโดยตรง แต่ไม่ได้มีการวิเคราะห์ถึงการเปลี่ยนแปลงอันสืบเนื่องมาจากปัจจัยภายในชุมชนมาประกอบ

6.) กลุ่มรักษ์เชียงของ, โครงการแม่น้ำและชุมชนและเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง - ล้านนา (2547: 38-160) กล่าวถึงความสำคัญของแม่น้ำโขงและผลกระทบจากการสร้างเขื่อนและระเบิดแก่งในแม่น้ำโขงว่า แม่น้ำโขงเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญเป็นแหล่งน้ำใช้เพื่อการเกษตร เพื่อการเดินทาง การขนส่ง และอีกหลายกิจกรรมในชีวิตประจำวัน จากที่ระดับน้ำที่ขึ้นลงในแม่น้ำโขงมีความแตกต่างกันระหว่างฤดูฝนและฤดูแล้งถึง 20 เมตรนั้น ส่งผลให้ชุมชนริมฝั่งโขงมีวิถีการผลิตที่แตกต่างกันออกไปตามธรรมชาติของน้ำในแม่น้ำโขง ฤดูกาลธรรมชาติของแม่น้ำโขงก่อให้เกิดภูมิปัญญาทั้งการผลิต ประมงและการเกษตร กระทั่งก่อเกิดวัฒนธรรมที่หลากหลาย

จากอดีตชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง ระยะเวลาแรกชุมชนมีระบบการผลิตที่พึ่งพาอาศัยธรรมชาติเป็นหลัก ต่อมาเมื่อมีการปลูกพืชเพื่อการค้า ระบบวิถีชีวิตเปลี่ยนจากพึ่งตนเองเป็นการพึ่งพาปัจจัยภายนอก เกิดการแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติกันยิ่งขึ้น และชุมชนเข้าสู่กระแสทุนนิยม

การขยายอิทธิพลทางเศรษฐกิจแบบทุนนิยมส่งผลให้เกิดการใช้ทรัพยากรในกลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะเรื่องพลังงานไฟฟ้าจากในจีน รวมทั้งโครงการระเบิดแก่งที่ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศและด้านอื่นๆอีก

แก่งหินที่ต้องระเบิด สำหรับชุมชนคือระบบนิเวศที่สำคัญ กิจกรรมทางเศรษฐกิจดังกล่าวทำให้ชุมชนไม่สามารถเข้าถึงทรัพยากร นำไปสู่การสูญเสียความมั่นคงทางด้านอาหาร สูญเสียพื้นที่ทำการเกษตรริมโขง ชาวบ้านขาดความมั่นคงทางเศรษฐกิจ นำไปสู่การล่มสลายของชุมชนและปัญหาสังคมอื่นๆอีกมากมาย

ข้อเสนอแนะด้านการค้าพบว่าการค้าท้องถิ่นในเขตเชียงราย - แม่สาย - เชียงแสนมีศักยภาพที่จะค้าขายกับจีน - ยูนนาน และลาวตอนบนทางถนนสาย R3e ส่วนด้านการท่องเที่ยวควรต้องมีการเปิดพื้นที่ให้มีกิจกรรมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำอย่างจริงจังให้คนในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผนจัดการ

การศึกษานี้ แสดงให้เห็นถึงปัจจัยภายนอกจากการพัฒนาในแถบลุ่มแม่น้ำโขง ที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของชุมชนจากอดีตจนถึงปัจจุบัน โดยเน้นผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการระเบิดแก่งแม่น้ำโขงและกล่าวถึงข้อเสนอแนะของชุมชนต่อโครงการระเบิดแก่ง แต่ยังไม่ได้กล่าวถึงการรวมกลุ่มทางการเมืองของชุมชนต่อประเด็นการระเบิดแก่ง

8.) บริษัท ทีม คอนซัลติ้ง เอนจิเนียริง แอนด์ แมเนจเม้นท์ จำกัด และ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย (2546: 4-1 – 4-16) ศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อมจากการปรับปรุงร่องน้ำเพื่อการเดินเรือพาณิชย์ในแม่น้ำล้านช้าง - แม่น้ำโขง ได้วิเคราะห์เบื้องต้นถึงแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมระดับมหภาคและระดับจุลภาคเฉพาะส่วนการลดขนาดแก่งคอนผีหลงในพื้นที่ประเทศไทย ระดับมหภาคจากบ้านสบรวกถึงอำเภอเวียงแก่น จังหวัดเชียงราย และระดับจุลภาคเฉพาะในส่วนการลดขนาดแก่งคอนผีหลง

การประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมเบื้องต้น จากการปรับปรุงร่องน้ำในแม่น้ำโขงระดับมหภาค ด้านทรัพยากรกายภาพ พบว่าปริมาณน้ำในแม่น้ำโขงน่าจะลดลงเล็กน้อย คุณภาพน้ำผิวดิน คุณภาพอากาศ ระดับเสียงแรงสั่นสะเทือนจากการระเบิดมีผลช่วงสั้นๆเฉพาะช่วงการระเบิด แต่การพัฒนาอย่างต่อเนื่องทำให้เกิดการปนเปื้อนต่อคุณภาพน้ำในระยะยาว ด้านชีวภาพสูญเสียที่อยู่อาศัยของนกและการเดินเรือรบกวนการดำรงชีวิตของนก เพิ่มตะกอนแขวนลอยส่งผลต่อแพลงก์ตอนพืช สาหร่าย และสัตว์หน้าดิน การใช้ประโยชน์ จะเปลี่ยนแปลงการใช้ดินอย่างถาวร การจราจรทางน้ำ เพิ่มโอกาสเกิดอุบัติเหตุเรือชนกันมากขึ้น ส่งผลกระทบต่อความคมชัดของประชาชนด้วยเรือขนาดเล็ก และการประมงท้องถิ่นด้านคุณภาพชีวิตชาวประมงขาดรายได้ในระยะสั้นจากช่วงระเบิดแก่ง แต่การใช้น้ำอุปโภค บริโภคและเพื่อการเกษตรริมโขงคาดว่าจะไม่รับผลกระทบ ชุมชนริมแม่น้ำโขงจะเปลี่ยนแปลงจากการพัฒนา เช่น การขนส่งสินค้าเพิ่มมากขึ้น การท่องเที่ยวทำให้เพิ่มปริมาณแรงงานต่างประเทศ การพัฒนาที่พิกอภัย อาจเกิดปัญหาสังคม สิ่งแวดล้อม

ยาเสพติด โรคเอดส์ การค้าประเวณี ส่งผลต่อวิถีชีวิตประชาชนในรูปการใช้ลำน้ำโขงเพื่อการประมง เก็บใบ แต่หลังจากลดขนาดแก่งเสร็จ ใช้พื้นที่ได้เช่นเดิม คลื่นจากเรือขนาดใหญ่เป็นอันตรายต่อเรือขนาดเล็กและมีผลต่อตะกอนในลำน้ำได้ รวมทั้งบริเวณแก่งและหาดบางแห่งเป็นพื้นที่ที่ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นแหล่งศักดิ์สิทธิ์สถิตอยู่

ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมในระดับจุลภาค คือไม่มีผลต่อปริมาณน้ำ แต่อาจส่งผลต่อความเร็วของน้ำเล็กน้อยบริเวณคอนผีหลงเท่านั้น การระเบิดแก่งหินใช้วัตถุระเบิดอาจมีการปนเปื้อนชั่วคราวของน้ำมันและแอมโมเนียและตะกอนแขวนลอย ส่งผลต่อการใช้น้ำ น้ำขุ่นขึ้น ด้านชีวภาพบริเวณที่อยู่อาศัยของนก และส่งผลต่อระบบนิเวศในระยะยาวด้วย แก่งต่างๆในแม่น้ำโขงเป็นที่อยู่ของปลา สัตว์น้ำและสาหร่าย การลดขนาดแก่งทำให้สูญเสียที่อยู่อาศัยเหล่านี้ ปริมาณตะกอนจะรบกวนการเจริญเติบโตของสาหร่ายระดับหนึ่ง ด้านการใช้ประโยชน์ เฉพาะใกล้คอนผีหลง คาดว่ารอบท่าเทียบเรือการจราจรจะติดขัด ด้านคุณภาพชีวิตการขนส่งทางบกเพื่อกระจายสินค้า ส่งผลกระทบต่อปัญหาทางสังคม เช่น แรงงานต่างชาติ ยาเสพติด การค้าประเวณี เอดส์ การใช้ประโยชน์จากแม่น้ำของประชาชนเชียงของค่อนข้างสูงเพื่อการชักล้าง การเกษตร การประมง การเก็บใบ และการเก็บหินแม่น้ำจะถูกจำกัดช่วงลดขนาดแก่งไม่สามารถเข้าไปใช้พื้นที่ใกล้เขียงแก่งคอนผีหลงได้ หลังจากนั้น 4-5 เดือน สามารถใช้พื้นที่โดยรอบได้ แต่การเดินทางเรือพาณิชย์อาจรบกวนเรือขนาดเล็กและประมงพื้นบ้านได้ นักท่องเที่ยวคาดว่าเพิ่มขึ้นและแก่งคอนผีหลงคนในท้องถิ่นเชื่อว่าเป็นที่สิงสถิตของเทพยดา จึงต้องวิเคราะห์ในรายละเอียดผลกระทบต่อวัฒนธรรมท้องถิ่นดังกล่าว

การศึกษานี้ แสดงถึงปัจจัยภายนอกจากการระเบิดแก่งที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและผลกระทบต่อสังคม แต่ยังคงขาดการวิเคราะห์ผลกระทบต่อความเชื่อ พิธีกรรมของชุมชน

10.) คณะนักวิจัยชาวบ้านเชียงของ - เวียงแก่น, เครื่องข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และโครงการแม่น้ำและชุมชน (2547, 1 - 23) งานวิจัยของชาวบ้านเชียงของจัดทำโดยคณะนักวิจัยชาวบ้าน 13 หมู่บ้าน ซึ่งตั้งชุมชนอยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขงบริเวณพรมแดนไทย - ลาวทางตอนบนในเขตประเทศไทย ครอบคลุมพื้นที่แม่น้ำโขงตั้งแต่บริเวณแก่งคอนผีหลงลงไปจนถึงผาได อำเภอเวียงแก่น จังหวัดเชียงราย ผลการศึกษาพบว่า แม่น้ำโขงบริเวณพรมแดนไทย - ลาวตอนบนมีระบบนิเวศ 11 ระบบ ระบบนิเวศย่อยเหล่านี้ขึ้นอยู่กับการขึ้น - ลงของน้ำในแม่น้ำโขงที่แตกต่างกันระหว่างฤดูน้ำลดกับฤดูน้ำหลากประมาณ 20 เมตร ระบบนิเวศที่หลากหลายทำให้มีพรรณพืช แม่น้ำโขงที่หลากหลายมากกว่า 65 ชนิด แม่น้ำโขงบริเวณนี้จึงเป็นแหล่งอาศัย แหล่งอาหารและที่วางไข่ของปลาซึ่งการศึกษาพบพันธุ์ปลา 100 ชนิด เป็นปลาธรรมชาติ 88 ชนิด ที่เหลือเป็นปลาต่างถิ่น อย่างไรก็ตามคาดว่า พันธุ์ปลาแม่น้ำโขงน่าจะมากกว่านี้ ปลาในแม่น้ำโขงมีทั้งปลาที่เดินทางอพยพขึ้นมาวางไข่ในแม่น้ำโขงตามแก่ง ผา คก กว๊าน แจ่ม วังน้ำลึกและถ้าได้น้ำในจำนวนนี้รวมถึงปลาบึกปลาน้ำจืดชนิดไม่มีเกล็ดขนาดใหญ่ที่สุดในโลก ซึ่งพบว่าแม่น้ำโขง

ตั้งแต่เมืองกาญจน์ขึ้นไปถึงบ้านแซวเป็นบริเวณเดียวที่ยังพบปลาบึกขึ้นมาวางไข่ นอกจากนี้ยังมีปลาที่อพยพเข้าไปวางไข่ในแม่น้ำสาขาของแม่น้ำโขงอีกหลายชนิด

ชุมชนสองฝั่งแม่น้ำโขงแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มคือ กลุ่มที่ฝั่งพม่าแม่น้ำโขงเป็นหลักทั้งการหาปลา การเก็บไข่ การทำเกษตรริมโขง การวิ่งเรือรับจ้างข้ามฝั่งไทย - ลาว และนำนักท่องเที่ยวล่องแม่น้ำโขง กลุ่มที่สองเป็นกลุ่มที่ประกอบอาชีพอื่น แต่ก็ลงหาปลาหรือเก็บไข่เพื่อเป็นอาหารและรายได้ทางเศรษฐกิจของครอบครัว

ในด้านการหาปลาพบว่า คนหาปลามีความรู้ในการเข้าถึงปลาที่หลากหลายโดยพิจารณาจากเครื่องมือหาปลาพื้นบ้านที่มีถึง 71 ชนิดที่ออกแบบมาให้เหมาะสมกับระบบนิเวศของแม่น้ำโขง และพฤติกรรมของปลาแต่ละชนิด คนหาปลายังมีความรู้เกี่ยวกับปลาที่สั่งสมจากบรรพบุรุษทั้งเรื่องของพฤติกรรมปลา และการสังเกตธรรมชาติต่างๆ ที่สัมพันธ์กับพฤติกรรมของปลา

ส่วนการทำเกษตรริมโขงนั้นจะทำในฤดูน้ำลด โดยจะทำตามริมฝั่ง หาดทรายและดอน ซึ่งเป็นระบบนิเวศย่อยของแม่น้ำโขง เกษตรริมโขงให้ผลผลิตสูง เนื่องจากมีปุ๋ยธรรมชาติที่แม่น้ำโขงพัดพามาทับถมในฤดูน้ำหลาก เกษตรริมโขงจึงเป็นแหล่งผลิตอาหารและแหล่งรายได้ทางเศรษฐกิจที่สำคัญของครอบครัวในชุมชนริมฝั่งแม่น้ำโขง นอกจากนี้ชาวบ้านมีความรู้ในการเข้าถึงพันธุ์พืชแม่น้ำโขงทั้ง 65 ชนิด ทั้งการใช้ประโยชน์ด้านต่างๆ ทั้งด้านอาหาร สมุนไพร เครื่องใช้ในบ้าน เครื่องมือหาปลาและเหยื่อปลา พรรณพืชบางชนิดยังมีความสำคัญต่อเศรษฐกิจของชาวบ้าน โดยเฉพาะโกหรือสาหร่ายแม่น้ำโขงที่เกิดในฤดูน้ำลดและถือกันว่า ไข่แม่น้ำโขงถือว่าเป็นไข่ที่มีคุณภาพ มีรสชาติ และสามารถขายได้ราคาดี

ในด้านสังคมวัฒนธรรมพบว่า แม่น้ำโขงบริเวณพรมแดนไทย - ลาวตอนบน เป็นแหล่งหาปลาร่วมกันของคนในชุมชนทั้งฝั่งไทยและลาว ชุมชนริมฝั่งโขงมีความเชื่อเรื่องพื้นที่หาปลาในแม่น้ำโขงมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่แลคุ้มครองอยู่ การหาปลาจึงต้องมีการบนบานหรือมีพิธีกรรมเพื่อขอปลาและให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ คุ้มครองระหว่างการหาปลา นอกจากนี้ยังมีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับแม่น้ำ ซึ่งแสดงให้เห็นถึง วิถีชีวิตและความคิดของกลุ่มคนที่ตั้งชุมชนสองฝั่งโขง เช่น พิธีไหลเรือไฟ

การศึกษานี้ยังได้รวบรวมข้อมูลผลกระทบจากการพัฒนาแม่น้ำโขงตอนบน ซึ่งพบว่า การสร้างเขื่อนกั้นแม่น้ำโขงในยูนนานทำให้ระดับน้ำโขงขึ้น-ลงไม่ปกติ ส่งผลให้ปลาไม่อพยพตามฤดูกาล เกิดการพังทลายของชายฝั่งและดอน ร่องน้ำเปลี่ยนทิศ และการทับถมของตะกอนทรายที่ทำให้ระบบนิเวศแม่น้ำโขงเสื่อมโทรม การพังทลายของริมฝั่งและดอนยังทำให้บ้านเรือนของชาวบ้านเสียหาย รวมไปถึงพื้นที่ที่ชาวบ้านเคยใช้ในการทำเกษตรริมโขง และการที่น้ำโขงขึ้น - ลงไม่ปกติยังทำให้พื้นที่ที่ชาวบ้านใช้ทำเกษตรริมโขงเสี่ยงต่อการถูกน้ำท่วม

ผลกระทบดังกล่าวรุนแรงมากยิ่งขึ้นเมื่อมีการควบคุมน้ำของเขื่อนจีนเพื่อทำการระเบิดแก่งแม่น้ำโขงบริเวณพรมแดนลาว - พม่าตั้งแต่ปี 2544 เป็นต้นมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการที่ปลา

ไม่อพยพขึ้นมาตามฤดูกาล และคนหาปลาไม่สามารถใช้เครื่องมือหาปลาพื้นบ้านได้ ทำให้คนหาปลาจับปลาได้น้อยลงถึงประมาณร้อยละ 50 เมื่อเทียบกับก่อนหน้าการระเบิดแก่ง ส่งผลให้คนหาปลาต้องหยุดหาปลา หรือเปลี่ยนไปประกอบอาชีพอื่นซึ่งรวมถึงการรับจ้าง ส่วนไกลลดลงเหลือประมาณ ร้อยละ 30 เมื่อเทียบกับก่อนการระเบิดแก่ง นอกจากนี้ ยังจะทำให้คนหาปลา มีความเสี่ยงเพิ่มขึ้นจากการเดินเรือขนาดใหญ่ และคลื่นและเสียงจากการเดินเรือขนาดใหญ่ จะรบกวนปลาและการหาปลาของชาวบ้าน

ผลกระทบนี้ทำให้ชาวบ้านเดือนร้อนทั้งในความมั่นคงทางอาหารและสุขภาพ และความมั่นคงทางเศรษฐกิจ หรืออีกนัยหนึ่งหมายถึงการสูญเสียความสามารถในการพึ่งตนเอง ซึ่งปัญหานี้จะเกิดมากขึ้นหากมีการระเบิดแก่งคอนผีหลงและแก่งต่างๆ บริเวณพรมแดนไทย - ลาว ตอนบน

การศึกษานี้ อธิบายถึงปัจจัยภายนอกจากการระเบิดแก่งแม่น้ำโขงที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านอย่างละเอียด แต่ไม่ได้กล่าวถึงปัจจัยภายในที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมชุมชนมาประกอบ และยังไม่มีกรกล่าวถึงกระบวนการปรับตัวของชุมชนในการรับมือกับการเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศแม่น้ำโขง และการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองภายในชุมชนด้วยการศึกษานี้ จึงศึกษากระบวนการปรับตัวของชุมชนต่อการเปลี่ยนแปลงอันเกิดจากปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชุมชนประมงพื้นบ้าน ซึ่งปัจจัยภายในคือ การเปลี่ยนแปลงของแม่น้ำโขงและการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคม และเศรษฐกิจของชุมชนประมงพื้นบ้านและปัจจัยภายนอกคือ การระเบิดแก่งแม่น้ำโขง ที่ก่อให้เกิดผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจ ความเชื่อ พิธีกรรม ความสัมพันธ์ในชุมชน นอกจากนี้ยังเน้นถึงการศึกษาในเรื่องของการเคลื่อนไหวทางการเมืองในชุมชนด้วย

5. กรอบแนวคิด

สภาพแวดล้อมของแม่น้ำโขงและวิถีชีวิต วัฒนธรรมประมงพื้นบ้านมีอิทธิพลในการกำหนดซึ่งกันและกัน กล่าวคือสังคมวัฒนธรรมชาวประมงปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมแม่น้ำโขง โดยมุ่งเป้าสำคัญไปที่วิวัฒนาการหรือการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการปรับตัว (Adaptation) ของสังคมวัฒนธรรมประมงพื้นบ้าน เป็นผลมาจากการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไป (Julian. H. Steward, 1979: 43 - 63) วัฒนธรรมจึงเป็นเครื่องมือที่ช่วยให้ชาวบ้านปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม เกิดการสั่งสมความรู้ ภูมิปัญญาและมีการถ่ายทอดความรู้จากรุ่นสู่รุ่น ให้สามารถดำรงชีวิตอยู่กับสภาวะแวดล้อมที่ตนเองอยู่ได้อย่างสอดคล้อง ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวพันเชื่อมโยงอย่างแนบแน่นกับระบบคุณค่าทางศีลธรรม เกิดเป็นความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ด้วยกัน และความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับอำนาจเหนือ

ธรรมชาติ ความสัมพันธ์เหล่านี้สัมพันธ์กันมีอิทธิพลกำหนดซึ่งกันและกัน โดยตลอด และยังเป็นตัวกำหนดแบบแผนและการดำรงชีวิตในรูปแบบต่างๆ ชุมชนประมงพื้นบ้านบ้านหาดไคร้ บ้านสบสม บ้านเวียงดอนชัย บ้านวัดหลวง บ้านเวียงแก้ว บ้านหัวเวียง ต.เวียง อ.เชียงของ จ.เชียงราย ก็เป็นหนึ่งในกระบวนการนี้

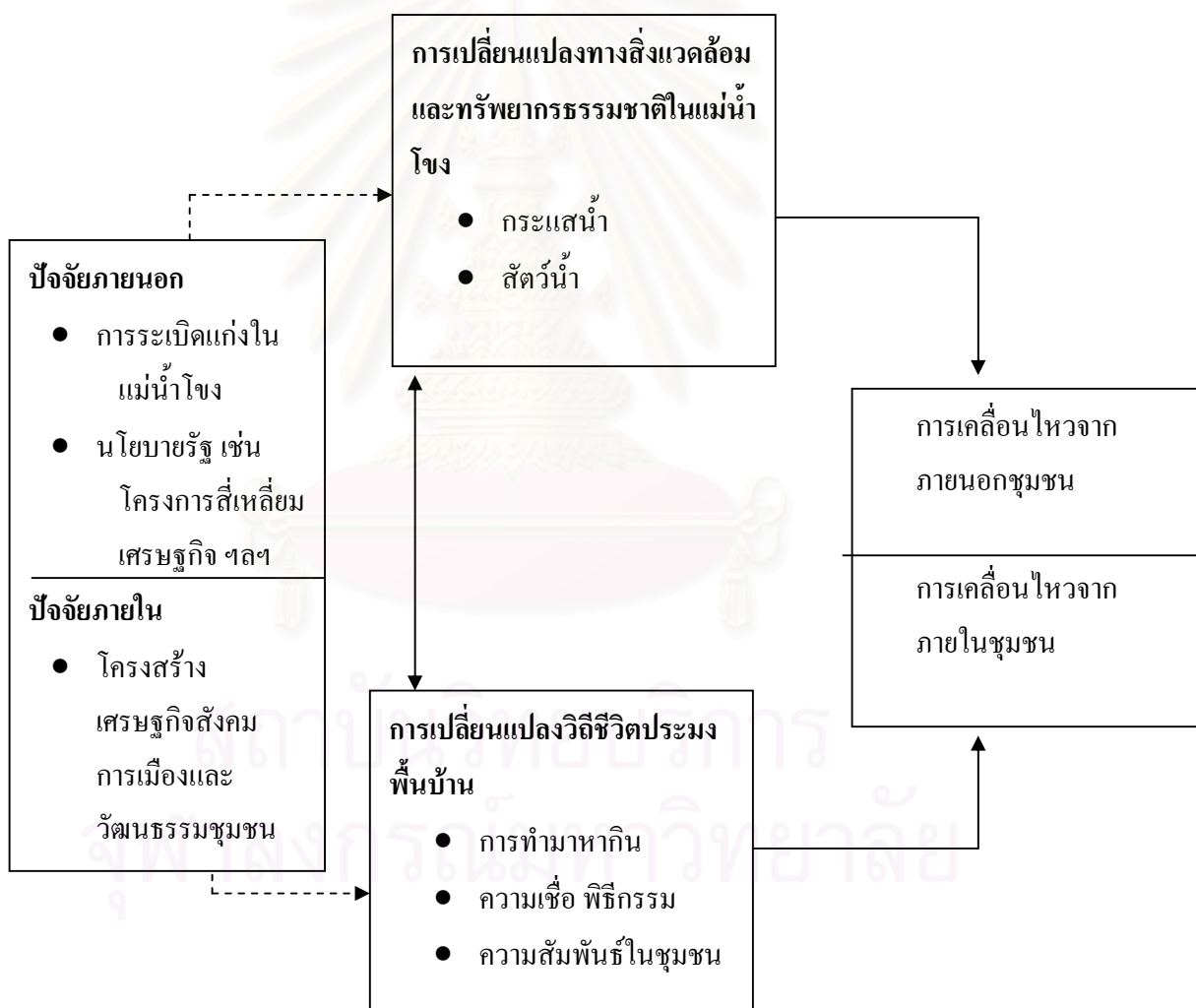
การเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมและการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต วัฒนธรรมเป็นพลวัตต่อกัน กล่าวคือเมื่อสภาพแวดล้อม ระบบนิเวศแม่น้ำโขงมีการเปลี่ยนแปลง ส่งผลให้มีการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต การปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตชาวประมงตลอดจนโครงสร้างทางเศรษฐกิจ เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ภายใต้การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต ของชาวประมง อันเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศแม่น้ำโขงที่รุนแรง

นอกจากปฏิสัมพันธ์ที่เป็นสาเหตุและผลของการเปลี่ยนแปลงซึ่งกันและกันระหว่างสิ่งแวดล้อมกับวิถีชีวิตแล้ว การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ยังเกี่ยวเนื่องมาจากปัจจัยภายนอก อันเกิดขึ้นจากความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นผ่านสถาบันรัฐ เป็นความสัมพันธ์ระหว่างนโยบายของรัฐ (State policy) ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ (Interstate relation) และทุนนิยมโลก (Global Capitalism) สะท้อนผลกระทบที่ปรากฏมากขึ้นของพลังผลักดันจากรัฐ ในด้านสิ่งแวดล้อมของโลกที่ระบบเศรษฐกิจและการเมืองต้องพึ่งพาความสัมพันธ์ระหว่างรัฐซึ่งเป็นสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อม รวมทั้งบริบทของทุนนิยมโลกและปรากฏอยู่ในรูปของบริษัทข้ามชาติ (Transnational Corporations-TNCs) (ไชยณรงค์ เศรษฐเชื้อ, 2543: 21-29) การระเบิดแก่งในแม่น้ำโขงที่เกิดจากการผลักดันโดยรัฐบาลจีน มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อม ปัจจัยเหล่านี้ไม่เพียงแต่สร้างการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อม แต่ยังส่งผลในแง่วิถีชีวิตชุมชนอันได้แก่ การทำมาหากิน ความเชื่อ พิธีกรรม ความสัมพันธ์ในชุมชน

การรวมศูนย์ผูกขาด ควบคุม การจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม การขยายอำนาจของภาครัฐ การเรียกร้องให้ต้องเสียสละเพื่อ “สังคมส่วนใหญ่” สร้างความไม่เป็นธรรมทางสังคม (อานันท์ กาญจนพันธ์, 2544: 215 - 220) อันส่งผลกระทบต่อชุมชนท้องถิ่นซึ่งถูกกีดกันและสูญเสียพื้นที่ไป พร้อมทั้งต้องเผชิญกับความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อม ผลสะท้อนทางการเมืองที่ตามมาจากการเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งแวดล้อม หากการเปลี่ยนแปลง ทำให้เกิดกระบวนการทำให้คนบางกลุ่มกลายเป็นคนชายขอบ ไร้อำนาจที่ต้องตกอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่เสื่อมโทรมและเกิดความยากจน จะมีวิธีการรวมตัวต่อต้านหรือประท้วงรัฐจากการที่ต้องสูญเสียทรัพยากรที่ตนเองต้องพึ่งพิง ความขัดแย้งในการเข้าถึงทรัพยากรเป็นพลังที่สำคัญ ที่มักก่อให้เกิดความแตกแยกในสังคม และขณะเดียวกันความขัดแย้งก็นำไปสู่การพัฒนาขบวนการเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อม ผ่านการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ (New social movement) (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2542: 78) ซึ่งเป็นยุทธวิธีสำคัญของประชาชน คนชายขอบและผู้ไร้อำนาจ เพื่อปกป้องสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นรากฐานของวิถีชีวิตพวกเขา ช่วยเหลือกลุ่มชนต่างๆ

ในสังคมสามารถระดมความร่วมมือกัน สร้างความชอบธรรมให้แก่กลุ่มตนเอง แสดงความมีตัวตน แสดงศักยภาพของชุมชน ในการสร้างกฎเกณฑ์ขึ้นมาในการจัดการทรัพยากร ในฐานะที่เป็นปฏิริยาตอบโต้และต่อรองกับพลังอำนาจต่างๆในสังคม ซึ่งถือเป็นรูปแบบหนึ่งของกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนด้วยเช่นกัน

กรอบแนวคิดในการวิเคราะห์ผลกระทบต่อวิถีชีวิตชุมชนของชาวประมงพื้นบ้าน จากการระเบิดแก่งในแม่น้ำโขง: กรณีศึกษา ต.เวียง อ.เชียงของ จ.เชียงราย

แนวคิด ทฤษฎีที่ใช้ในการวิเคราะห์ผลกระทบต่อวิถีชีวิตชุมชนของชาวประมงพื้นบ้าน
จากการระเบิดแก่งในแม่น้ำโขง: กรณีศึกษา ต.เวียง อ.เชียงของ จ.เชียงราย

แนวคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางนิเวศและการปรับตัวทางวัฒนธรรม

6. นิยามเชิงปฏิบัติการ

การเปลี่ยนแปลง หมายถึง สภาพความแตกต่างของสิ่งเดียวกัน นำมาเปรียบเทียบในช่วงเวลาที่ต่างกัน พบว่ามีความแตกต่างกัน แสดงให้เห็นว่ามีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้น

ผลกระทบ หมายถึง ผลที่ปรากฏหลังจากที่มีการเปลี่ยนแปลงทั้งในระยะสั้นและระยะยาว ต่อวิถีชีวิตและสิ่งแวดล้อมของชุมชน

การเปลี่ยนแปลงทางสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติในที่นี้ หมายถึง การเปลี่ยนแปลง กระแสน้ำในแม่น้ำโขงอันเกิดจากการระเบิดแก่งในแม่น้ำโขงที่มีผลต่อจำนวนปลาในแม่น้ำโขงเท่านั้น

วิถีชีวิต หมายถึง รูปแบบการดำเนินชีวิตที่เกี่ยวข้องกับลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มผู้ประกอบการประมงพื้นบ้าน ได้แก่ การทำมาหากิน ความเชื่อ พิธีกรรม ความสัมพันธ์ของคนในชุมชน

การทำมาหากิน หมายถึง ขั้นตอน วิธีการ และกระบวนการในการผลิตของชุมชน รวมถึง ความสัมพันธ์ของปัจจัยการผลิตเฉพาะที่เกี่ยวกับ การทำประมงพื้นบ้าน

ความเชื่อ หมายถึง ความคิด ความใส่ใจต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใดอย่างผูกพันลึกซึ้ง แสดงออกผ่าน พิธีกรรม ในที่นี้หมายถึง ความเชื่อที่เกี่ยวกับแก่งในแม่น้ำโขง และความเชื่อเกี่ยวกับการจับปลาในแม่น้ำโขงของชาวบ้านตำบลเวียง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย

ความสัมพันธ์ในชุมชน หมายถึง การใช้ชีวิตอยู่ร่วมกัน มีกิจกรรมร่วมกัน มีความสัมพันธ์กันและมีปฏิริยาต่อกันในชุมชน ความสัมพันธ์ในชุมชน ทำให้เกิดบทบาท ความรับผิดชอบของสมาชิกในชุมชน

พิธีกรรม หมายถึง การกระทำอย่างใดอย่างหนึ่ง อันสืบเนื่องมาจากความเชื่อ ซึ่งมีจุดประสงค์เพื่อบนบานต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้ช่วยคลอบคลำในสิ่งที่ปรารถนา ในที่นี้ศึกษาเฉพาะพิธีกรรมที่เกี่ยวกับการจับปลาในแม่น้ำโขงของชาวบ้านตำบลเวียง

ชุมชน หมายถึง ชาวบ้านบ้านหัวเวียง บ้านเวียงแก้ว บ้านวัดหลวง บ้านเวียงดอนชัย บ้านสบสม บ้านหาดไคร้ ตำบลเวียง ซึ่งมีลักษณะความสัมพันธ์ที่มีต่อกันของคนในละแวกเดียวกัน ตลอดจนแนวทางการดำเนินชีวิตหรือมีวิถีชีวิตที่คล้ายคลึงกัน แบบแผนทางสังคมและวัฒนธรรม รวมทั้งความรู้สึกร่วมของการเป็นสมาชิกกลุ่มเดียวกัน

ชาวบ้าน หมายถึง กลุ่มคนผู้อาศัยในบ้านหัวเวียง บ้านเวียงแก้ว บ้านวัดหลวง บ้านเวียงดอนชัย บ้านสบสม บ้านหาดไคร้ ตำบลเวียง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย

ชาวประมงพื้นบ้าน หมายถึง ผู้ประกอบอาชีพประมงที่ใช้เครื่องมือจับสัตว์น้ำอย่างง่าย ๆ ในลุ่มแม่น้ำโขง เป็นอาชีพที่ได้รับผลผลิตจากแม่น้ำโขงโดยตรง เช่น ปลา ปู กุ้ง โดยอาศัยแรงงานในครัวเรือน

ปัจจัยภายนอก หมายถึง สิ่งที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต ซึ่งการศึกษาครั้งนี้จะศึกษาเฉพาะเงื่อนไขที่มาจากภายนอกชุมชน ได้แก่ การระเบิดแก่งแม่น้ำโขง

ปัจจัยภายใน หมายถึง สิ่งที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต ซึ่งการศึกษาครั้งนี้จะศึกษาเฉพาะเงื่อนไขที่มาจากภายในชุมชน ได้แก่ โครงสร้างเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรมชุมชน

การเคลื่อนไหวของชุมชน หมายถึง กระบวนการเคลื่อนไหวของชุมชนโดยการรวมตัวต่อต้าน ประท้วงรัฐ แสดงสิทธิการไม่เชื่อฟังรัฐ และแสดงควมมีตัวตนของกลุ่ม เนื่องจากการที่ชุมชนต้องสูญเสียทรัพยากรที่ต้องพึ่งพิง การศึกษานี้จะศึกษาเฉพาะการเคลื่อนไหวประเด็นปัญหาสิ่งแวดล้อม กรณีการระเบิดแก่งในแม่น้ำโขง

การมีส่วนร่วมขององค์กรท้องถิ่น หมายถึง การเคลื่อนไหวขององค์กรท้องถิ่น เพื่อให้รัฐเปิดโอกาสให้ประชาชนซึ่งเป็นเป้าหมายหลักในการพัฒนา เข้าไปมีส่วนร่วมในโครงการพัฒนา ตั้งแต่การค้นหาค้นหาปัญหา การริเริ่มวางแผน การดำเนินโครงการ การติดตามและประเมินผลโครงการ จนเสร็จสิ้นโครงการ

7. วิธีการศึกษา

1. การศึกษาค้นคว้าจากเอกสาร (Documentary Research) เพื่อเป็นข้อมูลเบื้องต้นสำหรับการสร้างพื้นฐานความเข้าใจในเรื่องที่จะทำการศึกษา โดยการศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากตำรา วิทยานิพนธ์ เอกสารทางวิชาการ ฐานข้อมูลและรายงานผลการปฏิบัติงานของหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง หนังสือพิมพ์ วารสาร บทความที่เกี่ยวข้อง รวมถึงข้อมูลพื้นฐานของท้องถิ่นและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อที่ต้องการศึกษา เพื่อนำมาเป็นข้อมูลและแนวทางในการศึกษา

2. การเก็บข้อมูลภาคสนาม (Field Research) มีรายละเอียดดังนี้

2.1 ใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In - depth interview) โดยสอบถามบุคคลผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key-informant) ในหมู่บ้าน เป็นการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interview) เพื่อให้ได้ข้อมูลด้านต่างๆ ที่ต้องการศึกษา การศึกษาครั้งนี้มีวิธีการหากลุ่มเป้าหมายในการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกโดยในครั้งนี้ผู้ศึกษาเลือกแบบเฉพาะเจาะจงในกลุ่มผู้ที่มีความเกี่ยวข้องกับเรื่องที่ทำการศึกษาและการเลือกในลักษณะบุคคลอ้างอิง (Reference Person) ที่ได้รับคำแนะนำจากกลุ่มเป้าหมายการวิจัย โดยทำการสัมภาษณ์จากบุคคลหรือกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ คือ คนในพื้นที่ ซึ่งหมายถึง ผู้ที่ประกอบอาชีพประมงพื้นบ้าน ผู้นำชุมชน ผู้นำทางพิธีกรรม กลุ่มองค์กรชาวบ้าน องค์กรพัฒนาเอกชน ผู้ที่เคยประกอบอาชีพประมงพื้นบ้าน ชาวบ้านทั่วไป และเจ้าหน้าที่กรมประมง จำนวนทั้งหมด 46 คน ดังนี้

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ	จำนวน
กลุ่มผู้ที่ประกอบอาชีพประมงพื้นบ้าน	11 คน
กลุ่มผู้ที่เคยประกอบอาชีพประมงพื้นบ้าน	5 คน
กลุ่มผู้นำชุมชน	11 คน
กลุ่มผู้นำทางพิธีกรรม	4 คน
กลุ่มองค์กรชาวบ้าน	4 คน
กลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชน	5 คน
กลุ่มชาวบ้านทั่วไป	5 คน
เจ้าหน้าที่กรมประมง	1 คน
รวม	46 คน

ในกรณีประเด็นที่มีผลต่อความขัดแย้ง หรือสร้างความเสียหายให้แก่ผู้ให้ข้อมูล ผู้ศึกษาขอสงวนชื่อ นามสกุลจริงและใช้นามสมมติในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ด้วย

2.2 การจัดสนทนากลุ่ม (Focus group discussion) วิธีการนี้จะสามารถตอบคำถามตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งเอาไว้ในการศึกษา นอกจากนี้จะทำให้ได้คำตอบและข้อมูลที่ละเอียดลึกซึ้งเป็นจริงและครบถ้วน สำหรับกลุ่มตัวอย่างที่จะทำการสนทนากลุ่มจะสามารถกำหนดได้จากการคัดเลือกบุคคลจากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก และจากการสอบถามจากคนรู้จักใกล้เคียงให้ช่วยแนะนำผู้ที่มีลักษณะตามที่ต้องการอีกหลายๆคนและรวบรวมมาจัดเป็นกลุ่มสนทนาขึ้น โดยนัดหมายวัน เวลาที่ทุกคนมีความสะดวก โดยการจัดสนทนากลุ่มแบ่งออกเป็น 2 รอบดังนี้

รอบที่ 1 กลุ่มเป้าหมายที่เข้าร่วมในรอบที่ 1 มี 5 กลุ่มดังนี้

กลุ่มที่ 1 ผู้ที่ประกอบอาชีพประมงพื้นบ้าน ประเด็นคำถามคือ ผลกระทบจากการระเบิดแก่งแม่น้ำโขงต่ออาชีพประมงมีอะไรบ้าง

กลุ่มที่ 2 ผู้ที่เลิกประกอบอาชีพประมงพื้นบ้าน ประเด็นคำถามคือ โอกาสในการประกอบอาชีพอื่นเนื่องมาจากโครงการระเบิดแก่งคืออะไร

กลุ่มที่ 3 ผู้นำชุมชนที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ประเด็นคำถามคือ ชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงอย่างไร การระเบิดแก่งแม่น้ำโขงมีข้อดี ข้อเสียต่อชุมชนอย่างไรบ้าง

กลุ่มที่ 4 ผู้นำทางพิธีกรรม กลุ่มวัฒนธรรม ประเด็นคำถามคือ การระเบิดแก่งแม่น้ำโขงส่งผลกระทบต่อความเชื่อ พิธีกรรมของชุมชนอย่างไร

กลุ่มที่ 5 กลุ่มองค์กรชาวบ้านและองค์กรพัฒนาเอกชน ประเด็นคำถามคือ แนวทางการเคลื่อนไหวคัดค้านโครงการเป็นอย่างไร ปัญหาอุปสรรคในการทำงานคืออะไร

รอบที่ 2 กลุ่มเป้าหมายที่เข้าร่วมในรอบที่ 2 มี 1 กลุ่ม คือ กลุ่มผู้ที่เข้าร่วมซึ่งเป็นตัวแทนจากการสนทนากลุ่มในกลุ่มเป้าหมายครั้งแรกทั้ง 5 กลุ่ม ประเด็นคำถามคือ แนวทางหาข้อยุติความขัดแย้งในชุมชนเป็นอย่างไรและสามารถแก้ปัญหาจากโครงการระเบิดแก่งได้อย่างไร

กลุ่มตัวอย่างที่ร่วมการสนทนากลุ่ม ทั้งหมดจำนวน 32 คน

รวมกลุ่มเป้าหมายทั้งการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกและการสนทนากลุ่มในการศึกษาคั้งนี้ทั้งหมดจำนวน 51 คน

2.3 การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (Participant observation) ผู้ศึกษาจะเข้าไปใช้ชีวิตอยู่ในพื้นที่และพยายามทำตัวเป็นสมาชิกคนหนึ่ง โดยการเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน เพื่อสังเกตพฤติกรรมของผู้ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ เพื่อให้ได้ข้อมูลเฉพาะเรื่องอย่างละเอียด

8. ปัญหาและอุปสรรคในการศึกษา

1. สภาพพื้นที่ในหมู่บ้านที่ศึกษาห่างกัน ในบางพื้นที่มีความสูงชัน เป็นอุปสรรคในการเดินทางไปเก็บข้อมูล
2. ผู้ศึกษาเป็นคนใต้ จึงฟังภาษาเหนือไม่เข้าใจ จำเป็นต้องมีคนช่วยแปลภาษาเหนือ

9. การวิเคราะห์ข้อมูล

1. เก็บรวบรวมข้อมูลที่ได้จากเอกสารและจากข้อมูลภาคสนาม
2. นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์โดยการอ่านทำความเข้าใจข้อความ กำหนดประเด็นหลัก จัดหมวดหมู่ของเรื่อง ตีความ หาความเชื่อมโยงของข้อมูล ตรวจสอบความหมาย และตรวจสอบข้อมูลของแต่ละคน
3. นำข้อมูลที่ได้ทั้งหมดมาประมวลผลและวิเคราะห์โดยใช้กรอบแนวคิดทฤษฎีที่ผู้ศึกษา กำหนดไว้ เป็นกรอบในการวิเคราะห์ข้อมูล
4. นำข้อมูลทั้งหมดมาเรียบเรียงหาข้อสรุปผลการศึกษา พร้อมทั้งข้อเสนอแนะเพื่อเสนอ ข้อมูลในรูปแบบของรายงาน

10. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. องค์ความรู้ใหม่ที่ได้ จะเป็นแนวทางในการหลีกเลี่ยงผลกระทบในด้านลบอันจะเกิดกับ ประชาชนในท้องถิ่นได้
2. รูปแบบการเคลื่อนไหวและการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนในการเรียกร้อง คัดค้าน โครงการของรัฐและการสรุปเป็นข้อเสนอแนะ สามารถพัฒนาเป็นแนวทาง แก่องค์กร ท้องถิ่นกลุ่มอื่นๆ ในการเคลื่อนไหวเพื่อใช้สิทธิของตนเองอันเป็นรากฐานของ การปกครองแบบประชาธิปไตยต่อไป
3. ข้อเสนอแนะจากชุมชนในการแก้ปัญหาจากการระเบิดแ่งในแม่น้ำโขง อันจะเป็น ประโยชน์ในการศึกษาเพิ่มเติมต่อไป

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 2

การระเบิดแก่งในแม่น้ำโขง ต.เวียง อ.เชียงของ จ.เชียงราย

1. ความสำคัญของแม่น้ำโขงในบริบทของความร่วมมือระหว่างประเทศ

แม่น้ำโขงเป็นแม่น้ำสายหลักที่สำคัญในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีต้นกำเนิดอยู่บริเวณภูเขาจื๋อฟู ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของเทือกเขาหิมาลัย บนที่ราบสูงทิเบต (Phadej Savasditutr, 1988: 10-15) เขตจังหวัดหยู่ชู่ มณฑลฉิงไห่ของประเทศจีน โดยมีแม่น้ำจาคูและแม่น้ำอาคุไหลมารวมกัน มีชื่อเรียกเป็นภาษาไทยซึ่งเป็นชนชาติที่อาศัยอยู่อย่างหนาแน่นในดินแดนสิบสองปันนาว่า “แม่น้ำล้านช้าง” คนจีนทั่วไปเรียก “แม่น้ำหลานซาง” (Lancang) มีความหมายว่าแม่น้ำที่ไหลเชี่ยวกราก (กลุ่มรักษ์เชียงของ, โครงการแม่น้ำชุมชนและเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนา, 2547: 3) ไหลผ่านประเทศพม่า ก่อนเข้าสู่เขตแดนไทย-ลาว ซึ่งเรียกแม่น้ำเหล่านี้ว่าแม่น้ำของหรือแม่น้ำโขง และเมื่อไหลเข้าสู่เขตกัมพูชามีชื่อว่า “ตนเลท” และไหลผ่านเวียดนาม ปลายของแม่น้ำโขงแยกออกเป็น 9 สายมีชื่อเรียกว่า “กิวลอง” (Cuu Long) หรือ “แก้มังกร” ก่อนออกสู่ทะเลจีนใต้ มีความยาวตลอดสายประมาณ 4,909 กิโลเมตร นับเป็นแม่น้ำที่มีความยาวอันดับ 10 ของโลก รวมพื้นที่ลุ่มน้ำโขงทั้งหมด 810,000 ตารางกิโลเมตร ปริมาณน้ำจากแม่น้ำโขง ไหลลงสู่ทะเลจีนใต้เฉลี่ยสูงถึง 475,000 ล้านลูกบาศก์เมตรหรือโดยเฉลี่ย 15,000 ลูกบาศก์เมตรต่อวินาที (กอบกุล ราชะนาคร, 2540: 3) ในฤดูร้อนน้ำในแม่น้ำโขงจะมีอุณหภูมิต่ำกว่าแม่น้ำโดยทั่วไปในประเทศไทยประมาณ 3 องศาเซลเซียสเนื่องมาจากสาเหตุ 2 ประการ (วิเชียร มีบุญ, 2541ก: 104) ประการแรก แม่น้ำโขงมีกระแสน้ำไหลอยู่ตลอดเวลา ทำให้ถ่ายเทความร้อนได้ดี ประการที่สอง น้ำที่ไหลมาจากต้นน้ำเกิดจากการละลายตัวของน้ำแข็งบนเทือกเขาสูง

แม่น้ำโขงแบ่งออกเป็น 2 ส่วน (Leisbeth Stuiter, 1992 : III-VIII) คือ แม่น้ำโขงตอนบน (The upper Mekong) กับแม่น้ำโขงตอนล่าง (The lower Mekong) โดยแม่น้ำโขงตอนบนเริ่มจากต้นน้ำลงมาจนถึงเขตรอยต่อระหว่างจีนและลาว ที่เรียกกันว่าสามเหลี่ยมมิตรภาพ ส่วนแม่น้ำโขงตอนล่างนับจากจุดที่แม่น้ำโขงเริ่มเป็นพรมแดนธรรมชาติที่กั้นระหว่างลาวและพม่า แม่น้ำโขงตอนบนจะได้รับน้ำจากการละลายของภูเขาหิมะเป็นส่วนใหญ่ ส่วนตอนล่างได้รับน้ำจากเทือกเขาต่างๆ ที่ไหลลงสู่แม่น้ำสาขาของแม่น้ำโขงรวมทั้งจากฝนในฤดูมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ ระหว่างเดือนพฤษภาคม-ตุลาคม ทำให้เกิดน้ำท่วมทุกปีบริเวณสามเหลี่ยมปลายแม่น้ำโขงที่ประเทศเวียดนาม

สภาพทางภูมิศาสตร์ของแม่น้ำโขงจากต้นน้ำไปถึงปากน้ำเป็นพื้นที่ลาดเอียงไปตามสภาพของเปลือกโลก ทำให้มีตลิ่งสูงประมาณ 4- 5 เมตร มีความแตกต่างของระดับน้ำในฤดูแล้งและฤดูน้ำหลาก สูงถึง 20 เมตร สภาพชีวะภูมิศาสตร์ของแม่น้ำโขงเป็นแก่งหินและหน้าผาดอนบนและตอนกลางบางส่วน แต่ส่วนใหญ่เป็นชายฝั่งและสันทราย สามารถแบ่งออกเป็น 7 ลักษณะคือ

1. มีลักษณะเป็นหุบเขาสูงชัน (Steep Gorges) ในส่วนที่ผ่านประเทศจีน
2. เป็นที่สูงลาดไปทางตอนเหนือของประเทศพม่า ทางตอนเหนือของประเทศไทย และทางตอนเหนือของประเทศลาว
3. เป็นที่ราบสูงทางตะวันออกของประเทศลาวตอนใต้ และเป็นที่ราบสูงตอนกลางของลาว
4. ที่ราบสูงโคราช ทางด้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย
5. ที่สูงที่มีขนาดเล็กลงเขาในตอนใต้และตะวันตกของประเทศกัมพูชา
6. ที่ราบต่ำส่วนใหญ่ของประเทศกัมพูชา
7. ที่ราบลุ่มฝั่งแม่น้ำทางตอนใต้ของประเทศกัมพูชาและตอนใต้ของประเทศเวียดนาม

สภาพทางภูมิประเทศเหล่านี้ได้ก่อให้เกิดแหล่งต้นทุนทางธรรมชาติ (Natural Resources Endowment) เช่น พลังงานน้ำ และทรัพยากรชีวภาพ เป็นต้น (นักศึกษาลักษณ์การปฏิบัติการจิตวิทยาฝ่ายอำนวยการรุ่นที่ 87 คณะที่ 6, 2543: 12-13)

ลุ่มแม่น้ำโขงในหลายประเทศเป็นแหล่งรวมทรัพยากรชีวภาพหลายประเภทจากเขตร้อนถึงเขตหนาว จำนวนพันธุ์ปลาที่สำรวจพบ 1,245 ชนิด นับได้ว่ามีความหลากหลายของชนิดพันธุ์ปลามากเป็นอันดับ 3 ของโลกรองจากแม่น้ำอเมซอนในอเมริกาใต้ และแม่น้ำแซร์ในทวีปแอฟริกา (Rain both, 1992, 1996a อ้างถึงใน ชวลิต วิทยานนท์, จรัสชาดา กรรณสูตร และจารุจินต์ นทีตะภา, 2540: 8) และนอกจากแม่น้ำโขงจะมีความอุดมสมบูรณ์ในด้านทรัพยากร ธรรมชาติแล้ว ยังเป็นแหล่งที่ตั้งถิ่นฐานของผู้คนจำนวนมาก ประชากรที่อาศัยอยู่ในแถบลุ่มแม่น้ำโขงราว 250 ล้านคน ก่อกำเนิดความหลากหลายทางอารยธรรมของผู้คนอีกกว่า 100 ชนเผ่า (กลุ่มรักษ์เชียงของ และคณะ, 2547: 36)

แม่น้ำโขงส่วนที่ผ่านประเทศไทยเป็นช่วงของแม่น้ำโขงตอนล่าง ไหลผ่านที่อำเภอเชียงแสน อำเภอเชียงของและอำเภอเวียงแก่น จังหวัดเชียงราย เป็นระยะทาง 84 กิโลเมตร ก่อนเข้าสู่ประเทศลาวและไหลมาเป็นพรมแดนไทย - ลาวอีกครั้งเริ่มที่จังหวัดเลย หนองคาย นครพนม มุกดาหาร อำนาจเจริญและอุบลราชธานี เป็นระยะทางประมาณ 862 กิโลเมตร รวมความยาวของแม่น้ำโขงที่ไหลผ่านประเทศไทยประมาณ 976 กิโลเมตร

2. โครงการสี่เหลี่ยมเศรษฐกิจ (Economic Quadrangle)

บทบาทของแม่น้ำโขงในฐานะที่เป็นทรัพยากรสำคัญสำหรับทั้ง 6 ประเทศในกลุ่มแม่น้ำโขงที่สามารถใช้ร่วมกัน ทำให้เกิดโครงการต่างๆ ขึ้นมากมายเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจของแต่ละประเทศในกลุ่มแม่น้ำโขง เช่น โครงการสี่เหลี่ยมเศรษฐกิจ (Economic Quadrangle) ที่เกิดขึ้นภายใต้กรอบความคิดพื้นฐานในการเชื่อมประเทศต่างๆ ที่มีปัจจัยการผลิตแตกต่างกันเข้าด้วยกัน ณ ตำแหน่งที่ประเทศนั้นๆ มีพื้นที่ติดต่อกันเพื่อขยายตลาดและพื้นที่ทางเศรษฐกิจให้กว้างออกไป ตลอดจนการเอื้อประโยชน์ต่อกันจากปัจจัยการผลิตที่แต่ละประเทศมีอยู่ได้อย่างมีประสิทธิภาพนำไปสู่การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจร่วมกัน (พัชรราวลัย วงศ์บุญสิน, 2545: 13)

2.1 ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการจัดตั้งความร่วมมือสี่เหลี่ยมเศรษฐกิจ

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการจัดตั้งความร่วมมือสี่เหลี่ยมเศรษฐกิจมีดังนี้

1. การล่มสลายของสหภาพโซเวียต ปีพ.ศ. 2533 การล่มสลายของสหภาพโซเวียตเปรียบเสมือนสัญลักษณ์ของการยุติความขัดแย้งอุดมการณ์ทางการเมืองยุคสงครามเย็น กล่าวได้ว่าเหตุการณ์นี้เป็น การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางการเมืองระหว่างประเทศ ทุกภูมิภาคทั่วโลกต่างให้ความสำคัญกับการดำเนินความสัมพันธ์กับต่างประเทศเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจ ประเทศต่างๆ จึงเริ่มมีการรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจซึ่งขยายตัวมากขึ้นหลังสงครามเย็น ดังที่สมนึก แดงเจริญ กล่าวว่ายุคหลังสงครามเย็นทั่วโลกต่างมุ่งประเด็นไปที่การแข่งขันทางเศรษฐกิจ ทำให้แต่ละประเทศเข้าร่วมผูกพันเป็นความร่วมมือในระดับอนุภาคนิยม (Sub - regionalism) ซึ่งเป็นการรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจที่ตั้งอยู่ บนฐานของระบบความร่วมมือ เพื่อใช้เป็นเวทีปรึกษาหารือและประสานแผนนโยบายเพื่อสร้างอำนาจต่อรอง สำหรับภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หลังสงครามเย็นยุติลงความขัดแย้งในกัมพูชาและในอินโดจีนยุติลงในปีพ.ศ. 2534 แต่ละประเทศในภูมิภาคต่างก็เร่งฟื้นฟูพัฒนาเศรษฐกิจภายในประเทศ มีการรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจเป็นการปรับตัวเพื่อรับมือกับสภาวะการแข่งขันทางเศรษฐกิจและสร้างอำนาจต่อรองในระดับต่างๆ (สมนึก แดงเจริญ, 2537: 35)

2. ประเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ใช้นโยบายทางเศรษฐกิจเสรี หลังสงครามเย็นประเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่เคยดำเนินนโยบายเศรษฐกิจแบบสังคมนิยมต่างหันมาพัฒนาประเทศด้วยการนำนโยบายทางเศรษฐกิจเสรีมาใช้ เช่น รัฐบาลพม่า (SLORC) ได้ปฏิรูปเศรษฐกิจของประเทศด้วยการหันมาใช้นโยบายเศรษฐกิจเปิดกว้าง (Open door economic policy) เป็นแนวทางในการพัฒนาประเทศในปี พ.ศ. 2531 โดยเน้นให้เอกชนเข้ามามีบทบาทมากขึ้น และยอมรับการลงทุนจากต่างประเทศเป็นครั้งแรก ขณะที่ลาวประกาศใช้นโยบายจินตนาการใหม่ (New thinking) ในปีพ.ศ. 2535 โดยเปิดเสรีทางเศรษฐกิจมากขึ้น (ดวงกมล รัชชะกิตติ, 2545: 37)

3. ประเทศจีนใช้นโยบายปฏิรูปเศรษฐกิจและนโยบายการเปิดประเทศ สำหรับประเทศจีน หลังจากการประกาศใช้นโยบายปฏิรูปเศรษฐกิจและนโยบาย การเปิดประเทศ จีนได้ก้าวไปสู่ยุคปฏิรูป (Reform era) มีการกำหนดพื้นที่ต่างๆเป็นพื้นที่เศรษฐกิจ (วรศักดิ์ มัทธโนบล และคณะ, 2541: 21) ส่งผลให้เศรษฐกิจจีนขยายเติบโตใหญ่อย่างรวดเร็วกลายเป็นประเทศที่มีอัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจสูงที่สุดในโลก (ชเนศวร์ เจริญเมือง, 2538: 211) ซึ่งเขตยุทธศาสตร์ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับสี่เหลี่ยมเศรษฐกิจมี 2 ส่วนคือ ส่วนที่หนึ่งเมืองหลวงของมณฑลและเขตการปกครองตนเองตามแนวชายแดน ซึ่งหมายถึงเมืองหลวงที่อยู่ทางทิศใต้และทางทิศตะวันตก มีแนวโน้มในการพัฒนาเส้นทางคมนาคม ที่เอื้อประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ส่วนที่สองเป็นเขตบางนครและเมืองตามแนวชายแดน มีลักษณะที่ตั้งทางภูมิศาสตร์เป็นเมืองหน้าด่านเข้า - ออกระหว่างรัฐมานาน เมื่อจีนเปิดประเทศพร้อมกับปฏิรูปเศรษฐกิจเมืองเหล่านี้จึงมีความสำคัญและจำเป็นต่อนโยบาย โดยเฉพาะการพัฒนาเส้นทางคมนาคมไม่ว่าทางน้ำหรือทางบก (วรศักดิ์ มัทธโนบล, 2542: 67) พื้นที่เศรษฐกิจทั้ง 2 ส่วนจึงถูกกำหนดขึ้นมาเพื่อเป็นแรงขับเคลื่อนในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ

จีนต้องการเปิดเส้นทางคมนาคมและการขนส่งทางน้ำ เพื่อสนองตอบนโยบายการค้าเสรี (เจียน ชีระวิทย์, 2547: 32 - 33) แต่ทั้งนี้ ที่ตั้งของมณฑลและเขตที่เป็นเขตยุทธศาสตร์มีสภาพการคมนาคมที่ทุรกันดารเมื่อต้องการขนถ่ายทรัพยากรหรือสินค้าสู่โลกภายนอก ทางออกทะเลที่ใกล้ที่สุดคืออ่าวตังเกี๋ย ยังไม่เอื้ออำนวยความสะดวกในการขนส่ง (วรศักดิ์ มัทธโนบลและคณะ, 2541: 32) จีนจึงได้ริเริ่มนโยบายมุ่งลงใต้เพื่อเปิดภาคใต้ โดยเฉพาะมณฑลยูนนานซึ่งมีพรมแดนติดต่อกับพม่าและลาวให้สามารถมีทางออกทะเลที่ใกล้กว่าที่เป็นอยู่และสามารถเชื่อมเข้ากับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่กำลังมีอัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจสูง การขนส่งสินค้าออกทะเลภายในประเทศจีน เปรียบเทียบกับการขนส่งผ่านแม่น้ำโขง จะย่นระยะทางเหลือประมาณพันกว่ากิโลเมตรเศษๆเท่านั้น (สุภลักษณ์ กาญจนขุนดี, 2539: 2)

แม่น้ำโขงเป็นทรัพยากรที่มีประโยชน์ต่อการพัฒนาชาติของจีนมากที่สุด (เจียน ชีระวิทย์, 2547: 66) โดยจีนไม่ได้มีความรู้สึกที่ว่าแม่น้ำโขงเป็นแม่น้ำสากล แต่เป็นทรัพยากรในประเทศของตน (สุบิน ปิ่นขยัน, 2547: 22) จีนจึงเรียกแม่น้ำโขงว่า “แม่น้ำหลานชาง” การใช้ประโยชน์จากแม่น้ำ จึงไม่ใช่ทรัพยากรร่วมในฐานะแม่น้ำสากล (วรศักดิ์ มัทธโนบล, 2546: 69 - 70) จีนได้ให้ความสำคัญกับเส้นทางแม่น้ำโขง ในปี 1989 จีนได้ทำการศึกษาวิจัยเพื่อหาเส้นทางความเป็นไปได้ในความร่วมมือสี่เหลี่ยมเศรษฐกิจ พบว่าระยะทางส่วนใหญ่ที่แม่น้ำโขงไหลผ่านนั้นจะเป็นหุบเขาซึ่งเป็นโขดหินที่สามารถใช้ประโยชน์จากน้ำเพื่อผลิตกรรมได้น้อยมาก จีนจึงเห็นว่าแม่น้ำโขงที่ไหลผ่านจีนจริงๆแล้วมีเพียงร้อยละ 18 ของความยาวทั้งหมดและประโยชน์จากการใช้น้ำส่วนใหญ่จะอยู่ที่ 5 ประเทศที่เหลือซึ่งรวมแล้วคิดเป็นร้อยละ 82 จีนจึงคิดใช้ประโยชน์จากแม่น้ำโขงโดยทางอื่น อย่างน้อย 2 ทางคือเพื่อการสร้างเขื่อนพลังงานไฟฟ้า และใช้เป็นเส้นทางคมนาคม เหตุผลที่

สำคัญเป็นเพราะการใช้แม่น้ำสายนี้เป็นเส้นทางคมนาคมที่มีต้นทุนถูกกว่าเส้นทางอื่นๆ (วรศักดิ์ มหัทธโนบลและคณะ, 2541: 50-51) และการเชื่อมต่อกับระบบทุนนิยมโลกของจีน มีหนทางเดียวคือ การแสวงหาหนทางใหม่ๆ จากการติดต่อด้านสัมพันธ์กับประเทศเพื่อนบ้านนั้นคือการหาทางออกทะเล (ธเนศวร์ เจริญเมือง, 2538: 215) ด้วยเหตุนี้ยุทธศาสตร์การพัฒนาของจีนตอนใต้จึงจำเป็นต้องเข้ามาเกี่ยวข้องกับ พม่า ไทย และ ลาว

4. ประเทศไทยปรับเปลี่ยนนโยบายด้านการต่างประเทศ ประเทศไทยได้มีการปรับเปลี่ยนนโยบายด้านการต่างประเทศตั้งแต่รัฐบาลยุค ชาติชาย ชุณหะวัณ มีการประกาศนโยบายการเปลี่ยนสนามรบให้เป็นสนามการค้า เพื่อหันมากระชับมิตรและเปิดประตูทางการค้ากับประเทศเพื่อนบ้านและประเทศแถบอินโดจีน แนวนโยบายนั้นได้เป็นแนวนโยบายต่างประเทศที่ไทยยึดหลักปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง ซึ่งนโยบายต่างประเทศของไทยตั้งแต่หลังสงครามเย็นนั้นเป็นนโยบายที่มีความยืดหยุ่นในรูปแบบความสัมพันธ์ของการปรับตัวรอบทิศ (Omni-direction policy) เพื่อให้ทันกับสภาวะแวดล้อมระหว่างประเทศภายใต้ระเบียบโลกใหม่ (New world order) ซึ่งมีมิติทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศที่สำคัญ มิติที่ว่านี้จะมีการเคลื่อนไหวและแรงขับเคลื่อนเศรษฐกิจทางการค้า (Trade) สูง และการเคลื่อนย้ายทุน (Relocation of capital) อยู่ตลอดเวลา พลังขับเคลื่อนดังกล่าวจะหมุนเวียนไปยังภูมิภาคต่างๆ ที่เป็นแหล่งการเจริญเติบโตใหม่ (New growth) (อุกฤษณ์ ปัทมานนท์, 2537: 97) ไทยจึงแสวงหาวัตถุดิบ แหล่งพลังงานสำรองและตลาดใหม่เพื่อรองรับธุรกิจที่กำลังขยายตัวของประเทศ จะเห็นได้ว่านโยบายของไทยและจีนมีความสอดคล้องกัน ไทยได้แสดงเจตจำนงในการตอบรับแนวนโยบายของจีนโดยในสมัยรัฐบาลชวน หลีกภัย กระทรวงการต่างประเทศของไทย ภายใต้การนำของ นายสุรินทร์ พิศสุวรรณ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการต่างประเทศในเวลานั้น ได้เรียกหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง อาทิ เช่น สภาความมั่นคงแห่งชาติ กรมเศรษฐกิจ กระทรวงการต่างประเทศ เข้าประชุมวางแผนทางร่วมมือทางเศรษฐกิจกับเพื่อนบ้านในเดือนมกราคม พ.ศ. 2536 ก่อนที่จะประกาศวาทกรรมว่าด้วยสี่เหลี่ยมเศรษฐกิจใน 2 - 3 วันถัดมา จีนได้ชื่นชมท่าทีของไทยอย่างยิ่งที่ได้ประกาศแนวทางที่สอดคล้องกับความต้องการของจีน นายเจียน ฉีเจิน รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศของจีนได้ประกาศสนับสนุนแนวทางการร่วมมือสี่เหลี่ยมเศรษฐกิจเมื่อเดือนเมษายน 2536 (สุภลักษณ์ กาญจนขุนดี, 2539: 2)

ไทยแสดงตัวเป็นผู้ริเริ่มโครงการด้วยการเชิญผู้แทนอีก 3 ประเทศ คือ มณฑลยูนนานของจีน พม่า ลาว เข้าประชุมอย่างเป็นทางการครั้งแรกระหว่างวันที่ 26 - 29 พฤษภาคม 2536 ที่กรุงเทพฯ ในที่ประชุมมีความเห็นที่สอดคล้องและลงนามยอมรับแผนสี่เหลี่ยมเศรษฐกิจร่วมกัน สาระสำคัญ การหารือครั้งนั้นเริ่มต้นด้วยแนวทางการเชื่อมโยงการคมนาคมทางบกระหว่างกัน นอกจากนี้ผู้แทนจาก 4 ประเทศแล้วยังมีเจ้าหน้าที่เอสเคป โครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (UNDP) ธนาคารพัฒนาแห่งเอเชีย (Asian Development Bank -ADB) และธนาคารโลกเข้าร่วมสังเกตการณ์ด้วย (วรศักดิ์ มหัทธโนบล และคณะ, 2541: 6)

สี่เหลี่ยมเศรษฐกิจเป็นแผนความร่วมมือทางด้านเศรษฐกิจของสี่ประเทศลุ่มแม่น้ำโขง ตอนบน มีเป้าหมายที่จะร่วมมือกันพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจ (Infrastructure) โดยเฉพาะอย่างยิ่งให้ความสำคัญกับการพัฒนาเส้นทางคมนาคม ทางบก ทางน้ำ ทางอากาศ การพัฒนาการท่องเที่ยว การค้าและการลงทุน (สุภลักษณ์ กาญจนขุนดี, 2540: 2)

ภายใต้กรอบความร่วมมือดังกล่าวทั้ง 4 ประเทศในสี่เหลี่ยมเศรษฐกิจได้ให้ความสนใจกับการพัฒนาเส้นทางคมนาคมทางน้ำในแม่น้ำโขงเป็นสำคัญ และในการประชุมเมื่อปี พ.ศ.2537 ที่ลาวเป็นเจ้าภาพทั้ง 4 ประเทศก็ได้เห็นพ้องต้องกันในการเปิดให้มีการเดินเรือพาณิชย์ในแม่น้ำโขง (สุภลักษณ์ กาญจนขุนดี, 2540: 4) จากเมืองซือเหมา มณฑลยูนนานของจีนลงมายังแม่น้ำโขง ตอนล่างผ่านพม่า ไทย ลาว แต่เนื่องจากในแม่น้ำโขงเต็มไปด้วยแก่งหินผาที่เป็นอุปสรรคในการเดินเรือ ดังนั้นจึงต้องทำลายแก่งหินเหล่านี้ก่อน หลังจากการประชุมจีนได้เสนอตัวเข้าไปทำการระเบิดเกาะแก่งต่างๆที่เป็นอุปสรรคในการเดินเรือ เกาะแก่งเหล่านี้มีกระจายไปตามแนวแม่น้ำกว่า 200 แห่ง ซึ่งเกือบทั้งหมดอยู่ในเขตแดนพม่าและลาวในบรรดาเกาะแก่งเหล่านี้ จีนพบว่าเป็นอุปสรรคสำคัญอย่างมากมีอยู่ 11 แห่งและจีนก็พร้อมที่จะระเบิด (วรศักดิ์ มหัทธโนบล และคณะ, 2541: 18)

2.2 ความตกลงว่าด้วยการเดินเรือพาณิชย์ในแม่น้ำล้านช้าง - แม่น้ำโขง

ภายหลังจากจีนได้เสนอให้มีการเปิดเส้นทางเดินเรือในแม่น้ำโขง ต่อมาได้มีการประชุมระหว่างวันที่ 18 - 21 มกราคม 2537 ณ เมืองคุนหมิง ประเทศจีน การประชุมครั้งนี้นำมาซึ่งหลักการของข้อตกลงการเดินเรือพาณิชย์ในแม่น้ำโขงตอนบน มีจุดหมายสำคัญในการส่งเสริมให้มีการเดินเรืออย่างเสรี และได้มีการร่างกฎข้อบังคับในการเดินเรือ ต่อมาในระหว่างปี พ.ศ. 2540 - 2542 มีการประชุมของคณะทำงานร่วมกันในข้อตกลงที่ฝ่ายว่าด้วยการเดินเรือพาณิชย์ในแม่น้ำล้านช้าง - แม่น้ำโขงอีกหลายครั้ง จนกระทั่งมีการรับรองร่างข้อตกลงฉบับสุดท้ายในเดือนพฤศจิกายน 2542 และมีการลงนามข้อตกลงของทั้ง 4 ประเทศ ความตกลงมีทั้งหมด 24 มาตรา สามารถสรุปสาระสำคัญได้ดังนี้ (กรมการขนส่งทางน้ำและพาณิชย์นาวี, 2545ก: 2)

1. ทั้ง 4 ประเทศเห็นพ้องต้องกันในการที่จะเปิดการเดินเรือภายใน 1 ปีในแม่น้ำโขง ตอนบนหลังจากวันที่ลงนามความตกลง ประเทศคู่สัญญาจะได้รับสิทธิการเดินเรืออย่างเสรีระหว่างเมืองซือเหมาประเทศจีน ถึง เมืองหลวงพระบางของลาว โดยไม่มีการเก็บค่าธรรมเนียมผ่านแดน
2. เปิดท่าเรือในแม่น้ำโขงตอนบนทั้งหมด 14 แห่ง ในส่วนของประเทศไทยได้แก่ ท่าเรือเชียงแสน และท่าเรือเชียงทอง

3. ประเทศภาคีต้องอนุเคราะห์แก่เรือแต่ละฝ่ายในด้านการเข้าออกเรือ ด้านศุลกากร การใช้ท่าเทียบเรือ และคลังสินค้าและสิ่งอำนวยความสะดวกอื่นๆของท่าเทียบเรือ
4. เรือของภาคีสัญญาหากจอดอยู่ในท่าเทียบเรือของอีกฝ่ายหนึ่ง จะได้รับสิทธิรับจ้างขนสินค้าและผู้โดยสารระหว่าง 2 ประเทศ และอาจรับขนสินค้าและผู้โดยสารระหว่างท่าเรือของภาคีสัญญาฝ่ายที่สองและสามตามการขออนุญาตของภาคีสัญญาฝ่ายที่สอง ทั้งนี้จะไม่อนุญาตให้มีการรับขนวัตถุอันตราย
5. ภาคีสัญญาจะจัดการประชุมอย่างน้อยปีละครั้ง หรือเมื่อมีความจำเป็นเพื่อแก้ปัญหาอันเกิดจากการปฏิบัติตามข้อตกลง และเพื่อส่งเสริมความร่วมมือในการปล่อยน้ำเพื่อการเดินเรือที่ราบรื่นและปลอดภัยในช่วงฤดูแล้ง

นอกจากนี้ยังได้มีการจัดตั้งคณะกรรมการประสานความร่วมมือในโครงการปรับปรุงร่องน้ำเพื่อการเดินเรือพาณิชย์ในแม่น้ำล้านช้าง - แม่น้ำโขง (Joint Committee on Coordination of Commercial Navigation on the Lancang-Mekong River: JCCCN) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อประสานงานและติดตามการดำเนินงานในโครงการฯ ให้เป็นไปตามข้อตกลงและดำเนินการปรับปรุงแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นจากโครงการ (กรมเจ้าท่า, 2545ข: 1)

หลังจากนั้นในวันที่ 20 เมษายน 2543 ที่เมืองท่าจีเหล็ก ประเทศพม่า ได้มีการลงนามในความตกลงเดินเรือพาณิชย์ในแม่น้ำล้านช้าง - แม่น้ำโขง โดยรัฐมนตรีว่าการกระทรวงคมนาคมของจีน ลาว ไทยและพม่า สำหรับประเทศไทย นายสุเทพ เทือกสุบรรณ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงคมนาคมสมัยนั้นเป็นผู้ลงนามในนามของรัฐบาล โดยข้อตกลงระบุว่า ภายใน 1 ปีหลังจากการลงนามครั้งนี้ให้เรือของประเทศภาคีความตกลงมีสิทธิแล่นเรือได้อย่างเสรีในทางน้ำระยะทาง 886.1 กิโลเมตร นับจากท่าเรือชื่อเหมาของจีนถึงหลวงพระบาง

กระทรวงคมนาคมจีนในฐานะผู้ประสานงานได้เป็นเจ้าภาพในการจัดการประชุมคณะทำงานด้านเทคนิคเพื่อกร่างระเบียบการเดินเรือร่วมกัน 3 ครั้ง (กรมการขนส่งทางน้ำและพาณิชย์นาวี, 2545ก: 3) ดังนี้

ครั้งที่ 1 การประชุมคณะทำงานด้านเทคนิค ณ เมืองจิงหง ประเทศจีน ระหว่างวันที่ 29 พฤษภาคม - 1 มิถุนายน 2543 ที่ประชุมได้พิจารณาร่างระเบียบว่าด้วยการเดินเรืออย่างปลอดภัยในแม่น้ำล้านช้าง - แม่น้ำโขง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อจัดระบบการจราจรทางน้ำให้การเดินเรือในแม่น้ำล้านช้างและแม่น้ำโขงเป็นไปอย่างมีระบบและปลอดภัย

ครั้งที่ 2 การประชุมคณะทำงานด้านเทคนิค ณ เมืองคุนหมิง มณฑลยูนนาน ระหว่างวันที่ 18 - 22 กันยายน 2543 ที่ประชุมได้พิจารณารับรองระเบียบรวมทั้งสิ้น 6 ฉบับดังนี้

1. ระเบียบว่าด้วยการเดินเรืออย่างปลอดภัยในแม่น้ำล้านช้าง - แม่น้ำโขง
2. ระเบียบว่าด้วยการบริหารขนส่งทางน้ำในแม่น้ำล้านช้าง - แม่น้ำโขง

3. แนวทางปฏิบัติเกี่ยวกับการบำรุงรักษาและปรับปรุงร่องน้ำเพื่อการเดินเรือในแม่น้ำล้านช้าง - แม่น้ำโขง
4. ระเบียบว่าด้วยการสืบสวนและดำเนินการเกี่ยวกับอุบัติเหตุที่เกิดกับยานพาหนะทางน้ำในแม่น้ำล้านช้าง - แม่น้ำโขง
5. ระเบียบว่าด้วยการจัดการค้นหาและช่วยผู้ประสบภัย การกู้เรือ และการเคลื่อนย้ายซากเรือในแม่น้ำล้านช้าง-แม่น้ำโขง
6. ระเบียบเทคนิคว่าด้วยการตรวจเรือพาณิชย์ในแม่น้ำล้านช้าง - แม่น้ำโขง

สำหรับประเทศไทยกฎระเบียบที่ใช้บังคับคือ พระราชบัญญัติการเดินเรือในน่านน้ำไทย พ.ศ. 2456 พระราชบัญญัติป้องกันเรือโดนกัน พ.ศ. 2522 พระราชบัญญัติการรับขนทางทะเล พ.ศ. 2534

หลังจากการประชุมครั้งที่ 2 ประเทศสมาชิกได้มีการจัดตั้งทีมสำรวจร่วมกันประกอบด้วยเจ้าหน้าที่ทั้ง 4 ประเทศ เพื่อสำรวจร่องน้ำทางเดินเรือและสภาพทางการเดินเรืออื่นๆ ที่อาจขวางทางเดินเรือ เมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2543 โดยประเทศจีนเป็นผู้ประสานงานรายงานสำรวจความเหมาะสมเบื้องต้นของโครงการระเบิดแก่งปรับปรุงร่องน้ำเพื่อการเดินเรือ ได้ข้อสรุปว่า โครงการนี้มีความเหมาะสมทางเทคนิค การระเบิดจะไม่ทำให้กระแสน้ำ ปริมาณน้ำ และท้องน้ำเปลี่ยนแปลง การดำเนินการจะไม่มีผลต่อการแบ่งเขตแดนและโครงการนี้มีความจำเป็นเร่งด่วนที่ไม่สามารถเลี่ยงได้ (กรมการขนส่งทางน้ำและพาณิชย์นาวี, 2545ก: 3)

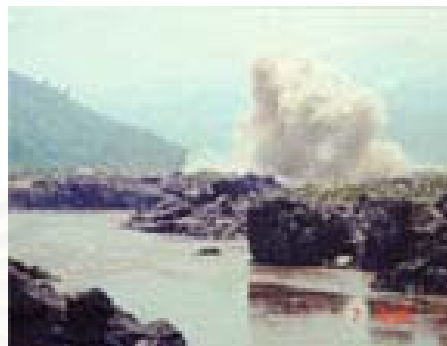
ครั้งที่ 3 การประชุม ณ เมืองปักกิ่ง ประเทศจีนเดือนมีนาคม 2544 เป็นการประชุมระดับเจ้าหน้าที่อาวุโสระดับสูงด้านการขนส่งทางน้ำของทั้ง 4 ประเทศและการประชุมของคณะทำงานด้านเทคนิคเพื่อแก้ไขปรับปรุงบางส่วนร่างระเบียบทั้ง 6 ฉบับและเสนอกระทรวงคมนาคม เพื่อนำเสนอคณะรัฐมนตรีพิจารณาให้ความเห็นชอบ ซึ่งคณะรัฐมนตรีได้มีมติให้ความเห็นชอบร่างระเบียบดังกล่าว ในวันที่ 6 กุมภาพันธ์ 2544 (กรมการขนส่งทางน้ำและพาณิชย์นาวี, 2545ก: 4)

มีการประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม (Environmental Impact Assessment/EIA) ระหว่างเดือนเมษายน - มิถุนายน 2544 ใช้เวลาเก็บข้อมูลภาคสนามประมาณ 1 เดือน 20 วัน ต่อมาในเดือนกันยายน 2544 รายงานผลกระทบสิ่งแวดล้อมฉบับสมบูรณ์เสร็จสิ้น บนพื้นฐานของฉบับร่างที่เตรียมโดยฝ่ายจีนและถูกส่งให้ 4 ประเทศเพื่อการอนุมัติ (กรมเจ้าท่า, 2545ข: 3)

จากรายงานการปรับปรุงร่องน้ำและการประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมที่ได้จัดทำขึ้น จีนได้รับรองรายงานดังกล่าวในวันที่ 31 ธันวาคม 2544 พม่ารับรองรายงานนี้ในวันที่ 22 มกราคม 2545 และในวันที่ 29 มกราคม 2545 ในสมัยรัฐบาลนายทักษิณ ชินวัตร คณะรัฐมนตรีไทยมีมติอนุมัติรับรองรายงานผลกระทบสิ่งแวดล้อม ในเดือนมีนาคม ลาวเป็นประเทศสุดท้ายที่อนุมัติรับรองรายงานฉบับดังกล่าว เดือนเมษายน 2545 การระเบิดแก่งก็เริ่มต้นที่แม่น้ำโขงพรมแดน

- ลาว สำหรับงบประมาณในการก่อสร้าง รัฐบาลจีนเป็นผู้ออกค่าใช้จ่ายทั้งหมด จำนวน 42,087,600 ล้านหยวน (กรมเจ้าท่า, 2545ข: 2)

ภาพที่ 1 แสดงการดำเนินการระเบิดแก่งแม่น้ำโขง

ที่มา: <http://www.searin.org>

ผลจากโครงการระเบิดแก่งแม่น้ำโขงพบว่า จีนเป็นประเทศที่จะได้รับประโยชน์จากโครงการมากที่สุด สามารถขนส่งสินค้าเข้ามาขายได้มากกว่าไทย ลาว และพม่า ส่งสินค้าออกไปขายยังประเทศจีน เรือสินค้ากว่า 100 ลำในแม่น้ำโขงล้วนเป็นของกลุ่มทุนจีนทั้งสิ้น (เกรียงไกร ปัญโญภาส อ่างถึงใน กรมเจรจาการค้าระหว่างประเทศ, <http://www.thaifita.com>, 22 ธันวาคม 2548) ซึ่งเป็นเรือที่ขึ้นทะเบียนที่เมืองจิ่งหรงหรือเชียงรุ่ง (วัฏจักร, 7 ธันวาคม 2547: 6)

สำหรับการค้าระหว่างประเทศไทยและจีน ไทยเสียดุลการค้ากับจีนมาโดยตลอดดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 1 แสดงการค้าระหว่างประเทศของไทยกับจีนระหว่างปี พ.ศ. 2544 - 2548

ปีพุทธศักราช	มูลค่าการส่งออกของ ไทยไปจีน(ล้านเหรียญ สหรัฐ)	มูลค่าการนำเข้าของ ไทยจากจีน (ล้านเหรียญสหรัฐ)	ดุลการค้า (ล้านเหรียญสหรัฐ)
2544	2,873.4	3,696.0	-822.6
2545	3,555.0	4,897.5	-1,342.5
2546	5,688.9	6,002.3	-313.4
2547	7,119.28	8,147.05	-1,027.76
2548	9,183.4	1,1159.8	-1,976.4

ที่มา: กรมการเจรจาการค้าระหว่างประเทศ กระทรวงพาณิชย์, สำนักเทคโนโลยีสารสนเทศ และการสื่อสาร สำนักงานปลัดกระทรวงพาณิชย์

จากตารางการค้าระหว่างไทย - จีน แสดงให้เห็นว่า ก่อนระเบิดแก่งในปี พ.ศ. 2544 ไทย เป็นฝ่ายเสียดุลการค้ากับจีนและหลังจากการระเบิดแก่งในปี พ.ศ. 2545 ไทยยังคงเสียดุลการค้าอยู่ เหมือนเดิมและไม่มีแนวโน้มว่าจะลดลง

ชาวบ้านได้แสดงความคิดเห็นว่า การขนส่งสินค้าทางแม่น้ำโขง ประเทศจีนได้เปรียบไทย เนื่องจากสามารถผลิตสินค้าราคาถูกกว่าไทย อีกทั้งจีนเดินเรือสินค้าลงมาตามกระแสน้ำ ในแม่น้ำโขง ในขณะที่ไทยต้องเดินเรือทวนกระแสน้ำขึ้นไป เสียเวลาเดินทางมากกว่าและต้องแบกรับภาระค่าน้ำมันที่สูงกว่า (สุรศักดิ์ เดชมี, สัมภาษณ์, 28 พฤษภาคม 2548) ดังเช่นการเดินทางสำรวจแม่น้ำโขงของจีนในพ.ศ. 2537 เรือวิ่งตามกระแสน้ำจากเมืองจี่หนิงของจีนมายัง อำเภอ เชียงแสน ของไทยใช้เวลาประมาณ 9 ชั่วโมง และวิ่งกลับขึ้นไปทวนกระแสน้ำใช้เวลาถึง 13 ชั่วโมง (วรศักดิ์ มหัทธโนบล, 2546: 56) แต่ด้วยแนวคิดของไทยที่ต้องการเกาะกระแสการค้าไป กับจีน รัฐบาลไทยจึงตัดสินใจให้ความร่วมมือและสนับสนุนการดำเนินโครงการระเบิดแก่ง แม่น้ำโขง

2.3 รายละเอียดการระเบิดแก่งในแม่น้ำโขง

เรือระวางบรรทุก 100 - 200 ตันสามารถเดินเรือในแม่น้ำโขงได้ในปัจจุบัน แต่จะสามารถเดินเรือได้ในเฉพาะหน้าน้ำ ส่วนหน้าแล้งเรือจะติดเกาะแก่งเดินเรือไม่ได้ แนวคิดของประเทศไทย คือต้องการเดินเรือในแม่น้ำโขงได้ตลอดปีไม่ใช่ฤดูกาลใดฤดูกาลหนึ่งจึงต้องการกำจัดแก่งหิน ที่เป็นอุปสรรคออกให้หมด ตามระเบียบการเดินเรือที่สอดคล้องกับแนวคิดของจีนที่ว่าด้วยแนวทางปฏิบัติในการบำรุงรักษา และปรับปรุงร่องน้ำ ดังนั้นการจัดการระเบิดโขดหินได้น้ำ แก่งและแนวหินเหนือน้ำที่กีดขวางการเดินเรือจึงเกิดขึ้น เพื่อปรับปรุงให้แม่น้ำโขงมีความปลอดภัยในการเดินเรือ

ความอันตรายของแก่งหินแม่น้ำโขงถูกจัดออกเป็น 3 ระดับ คือ เอ บี และซี ระดับเอ คือ แก่งหินที่อันตรายมากที่สุดต่อการเดินเรือ ระดับบี คือ อันตรายปานกลางต่อการเดินเรือ และระดับ ซี คือ อันตรายต่อการเดินเรือ แก่งที่จะถูกระเบิดทั้งหมดได้แก่

1. แก่งตั้งอ้อ (Tang Ao) อันตรายในระดับเอ
2. แก่งท่งหลวงล่าง (Lower Tang Luang) อันตรายในระดับ บี
3. แก่ง ปากแม่น้ำโหลย (Nam Loi River Mouth) อันตรายในระดับบี
4. แก่งห้วยลา (Huai La) อันตรายระดับ ซี
5. แก่งไคร้ หรือแก่งหาดไคร้ (Khai) อันตรายระดับ บี
6. แก่งช่องน้ำพันล้าน (Chuang Nam Tang Lan) อันตรายระดับซี
7. แก่งร่องจอม หรือที่คนจีนเรียกแก่งหลังซ่ง (Long Zhom) อันตรายระดับบี

8. แก่งขอนหมูใต้ (Kon Mu Tai) อันตรายระดับซี
9. แก่งปากน้ำไหลย (Nam Lor River Mouth) อันตรายระดับบี
10. แก่งคลองตัน (Khong Tan) อันตรายระดับบี
11. แก่งต้นป่านกยาง (Ton Pa Nok Yang) อันตรายระดับซี
12. แก่งห้วยนาย้อ (Huai Na Yo) อันตรายระดับซี
13. แก่งทังสะลัม (Tang Salam) อันตรายระดับเอ
14. แก่งท่าบ้านบ่อ (Tha Ban Bo) อันตรายระดับซี
15. แก่งว่องวิด (Wong Wit) อันตรายระดับบี
16. แก่งแสนผี (Saen Pi) อันตรายระดับซี
17. แก่งวังเส็ง (Wang Seng) อันตรายระดับซี
18. แก่งเมืองป่าเลียวล่าง (Lower Mong Pa Liao) อันตรายระดับบี
19. แก่งสามเส้า (Sam Zhao) อันตรายระดับบี
20. แก่งทังปั้ง (Tang Pang) อันตรายระดับซี
21. แก่งคอนผีหลวง (Khon Pi Luang) ซึ่งเป็นแก่งที่อยู่ในเขตแดนไทยลาวบริเวณ อ.เซียงของ จ.เซียงราย

การระเบิดแก่งนี้เป็นเพียงระยะแรกหรือที่เรียกกันว่าเฟสแรกเท่านั้น จากทั้งหมด 3 ระยะ การดำเนินการเกี่ยวกับแม่น้ำโขงทั้งหมดเพื่อให้สามารถเดินเรือได้ตลอดปี

แผนการระเบิดแก่งแบ่งเป็น 3 ระยะ คือ

ระยะแรก ระเบิด 11 แก่ง และ 10 กลุ่มหินได้นำเพื่อให้สามารถเดินเรือระวางบรรทุกอย่างต่ำ 100 ตันได้ในระยะเวลาอย่างต่ำ 95% ในรอบหนึ่งปี แผนในระยะแรกเพื่อให้เกิดร่องน้ำการเดินเรือที่มีความลึกอย่างน้อย 1.5 เมตรกว้างอย่างน้อย 22 เมตร โดยดำเนินการในช่วงฤดูแล้งเป็นเวลา 3 ปี เริ่มขึ้นเมื่อเดือนเมษายน 2545 ตามแผนกำหนดว่าจะระเบิด 21 แก่ง¹ ให้เสร็จสิ้นภายในปี พ.ศ. 2547 ดังนี้

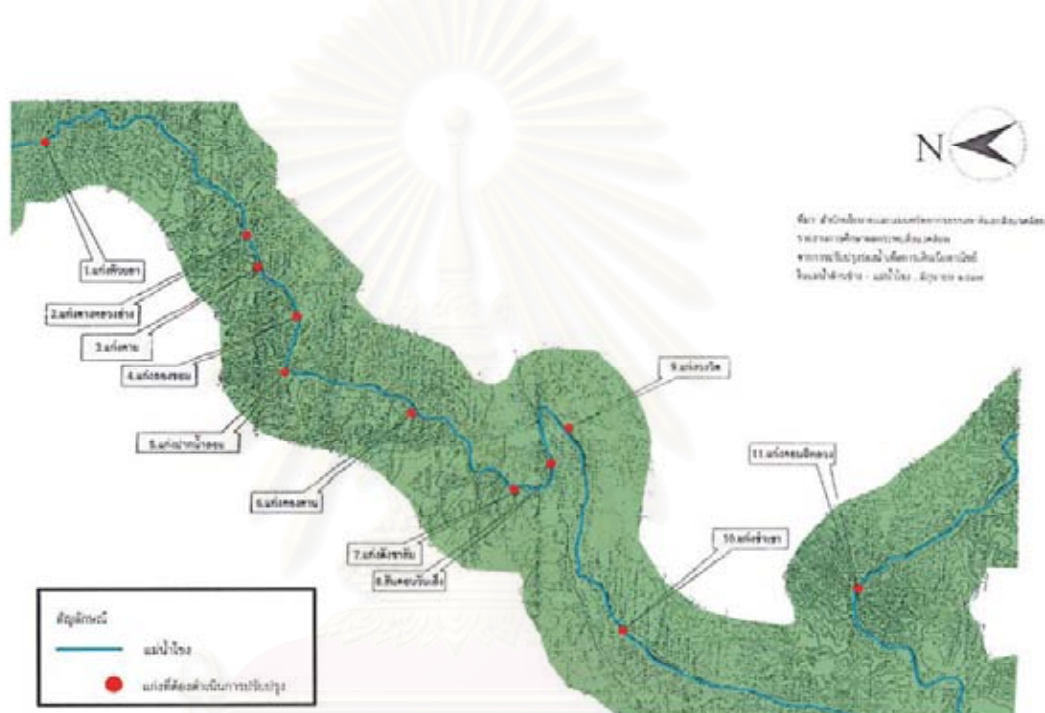
- การระเบิดชุดแรก 29 มีนาคม - 15 เมษายน 2543 ทีมงานปรับปรุงร่องน้ำจากจีนและผู้สังเกตการณ์จากทีมงานประสานโครงการของทั้ง 4 ประเทศได้เข้าดำเนินการระเบิดแก่งบริเวณพรมแดนพม่า - ลาว 3 แก่งได้แก่ แก่งตั้งอ้อ แก่งทังหลวงล่างและแก่งปากแม่น้ำไหลย
- การระเบิดชุดที่สอง ธันวาคม 2545 - มีนาคม 2546 ทำการระเบิด 16 แก่ง บริเวณรอยต่อพม่า - จีน พม่า - ลาว ที่จะถูกระเบิดคือในเดือนธันวาคม 2545 และแล้วเสร็จในเดือนมีนาคม 2546 แก่ง ทั้ง 16 แก่งได้แก่ แก่งห้วยลา แก่งร่องจอม แก่งปากแม่น้ำไหลย แก่งคลองตัน แก่งทังสะลัม แก่งวังเส็ง แก่งว่องวิด แก่งสามเส้า

¹ ดูในภาคผนวกหน้า 147

แก่งช่องน้ำทั้งลาน แก่งท่าบ้านบ่อ แก่งไคร้ แก่งขอนแก่นใหญ่ แก่งต้นปานกลาง
แก่งห้วยนาซ้อ แก่งแสนดี แก่งเมืองป่าเสียวล่าง

- การระเบิดชุดสุดท้าย ธันวาคม 2546 - มีนาคม 2547 ตามแผนงานจะทำการระเบิด
3 แก่งสุดท้ายได้แก่ แก่งปากน้ำโหลย แก่งทั้งปึง และแก่งที่อยู่บริเวณพื้นที่
ประเทศไทยคือ แก่งคอนผีหลวง

ภาพที่ 2 แสดงแผนที่การระเบิดแก่งระยะที่ 1

ที่มา: สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ระยะที่สอง ระเบิดและขุดลอกสันดอน 51 แห่ง เพื่อให้สามารถเดินเรือระวางบรรทุก อย่าง
ต่ำ 300 ตัน ระยะเวลาอย่างต่ำ 95% ในรอบหนึ่งปี ในระยะที่สองมีแก่งที่อยู่ในประเทศไทยตั้งแต่
อำเภอเชียงแสน อำเภอเชียงของ อำเภอเวียงแก่น จังหวัดเชียงราย 9 แห่ง

ผลการประชุมคณะกรรมการกลั่นกรองเรื่องเสนอคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 1 ครั้งที่ 2/2546 ได้มีมติให้ชะลอโครงการปรับปรุงร่องน้ำเพื่อการเดินเรือในแม่น้ำล้านช้าง - แม่น้ำโขง (ศยามล ไกยูรวงศ์และวรันทรา ไกยูรวงศ์, 2547: 19)

ประชาชนได้ออกมาคัดค้านการระเบิดแก่ง เนื่องจากการระเบิดแก่งคอนบนแม่น้ำโขงที่ผ่านมา ส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมในแม่น้ำโขงและวิถีชีวิตของชาวบ้านและเกรงว่าการระเบิดแก่งคอนผีหลงจะส่งผลกระทบต่อด้านลบต่อชุมชนให้ทวีความรุนแรงยิ่งขึ้น

ความสำคัญของแก่งคอนผีหลงต่อระบบนิเวศในแม่น้ำโขง และชุมชนที่ต้องพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติบริเวณแก่งคอนผีหลงมีดังนี้

3.1 ลักษณะบริเวณคอนผีหลง

โครงการระเบิดแก่งแม่น้ำโขงมีพื้นที่ที่ถูกจัดอยู่ในแผนการระเบิดแก่งในระยะที่ 1 ที่ติดต่อกับพรมแดนไทย - ลาว คือ บริเวณแก่งคอนผีหลง แก่งคอนผีหลงอยู่เหนืออำเภอเชียงของ ประมาณ 19 กิโลเมตร และอยู่ท้ายน้ำอำเภอเชียงแสนประมาณ 37 กิโลเมตร แก่งหินบริเวณคอนผีหลง มีความยาวตามลำน้ำทั้งหมดประมาณ 10 กิโลเมตร อยู่บริเวณบ้านคอนที่บ้านผากูป บ้านเมืองกาญจน์ ต.ริมโขง จ.เชียงราย ส่วนที่อยู่บริเวณโครงการที่จะระเบิดแก่งมีความยาวประมาณ 1,600 เมตร (บริษัท ทีม คอนซัลติ้ง เอนจิเนียริง แอนด์ แมเนจเม้นท์ จำกัดและมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย, 2546: 2-5)

บริเวณแก่งคอนผีหลงประกอบด้วยเกาะ แก่ง หินผาจำนวนมาก คำว่าคอนผีหลงเป็นชื่อที่คนลาวนิยมใช้เรียกแก่งบริเวณนี้ ส่วนคนไทยไม่ได้เรียกแก่งคอนผีหลงเหมือนคนลาว แต่จะเรียกชื่อเกาะแก่งหินผาบริเวณนี้ตามระบบนิเวศของแม่น้ำโขง มีประมาณ 60 ชื่อ เช่น ผาไค ผาฟ้า ผาหลัก ผากันตุง เป็นต้น (จิระศักดิ์ อินทะยศ, สัมภาษณ์, 3 มีนาคม 2548)

สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

² คำว่าคอนผีหลงมาจากคำที่อ่านออกเสียงผิดเพี้ยนในภาษาอังกฤษคือ Khon Phi Luang คำว่าคอน หมายถึง ร่องน้ำ บริเวณคอนผีหลงจะมีร่องน้ำ 3 ร่อง คอนผีหลงนี้คนไทยบางกลุ่มเรียกว่าแสนพิ มีรากฐานมาจากชื่อเรียกคอนผีหลงว่า ในสมัยที่มีสงครามในพม่า เกิดการสู้รบเมื่อมีทหารวัดาคือ ปัดอ หรือโอบศพลงไปในน้ำ เมื่อพมามาถึงบริเวณร่องน้ำ ที่มีแก่งหิน ผา เป็นจำนวนมาก ทำให้ศพมาติดอยู่เป็นจำนวนมาก อีกประการหนึ่งคือ ในประเทศทางตอนบนของแม่น้ำโขง มีความเชื่อที่รวมที่จะปล่อยศพคนตายลงไปในแม่น้ำ เช่นเดียวกับความเชื่อในการลอยศพในแม่น้ำคงคาของประเทศอินเดีย มีความเชื่อว่าคนตายจะไปสู่สวรรค์ เมื่อศพที่ถูกปล่อยลงตามแม่น้ำโขง ศพจะชนแก่ง หิน บริเวณนี้ และลอยติดค้าง แลจะวนอยู่เป็นจำนวนมาก (กลุ่มวิจัยเชียงของ, โครงการแม่น้ำและชุมชนและเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำโขง - ล้านนา, 2547: 80-83)

ภาพที่ 4 แสดงลักษณะ “ผาฟ้า” ส่วนหนึ่งของแก่งคอนผีหลง

ถ่ายภาพโดยสุชума อรุณจิต เมื่อวันที่ 27 มกราคม 2548

ระบบนิเวศแต่ละระบบในแม่น้ำโขงทำหน้าที่แตกต่างกันออกไป ทุกระบบต่างมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันในบริเวณคอนผีหลง เป็นแหล่งอาศัยที่สำคัญของปลาและพืชพันธุ์ชนิดต่างๆ จำนวนมาก ชาวบ้านจึงสามารถหาปลาและเก็บพืชพันธุ์ตามริมแม่น้ำโขงมาใช้ประโยชน์ โดยไม่ต้องพึ่งพาสินค้าจากตลาด

3.2 ชุมชนที่พึ่งพาทรัพยากรบริเวณคอนผีหลง

ชุมชนในหมู่บ้านแถบตำบลเวียง อำเภอเชียงของ³ เป็นหนึ่งในหลายๆชุมชนที่ตั้งอยู่บริเวณริมแม่น้ำโขง และได้ใช้ประโยชน์จากความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติบริเวณแก่งคอนผีหลงมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ตำบลเวียงตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของจังหวัดเชียงราย ระยะทางห่างจากจังหวัดเชียงรายโดยประมาณ 137 กิโลเมตร มีภูมิประเทศเป็นภูเขา มีพื้นที่ราบเชิงเขาและที่ราบริมฝั่งแม่น้ำโขง กล่าวคือมีพื้นที่ที่ถูกรอบไปด้วยพื้นที่ราบและพื้นที่สูง โดยแบ่งพื้นที่ราบโดยประมาณร้อยละ 40 และเป็นพื้นที่สูงโดยประมาณร้อยละ 60 ด้วยลักษณะดังกล่าวทำให้หมู่บ้านริมฝั่งแม่น้ำโขงประกอบอาชีพที่ต้องพึ่งพาความอุดมสมบูรณ์ในแม่น้ำโขงเป็นหลัก ชาวบ้านมีความสัมพันธ์กับการใช้ทรัพยากรแม่น้ำโขงในการประกอบอาชีพประมงพื้นบ้านมายาวนาน และมีความเชื่อ พิธีกรรมที่สืบเนื่องมาจากการใช้ทรัพยากรในแม่น้ำโขงคือ

³ ชื่อเดิมเมืองเชียงของคือบ้านคำมิละ ซึ่งมาจากชนเผ่าละว้าที่ตั้งรกรากบริเวณนี้ในอดีต ต่อมาเป็นบ้านป้าร้อยแต่จากลักษณะพื้นที่ในอดีตที่มีเต่าจำนวนมาก และยังมีชื่อเมืองเกรียมของ ในสมัยพุทธกาลที่เชื่อว่าพระพุทธเจ้าเสด็จมาที่บ้านแห่งนี้บ้านกำลังเตรียมของ มาเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าไม่ได้ พระพุทธเจ้าจึงตั้งชื่อหมู่บ้านว่า เกรียมของและต่อมาเพี้ยนมาเป็นเชียงของ คนไทยชนและลาวเรียกแม่น้ำโขงว่า น้ำของ ดังนั้นจึงใช้เรียกหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำโขงว่า เมืองเชียงของ และมีชื่ออีกอย่างว่า ขรรชนคร และภาษาบาลีเรียกแม่น้ำโขงว่า “ขรณที” (เพิ่ม สิทธิสมบัตติ, 2538: 4-5) พ้องกับชื่อเชียงของในภาษาบาลีว่า ขรรฐ อันแปลว่าเมืองแม่น้ำของ (กลุ่มนักวิจัยท้องถิ่นเชียงของเวียงแก่น, 2547: 19) ต่อมาก็เรียกกันว่า “เมืองเชียงของ”

ชื่อหมู่บ้านบางแห่งตั้งขึ้นตามสภาพภูมิประเทศ ตามลักษณะทางสภาพธรรมชาติตามริมฝั่ง และหาดทรายของแม่น้ำโขงเช่น หมู่บ้านหาดไคร้มีต้นไคร้ขึ้นตามหาดทรายริมฝั่งแม่น้ำชาวบ้านจึงเรียกหมู่บ้านนี้ว่าบ้านหาดไคร้ หมู่บ้านสบสมมีชื่อมาจากแม่น้ำสมไหลบรรจบกับแม่น้ำโขงบริเวณนั้น แสดงให้เห็นว่าสภาพแวดล้อมมีอิทธิพลกับชื่อเรียกสถานที่ หมู่บ้านต่างๆของชาวบ้านมาเป็นเวลานาน ส่วนเวียงแก้ว วัดหลวง และเวียงดอนชัยมีชื่อเดิมที่สอดคล้องกับชื่อวัดในหมู่บ้าน และต่อมาก็เปลี่ยนตามข้อกำหนดทางราชการ ส่วนบ้านหัวเวียงตั้งขึ้นเนื่องจากอยู่บริเวณทิศเหนือของตำบลเวียง ซึ่งหมู่บ้านหัวเวียงยังเป็นหมู่บ้านหนึ่งที่มีอาณาเขตติดกับคอนผีหลงตรงจุดช่องไซ

บ้านวัดหลวง บ้านเวียงดอนชัย บ้านหาดไคร้ อยู่ในเขตพื้นที่การบริหารส่วนท้องถิ่น เทศบาลเมืองเชียงของ ส่วนบ้านหัวเวียง บ้านสบสม บ้านเวียงแก้ว อยู่ในเขตพื้นที่การบริหารส่วนท้องถิ่น คาบเกี่ยวระหว่างองค์การบริหารส่วนตำบลเวียงและเทศบาลเมืองเชียงของ

ประชากรในพื้นที่อำเภอเชียงของประกอบไปด้วยกลุ่มชาติพันธุ์หลายเผ่า ได้แก่ คนยวน หรือ คนเมือง ไทลื้อ ม้ง เย้า อาข่า ลาหู่ ขมุ ลาว จีนฮ่อรวมทั้งไทยใหญ่และกะเหรี่ยงได้เข้ามาอยู่ในพื้นที่⁴ แต่ในส่วนของหมู่บ้านดังกล่าวนี้มีประชากรเป็นคนไทยยวนและคนจีนฮ่อเป็นส่วนใหญ่ การตั้งถิ่นฐานจะมีประชากรอาศัยอยู่อย่างหนาแน่น บริเวณริมแม่น้ำโขงและถนนสายหลัก

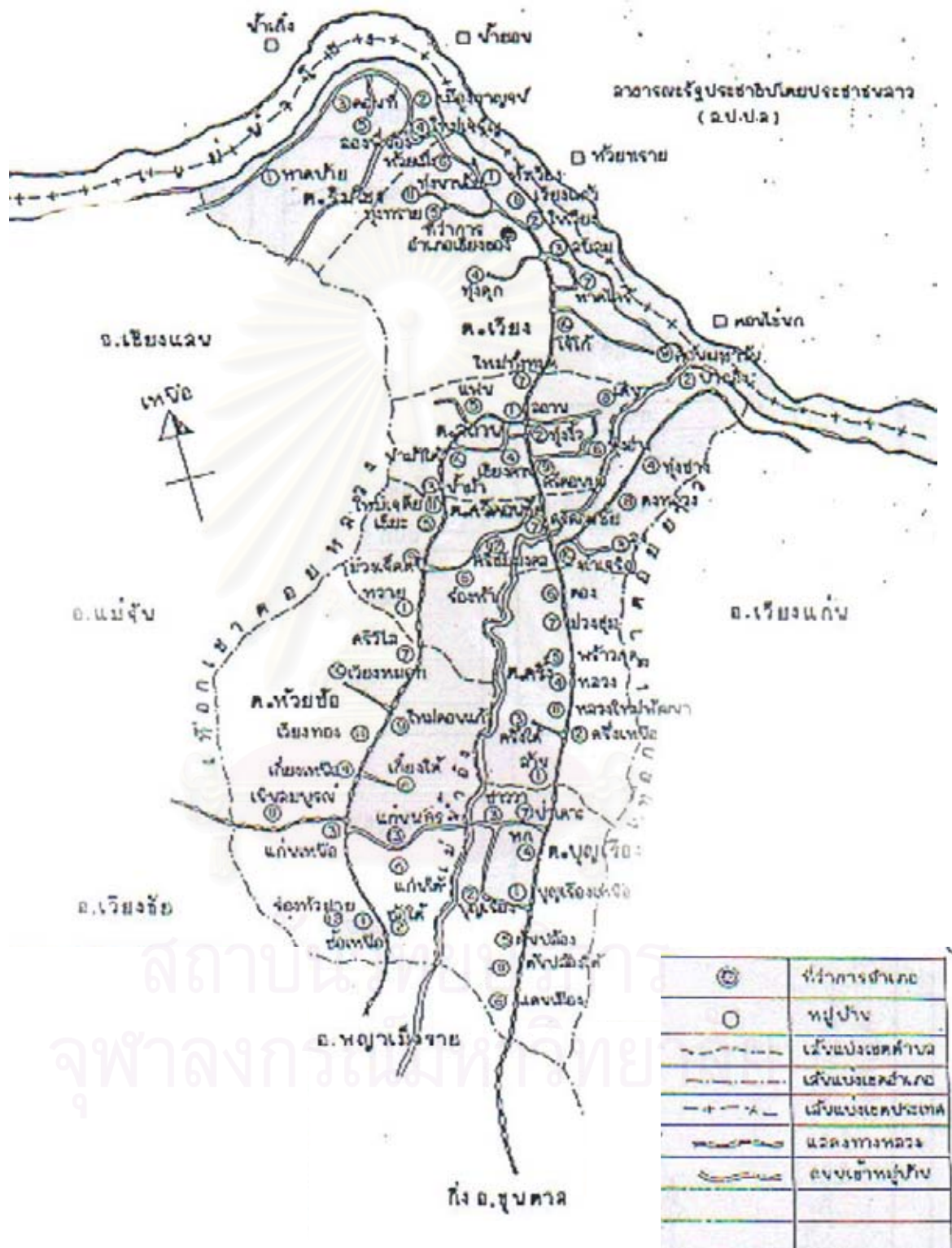
แม้ลักษณะของชุมชนเป็นแบบกึ่งเมืองกึ่งชนบทในปัจจุบัน ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนยังมีความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกัน ในลักษณะระบบเครือญาติมีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เมื่อมีการประกอบพิธีกรรมและกิจกรรมที่ชุมชนได้ร่วมกันจัดขึ้นทั้งงานบุญ งานประเพณี พิธีกรรมต่างๆ ก็จะเข้าร่วมกันเป็นอย่างดี

ชาวบ้านส่วนใหญ่ยังคงยึดอาชีพเกษตรกรรม ซึ่งเป็นการทำไร่ทำสวน การทำการเกษตรริมโขง และรวมถึงการทำประมง หลังสิ้นฤดูเก็บเกี่ยวชาวบ้านจะหันมาประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไป เป็นกรรมกร ก่อสร้าง อาชีพประชากรสามารถแบ่งอาชีพของชาวบ้านออกเป็นอาชีพเกษตรกรรม เป็นอาชีพหลักคิดเป็นร้อยละ 70 อาชีพรับจ้างทั่วไปคิดเป็นร้อยละ 15 ก้าขายคิดเป็นร้อยละ 10 ประกอบกิจการของตนเองคิดเป็นร้อยละ 3 รับราชการคิดเป็นร้อยละ 2

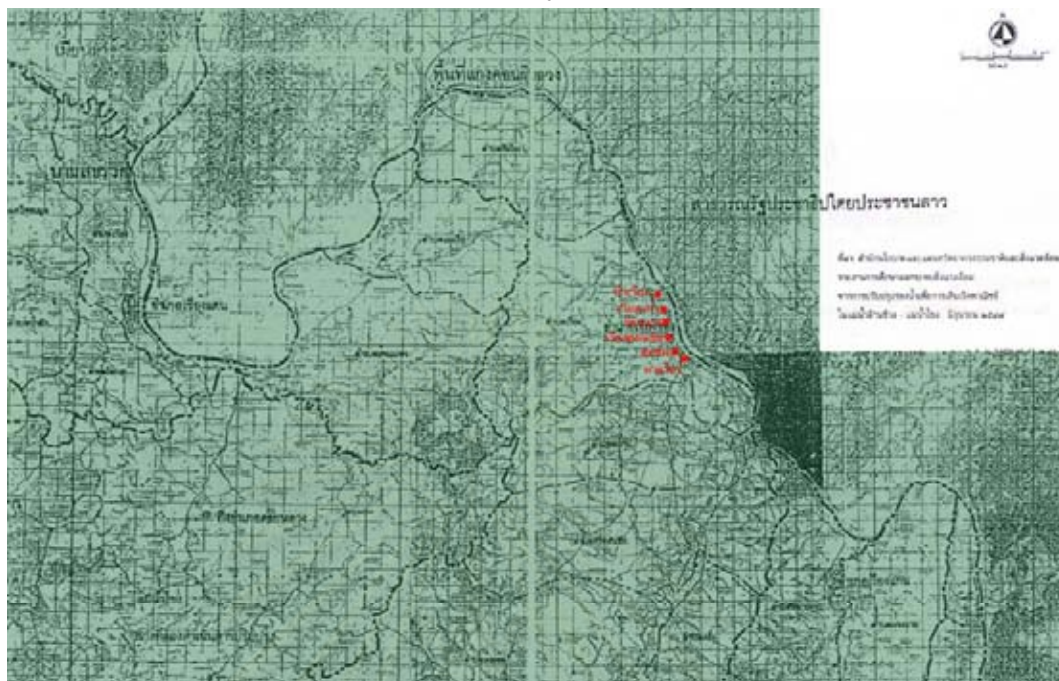
⁴ ดูภาคผนวกหน้า 148

⁵ จำนวนประชากรปีพ.ศ. 2547 ทั้ง 6 หมู่บ้านรวม 5,886 คน

ภาพที่ 5 แสดงแผนที่ชุมชนและบริเวณใกล้เคียง

ภาพที่ 6 แสดงแผนที่บริเวณแก่งคอนผีหลงและหมู่บ้านที่ศึกษา

ที่มา: สำนักนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ความสัมพันธ์กันระหว่างลักษณะทางกายภาพและชีวภาพบริเวณคอนผีหลง ทำให้ระบบนิเวศบริเวณนี้มีความอุดมสมบูรณ์ เกิดความหลากหลายทางชีวภาพ ซึ่งความหลากหลายทางชีวภาพนี้เป็นแหล่งเรียนรู้ที่ยิ่งใหญ่ ชาวบ้านสามารถศึกษาให้เข้าใจและใช้ความรู้นั้นให้เป็นประโยชน์ (ประเวศ วะสี, 2537: 20-21) สามารถใช้ชีวิตอยู่ในภูมิทัศน์วัฒนธรรม (Cultural landscape) ที่พวกเขามีส่วนร่วมจากการสั่งสมความรู้ ภูมิปัญญา (ยศ สันตสมบัติ, 2542: 190) อย่างสอดคล้องกลมกลืนกับธรรมชาติและสามารถรักษาความหลากหลายทางชีวภาพไว้ได้

ความอุดมสมบูรณ์จากความหลากหลายทางชีวภาพในแม่น้ำโขงบริเวณแถบนี้ ทำให้ชุมชนที่อยู่รอบๆแก่งคอนผีหลง ได้พึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติในการดำรงชีวิตทั้งด้านการทำมาหากิน ความเชื่อวัฒนธรรม พิธีกรรมที่สืบทอดกันมาเป็นเวลาอันยาวนาน

สำหรับรายละเอียดเกี่ยวกับชุมชนประมงพื้นบ้านที่ต้องพึ่งพิงความอุดมสมบูรณ์ของแก่งคอนผีหลงโดยตรง จะขอกว่าถึงในบทที่ 3 ต่อไป

บทที่ 3

ผลกระทบจากการระเบิดแก่งแม่น้ำโขงต่อวิถีชีวิตประมงพื้นบ้าน

ชุมชนประมงพื้นบ้านมีวิถีชีวิต ด้านวิถีการผลิตและวิถีวัฒนธรรมที่สัมพันธ์กับแม่น้ำโขง อย่างแน่นอน วิถีชีวิตชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงจากอดีตจนถึงปัจจุบันอย่างต่อเนื่อง ในที่นี้จะกล่าวถึงสภาพวิถีชีวิตชุมชนประมงพื้นบ้านแบบดั้งเดิมและพัฒนาการของชุมชนประมงพื้นบ้าน ทาง และผลกระทบจากการระเบิดแก่งแม่น้ำโขงต่อวิถีชีวิตทางด้านการทำมาหากิน ความเชื่อ พิธีกรรม และความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเป็นลำดับต่อมา

1. ลักษณะวิถีชีวิตชุมชนประมงพื้นบ้านดั้งเดิม

ชาวบ้านในชุมชนตำบลเวียง อำเภอเชียงของ ประกอบอาชีพเกี่ยวกับการทำไร่ ทำสวนควบคู่กับการประมง ในที่นี้จะเน้นเรื่องการประกอบอาชีพประมงพื้นบ้าน ซึ่งเป็นอาชีพที่มีความสัมพันธ์กับการใช้ทรัพยากร ในแม่น้ำโขงเป็นสำคัญ

ชาวประมงในแถบนี้จะประกอบอาชีพประมงเมื่อว่างเว้นจากการทำนา ทำไร่ ทำสวน กล่าวคือ ชาวบ้านจะหาปลาในช่วงฤดูแล้งปีละ 4-5 เดือน คือประมาณต้นเดือนกุมภาพันธ์ถึงปลายเดือนพฤษภาคม เนื่องจากเป็นช่วงที่มีปลาชุม ปลาหลายชนิดอพยพไปทางตอนบนของแม่น้ำโขง ส่วนในช่วงฤดูน้ำหลากชาวบ้านจะทำนา ทำไร่ ทำสวน หรือประกอบอาชีพอื่นๆ (สุทธิชัย ชดทอง, สัมภาษณ์, 30 มกราคม 2548)

ในอดีตการหาปลาในแม่น้ำโขงเป็นการหาปลาสำหรับบริโภคในครัวเรือน ด้วยเครื่องมือหาปลาพื้นบ้านที่ประกอบขึ้นเองในชุมชน (จ้อ จินะราช, สัมภาษณ์, 6 มีนาคม 2548) หลังจากที่ว่างเว้นจากการทำงานในไร่ ในสวน

วิธีการออกหาปลาในแม่น้ำโขง ชาวประมงจะใช้การสังเกตสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติของแม่น้ำโขงที่สัมพันธ์กับฤดูกาลจับปลา เช่น การสังเกตดอกจิวหรือดอกหางนกยูงบาน การสังเกตความขุ่น-ใส ของน้ำ เป็นต้น ส่วนการล่องเรือออกหาปลาตามลำน้ำโขง ชาวประมงจะใช้วิธีการสังเกตและจดจำตำแหน่งหิน ผา คอนทราย คันไม้ และภูเขาต่างๆ เพื่อล่องเรือไปตามร่อง

น้ำลึกและสามารถหลบหลีกแก่งหินได้น้ำ¹ ความรู้ ภูมิปัญญาต่างๆเหล่านี้ ชาวประมงได้รับการสั่งสมประสบการณ์และถ่ายทอดภูมิปัญญาจากรุ่นสู่รุ่น (พิชัย อินโน, สัมภาษณ์, 5 มีนาคม 2548)

ภาพที่ 7 แสดงการล่องเรือประมงพื้นบ้านตามร่องน้ำลึกผ่านเกาะแก่ง

เอื้อเพื่อภาพโดย เครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม
แม่น้ำโขง – ล้านนา

พื้นที่หาปลาของชาวประมงในอดีต คือบริเวณทางตอนเหนือของตำบลเวียง บริเวณคอนสี่หลง ชาวประมงนิยมไปตั้งคันทหาปลาบนคอนทราย หาดทราย เกาะแก่งต่างๆ โดยการสร้างเพิงพักสำหรับค้างแรมครั้งละ 3-4 คืน (เกตุ บุญเจิง, สัมภาษณ์, 7 มีนาคม 2548) ส่วนการหาปลาโดยทั่วไปชาวประมงจะมีพื้นที่หาปลาส่วนรวมหรือเป็น “พื้นที่หน้าหมู่บ้าน” เรียกว่า “โม่้ง ลั้งและหลวง”² ซึ่งชาวประมงไทยและลาวใช้ประโยชน์ร่วมกัน ชาวบ้านจะช่วยกันทำความสะอาดพื้นที่ดังกล่าวนี้ปีละครั้ง

สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ ชาวบ้านที่ยังไม่ชินกับเส้นทางสามารถสังเกตลักษณะของร่องน้ำที่ไหลเหนือตัวน้ำ ถ้าร่องน้ำไหลไปร่องน้ำในทิศใดก็แล่นเรือไปในทิศทางนั้น เนื่องจากร่องน้ำจะไหลไปตามร่องน้ำลึก ในเวลากลางคืนชาวประมงสามารถล่องเรือในแม่น้ำโดยการสังเกตลักษณะของร่องน้ำ และสังเกตหินที่อยู่ใต้น้ำซึ่งสามารถสังเกตเห็น ได้ชัดเจนในตอนกลางคืน

² การหาปลาในพื้นที่ส่วนรวมชาวประมงจะมีการ จัดลำดับเรือหรือการแบ่งตัวกันหาปลา

³ เป็นชื่อเรียกคันทากานอื่น คือ วังปลาซึ่งชาวประมงใช้พื้นที่สาธารณะเหล่านี้ร่วมกันในการหาปลาในแม่น้ำโขง ซึ่งพื้นที่เหล่านี้มักเกิดขึ้นในบริเวณปากแม่น้ำ บริเวณเกาะแก่งต่างๆ ชาวประมงจะช่วยกันทำความสะอาดพื้นที่ปีละครั้งเนื่องจากในช่วงที่มีน้ำหลากในแม่น้ำโขงที่ไหลเชี่ยวจะพัดพาเอาขอนไม้ ซากไม้ เศษขยะจำนวนมาก มาทับถมกันได้ที่ท้องน้ำ ถ้าไม่มีการทำความสะอาดพื้นที่หาปลาก่อนฤดูการหาปลา ซากไม้เหล่านั้นจะเกี่ยววน วนอยู่ของชาวประมงเสียหาย

ภาพที่ 8 แสดงลักษณะเพิงพักชาวประมง

ถ่ายภาพโดย สุขุมมา อรุณจิต เมื่อวันที่ 19 กุมภาพันธ์ 2548

นอกจากการร่วมหาปลาของชาวประมงทั้งสองริมฝั่งโขงไทยและลาวแล้ว ยังมีการแบ่งปันปลากันฉันท์เพื่อนฝูง การติดต่อซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างไทย - ลาว เช่น พ่อค้าชาวลาวยินยรับซื้อปลาบึกทั้งตัวจากฝั่งไทยไปขายยังหลวงพระบาง ส่วนพ่อค้าไทยนิยมซื้อไม้จากลาวมาทำเรือ (พิศิษฐ์ บรรณธรรม, สัมภาษณ์, 7 มีนาคม 2548) ความสัมพันธ์ ของชาวประมงในอาณานิคมแม่น้ำโขงแถบนี้ ไม่มีการแบ่งแยกพรมแดนของประเทศ ทำให้ชุมชนสองฝั่งโขงสามารถอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข

ชาวประมงนำปลาที่จับได้มาบริโภคภายในครัวเรือนเพื่อยังชีพ ถ้าได้ปลามากๆ จะนำมาทำปลาร้า ปลาจ่อม ปลาแห้ง เป็นการถนอมอาหารเก็บไว้บริโภคในภายหลัง หรือแบ่งปันให้ญาติพี่น้องเพื่อนฝูง

นอกจากนี้ชาวประมงที่ออกไปหาปลาจะเก็บพืชผักตามธรรมชาติในแม่น้ำโขงมาใช้ประกอบอาหาร หรือใช้เป็นยาสมุนไพร และเก็บขอนไม้ที่ลอยมาตามน้ำไว้เป็นเชื้อเพลิงในครัวเรือนและถ้ามีขนาดใหญ่ก็จะสามารถขายให้กับโรงเผาถ่าน เป็นรายได้เสริมอีกทางหนึ่งของชาวประมงแถบนี้

ด้วยรูปแบบการดำรงชีพเดียวกัน ทำให้ชาวประมงมีความเชื่อ และการประกอบพิธีกรรมร่วมกันในชุมชน เพื่อเป็นการสร้างขวัญ กำลังใจในการประกอบอาชีพ และสร้างความสมัครสมานสามัคคี ก่อให้เกิดความสัมพันธ์อันดีภายในชุมชน

ชุมชนประมงพื้นบ้าน พยายามเรียนรู้ธรรมชาติและปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม โดยอาศัยวัฒนธรรมเป็นเครื่องมือ ได้แก่ ระบบเทคโนโลยีที่มนุษย์ประดิษฐ์คิดค้นขึ้น การรวมตัวกันทางสังคม รวมทั้งระบบความคิดความเชื่อ ความรู้ ทัศนคติ และค่านิยม (White, 1959 อ้างถึงใน ยศ สันตสมบัติ, 2544: 34-35) สังคมมาเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่เกี่ยวพันเชื่อมโยงอย่าง

แนบแน่นกับระบบคุณค่าทางศีลธรรม และให้บทเรียนอย่างมหาศาลต่อการจัดการความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ด้วยกัน (Berlin, 1992 อ้างถึงใน ยศ สันตสมบัติ, 2547: 3) รวมทั้งความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับอำนาจเหนือธรรมชาติ ซึ่งความสัมพันธ์เหล่านี้ มีอิทธิพลกำหนดซึ่งกันและกันโดยตลอด และเป็นตัวกำหนดแบบแผนและการดำรงชีวิตในรูปแบบต่างๆ (ฉลาดชาย รมิตานนท์, 2537: 81 - 87)

การประกอบอาชีพประมงในแม่น้ำโขง ก่อให้เกิดความเชื่อ พิธีกรรม และความสัมพันธ์ที่มีอิทธิพลต่อกันระหว่าง มนุษย์ ธรรมชาติ และสิ่งเหนือธรรมชาติ ทำให้ชุมชนประมงมีวิถีปฏิบัติที่สอดคล้องและเหมาะสมกับธรรมชาติ (Milton, 1996: 52 - 54) การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นอยู่บนพื้นฐานความสมดุลของทรัพยากรธรรมชาติ ไม่ทำลายธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม (คณะทำงานวาระประชาชนและคณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชน, 2545: 21 - 30) มีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน โดยคนในท้องถิ่น ซึ่งก่อให้เกิดความสอดคล้องกับระบบนิเวศของชุมชน เป็นการ ใช้ทรัพยากรที่คุ้มค่า มีการปกป้องคุ้มครอง และอนุรักษ์ความหลากหลายทางธรรมชาติ (ปรีชา เปี่ยมพงศ์สาน, 2538: 94 - 104) และยังสามารถตอบสนองความต้องการของทุกคนในชุมชน และมีเพียงพอสำหรับคนในรุ่นถัดมา (ปิยพัฒน์ บุญนาค, 2545: 3 - 4)

2. พัฒนาการของชุมชนประมงพื้นบ้าน

ชุมชนประมงพื้นบ้านจากอดีตจนถึงปัจจุบันได้มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างมากมาย ซึ่งเกิดจากปัจจัยต่างๆ ทำให้แบบแผนการทำมาหากิน ความเชื่อ พิธีกรรม และความสัมพันธ์ของชุมชนเปลี่ยนแปลงไป

ในอดีต ชาวบ้านประมาณร้อยละ 90 ประกอบอาชีพเกษตรกรรมควบคู่กับการทำประมง ร้อยละ 8 มีอาชีพรับจ้างภาคเกษตรกรรม และอาชีพอื่นๆ ร้อยละ 2 ต่อมาในปี พ.ศ. 2530 เป็นปีแห่งการท่องเที่ยวไทย เชียงของเป็นชุมชนหนึ่งที่ได้รับการส่งเสริมให้เป็นเมืองท่องเที่ยว มีการจัดกิจกรรมการแสดงของท้องถิ่น เช่น พิธีกรรมการจับปลาบึกที่เหลือเพียงแห่งเดียวในประเทศไทยดึงดูดนักท่องเที่ยว อีกทั้งเชียงของเป็นเมืองชายแดนที่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำโขงกั้นระหว่างไทย - ลาว มีทัศนียภาพที่สวยงามบนภูเขาสูง และเกาะแก่งตามลำน้ำโขง เป็นชุมชนที่มีความเจียบสงบประกอบกับความเป็นชุมชนประมงพื้นบ้านที่ยังคงรักษาวิถีชีวิตดั้งเดิมไว้ เป็นแรงดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเดินทางมาเที่ยวในชุมชน (พิชัย อินโน, สัมภาษณ์, 6 มีนาคม 2548)

ในปี พ.ศ. 2532 การพัฒนาประเทศในสมัยรัฐบาลชาติชาย ชุณหะวัณ มีนโยบาย “เปลี่ยนสนามรบ เป็นสนามการค้า” แผนการพัฒนาโครงสร้างสมัยใหม่และการส่งเสริมการค้าในยุคนี้ จึงมีแผนการขายสถานที่ท่องเที่ยวทางธรรมชาติ และวัฒนธรรมให้นักท่องเที่ยว นักธุรกิจต่างถิ่น เริ่มเข้ามาซื้อที่ดินในเชียงของ โดยเฉพาะที่ดินที่ติดกับแม่น้ำโขงด้วยราคาที่สูงมาก เพื่อทำธุรกิจรองรับการท่องเที่ยวในเชียงของ ประกอบกับในปี พ.ศ. 2533 ประเทศลาวเริ่มผ่อนปรนการค้าชายแดน ยิ่งสอดคล้องกับแผนการท่องเที่ยวมากขึ้นนักท่องเที่ยวสามารถเดินทางจากเชียงของไป ห้วยทรายและหลวงพระบาง ประเทศลาวได้ ทำให้มีนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาในอำเภอเชียงของมากขึ้น (กลุ่มนักวิจัยท้องถิ่นเชียงของ - เวียงแก่น, 2547: 53) การติดต่อค้าขายกับโลกภายนอก ส่งผลให้คนในชุมชนได้รับกระแสบริโภคนิยม ชาวบ้านหลายคนเริ่มขายที่ดินเพื่อนำเงินมาซื้อเครื่องใช้ไฟฟ้า เครื่องอำนวยความสะดวกต่างๆมากมาย ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. 2538 มีการสร้างถนนลาดยางสายเชียงแสน - เชียงของสำเร็จ นักท่องเที่ยวสามารถเดินทางมาเที่ยวในเชียงของได้สะดวกยิ่งขึ้น ส่งผลให้ชาวบ้านในพื้นที่บางส่วนเริ่มประกอบอาชีพที่เกี่ยวข้องกับธุรกิจการท่องเที่ยวเพิ่มขึ้น

ในปี พ.ศ. 2539 เจ้าชายอาภิชิโตะแห่งประเทศญี่ปุ่นได้เสด็จมาทอดพระเนตรพิธีบวงสรวงปลาบึกที่บ้านหาดไคร้ พิธีกรรมบวงสรวงปลาบึกครั้งนั้นถูกจัดขึ้นอย่างยิ่งใหญ่และมีการประกอบพิธีกรรมที่แตกต่างจากพิธีกรรมดั้งเดิมมีความซับซ้อนมากยิ่งขึ้น พิธีกรรมบวงสรวงปลาบึกได้เปลี่ยนแปลงรูปแบบจากพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นศูนย์รวมของชาวประมงพื้นบ้านและชุมชน กลายเป็นสินค้าของธุรกิจการท่องเที่ยวในเชียงของนับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

นอกเหนือจากการขายพิธีกรรมอันสัมพันธ์กับความเชื่อของชาวประมงพื้นบ้าน การประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวเชียงของยังดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง ทำให้นักท่องเที่ยวได้หลงใหลเข้ามาเที่ยวในเชียงของ ในขณะเดียวกันชาวบ้านหลายคนหันมาทำการประมงเพื่อการค้าการพาณิชย์ เพื่อตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวที่ต้องการมาบริโภคปลาแม่น้ำโขง โดยตลาดที่รับซื้อปลาแม่น้ำโขงมี 3 แห่ง คือ ตลาดเชียงของ ร้านอาหารในอำเภอเชียงของ และร้านอาหารในจังหวัดเชียงราย (จิระศักดิ์ อินทะยศ, สัมภาษณ์, 3 มีนาคม 2548) รูปแบบการหาปลาแม่น้ำโขงเพื่อการยังชีพจึงแปรเปลี่ยนไปเป็นการหาปลาเพื่อการค้าการพาณิชย์ กล่าวคือ เป็นการหาปลาให้ได้ปริมาณเพิ่มขึ้นตามความต้องการที่มากขึ้น จำนวนเรือและจำนวนคนหาปลาเพิ่มขึ้น ทำให้ต้องมีการจัดลำดับการออกเรือหาปลาในบริเวณพื้นที่หาปลาเรียกว่า “การเข้าคิวไหลมอ”

เมื่อชาวบ้านพยายามหาปลามากขึ้น แต่ประจวบกับเป็นช่วงที่แม่น้ำโขงเกิดการเปลี่ยนแปลงจากการสร้างเขื่อนมั่งวานในประเทศจีนที่สร้างเสร็จในปี พ.ศ. 2539 สัตว์น้ำในแม่น้ำโขงโดยเฉพาะ

ปลาตกลงอย่างรวดเร็ว ส่งผลให้การทำประมงลดขนาดลงด้วย ชาวบ้านหลายคนได้ละทิ้งอาชีพประมง และหันมาประกอบอาชีพที่เกี่ยวกับธุรกิจการท่องเที่ยว เช่น เกสต์เฮ้าส์ บริษัทเรือท่องเที่ยว ร้านอาหารและบริการต่างๆ เพื่อรองรับนักท่องเที่ยว แต่อย่างไรก็ตามธุรกิจการท่องเที่ยวในเชิงของส่วนใหญ่มีเจ้าของธุรกิจที่มาจากภายนอกชุมชนแทบทั้งสิ้น อาชีพของคนในชุมชนที่เกี่ยวข้องกับธุรกิจการท่องเที่ยวส่วนใหญ่จึงเป็นเพียงลูกจ้างหรือแรงงานรับจ้างเท่านั้น

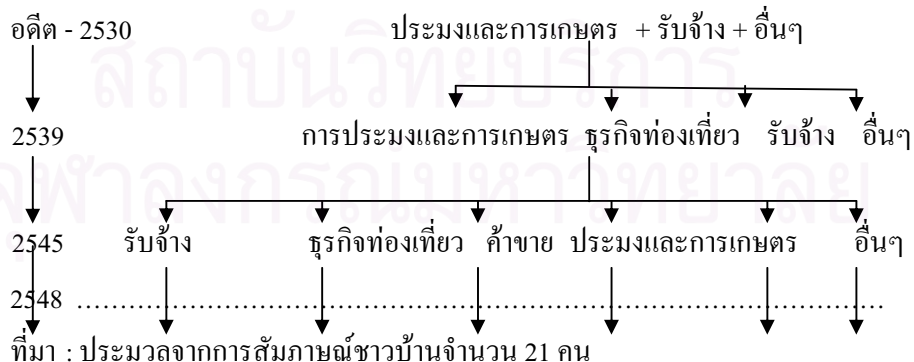
การเปลี่ยนแปลงอาชีพของคนในชุมชนเหล่านั้น ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางด้านความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับการทำประมง อาทิ ความเชื่อเกี่ยวกับเงือกความเชื่อตำนานเรื่องเล่าขานเกี่ยวกับแก่งคอนผีหลง พิธีกรรมการบวงสรวงเจ้าพ่อผาด่านความเชื่อ และภูมิปัญญาชาวบ้านเกี่ยวกับเรือประมง พิธีกรรมการเซ่นไหว้และบนบานแม่ย่านางเรือ พิธีกรรม การปิดรังควานเรือลดความสำคัญลงไป ตามจำนวนชาวประมงและเรือประมงที่ลดลง

ต่อมาในปี พ.ศ. 2545 ได้มีการระเบิดแก่งแม่น้ำโขง ส่งผลให้ระบบนิเวศแม่น้ำโขงเกิดการเปลี่ยนแปลงไป สัตว์น้ำร่อยหรอลง การจับปลาเป็นเรื่องที่ยากลำบากมากยิ่งขึ้น ประกอบกับปัจจัยจากการท่องเที่ยวเชิงของที่เพิ่มมากขึ้น ทำให้ชาวประมงเปลี่ยนอาชีพและหันเข้าสู่ธุรกิจการท่องเที่ยวและอาชีพที่เกี่ยวข้องเนื่องมาจากการท่องเที่ยว อาทิเช่น กรรมกรก่อสร้าง เนื่องจากมีการสร้างอาคารพาณิชย์ร้านค้า ร้านอาหาร และสถานเริงรมย์มากยิ่งขึ้น นอกจากนั้น บางส่วนผันตัวเองไปทำงานรับจ้างทั่วไปและค้าขาย อาชีพการงานในชุมชนมีความหลากหลายมากขึ้น ตลอดจนคนหนุ่มสาวเริ่มนิยมออกไปทำงานนอกหมู่บ้านเช่น กรุงเทพหรือในตัวเมืองเชียงราย (เปล่ง ชัดติยะ, สัมภาษณ์, 18 เมษายน 2548)

ภาพที่ 9 แสดงพัฒนาการระบบการผลิตในชุมชน

ช่วงเวลา

แบบแผนการผลิต

นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2545 จนถึงปี พ.ศ. 2548 โครงสร้างด้านอาชีพของคนในชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ ชาวบ้านที่ประกอบอาชีพประมงและเกษตรกรรม ลดลงจากร้อยละ 90 ประมาณร้อยละ 60 อาชีพรับจ้างทั่วไปเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 8 เป็นร้อยละ 20 อาชีพค้าขายประมาณร้อยละ 10 ธุรกิจการท่องเที่ยวประมาณร้อยละ 5 และอาชีพอื่นๆอีกประมาณร้อยละ 5

จากโครงสร้างทางเศรษฐกิจของชุมชน จะเห็นได้ว่า อาชีพในชุมชนมีความหลากหลายมากขึ้น อาชีพประมงและเกษตรกรรมได้ลดลง ในขณะที่ธุรกิจการท่องเที่ยวได้เพิ่มขึ้น รวมทั้งอาชีพที่สืบเนื่องมาจากธุรกิจการท่องเที่ยว ดังเช่น อาชีพรับจ้างทั่วไปในภาคอุตสาหกรรม อาชีพค้าขาย ต่างมีแนวโน้มขยายตัวเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ

ระบบการผลิตของชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไป ส่งผลให้พิธีกรรม ความเชื่อบางอย่างและความสัมพันธ์ของชุมชนประมงพื้นบ้านเปลี่ยนแปลง เช่น อาชีพที่แตกต่างกันของชาวบ้าน ทำให้การช่วยเหลือและการรวมกลุ่มกันมีน้อยลง ความเชื่อ และพิธีกรรมดั้งเดิมที่ผูกติดกับธรรมชาติก็คลายความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ลงไป โดยมีปัจจัยต่างๆ เช่น กระแสการท่องเที่ยวภายในชุมชน วัฒนธรรมบริโภคนิยมซึ่งหลังไหลเข้าสู่ชุมชนผ่านสื่อต่างๆ การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานในชุมชน เทคโนโลยีที่ทันสมัย ความกดดันด้านเศรษฐกิจที่เชื่อมกับโลกภายนอก การเห็นความสำคัญของเงินตราเป็นหลักในการดำรงชีวิต ทำให้ต้องใช้พิธีกรรมและกิจกรรมของชุมชนมาขายเป็นสินค้าให้กับกิจการและธุรกิจการท่องเที่ยว เป็นต้น

3. ผลกระทบจากการระเบิดแก่งแม่น้ำโขงต่อวิถีชีวิตประมงพื้นบ้าน

หลังจากการระเบิดแก่งหินในแม่น้ำโขงจุดแรก ตั้งแต่เดือน เมษายน พ.ศ.2545 ผู้ศึกษาได้สำรวจความคิดเห็นของชาวบ้านต่อผลกระทบที่เกิดขึ้นในท้องที่ โดยเฉพาะความคิดเห็นของกลุ่มประมงพื้นบ้าน ซึ่งได้รับผลกระทบโดยตรงจากการระเบิดแก่งหินแม่น้ำโขง ในที่นี้จะทำการศึกษาแบ่งเป็น ผลกระทบต่อระบบนิเวศแม่น้ำโขง ผลกระทบด้านการทำมาหากิน ผลกระทบด้านความเชื่อ พิธีกรรม และผลกระทบด้านความสัมพันธ์ในชุมชนดังต่อไปนี้

3.1 ผลกระทบต่อระบบนิเวศแม่น้ำโขง

ผลกระทบจากการระเบิดแก่งต่อระบบนิเวศในแม่น้ำโขง ชาวบ้านได้ระบุว่าปริมาณปลาและความหลากหลายชนิดของปลาได้ลดลงอย่างรวดเร็ว จากเดิมที่ชาวประมงสามารถหาปลาได้วันละ

หลายกิโลกรัม แต่หลังจากการระเบิดแก่งได้ผ่านไป ชาวบ้านจับปลาได้เฉลี่ยวันละ 2 - 3 ตัว (แพง บัวละพันธ์, สัมภาษณ์, 13 กุมภาพันธ์ 2548)

ปริมาณปลาที่จับได้จากแม่น้ำโขงในปัจจุบันเมื่อเปรียบเทียบกับปริมาณปลาที่จับได้ก่อนการระเบิดแก่งดังนี้

ตารางที่ 2 แสดงการเปรียบเทียบปริมาณปลาที่จับได้ปี พ.ศ. 2543 พ.ศ.2545 และพ.ศ. 2548

ปี พ.ศ.	ปริมาณปลาที่จับได้ต่อปี
2543	7,000 - 8,000 กิโลกรัม
2545	3,000 - 4,000 กิโลกรัม
2548	700 - 800 กิโลกรัม

ที่มา: ประมวลจากการสัมภาษณ์ชาวประมงและผู้ที่เคยเป็นชาวประมง จำนวน 15 คน

ส่วนจำนวนปลาบึกในแม่น้ำโขง⁴ ที่อยู่ในสถานภาพใกล้สูญพันธุ์ได้ลดลงอย่างรวดเร็ว ปัจจุบันมีการจับปลาบึกแห่งเดียวในประเทศไทยคือบ้านหาดไคร้ ตำบลเวียง จังหวัดเชียงราย⁵ ในช่วงปลายเดือนเมษายนถึงเดือนพฤษภาคม สถิติจำนวนปลาบึกที่จับได้ลดลงอย่างชัดเจนดังนี้

ตารางที่ 3 แสดงสถิติการจับปลาบึก ณ บ้านหาดไคร้ ตำบลเวียง อำเภอเชียงของ จังหวัด เชียงราย พ.ศ. 2529 - พ.ศ. 2548

ปี พ.ศ.	จำนวนปลาที่จับได้
2529	18 ตัว
2530	24 ตัว
2531	42 ตัว
2532	60 ตัว
2533	69 ตัว
2534	31 ตัว

⁴ ปลาบึกเป็นปลาน้ำจืดไม่มีเกล็ดที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในโลกชื่อสามัญคือ Mekong Giant Catfish มีชื่อทางวิทยาศาสตร์ว่า Pangasius gigas (Chevey) ชาวบ้านเรียกว่าปลาสิ๊ก (คำว่าสิ๊กแปลว่าใหญ่) ปลาบึกมีความใหญ่และหนามรูปร่างคล้ายปลาสาวยและปลาเทโพ ลำตัวแบน จอขปากปานมนกลม หัวยาว ตาลึก ตัวโตจะมีจุดดำขึ้นตามลำตัว ในปากไม่มีช่องฟัน กินใก สาหร่ายน้ำจืดเป็นอาหาร และไรน้ำ (Zooplankton)

⁵ เนื่องจากมีลักษณะภูมิประเทศเหมาะสมแก่การจับปลาบึกคือ แม่น้ำโขงบริเวณบ้านหาดไคร้มีคอนแวง คอนกูด อยู่กลางแม่น้ำช่วยชะลอกระแสแม่น้ำให้ลดลง ท้องน้ำไม่ลึก จึงเหมาะเป็นที่จับปลาบึก (ธีรพันธ์ ภูคาสุวรรณค์, 2544 : 27)

ปี พ.ศ.	จำนวนปลาที่จับได้
2535	35 ตัว
2536	48 ตัว
2537	18 ตัว
2538	16 ตัว
2539	7 ตัว
2540	6 ตัว
2541	1 ตัว
2542	20 ตัว
2543	2 ตัว
2544	0 ตัว
2545	0 ตัว
2546	0 ตัว
2547	7 ตัว
2548	3 ตัว

ที่มา: ชมรมผู้จับปลาน้ำจืดบ้านหาดไคร้

ถึงแม้กรมประมงจะมีการทดลองเพาะพันธุ์ปลาน้ำจืดได้ในปี พ.ศ.2524 แต่ยังไม่สามารถกล่าวได้ว่าเพาะพันธุ์ปลาน้ำจืดได้สำเร็จ เนื่องจากยังไม่สามารถทำการผสมเทียมในรุ่นต่อไปได้และปลาที่ผสมเทียมก็ไม่สามารถผสมพันธุ์และวางไข่ได้เองตามธรรมชาติ เพราะไม่สามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมในแม่น้ำโขงได้ (เครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้, 2546: 11)

ภาพที่ 10 แสดงลักษณะปลาน้ำจืด

นอกจากนี้ ชาวประมงกล่าวว่า นับตั้งแต่มีการระเบิดแก่งในแม่น้ำโขง ความหลากหลายชนิดของปลาได้ลดลงในช่วง 2-3 ปีที่ผ่านมา ปลาหลายชนิดไม่สามารถจับได้ และหลายชนิดใกล้สูญพันธุ์ได้แก่ ปลาแกง ปลาเลิม ปลากระเบนแม่น้ำโขง ปลาเสือ ปลาหลด ปลาหลด (เสาร์ ระวีวงศ์, สัมภาษณ์, 16 เมษายน 2548)

จากการสำรวจชนิดของปลาในแม่น้ำโขง ส่วนที่พบในไทยอย่างน้อย 289 ชนิด (ชวลิต วิทยานนท์, จรัลธาดา กรรณสูตและจารุจินต์ นภิตะภักดิ์, 2540: 8) และพบบริเวณอำเภอเชียงของไม่น้อยกว่า 200 ชนิด (ข่าวสด, 1 สิงหาคม 2545: 7) นอกจากนี้ยังมีรายงานจากการสำรวจชนิดของปลาแม่น้ำโขงบริเวณอำเภอเชียงของในปี พ.ศ. 2532 - 2546 พบพันธุ์ปลาทั้งสิ้น 156 ชนิดหรือคิดเป็นร้อยละ 35 ของชนิดปลาในแม่น้ำโขงที่ยืนยันได้จำนวน 450 ชนิด (สรณรัชฎ์ กาญจนนวิชัย, 2546: 85 - 92 อ้างถึงใน บริษัททิม คอนซัลติ้ง เอนจิเนียริง แอนด์ แมนเนจเม้นท์ จำกัดและมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย, 2546: 5-7) แต่จากการสำรวจของชาวบ้านในระหว่างปี พ.ศ.2546 - 2547 ที่ได้ทำการสำรวจพันธุ์ปลา สามารถพบปลาทั้งหมด 100 ชนิด (คณะนักวิจัยชาวบ้านเชียงของ-เวียงแก่นและคณะ, 2547: 26) กล่าวได้ว่าชนิดของพันธุ์ปลาในแม่น้ำโขงที่สำรวจโดยชาวบ้านเชียงของและเวียงแก่น ซึ่งเป็นข้อมูลการสำรวจครั้งล่าสุดปี 2547 ลดลงจากเดิม ที่มีการสำรวจไว้ก่อนหน้านั้นหลายชนิด

ปริมาณปลาและความหลากหลายชนิดของพันธุ์ปลาที่ลดลง ชาวบ้านระบุว่า มีผลมาจากสภาพธรรมชาติของแม่น้ำโขงที่เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งเกิดจากการหาปลาที่มากเกินไป คราบน้ำมันเรือ การทิ้งขยะและสารเคมีลงในแม่น้ำ แต่สาเหตุหลักที่ทำให้ปลาลดลงอย่างรวดเร็วคือ การระเบิดแก่งในแม่น้ำโขง และการสร้างเขื่อนในประเทศจีน (ศรีนวล จินะราช, สัมภาษณ์, 10 กุมภาพันธ์ 2548) ปัจจัยที่ทำให้ชาวบ้านเชื่อว่าการระเบิดแก่งทำให้ปลาลดลงอย่างรวดเร็ว ประกอบด้วยเหตุผลหลายประการ แบ่งได้ดังนี้

3.1.1 การเปลี่ยนแปลงกระแสน้ำในแม่น้ำโขง

ชาวบ้านที่หาปลาได้สังเกตเห็นว่าปัจจุบันน้ำในแม่น้ำโขงไหลเชี่ยวขึ้นกว่าในอดีต⁶ โดยสามารถสังเกตจากอัตราไหลของ “มอง” (แห อวน) ที่ไหลเร็วกว่าในอดีตกล่าวคือ ระยะเวลาที่มองไหลจากจุดเริ่มต้น ไปถึงจุดกุ่มอง (จุดเก็บแห อวน) ที่กำหนดนั้นเร็วกว่าปกติ การเปลี่ยนแปลงนี้ชาวประมงระบุว่าได้เกิดขึ้นชัดเจนหลังจากการระเบิดแก่งในปีพ.ศ. 2545 เป็นต้นมา

⁶ ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ชาวประมงและผู้ที่เกี่ยวข้องเป็นชาวประมง จำนวนคน 14 คน

ภาพที่ 11 แสดงการไหลมือง

สื่อเพื่อภาพ โดย กลุ่มรักษ์เชียงของ

การสังเกตความเปลี่ยนแปลงของกระแสน้ำนี้ ผู้ที่ล่องเรือในแม่น้ำโขงเป็นประจำจะสามารถสังเกตเห็นความเปลี่ยนแปลงของความเร็วกระแสน้ำที่เพิ่มขึ้น จากระยะเวลาการล่องเรือในระยะทางที่เท่าเดิม กล่าวคือการจับเรือที่ติดเครื่องยนต์ทวนกระแสน้ำขึ้นไปจากท่าเรือเชียงของไป ที่ท่าเรือเชียงแสนจากเดิมใช้เวลาประมาณ 1 ชั่วโมง แต่ในปัจจุบันต้องใช้เวลาประมาณ 1 ชั่วโมงครึ่ง ถึง 2 ชั่วโมง (ชฎิล เฌียบแหลม, สัมภาษณ์, 20 ตุลาคม 2547) ทำให้การสัญจรทางน้ำมีความยากลำบากขึ้น

ความเปลี่ยนแปลงของกระแสน้ำที่ไหลเชี่ยวขึ้น ชาวบ้านเชื่อว่ามีสาเหตุมาจากการระเบิดแก่งหิน เนื่องจากแก่งหินในแม่น้ำโขงช่วยชะลอความเร็วของกระแสน้ำในช่วงน้ำหลาก (สาโรจน์ ทุงเกล้า, สัมภาษณ์, 5 มีนาคม 2548) ถ้าแก่งหินในแม่น้ำโขงถูกระเบิดออกไป กระแสน้ำจะไหลแรงขึ้น และไหลลงสู่ทะเลเร็วขึ้น นอกจากส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศของแม่น้ำโขงยังมีผลกระทบต่อระบบนิเวศทางทะเลอีกด้วย (นาค สาวีรส, สัมภาษณ์, 26 กุมภาพันธ์ 2548)

กระแสน้ำที่ไหลเชี่ยวขึ้นนี้ จะส่งผลต่อการวางไข่ของปลา ทำให้ปลาบางชนิดลดลง และบางชนิดอาจสูญพันธุ์ไป (เสาร์ ระวีงศรี, สัมภาษณ์, 16 เมษายน 2548) ข้อมูลของ ดร.ชวลิต วิทยานนท์ นักวิชาการประมง สอดคล้องกับข้อมูลของชาวบ้านที่ระบุว่า “ถ้าแก่งหายไป กระแสน้ำเกิดการเปลี่ยนแปลง ไม่ว่าจะกระแสน้ำจะเปลี่ยนแปลงแรงขึ้น หรืออ่อนลง จะทำให้ปลาเปลี่ยนเส้นทาง อาจไม่วางไข่ หรือผสมไม่ติด” (ข้าวสาด, 1 สิงหาคม 2545: 7)

ผลที่เกิดขึ้นจากการที่น้ำไหลเชี่ยวขึ้น ยังทำให้ตลิ่งพังทลายในหลายพื้นที่ ส่งผลให้ปลาลดลง เนื่องจากปลาหลายชนิดขาดแหล่งหลบภัยที่อยู่อาศัยอันเหมาะสม นอกจากนี้การพังทลายของตลิ่งก็ยังทำให้พืชพันธุ์ที่เป็นอาหารของปลาลดลงด้วย (สมเกียรติ จันเจริญ, สัมภาษณ์, 7 มีนาคม 2548)

หากมีการดำเนินการระเบิดแก่งบริเวณแก่งคอนผีหลงในอนาคต ชาวบ้านกล่าวว่าตลิ่งจะพังรุนแรงขึ้น ทุกหมู่บ้านจะประสบกับปัญหานี้ แต่จะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับว่าตลิ่งในหมู่บ้านใดจะขวางเส้นทางน้ำที่ไหลเชี่ยวขึ้นนี้ (สารโรจน์ ทุ่งเกล้า, สัมภาษณ์, 5 มีนาคม 2548)

ภาพที่ 12 แสดงลักษณะการพังของตลิ่งเป็นระยะทางหลายเมตร

ถ่ายภาพโดยสุขมา อรุณจิต เมื่อวันที่ 11 กุมภาพันธ์ 2548

น้ำที่ไหลเชี่ยวขึ้น ยังพัดพาตะกอนทรายปะปนมากับน้ำมากจนทำให้แม่น้ำโขงมีลักษณะขุ่นขึ้นมากกว่าปกติ ทำให้การสังเกตการอพยพของปลาจากความขุ่น-ใสของน้ำทำได้ยากขึ้น ปลาที่อพยพในหนึ่งรอบปีไม่เป็นไปตามธรรมชาติ (ชุดิชัย ชดทอง, สัมภาษณ์, 30 มกราคม 2548) ปลาที่ไม่อพยพได้แก่ ปลาแกง ปลาเสือ ปลาสร้อย เป็นต้น

การอพยพของปลาเกิดขึ้นจากปัจจัยหลายประการ ได้แก่ ปริมาณน้ำในแม่น้ำ (Threshold river volumes) ปริมาณน้ำฝนหรือการเปลี่ยนแปลงระดับความลึกของน้ำ ความเชี่ยวของน้ำที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว อุณหภูมิ ความขุ่นของน้ำหรือข้างขึ้นข้างแรม (Lunar cycle) ล้วนแล้วแต่มีอิทธิพลต่อการอพยพย้ายถิ่นของปลา (Bardach, 1959; Mekong Secretariat, 1992 อ้างถึงใน บริษัท ทีม คอนซัลติ้งเอ็นจิเนียริ่ง แอนด์ แมเนจเม้นท์ จำกัดและมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย, 2546: 4-13) เมื่อรวมปัจจัยดังกล่าวชี้ให้เห็นว่า การเปลี่ยนแปลงระดับน้ำและการเปลี่ยนแปลงต่างๆที่สัมพันธ์กันและความขุ่นของน้ำ น่าจะเป็นตัวบ่งชี้เบื้องต้น (ปฐมภูมิ) ที่กำหนดเวลา การอพยพย้ายถิ่น (Timing of migration) (บริษัท ทีม คอนซัลติ้ง เอ็นจิเนียริ่ง แอนด์ แมเนจเม้นท์ จำกัดและมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย, 2546:4 - 131) ดังนั้นความขุ่นของน้ำที่เพิ่มขึ้นและการเปลี่ยนแปลงของกระแสน้ำจากการระเบิดแก่งในแม่น้ำโขง ทำให้การอพยพของปลา ไม่เป็นไปตามธรรมชาติ

ข้อมูลของชาวบ้าน และนักวิชาการประมงมีความสอดคล้องกันว่า การระเบิดแก่ง ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความเร็วของกระแสน้ำ และส่งผลให้จำนวนปลาตกลง ข้อมูลดังกล่าวแตกต่างจากข้อมูลของหน่วยงานรัฐที่ระบุว่า หลังจากการระเบิดแก่งแล้วจะทำให้ความเร็วน้ำลดลง เป็นผลดีต่อการอพยพสู่น้ำของปลา โครงการระเบิดแก่งจึงไม่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อระบบนิเวศในแม่น้ำ (กรมการขนส่งทางน้ำและพาณิชยนาวี, 2545ค: 5)

3.1.2 การเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศย่อยในแม่น้ำโขง

แม้ว่าชาวบ้านจะยอมรับว่า การเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศทางกายภาพในแม่น้ำโขงเป็นเรื่องปกติธรรมชาติที่เกิดขึ้นทุกปี แต่ช่วงหลังจากการระเบิดแก่ง ระบบนิเวศในแม่น้ำโขงมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและส่งผลกระทบต่อจำนวนปลาในแม่น้ำโขง (ตุ่น ศิริเทพ, สัมภาษณ์, 7 มีนาคม 2548) ชาวบ้านใช้ประสบการณ์จากการดำเนินชีวิตที่ใกล้ชิดกับแม่น้ำสังเกตการเปลี่ยนแปลง ในระบบนิเวศต่างๆของแม่น้ำโขงดังต่อไปนี้

1.) **แก่งหิน ผา** เป็นหินขนาดใหญ่ที่อยู่ในแม่น้ำโขง บางส่วนจะจมอยู่ใต้น้ำ แก่งหิน ผา จะทำให้เกิดร่องลึกเรียกว่า วังปลา เป็นแหล่งที่อยู่อาศัย วางไข่ หลบภัย และเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญของปลา โดยเฉพาะในฤดูแล้งจะมีปลาทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่อยู่จำนวนมาก (เสาร์ ระวีศรี, สัมภาษณ์, 16 เมษายน 2548) ถ้ามีการดำเนินการระเบิดแก่งหินในฤดูแล้ง จะทำให้ปลาจำนวนมากตายในทันทีด้วยแรงระเบิด (ศรีนวล จินะราช, สัมภาษณ์, 10 กุมภาพันธ์ 2548) ข้อมูลที่สอดคล้องกับคำบอกเล่าของชาวบ้านระบุว่า แก่งหินในแม่น้ำโขง เป็นแหล่งที่ปลาและสัตว์น้ำอาศัยอยู่อย่างชุกชุม เป็นทั้งแหล่งที่อยู่เพื่อหากิน วางไข่ และพำนักพักพิง ว่างน้ำในแม่น้ำโขงมีความสำคัญกับปลาในช่วงฤดูแล้ง ไม่ว่าจะปลาที่เดินทางย้ายไปตามฤดูกาล หรือปลาที่อาศัยอยู่เฉพาะถิ่นในแม่น้ำโขงและแม่น้ำสาขา (Mekong River Commission, 2002: 6) การระเบิดแก่งแม่น้ำโขง จึงสามารถทำอันตรายกับตัวปลาได้โดยตรงจากแรงระเบิด (โครงการฟื้นฟูนิเวศวิทยา ในอินโดจีนและพม่า, 2545ก: 2)

ภาพที่ 13 แสดงลักษณะแก่งหิน ผา

เอื้อเฟื้อภาพโดยกลุ่มรักษ์เชียงของ

เมื่อปี พ.ศ. 2545 ชาวประมงในบริเวณอำเภอเชียงของ ได้เห็นปลาตายลอยมาตามน้ำ ดังที่ชาวบ้านได้ระบุว่า “ตอนต้นปี 2545 เห็นปลาแฉ่ตัวใหญ่หนักประมาณ 100 กิโลกรัม ตายลอยตามน้ำมา น้ำจะตายมาแล้วหลายวัน ตั้งแต่เกิดมายังไม่เคยพบเคยเห็นปลาแฉ่ขนาดใหญ่เท่านี้เลย มันน่าจะหลบอยู่ในเกาะแก่งหิน เลยอยู่รอดมาได้จนตัวโตขนาดนั้น แต่มันคงตายเพราะแรงกระเบิดแก่งทางตอนบนเชียงของขึ้นไป เพราะช่วงนั้นได้ยินข่าวว่าเขามีการระเบิดแก่งกัน” (ชุติชัย ชดทอง, สัมภาษณ์, 30 มกราคม 2548) รายงานจากองค์กรพัฒนาชาติละหู่ (Lahu National Organization: LNOD) สอดคล้องกับข้อมูลของชาวบ้านที่กล่าวว่า ในฤดูแล้งปี 2545 มีการระเบิดแก่งขึ้นอย่างลับๆหลายครั้งโดยคนจีน ชาวประมงของพม่าเขตรัฐฉานคนหนึ่ง อยู่ห่างจากบริเวณที่มีการระเบิดแก่งประมาณ 30 กิโลเมตรทางตะวันออกของท่าจี้เหล็กกล่าวว่า ในฤดูแล้งปี พ.ศ. 2545 มีปลาตายจำนวนมากลอยมาตามน้ำ เขาเชื่อว่าน่าจะมาจากสาเหตุการระเบิดแก่งหินทางตอนบนของ แม่น้ำโขง (โครงการแม่น้ำและชุมชน, 2546: 4)

นอกจากนี้ชาวบ้านเชื่อว่าเกาะแก่งบริเวณแก่งคอนผีหลงเป็นที่วางไข่ของปลาบึก⁷ การระเบิดแก่งจะเป็นการทำลายแหล่งวางไข่ที่สำคัญของปลาบึก ซึ่งจะทำให้ปลาบึกสูญพันธุ์ไป ในที่สุด (ซ้อ จินะราช, สัมภาษณ์, 6 มีนาคม 2548) ข้อมูลจากนักวิชาการประมงที่สอดคล้องกล่าวว่า “ธรรมชาติของปลาบึกจะอพยพมาจากตอนล่างของแม่น้ำโขงผ่านเชียงของขึ้นไปวางไข่ทางตอนบน เกาะแก่งที่จะมีการระเบิดเป็นแหล่งวางไข่ของปลาบึกบริเวณเดียวในแม่น้ำโขงคือ เหนือบ้านเมืองกาญจน์เขตอำเภอเชียงของ จนถึงรอยต่อระหว่างเชียงแสน-เชียงของ ซึ่งรวมไปถึงแก่ง

⁷ ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ชาวประมงในปีพ.ศ.2548 จำนวน 17 คน

คอนผีหลง” (ชวลิต วิทยานนท์ อ้างถึงใน เครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้, 2546ข: 11) เหตุผลที่สนับสนุนข้อมูลดังกล่าว เนื่องมาจากปลาบึกเพศเมียที่ชาวประมงจับได้ในบริเวณนี้มักจะมีไข่แก่ในท้อง (เครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้, 2546ก: 12) และจากข้อมูลที่ระบุว่า ปลาบึกในเขตอำเภอเชียงของ อยู่ในวัยเจริญพันธุ์ (Mature) ทั้งสิ้น (บริษัททิม คอนซัลติ้ง เอนจิเนียริง แอนด์ แมนเนจเม้นท์ จำกัดและมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย, 2546: 5-16) ทำให้ชาวประมงและนักวิชาการประมงเชื่อว่า ปลาบึกได้วางไข่ตามเกาะแก่งหินบริเวณแก่งคอนผีหลง ดังนั้นการระเบิดแก่งโดยเฉพาะบริเวณคอนผีหลง จึงเป็นการทำลายแหล่งวางไข่แหล่งสุดท้ายของปลาบึก และเร่งให้ปลาบึกสูญพันธุ์เร็วขึ้น (เครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้, 2546ข: 12)

2.) **คกและร้อง** คกเป็นแอ่งน้ำ ส่วนร้องเป็นร่องน้ำในแม่น้ำโขง (สมเด็จพระรัตนเจษฎุ, สัมภาษณ์, 7 มีนาคม 2548) หลังจากการระเบิดแก่ง คกและร้องเกิดการตื้นเขินอย่างรวดเร็ว เนื่องจากกระแสน้ำพัดพาทรายมาทับถมในคกและร้อง ทำให้ปลาสูญเสียชีวิตที่หลบภัยอันเหมาะสมในการดำรงชีวิต (ประดิษฐ์ ราชยศ, สัมภาษณ์, 7 มีนาคม 2548)

ภาพที่ 14 แสดงลักษณะคก ร้อง

ถ่ายภาพโดยสุชума อรุณจิต เมื่อวันที่ 11 กุมภาพันธ์ 2548

3.) **หาดและดอน** เป็นแนวดิน ทราย หาดจะอยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขง ส่วนดอนจะอยู่กลางแม่น้ำโขง ชาวบ้านนิยมพากันมาพักผ่อน และลงเล่นน้ำ ตามหาดริมแม่น้ำโขง ช่วงน้ำลด ชาวประมงจะสร้างเพิงพักระหว่างการหาปลาและใช้ทำการเกษตรบนที่ดอนและหาดต่างๆ

ซากพืชที่ขึ้นอยู่บนดอนและหาดช่วงฤดูแล้งและจมอยู่ใต้น้ำในช่วงฤดูฝน จะเป็นทั้งแหล่งอาหาร ที่วางไข่ และที่หลบภัยของเหล่าปลาชนิดต่างๆ ดอนและหาดยังเป็นแหล่งเจริญเติบโตของไถ ซึ่งเป็นอาหารทั้งของคนและปลา (ชุตินันท์ ชดทอง, สัมภาษณ์, 30 มกราคม 2548)

ภาพที่ 15 แสดงลักษณะหาดและดอน

ถ่ายภาพโดยสุพมา อรุณจิต เมื่อวันที่ 18 เมษายน 2548

การเปลี่ยนแปลงของดอนและหาดส่งผลให้ไกลลดลง เมื่ออาหารของปลาตกลง ทำให้ปลาตกลงด้วย (สมหมาย ยอดวงศ์, สัมภาษณ์, 19 กุมภาพันธ์ 2548) ชาวบ้านเชื่อว่าการระเบิดแก่งและการสร้างเขื่อนในประเทศจีนทำให้ไกลลดลงอย่างรวดเร็ว (ฉวีวรรณ วงศ์สมบัติ, สัมภาษณ์, 18 กรกฎาคม 2548) ดร. ศรีวรรณ ไชยสุข อาจารย์มหาวิทยาลัยราชภัฏระบูนว่า การลดลงของไกลเกิดจากการเปิดปิดเขื่อนเพื่ออำนวยความสะดวกต่อโครงการระเบิดแก่ง (เสียงเสรีภาพ, ปักข์หลังเดือนกันยายน 2545: 14) และเกิดจากการที่น้ำพัดพาตะกอนทรายปกคลุมหาดหินซึ่งเป็นแหล่งเกิดไกล ทำให้ไกลไม่สามารถเจริญเติบโตได้ (Bangkok post, 2005: 8)

ภาพที่ 16 แสดงลักษณะไกลแม่น้ำโขง

ถ่ายภาพโดยสุพมา อรุณจิต เมื่อวันที่ 8 มีนาคม 2548

หลังจากการระเบิดแก่งในปีพ.ศ.2545 ชาวบ้านกล่าวว่า น้ำพัดพาหิน ดิน ทรายออกไปจนทำให้หาดมีการเปลี่ยนแปลงขนาด ดอนและหาดทรายหลายแห่งหายไป เกิดดอนและหาดใหม่

, สัมภาษณ์, 13 กุมภาพันธ์ 2548)

4.) **แม่น้ำสาขา** แม่น้ำที่แยกออกไปจากแม่น้ำโขงมีความสำคัญสำหรับปลาในแม่น้ำโขงมากกล่าวคือ ในช่วงน้ำหลากปลาจะอพยพเข้ามาหากิน ผสมพันธุ์และวางไข่ในแม่น้ำสาขาเนื่องจากอุณหภูมิอุ่นกว่าแม่น้ำโขง ซึ่งเหมาะสำหรับการวางไข่ เมื่อช่วงน้ำลดปลาก็จะอพยพไปอยู่ในแม่น้ำโขง นอกจากนี้แม่น้ำสาขายังเพิ่มปริมาณน้ำแก่แม่น้ำโขงอีกด้วย (คณะนักวิจัยชาวบ้าน เชียงของ – เวียงแก่นและคณะ, 2547: 23-22)

หลังจากการระเบิดแก่งในแม่น้ำโขง แม่น้ำสาขาเกิดการเปลี่ยนแปลงเช่นเดียวกับในแม่น้ำโขง ทำให้ปลาในแม่น้ำสาขามีการอพยพตามปกติ และมีจำนวนลดลงมาก เช่นในแม่น้ำอิง (ชุตินันท์ ชุตทอง, สัมภาษณ์, 30 มกราคม 2548)

การหาปลาของชาวประมงจะอาศัยค้ำงแรมบนบริเวณเกาะแก่ง หาด ดอน และหาปลาตามคอกวัว น ร่อง ฯลฯ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีปลาอยู่อย่างชุกชุม บริเวณดังกล่าวชาวบ้าน เรียกว่า โมง ลั้ง หรือลวง เป็น “ทรัพย์สินส่วนรวม” ของชาวบ้าน ทรัพย์สินส่วนรวมนี้ทำหน้าที่เสมือนสถาบันในการจัดการทรัพยากร (Institutional arrangements) มีการกำหนดกฎเกณฑ์ กฎระเบียบร่วมกันเป็นบรรทัดฐานที่ยอมรับร่วมกัน ในการ “ปฏิบัติการร่วม” (Collective action) ของผู้ที่ได้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรนั้น (Bromley, 1982 อ้างถึงใน Chusak Wittayapak, 1994: 42 – 43) อำนาจการจัดการทรัพยากรชุมชน มองทรัพยากรและให้คุณค่ากับสิ่งเหล่านั้นตามความเชื่อท้องถิ่นมากกว่าการใช้ประโยชน์อย่างเดียว เช่น ความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติบริเวณเกาะแก่งที่หาปลา มุมมองของชาวบ้านดังกล่าวสะท้อนให้เห็นคุณค่าของธรรมชาติว่า มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ แสดงออกมาในรูปกฎเกณฑ์หรือจารีตประเพณี (อานันท์ กาญจนพันธ์, 2544: 168)

การระเบิดหิน ผา และลอกลำน้ำจะเป็นการทำลายพื้นที่หาปลาของชาวบ้าน (Fishing grounds) ซึ่งเป็นพื้นที่ส่วนรวมหรือพื้นที่น้ำหมู่ (Common area) ที่ชาวบ้านสองฝั่งแม่น้ำโขงใช้ประโยชน์ร่วมกัน (เครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้, 2545: 8) ซึ่งเท่ากับการทำลายกฎเกณฑ์ การอยู่ร่วมกันอย่างมีบรรทัดฐานของชาวประมง และทำลายคุณค่าของธรรมชาติ ในฐานะที่มีความสำคัญในการดำรงชีวิตของชุมชนด้วย

3.1.3 การเปลี่ยนแปลงของปริมาณน้ำในแม่น้ำโขง

ชาวบ้านได้กล่าวว่า “ในฤดูฝนน้ำจะมากผิดปกติและฤดูแล้งน้ำจะน้อย ตั้งแต่ปี 2545 เป็นต้นมา ปริมาณน้ำผิดปกติไปจากเดิมมาก ระดับน้ำมีการขึ้น-ลงอย่างรวดเร็ว” (สุรศักดิ์ เดชมี, สัมภาษณ์, 5 มีนาคม 2548) สำหรับปริมาณน้ำในแม่น้ำโขงที่มีการเปลี่ยนแปลงไป หนังสือพิมพ์มติชนมีข้อมูลที่สอดคล้องกับข้อมูลของชาวบ้านที่ระบุว่า “การเปลี่ยนแปลงของปริมาณน้ำในช่วงฤดูแล้ง น้ำในแม่น้ำโขงแห้งเร็วกว่าปกติไม่น้อยกว่า 2-3 เดือน จากเดิมที่น้ำในแม่น้ำโขงจะแห้งจนไม่สามารถเดินเรือสินค้าได้ในช่วงเดือนมีนาคมถึงเมษายนของทุกปี แต่ในปี พ.ศ. 2547 ระดับน้ำในแม่น้ำโขงแห้งเร็วกว่าปกติตั้งแต่ปลายปี พ.ศ. 2546 ถึงเดือนมกราคม 2547 เป็นต้นมา อุบัติเหตุที่เกิดขึ้นจากการที่เรือเกยตื้นตั้งแต่ 1 มกราคมถึง 28 มกราคม 2547 มีเรือสินค้าที่วิ่งขึ้นลงระหว่าง เชียงรุ่ง ประเทศจีน ถึงอำเภอเชียงแสน เชียงของ จังหวัดเชียงรายของไทย ดิดโขดหิน ดอนทราย กลางแม่น้ำโขง ไม่ต่ำกว่า 20 ลำขึ้นไป ระยะนี้แม้แต่เรือหางยาวที่วิ่งขึ้นลงระยะสั้นๆ ยังต้องคอยรอน้ำเพื่อไม่ให้เรือติดเกาะกลางแม่น้ำ และยังมีเรือสินค้าจีนติดโขดหินกลางแม่น้ำโขง บริเวณเชียงกษายแดนลาว - พม่า จนทำให้เกิดไฟลุกไหม้ เรือสินค้าที่บรรทุกถยนต์จากประเทศไทย ทำให้สินค้าเสียหายทั้งหมด” (มติชน, 2 กุมภาพันธ์ 2547: 2) ส่วนนายสมชาย พูนนิคม หัวหน้าศูนย์สำรวจอุทกวิทยา อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงรายได้ระบุว่า “ปี 2547 ระดับน้ำลดต่ำมากกว่าหลายปีที่ผ่านมาแม่น้ำโขง จะลดระดับลงต่ำสุด ช่วงเดือนเมษายนของทุกปีอยู่ที่ประมาณ 1 เมตรกว่าเกือบ 2 เมตร แต่ปีนี้แค่เดือนกุมภาพันธ์ลดลงเหลือ 1 เมตร 6 เซนติเมตร หากยังลดต่อไปจะส่งผลต่อแม่น้ำบริวารเช่น แม่น้ำกก แม่น้ำอิง เพราะระดับน้ำในแม่น้ำโขงจะดึงน้ำจากแม่น้ำสายเล็กไป หากเป็นเช่นนั้น จะส่งผลกระทบต่อตั้งแต่ภาคเหนือถึงภาคอีสานรวมไปถึงประเทศลาว กัมพูชา และประเทศเวียดนาม” (เมืองราย, 1-7 มีนาคม 2547: 14)

สาเหตุที่ทำให้ปริมาณน้ำในแม่น้ำโขงลดลงอย่างรวดเร็ว ชาวบ้านกล่าวว่าเป็นเพราะการเปิด - ปิดเขื่อนในประเทศจีน และการระเบิดแก่งหินในแม่น้ำโขง เปรียบเสมือนการทำลายเหมืองฝายตามธรรมชาติในแม่น้ำโขงที่ช่วยกักเก็บน้ำในฤดูแล้ง (สาโรจน์ ทุ่งเกล้า, สัมภาษณ์, 6 มีนาคม 2548) เครื่องข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้ให้เหตุผลของการเปลี่ยนแปลงปริมาณน้ำในแม่น้ำโขงว่า ระยะที่ดำเนินการระเบิดแก่งหินเกิดความผันผวนของกระแสน้ำ และปริมาณน้ำเนื่องจากประเทศจีนควบคุมน้ำในแม่น้ำโขงโดยการเปิดปิดเขื่อนเพื่อความสะดวก

แก่การดำเนินการระเบิดแก่งหินตั้งแต่ปลายปี 2544 มีการเปิดเขื่อนเพียง 5 ชั่วโมงในรอบ 4 วัน⁸ ความผันผวนที่รุนแรงที่สุดเกิดขึ้นในเดือนมกราคมถึงเดือนเมษายนปี พ.ศ. 2547 เมื่อจีนทำการระเบิดปรับปรุงแม่น้ำโขงโดยการสร้างคันกั้นน้ำที่แก่งไคร้ (Khrai Rapid) พรมแดนพม่า - ลาว (เครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้, 2547: 2)

การเปลี่ยนแปลงปริมาณน้ำอย่างรวดเร็วทำให้พืชน้ำที่เป็นอาหารของปลาลดลงอย่างรวดเร็วเช่นกัน (บุญเทิง ยศสะ, สัมภาษณ์, 28 มกราคม 2548) ดังที่ชาวประมงระบุว่า “การที่พืชในแม่น้ำโขง เช่น ไก ซึ่งเป็นอาหารที่สำคัญของปลาชนิดต่างๆลดลง ทำให้ปลาทุกชนิดลดลงด้วย โดยเฉพาะปลาบึกที่จับได้ยากมากในปัจจุบัน” (ซ้อ จินะราช, สัมภาษณ์, 6 มีนาคม 2548)

ผู้ศึกษามีความคิดเห็นว่าสภาพความอุดมสมบูรณ์ทางชีวภาพสัตว์น้ำในแม่น้ำโขงตามธรรมชาติ ไม่น่าลดลงหรือหมดไปอย่างรวดเร็ว เนื่องจากการทำการประมงในพื้นที่ไม่ได้ใช้เครื่องมือหรือเทคโนโลยีที่ทันสมัยมากนัก อีกทั้งชาวบ้านต่างช่วยกันควบคุมอุปกรณจับปลาที่ให้ลูกปลาสามารถรอดจากการถูกจับ การห้ามระเบิด หรือใช้ไฟฟ้าจับปลา (ช็อตปลา) ใช้วิธีการควบคุมดูแลกันเองภายในกลุ่มคนหาปลา อีกทั้งมีการจัดการทรัพยากรชุมชนโดยการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำที่มีตั้งแต่สมัยโบราณคือหน้าโบราณสถาน วัดที่อยู่ติดแม่น้ำจะเป็นเขตอภัยทานห้ามไม่ให้จับสัตว์น้ำ บริเวณนั้นจะมีปลาชุกชุม ก่อให้เกิดการขยายพันธุ์ได้มาก นอกจากนี้จากการสำรวจของคณะกรรมการแม่น้ำโขง ที่สำรวจการทำประมงเฉพาะแขวงหลวงพระบาง ในภาคเหนือของลาว ร้อยละ 37 ของหมู่บ้านทั้งหมดที่ลงทำการสำรวจ มีเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา (Fish conservation zone) ใกล้หมู่บ้าน เขตอนุรักษ์ดังกล่าวคือเขตวังน้ำในแม่น้ำโขง ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นเขตผสมพันธุ์และวางไข่ของปลานานาชนิด (Mekong River Commission, 2002: 9) การร่วมกันอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของปลาโดยวิถีชุมชนดั้งเดิม สำหรับการอนุรักษ์ร่วมในแม่น้ำโขงเป็นการรักษาความหลากหลายทางชีวภาพในแม่น้ำโขงได้ดี

ดังนั้นผลกระทบที่เกิดขึ้นกับโครงการระเบิดแก่งที่ดำเนินการไปแล้ว ในส่วนของแม่น้ำโขงตอนบนเหนือประเทศไทยขึ้นไป น่าจะเป็นสาเหตุที่ทำให้ปลาทุกชนิดลดลง และกิจกรรมหลังจากการระเบิดแก่ง จะส่งผลให้ปลาลดลงไปอีก กล่าวคือนโยบายการพัฒนาของรัฐที่เกี่ยวข้องจากการระเบิดแก่ง จะทำให้คุณภาพน้ำต่ำลงไม่เหมาะสมในการดำรงชีวิตของปลา (บริษัททีเอ็มคอนซัลติง เอนจิเนียริ่ง แอนด์ แมนเนจเม้นท์ จำกัดและมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย, 2546: 5 - 14, 5-7) และการเดินเรือที่เพิ่มขึ้นในแม่น้ำโขง ยังก่อให้เกิดมลภาวะในน้ำ ซึ่งมีสาเหตุปัญหาจาก

⁸ ข้อปฏิบัติในการเดินเรือ ประกาศโดย Xishuangbanna Maritime Authority มีข้อความดังนี้ Instructions from the Navigation Improvement Timetable : In the timetable, 4 days from a week; out of these 4 days, the shipping route will be closed for 3 and a half days, and shipping route will be open for half a day. The time allowed for travel is from 0800 hrs to 1300 hrs. (เครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้, 2547: 2)

การทิ้ง น้ำเสียและคราบน้ำมันเรือ (สหภาพสากลว่าด้วยการอนุรักษ์, 2546 อ้างถึงใน ศยามล ไกยูรวงศ์และวิฑริธา ไกรยูรวงศ์, 2547: 45) รวมทั้งคลื่นของเรือขนาดใหญ่จะรบกวนการดำรงชีวิตของปลา (เครื่องข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้, 2546ก: 11 -12)

3.2 ผลกระทบด้านการทำมาหากิน

ชาวประมงเป็นกลุ่มที่มีวิถีชีวิตที่เกี่ยวพันกับแม่น้ำโขงอย่างใกล้ชิด และได้รับผลกระทบจากโครงการระเบิดแก่งแม่น้ำโขงโดยตรง ผลกระทบที่เกิดขึ้นด้านการทำมาหากินภายในระยะเวลา 3 ปีที่ผ่านมา หลังจากที่ได้ดำเนินการระเบิดแก่งมีดังต่อไปนี้

3.2.1 อุปสรรคในการใช้เครื่องมือจับปลา

ชาวประมงกล่าวถึงอุปสรรคในการใช้เครื่องมือหาปลาว่า “ในช่วงที่เงินควบคุมน้ำในเขื่อนเพื่อความสะดวกในการระเบิดแก่ง น้ำลกระดับเร็วมากจนไม่สามารถใช้ไซลันและเบ็ดแขวนจับปลาได้ ส่วนเบ็ดปลาเดิมต้องเลิกใช้ไปเพราะปลาเดิมจับไม่ได้เลย หลังจากการระเบิดแก่ง” (จิระศักดิ์ อินทะยศ, สัมภาษณ์, 3 มีนาคม 2548)

ชาวประมงได้คาดการณ์หลังโครงการระเบิดแก่งแล้วเสร็จว่า “ถ้าเรือจีนมาถึงเชียงของได้ บริเวณนี้จะไม่มีปลา มันจะไปอยู่ที่อื่นหมด เครื่องมือที่ต้องการความสงบนิ่งของน้ำจะใช้ไม่ได้ และการเดินเรือขนาดใหญ่จะทำให้เครื่องมือหาปลาเสียหาย คนหาปลาไม่ได้อีกแล้ว” (สมหมาย ยอดวงศ์, สัมภาษณ์, 19 กุมภาพันธ์ 2548) ข้อมูลที่สอดคล้องกันกับข้อมูลของชาวบ้านระบุว่า การเดินเรือมีผลต่อการประมง เพราะสัตว์น้ำต้องหลบหนีความขุ่นและเสียงรบกวนจากเรือ ไม่สะดวกในการทำประมงโดยเฉพาะการไหลมอง อีกทั้งเครื่องจักรกลของเรือจะทำลายเครื่องมือการประมง (บริษัททีม คอนซัลติ้ง เอนจิเนียริง แอนด์ แมเนจเม้นท์ จำกัดและมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย, 2546: 5-73; 6-13)

นอกจากนี้ การกำหนดแนวทางเกี่ยวกับการบำรุงรักษาและปรับปรุงร่องน้ำเพื่อการเดินเรือในแม่น้ำล้านช้าง – แม่น้ำโขงระหว่างรัฐบาลประเทศจีนลาว พม่า และไทย มาตรการที่ 1 บทบัญญัติทั่วไปข้อที่ 1.5 ที่ระบุว่า “ไม่อนุญาตให้ทำการขุดดิน ทราย วางตาข่าย และเคลื่อนย้ายไม้ไผ่ หรือขลุ่ยลอยน้ำในบริเวณร่องน้ำโขง” (กรมการขนส่งทางน้ำและพาณิชยนาวี, 2545ข: 1) ชาวบ้านได้

แสดงความคิดเห็นว่า จะส่งผลให้เครื่องมือหาปลาหลายชนิดรวมทั้งเครื่องมือจับปลาบึกไม่สามารถนำมาใช้ได้ (พุ่ม บุญหนัก, สัมภาษณ์, 7 มีนาคม 2548)

การทำประมงที่มีอุปสรรคมากขึ้น ทำให้มีการพัฒนาเครื่องมือจับปลาที่มีราคาสูงขึ้น จากเดิมที่ใช้วัสดุธรรมชาติมาเป็นวัสดุสังเคราะห์เช่น เชือกไนลอน โดยชาวประมงเริ่มใช้วัสดุสังเคราะห์ในช่วงปี พ.ศ. 2544- 2545 (แพง บัวละพัน, สัมภาษณ์, 13 กุมภาพันธ์ 2548) ผลผลิตปลาตามธรรมชาติโดยรวมลดลง นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงพัฒนาเครื่องมือการทำประมง เพื่อให้เหมาะสมสอดคล้องกับทรัพยากรสัตว์น้ำในแม่น้ำโขง (ทีม คอนซัลติ้ง เอนจิเนียริง แอนด์ แมเนจเม้นท์ จำกัดและมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย, 2546: 5- 12)

ส่วนการล่องเรือออกหาปลา ชาวประมงได้ประสบปัญหาจากการเปลี่ยนแปลงร่องน้ำลึกและความเสี่ยงในการที่จะเกิดอุบัติเหตุพลิกคว่ำจากคลื่นที่เกิดจากเรือสินค้า ในปัจจุบันเรือขนส่งสินค้าขนาดกลางยังก่อให้เกิดคลื่นทำให้เรือประมงพลิกคว่ำได้ ค่าซ่อมแซมเรือประมาณ 17,000-18,000 บาท (ชุติชัย ชดทอง, สัมภาษณ์, 30 มกราคม 2548)

สิ่งแวดล้อมเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อระบบสังคมและการปรับตัวของมนุษย์ ทั้งนี้ มนุษย์มีวัฒนธรรมเป็นเครื่องมือที่ช่วยให้ปรับตัวเข้ากับสภาพธรรมชาติ (Julian. H. Steward, 1979: 43-63; 102-104) เครื่องมือในการหาปลา ถือเป็นองค์ประกอบหนึ่งของวัฒนธรรม ที่ชาวบ้านใช้ในการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม (White, 1959 อ้างถึงใน ยศ สันตสมบัติ, 2544: 34-35)

การระเบิดแก่งส่งผลให้ปลาตกจำนวนลงอย่างรวดเร็ว ทำให้เครื่องมือบางชนิดใช้การไม่ได้ ชาวประมงต้องพัฒนาเครื่องมือหาปลาให้ทันสมัยมากขึ้น เพื่อให้เหมาะสมกับสภาพแม่น้ำโขงที่เปลี่ยนแปลงไป เป็นการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมอย่างหนึ่ง เพื่อแก้ไขปัญหาพื้นฐานของสังคมมนุษย์ (งามพิศ สัตย์สงวน, 2543: 47-49)

3.2.2 ค่าใช้จ่ายในการประกอบอาชีพสูงขึ้น

หลังจากการระเบิดแก่งในปี พ.ศ.2545 เป็นต้นมา ชาวประมงจับปลาได้น้อยลง ประกอบกับต้นทุนในการประกอบอาชีพสูงขึ้นกล่าวคือ การออกหาปลาแต่ละครั้งไม่คุ้มกับค่าน้ำมันที่สูงขึ้นและไม่คุ้มค่ากับการเสียเวลาทั้งวันชาวประมงจึงไม่สามารถออกเรือหาปลาได้ทุกวัน (นาค สาวิรส, สัมภาษณ์, 26 กุมภาพันธ์ 2548) ปัจจุบันชาวประมงหลายคนออกหาปลาเฉลี่ยเดือนละ 2 - 3 ครั้ง และเริ่มมองหาอาชีพอื่นรองรับเพื่อเป็นอาชีพหลัก ทำการประมงเป็นอาชีพเสริม (สมควร จินะราช, สัมภาษณ์, 1 มีนาคม 2548)

ปัจจุบันชาวประมงต้องซื้อเครื่องมือจับปลาที่มีความทันสมัยมากขึ้น ซึ่งเครื่องมือแต่ละชนิดมีราคาสูง การทำประมงในปัจจุบันจึงต้องใช้เงินลงทุนในการประกอบอาชีพสูงขึ้นมาก (วงศ์ บริบูรณ์, สัมภาษณ์, 4 มีนาคม 2548) แรงกดดันและการแข่งขันกันอย่างทรพยากรสัตว์น้ำที่เพิ่มขึ้น ประกอบกับต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้น ทำให้ชาวประมงบางรายเลือกใช้เครื่องมือที่ผิดกฎหมายเช่น ใช้ไฟฟ้าจับปลา (ช็อตปลา) และการระเบิดปลา

นอกจากนี้ จากเดิมที่ชาวประมงสามารถหาปลาและเก็บพืชผักที่สามารถหาได้ตามธรรมชาติมาประกอบอาหารเลี้ยงดูสมาชิกในครอบครัว แต่เนื่องจากปัจจุบันปลาและพืชพันธุ์ตามธรรมชาติไม่เพียงพอสำหรับการบริโภคในครัวเรือน ทำให้ชาวประมงพึ่งพาสงครามมากขึ้นเช่น ต้องซื้อปลาเลี้ยง และพืชผักในตลาด ส่งผลให้รายจ่ายในครอบครัวเพิ่มสูงขึ้น

3.2.3 รายได้จากการประกอบอาชีพลดลง

ปัจจุบันราคาปลาแม่น้ำโขงสูงขึ้นจากในอดีตมาก เนื่องจากความต้องการของตลาดสูงขึ้นนักท่องเที่ยวที่เข้ามาในอำเภอเชียงของต้องการบริโภคปลาแม่น้ำโขงสูง ร้านอาหารในอำเภอเชียงของหลายร้าน จึงมักจะเขียนป้ายโฆษณาหน้าร้านว่า “มีปลาแม่น้ำโขงแท้” เพื่อดึงดูดใจนักท่องเที่ยว แต่ในความเป็นจริงแล้วปลาแม่น้ำโขงจะมีน้อยมาก ปลาตามร้านอาหารทั่วไปจึงมักจะเป็นปลาเลี้ยงมากกว่าที่จะเป็นปลาแม่น้ำโขง

สำหรับราคาปลาจะแตกต่างกันออกไปตามชนิดของปลา ชาวประมงจะจำแนกประเภทของปลาออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ๆเป็น “ปลาหนัง” (ปลาที่ไม่มีเกล็ด) และ“ปลาเกล็ด” (ปลาที่มีเกล็ด) ราคาขายปลาหนังใน ปีพ.ศ.2543 ประมาณกิโลกรัมละ 140-150 บาท ปัจจุบันประมาณกิโลกรัมละ 200 บาท และราคาขายปลาเกล็ดใน ปีพ.ศ. 2543 ประมาณกิโลกรัมละ 100-120 บาท ปัจจุบันประมาณกิโลกรัมละ 150 - 140 บาท

ตารางที่ 4 แสดงราคาปลาแม่น้ำโขงในปี พ.ศ.2543 เปรียบเทียบกับปี พ.ศ. 2548

ชนิดปลา	ราคาปลาปี พ.ศ. 2529	ราคาปลาปี พ.ศ. 2543	ราคาปลาปี พ.ศ. 2548
ปลาแซ่	50 - 80 บาท/ กิโลกรัม	150-160 บาท/ กิโลกรัม	200- 250 บาท/ กิโลกรัม
ปลากระเบน	5 - 10 บาท/ กิโลกรัม	140-150 บาท/ กิโลกรัม	200 บาท/ กิโลกรัม

ชนิดปลา	ราคาปลาปี พ.ศ. 2529	ราคาปลาปี พ.ศ. 2543	ราคาปลาปี พ.ศ. 2548
ปลาเนื้ออ่อน	30 - 40 บาท/ กิโลกรัม	120-130 บาท/ กิโลกรัม	180 - 200 บาท/ กิโลกรัม
ปลาโพง	40 – 50 บาท/ กิโลกรัม	80-100 บาท/ กิโลกรัม	200 บาท/ กิโลกรัม
ปลากระบอก	5-10 บาท/ กิโลกรัม	10-20 บาท/ กิโลกรัม	40 - 50 บาท/ กิโลกรัม

ที่มา: ประมวลจากการสัมภาษณ์ชาวประมงและผู้ที่เคยเป็นชาวประมงจำนวน 10 คน

ภาพที่ 17 แสดงลักษณะปลาเข้ดำจัดเป็นปลาหนัง (ซ้าย) ปลาเพี้ยจัดเป็นปลาเกล็ด (ขวา)

เอื้อเฟื้อภาพ โดย เครือข่ายแม่น้ำเอเซียตะวันออกเฉียงใต้และเครือข่าย
อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำโขง - ล้านนา

ถึงแม้ราคาปลาแม่น้ำโขงจะสูงขึ้น แต่รายได้จากการขายปลาลดลงน้อยกว่าครั้ง
ทั้งนี้ชาวบ้านระบุว่า “เมื่อก่อนผมหาปลาอย่างเดียวส่งลูกชายคนโตเรียนจนจบต่อได้ ลูกสาว
ก็จบปริญญาตรี แต่ตอนนี้หาปลาอย่างเดียว ส่งลูกเรียนแค่พอจบระดับประถมยังไม่ได้เลย”
(แพง บัวละพัน, สัมภาษณ์, 7 มีนาคม 2548) รายได้จากขายปลาของชาวประมงลดลง ในอดีต
ชาวบ้านมีรายได้จากการหาปลาแบบพักค้างคืนเฉลี่ยครั้งละประมาณ 4,000- 5,000 บาท ปัจจุบัน
รายได้จากการจับปลาโดยเฉลี่ยในแต่ละครั้งไม่เกิน 500 บาท บางครั้งเมื่อหักค่าน้ำมันเรือก็ขาดทุน
(สมเกียรติ จันเจริญ, สัมภาษณ์, 7 มีนาคม 2548) สำหรับรายได้จากการขายปลาที่จับได้รายวัน
บริเวณหน้าหมู่บ้าน ในอดีตรายได้จากการออกหาปลาประมาณวันละ 800 - 1,000 บาท ในปัจจุบัน
รายได้จากการขายปลาไม่แน่นอน บางวันรายได้จากการขายปลาได้เพียง 100 - 200 บาท บางวัน

ไม่สามารถจับปลาได้เลย ทำให้รายได้เฉลี่ยของชาวบ้านจากการหาปลาเหลือประมาณ 8,000 บาท ต่อปี⁹

การลดลงของไก และการสูญเสียพื้นที่ทำการเกษตรริมโขงของชาวประมง อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากการระเบิดแก่ง ส่งผลให้รายได้ของชาวประมงลดลงไปอีก (ชุตติชัย ชดทอง, สัมภาษณ์, 30 มกราคม 2548)

นอกจากนี้ตามบทบัญญัติเกี่ยวกับการบำรุงรักษาและปรับปรุงแม่น้ำโขงที่ไม่อนุญาตให้เคลื่อนย้ายไม้ไผ่หรือซุงลอยน้ำบริเวณร่องน้ำ จะส่งผลกระทบต่อรายได้จากอาชีพเสริมเหล่านี้ ทำให้รายได้ของชาวบ้านมีแนวโน้มที่จะลดต่ำลงไปอีกในอนาคต เมื่อโครงการระเบิดแก่งดำเนินการจนแล้วเสร็จ สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่ลดความสมบูรณ์ลงและข้อบัญญัติต่างๆ ในการเดินเรือพาณิชย์ในแม่น้ำโขง ในอนาคตจะทำให้ชาวบ้านมีภาวะหนี้สินมากขึ้นเรื่อยๆ เนื่องจากภาวะที่รายได้ลดลงและรายจ่ายต้องเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะหนี้สินที่กู้ยืมนอกระบบที่ต้องเสียดอกเบี้ยร้อยละ 20 ต่อเดือน (ฉวีวรรณ วงศ์สมบัติ, สัมภาษณ์, 18 กรกฎาคม 2548) ทำให้ชาวบ้านเริ่มประสบปัญหาในการดำรงชีวิต และเข้าสู่วงจรความยากจน

3.2.4 การเปลี่ยนแปลงอาชีพของชุมชนประมงพื้นบ้าน

ชาวประมงมีความจำเป็นที่ต้องหารายได้ในสภาพที่จำกัดมากยิ่งขึ้น จำนวนปลาที่ลดลงขาดแคลนทุนทรัพย์ ผลักดันให้ชาวประมงในชุมชนเปลี่ยนแปลงอาชีพ จำนวนชาวประมงได้ลดน้อยลงอย่างรวดเร็ว ชาวประมงที่ยังคงเดินทางล่องเรือออกหาปลา และพักแรมค้างคืนในพื้นที่คอนผีหลงในชุมชน ปัจจุบันยังคงเหลือเพียง 2 -3 คน เนื่องจากการไปนอนค้างคืนหาปลาไม่คุ้มค่ากับจำนวนปลาที่จับได้ (นาค สาวีรส, สัมภาษณ์, 26 กุมภาพันธ์ 2548) ชาวประมงจึงไม่นิยมล่องเรือออกไปค้างคืนจับปลาบริเวณไกลจากชุมชนของตนเองดังเช่นในอดีต

ในขณะที่ชาวประมงบ้านเวียงคอนชัย บ้านสบสม บ้านหาดไคร้ ยังคงจับปลาบริเวณใกล้ฝั่งหน้าหมู่บ้านของตนเอง การจับปลาของชาวบ้านในแต่ละวันมีจำนวนน้อย บางวันแทบจะไม่มีเรือที่เป็นเรือประมงออกหาปลาในแม่น้ำโขงเลย ปัจจุบันเหลือคนที่ยังคงหาปลาร่วมกันบริเวณพื้นที่หน้าหมู่บ้านนี้ประมาณยี่สิบกว่าคน จากเดิมที่มีชาวประมงจำนวนนับร้อยคน (สมนึก พิทธิชัย, สัมภาษณ์, 30 มกราคม 2548)

⁹ ข้อมูลจากการประมวลจากการสัมภาษณ์ชาวประมง จำนวน 13 คน

ชาวประมงหลายคนหยุดหาปลาและได้เปลี่ยนแปลงอาชีพไปประกอบอาชีพอื่น ส่งผลให้จำนวนเรือประมงลดลงอย่างรวดเร็วเมื่อเปรียบเทียบกับจำนวนเรือประมงก่อนการระเบิดแก่งดังนี้

ตารางที่ 5 แสดงการเปรียบเทียบจำนวนเรือหาปลาปี พ.ศ. 2544 กับปี พ.ศ. 2548

หมู่บ้าน	จำนวนเรือปีพ.ศ.2544	จำนวนเรือปีพ.ศ.2548
บ้านหัวเวียง	20 ลำ	4 ลำ
บ้านเวียงแก้ว	15 ลำ	1 ลำ
บ้านวัดหลวง	10 ลำ	2 ลำ
บ้านเวียงคอนชัย	40 ลำ	8 ลำ
บ้านสบสม	30 ลำ	4 ลำ
บ้านหาดไคร้	60 ลำ	10 ลำ

ที่มา: ประมวลจากการสัมภาษณ์ชาวประมงและผู้ที่เคยเป็นชาวประมง จำนวน 15 คน

นอกจากนี้ การลดลงของปลาบึกและการเปลี่ยนแปลงที่ผิดปกติของแม่น้ำโขง ทำให้พรานปลาบึก ไม่สามารถใช้วิธีสังเกตสภาพธรรมชาติที่สัมพันธ์กับการอพยพของปลาบึกได้ พรานปลาบึก หลายคน ต้องหยุดจับปลาบึก จากเดิมที่มีพรานปลาบึกจำนวนนับร้อยคน เนื่องจากบริเวณบ้านหาดไคร้มีความเหมาะสมในการจับปลาบึก เป็นที่สุดท้ายในประเทศไทยที่ยังคงมีการจับปลาบึก ปัจจุบันเหลือพรานปลาบึกเพียง 30 - 40 คนเท่านั้น และสำหรับเรือจับปลาบึก¹⁰ในปี พ.ศ. 2548 มีจำนวน 15 ลำ จากเดิมที่เคยมีเรือออกหาปลาบึกมากที่สุดถึง 70 กว่าลำ (ชื่อ จินะราช, สัมภาษณ์, 6 มีนาคม 2548)

เมื่อทรัพยากรในชุมชนไม่สามารถสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจให้แก่ชาวประมงได้ ทำให้ระบบการผลิตในชุมชนประมงพื้นบ้านเกิดการเปลี่ยนแปลงไป หลายคนเลิกอาชีพประมงไปประกอบอาชีพใหม่ๆในชุมชน

จากการสนทนากลุ่มผู้ที่เคยประกอบอาชีพประมง วันที่ 9 มีนาคม 2548 ณ วัดบ้านหาดไคร้ ต.เวียง อ.เชียงของ จ.เชียงราย กลุ่มมีความคิดเห็นว่า หลังการระเบิดแก่งแล้วเสร็จ ผลจาก

¹⁰ ปลาบึกถูกจัดอยู่ในบัญชีระดับสูงสุดของสัตว์น้ำใกล้สูญพันธุ์ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ออกประกาศกฎกระทรวงเมื่อวันที่ 2 กรกฎาคมพ.ศ.2533 ระบุว่า “ห้ามมิให้ผู้ใดทำการประมงในแม่น้ำโขง ท้องที่หนองคาย เลย มุกดาหาร อุบลราชธานี และเชียงรายโดยเด็ดขาด” แต่มีข้อยกเว้นว่า “เว้นแต่จะได้อนุญาตเป็นหนังสือจากอธิบดีกรมประมง หรือพนักงานเจ้าหน้าที่ที่อธิบดีกรมประมงมอบหมาย” และต่อมาได้ออกระเบียบใหม่ว่าด้วยการอนุญาตให้ทำการประมงในแม่น้ำโขงพ.ศ.2533 เปิดช่องให้สามารถจับปลาบึกในแม่น้ำโขงได้ แต่มีการควบคุมให้ชาวประมงที่ได้รับอนุญาตจากกรมประมงเท่านั้น ทำการประมงปลาบึกได้ในช่วงเดือนเมษายนถึงเดือนมิถุนายนของทุกปี

การเปลี่ยนแปลงอาชีพประมงสู่อาชีพอื่นๆ เช่น กรรมกร รับจ้างทั่วไป ชาวประมงในปัจจุบันจะมีงานรองรับและมีรายได้ที่เพิ่มขึ้นจากโครงการระเบิดแก่ง โครงการนี้จะสร้างโอกาสการจ้างงานแรงงานท้องถิ่นมากขึ้น ชาวบ้านจะมีรายได้เพิ่มขึ้นจากการเปลี่ยนอาชีพประมงมาเป็นแรงงานสามารถแบ่งออกเป็น 2 ระยะคือ ระยะแรก ขณะที่ดำเนินโครงการระเบิดแก่ง แรงงานท้องถิ่นจะถูกจ้างงานในการขนย้ายอุปกรณ์ งานติดตั้งอุปกรณ์การดำเนินการระเบิดแก่ง ระยะที่สอง การคาดการณ์โอกาสจ้างงานหลังจากที่โครงการปรับปรุงร่องน้ำเพื่อการเดินเรือพาณิชย์แล้วเสร็จ จะทำให้มีการเดินเรือขนส่งสินค้าในแม่น้ำโขงมากขึ้น เกิดการจ้างแรงงานท้องถิ่นในการแบกหามสินค้าจากเรือบรรทุกสินค้า กระตุ้นการพัฒนาทางเศรษฐกิจของชาวบ้านและชุมชน (กลุ่มผู้ที่เคยประกอบอาชีพประมง, สทนากลุ่ม, 9 มีนาคม 2548)

ส่วนผลจากการสนทนากลุ่มผู้ประกอบอาชีพประมง วันที่ 7 มีนาคม 2548 ณ บ้านเลขที่ 50 บ.หัวเวียง ต.เวียง อ.เชียงของ จ.เชียงราย ได้มีความคิดเห็นที่ขัดแย้งกับกลุ่มผู้ที่เคยประกอบอาชีพประมงว่า การขยายตัวทางเศรษฐกิจของชุมชน อาจมีแนวโน้มที่แรงงานต่างถิ่นจะอพยพเข้ามาในชุมชนมากขึ้น ทั้งแรงงานภายในประเทศและแรงงานจากประเทศเพื่อนบ้าน เช่น แรงงานจีน พม่า และลาว เป็นต้น ทำให้ชาวประมงที่ได้เปลี่ยนแปลงอาชีพมาเป็นแรงงาน กรรมกรรับจ้างทั่วไปถูกแย่งงาน (กลุ่มผู้ประกอบอาชีพประมง, สทนากลุ่ม, 7 มีนาคม 2548)

นอกจากนี้ นักท่องเที่ยวที่มาเชียงของต้องการชมทัศนียภาพที่สวยงามตามเกาะแก่งในแม่น้ำโขง การเที่ยวชมสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ อีกทั้งวิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวบ้าน แต่โครงการของรัฐ เช่น การระเบิดแก่ง การจัดตั้งเขตนกคุตสาหรรม มีผลกระทบต่อแรงจูงใจในการท่องเที่ยว ทำให้นักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาที่เขื่อนน้อยลง (กลุ่มผู้ประกอบอาชีพประมง, สทนากลุ่ม, 7 มีนาคม 2548)

ในที่สุดเมื่อแรงงานในชุมชนถูกแย่งงาน การท่องเที่ยวลดลง ผนวกกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติในแม่น้ำโขงถูกทำลาย จะทำให้ความมั่นคงทางเศรษฐกิจของชุมชนนี้ลดลง ไปด้วย

3.3 ผลกระทบด้านความเชื่อ พิธีกรรม

การเปลี่ยนแปลงด้านความเชื่อ พิธีกรรม เป็นการเปลี่ยนแปลงในด้านค่านิยม และสัญลักษณ์ทางสังคม (สุริชัย หวันแก้ว, 2537: 156 - 157) ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงในระเบียบแบบแผนธรรมเนียมประเพณี หรือแนวกำหนดพฤติกรรม (สนิท สมัครการ, 2538: 2) ดังเช่น แก่งคอนผีหลง เป็นพื้นที่ที่ชาวบ้านทั้งฝั่งไทยและลาวเชื่อว่าเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์และใช้ประกอบพิธีกรรมร่วมกัน

ระหว่างคนทั้งสองประเทศ การระเบิดแก่งเป็นการทำลายพื้นที่สาธารณะทางวัฒนธรรมของคนทั้งสองริมฝั่งโขงไทย - ลาวที่ใช้ร่วมกัน ทำให้แบบแผนทางสังคมของชาวบ้านทั้งสองฝั่งโขงเปลี่ยนแปลงไปดังที่ชาวบ้านระบุว่า “คนลาวกับคนไทยมาร่วมกันทำบุญที่ผากันตุง ผาพระทุกปี ถ้ำระเบิดแก่งออกไป เท่ากับทำลายสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ทำลายความสัมพันธ์และวัฒนธรรมที่คนทั้งสองประเทศมีร่วมกัน” (สารโรจน์ ทุ่งเกล้า, สัมภาษณ์, 9 มีนาคม 2548)

การเปลี่ยนแปลงในชุมชนประมงพื้นบ้าน ด้านพิธีกรรม ความเชื่อ เป็นการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมในด้านค่านิยมและสัญลักษณ์ ใช้เวลานานและยากกว่าการเปลี่ยนแปลงในแง่เครื่องมือเครื่องใช้ (ศิริรัตน์ แอดสกุล, 2545: 77) หลังจากการระเบิดแก่งจำนวนและชนิดปลาตกลง เครื่องมือพื้นบ้านดั้งเดิมของชาวประมงใช้การไม่ได้ ทำให้การประกอบอาชีพประมงน้อยลง ความเชื่อ และพิธีกรรมที่เกี่ยวกับการหาปลาได้ลดลงไปด้วย สอดคล้องกับแนวคิดที่กล่าวว่า ตัวแปรเหตุที่สำคัญในการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมคือ อิทธิพลนิเวศวิทยา (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, สุวรรณ บัวทวน, 2534: 28 - 32) และการเปลี่ยนแปลงทางสิ่งแวดล้อมของชุมชนประมง (ศิริรัตน์ แอดสกุล, 2545: 82)

3.3.1 พิธีกรรมการบวงสรวงปลาบึก

ในอดีตนั้นการประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับการจับปลาบึก จะแยกทำกันเป็นกลุ่มย่อย ต่อมาในปี พ.ศ. 2510 ได้มีการประกอบพิธีกรรมพร้อมกันทั้งหมู่บ้าน โดยมีหมอ¹¹ นำประกอบพิธีกรรม

1.) **พิธีกรรมการเลี้ยงผีโม่้ง ผีลวง** ชาวบ้านเชื่อว่าปลาบึกเป็นปลาที่มีเจ้าคุ้มครองคือ เจ้าโม่้ง เจ้าลวง ซึ่งคำว่าโม่้ง (โพง) หมายถึง คุ้งน้ำ หรือวังปลา เจ้าโม่้งจึงหมายถึงเจ้าที่ฝ้าคูแล้งปลา ส่วนคำว่า ลวง มีการตีความหมายแตกต่างกันออกไป 3 อย่าง ความหมายแรก ลวง หมายถึงพื้นที่ หาปลา เจ้าลวงจึงหมายถึงเจ้าที่ฝ้าคูแล้งพื้นที่หาปลา ความหมายที่สอง คำว่า ลวง หมายถึงฟ้า เจ้าลวงจึงเป็นเจ้าที่อยู่บนฟ้า ความหมายสุดท้ายลวงหมายถึง การหลอกลวง การบังตา เจ้าลวงจึงเป็นผีที่คอยหลอกลวง บังตาไม่ให้เห็นตัวปลาบึก ดังนั้นจึงจำเป็นต้องไหว้ผีลวงเพื่อขอไม่ให้มากลั่นแกล้ง บังตาตัวปลาบึก เจ้าโม่้ง เจ้าลวงเป็นที่นับถือของชาวบ้านหากไม่ประกอบพิธีกรรมบวงสรวงก่อน ก็จะไม่สามารถจับปลาบึกได้ (เปล่ง ขัตติยะ, สัมภาษณ์, 18 เมษายน 2548)

¹¹ หมอ คือ ผู้นำในการประกอบพิธีกรรม

พิธีกรรมรูปแบบดั้งเดิมของการบวงสรวงปลาบึก พรานปลาบึกจะไปรวมตัวกันที่ปางปลา หรือบริเวณที่นัดหมายกันบริเวณหนึ่งสำหรับที่จะเลี้ยงผีไม้้ง ผีลวง วันและเวลาในการประกอบ พิธีกรรมไม่ได้กำหนดขึ้นตรงกันทุกปี แต่ขึ้นอยู่กับฤกษ์ยามตามความเชื่อของชาวบ้าน

ชาวบ้านจะร่วมกันสร้างคูบ (ศาล) 1 หลัง ยกสูงจากพื้นประมาณ 60 เซนติเมตร นำ เครื่องเช่นประกอบด้วยไก่ หรือหมูคิบนำมาทำลาบเลือด เหล้า 1 ขวด ดอกไม้ขาว รูป เทียน หมาก พลู น้ำดื่ม แล้วนำเครื่องเช่นที่เตรียมไว้ถวายให้ผีไม้้ง ผีลวงก่อน เสร็จแล้วจึงมาทำให้อุกนำไปเลี้ยง ผีอีกครั้ง โดยการฉีกไก่เป็นชิ้นๆปั้นติดกับก้อนข้าวเหนียว แล้ววางใส่ในจานเป็นการเลี้ยงผี จนกระทั่งรูปมอด แล้วบอกกล่าวขอเครื่องเช่นที่เหลือนแบ่งกันกิน ถ้ากลุ่มไหนจับปลาบึกได้ก็ต้อง กลับมาเลี้ยงผีไม้้ง ผีลวงอีกครั้ง พิธีกรรมแบบดั้งเดิมนี้ยังคงจัดขึ้นเป็นประจำทุกปีที่ท้ายหมู่บ้าน หาดไคร้ โดยชาวบ้านทุกคนในหมู่บ้าน ได้ร่วมกันบริจาคเงินเพื่อประกอบพิธีกรรมดั้งเดิมนี้ ผู้เข้าร่วมในพิธีประกอบด้วยชาวประมงและชาวบ้านทั่วไปเท่านั้น

ต่อมาเมื่อข่าวการจับปลาบึกกระจายออกไป ทำให้นักท่องเที่ยวทั้งในประเทศและ ต่างประเทศเกิดความสนใจ หลังไหลเข้ามาเพื่อชมพิธีกรรมการจับปลาบึก ประมาณปี พ.ศ. 2530 ทางอำเภอ เชียงของและการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้สนับสนุนกิจกรรมและงบประมาณใน พิธีกรรมการจับปลาบึก รูปแบบของพิธีกรรมการจับปลาบึกจึงเปลี่ยนแปลงไป มีความซับซ้อน มากขึ้น โดยทางอำเภอได้กำหนดให้วันที่ 18 เมษายนของทุกปีเป็นวันที่จะประกอบพิธีกรรมการ จับ ปลาบึก (แก่น บุญหนัก, สัมภาษณ์, 1 มีนาคม 2548) ต่อมาในวันที่ 18 เมษายน 2539 เจ้าชาย อากิชิโตะแห่งญี่ปุ่น ได้เสด็จมาเยือนเพื่อทอดพระเนตรพิธีกรรมการจับปลาบึก มีการเพิ่มเครื่องเช่น ใหม่ว พิธีกรรมถูกจัดขึ้นอย่างยิ่งใหญ่ ตั้งแต่นั้นมาพิธีกรรมการจับปลาบึกได้เปลี่ยนแปลงไปจาก รูปแบบดั้งเดิม

พิธีกรรมการจับปลาบึกรูปแบบใหม่ จัดขึ้นที่บริเวณพิพิธภัณฑสถานปลาบึก ริมแม่น้ำโขงบ้าน หาดไคร้ โดยมีหมอซึ่งต้องเคยเป็นผู้ช่วยหมอมาก่อนและต้องเป็นพรานปลาบึกที่อาวุโสเป็นผู้ ประกอบพิธีกรรม ในพิธีกรรมจะมีผู้ช่วยหมอ 2 คน มีการสร้างคูบ (ศาล) ด้วยไม้ไผ่ ยกพื้นสูง ประมาณ 130 เซนติเมตร รอบคูบประดับด้วยตุ้ง (ธง) พิธีเริ่มขึ้นจากการจัดขบวนแห่ทางน้ำจาก ท่าเรือบ้านหัวเวียงมายังหน้าพิพิธภัณฑสถานบ้านหาดไคร้ โดยมีหมอและผู้ช่วยหมอนั่งมาในเรือด้วย หลังจากนั้นหมอและชาวบ้านจะช่วยกันนำเครื่องเช่นไหว้อันประกอบด้วยหัวหมู 2 หัว ไก่ 2 ตัว ข้าวเหนียว ผลไม้ ขนมหวาน เหล้าขาว น้ำดื่ม ดอกไม้ รูป เทียน มาวางไว้บนคูบ หลังจากประธาน ในพิธีเปิดงานแล้ว หมอและผู้ช่วยจะเดินไปทำพิธีหน้าคูบจุดธูป 3 ดอก แล้วบอกกล่าวว่

“ข้าแต่เจ้าโหม่ง เจ้าลวง เจ้าน้ำ เจ้าท่า เจ้าป่า เจ้าเขา เจ้าเกาะ เจ้าดอน ฝิตายโหง ฝิตายห้า
ทั้งหลาย วันนี้พวกข้าพเจ้าทั้งหลาย ได้นำเครื่องเซ่นไหว้สักการะบูชา อันมีหมูหรือไก่ 2 ตัว เหล้า
ยาปลาปิ้ง ข้าวตอกดอกไม้และอาหาร มาบอกกล่าวแก่เจ้าทั้งหลาย ขอให้รับรู้ไว้ แล้วจะได้ทำพิธี
เลี้ยงต่อไป” (ชื่อ จินะราช, สัมภาษณ์, 6 มีนาคม 2548)

ต่อจากนั้นคนตรีพื้นเมืองบรรเลงพร้อมกันกับขบวนฟ้อนรำถือว่าเสร็จพิธี

ภาพที่ 18 แสดงขบวนแห่ทางน้ำในพิธีบวงสรวงปลาบึก

ถ่ายภาพโดยสุชума อรุณจิต เมื่อวันที่ 18 เมษายน 2548

ภาพที่ 19 แสดงพิธีกรรมการเลี้ยงผีโหม่ง ฝิตลวง

ถ่ายภาพโดยสุชума อรุณจิต เมื่อวันที่ 18 เมษายน 2548

2.) พิธีการเช่นไหว้แม่ย่านางเรือจับปลาบึก พิธีกรรมนี้ชาวประมงจะทำบริเวณชายหาดหน้าวัดบ้านหาดไคร้ โดยไม่ได้มีการกำหนดวัน เวลาที่แน่ชัด คนจับปลาบึกเชื่อว่าเรือมีแม่ย่านางประจำอยู่ 3 คนคือ แม่ย่านางพมหมอยู่หัวเรือ แม่ย่านางคำพู่อยู่กลางเรือ และแม่ย่านางแก้วอยู่ท้ายเรือ ก่อนจับปลาบึกต้องเช่นแม่ย่านางทั้ง 3 คน ชาวประมงจะเสี่ยงทายว่าแม่ย่านางจะรับเครื่องเช่นไหว้เป็นหัวหมู ไก่แดง หรือไก่ขาว โดยการหยิบข้าวเปลือก 3 ครั้ง สำหรับเครื่องเช่นไหว้หนึ่งอย่างนับข้าวเปลือกทีละคู่ถ้าเหลือเศษถือว่าแม่ย่านางไม่รับ ถ้าเป็นคู่ถือว่าแม่ย่านางรับเครื่องเช่นไว้นั้น (ชื่อ จินะราช, สัมภาษณ์, 6 มีนาคม 2548)

เครื่องเช่นแม่ย่านางมี 2 แบบคือ เครื่อง 4 กับเครื่อง 12 โดยเครื่อง 4 ใช้สำหรับแม่ย่านางที่เสี่ยงทายรับหัวหมูและไก่แดงประกอบด้วย เทียน 2 เล่ม ดอกไม้สีแดง หมาก พลุ นำไปเช่นไหว้ที่หัวเรือ 1 ชุด กลางลำเรือ 1 ชุด และท้ายเรือ 1 ชุด ส่วนเครื่อง 12 จัดเตรียมไว้สำหรับแม่ย่านางเรือที่เสี่ยงทายรับไก่ขาวซึ่งเชื่อว่าแม่ย่านางมีอำนาจมาก สิ่งที่ใช้ในเครื่อง 12 เหมือนเครื่อง 4 แต่เพิ่มเป็นอย่างละ 12 ชุด จัดแบ่งเช่นไหว้ที่หัวเรือ 3 ชุด กลางลำเรือ 3 ชุด ท้ายเรือ 3 ชุด (แก่น บุญหนัก, สัมภาษณ์, 1 มีนาคม 2548)

เครื่องเช่นไหว้แม่ย่านางประกอบด้วย ไก่ที่ยังไม่ตาย 2 ตัว เหล้า 1 ขวด น้ำหวานสีแดง ดอกไม้ รูป เทียน ด้ายมัดเรือ ผลไม้ ขนม หวี แป้ง เครื่องตกแต่ง เสื้อแดง ชันแดง สร้อยแหวน เงิน ทอง นำไก่ที่ยังไม่ตายมาทาบกับเรือให้เลือดติดตลอดลำเรือ เพื่อให้แม่ย่านางเรือได้ดื่มเลือดไก่ หลังจากนั้นจึงนำไปต้มและนำมาพร้อมกับเครื่องเช่นทั้งหมดนำไปวางกลางลำเรือ ส่วนเครื่องตกแต่งร่างกายและเครื่องประดับนำไปวางไว้บนหัวเรือ เจ้าของเรือจะบอกกล่าวแม่ย่านางว่าจะออกไปจับปลาบึก พร้อมทั้งปั้นข้าวเหนียวและฉีกเนื้อไก่เป็นชิ้น จากนั้นนำด้ายมาผูกกลางลำเรือ หัวเรือ และท้ายเรือ แล้วประพรมน้ำส้มป่อยไปทั่วเรือ

หลังจากที่มีการเสี่ยงเจ้าไม้้ง เจ้าลวงก็จะมีการเสี่ยงผีเจ้าทาง ผีป่าที่บริเวณดอนแวงซึ่งเป็นที่ที่คนจับปลาบึกมาตั้งเพิงพักในช่วงที่มีการหาปลา ก่อนการสร้างเพิงก็จะมีการบนบานเจ้าที่เจ้าทางให้ช่วยดูแลรักษาให้หาปลาได้ สิ่งที่นำมาเช่นประกอบด้วย ไก่ต้ม ดอกไม้ รูป เทียน ข้าว เหล้า น้ำ ถ้าจับปลาบึกได้ก็จะแก้บนที่ที่ได้บนบานไว้ ส่วนเครื่องเช่นก็จะขึ้นอยู่กับแต่ละบุคคลว่าจะบนบานด้วยอะไร

ปัจจุบันพิธีกรรมการจับปลาบึกของชาวประมงได้ถูกจัดขึ้น เพื่อกระตุ้นการท่องเที่ยวของอำเภอเชียงของ ด้วยเหตุนี้ทำให้ ความหมายที่แฝงอยู่ในพิธีกรรมแต่เดิมเพื่ออ้อนวอนต่อสิ่งที่เหนือธรรมชาติให้จับปลาบึกได้ สร้างขวัญกำลังใจ ความสามัคคีในการออกเรือจับปลาบึกของคนหาปลาบึกเป็นไป อย่างไรก็ตามปัจจุบันนี้พิธีกรรมการจับปลาบึกในหมู่บ้านหาดไคร้จัดขึ้น 2 ครั้ง

ครั้งที่หนึ่งจัดในวันที่ 18 เมษายนของทุกปี เป็นพิธีกรรมที่จัดขึ้นเพื่อตอบสนองกระแสการท้องเทียวของรัฐ ดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวให้เข้ามาชมพิธีกรรมการจับปลาบึกเท่านั้น ผู้ที่ร่วมงานส่วนใหญ่เป็นนักท่องเที่ยว มีคนหาปลาบึกเข้าร่วมน้อยมาก ครั้งที่สองเป็นการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อดั้งเดิมของชาวบ้าน ซึ่งจัดขึ้นบริเวณท้ายหมู่บ้าน ไม่ได้กำหนดวันที่แน่นอน โดยมีผู้เข้าร่วมในพิธีเป็นคนที่หาปลาบึกเท่านั้น (แก่น บุญหนัก, สัมภาษณ์, 1 มีนาคม 2548)

จากการสนทนากลุ่มผู้นำทางพิธีกรรม วันที่ 2 มีนาคม 2548 ณ วัดบ้านหาดไคร้ ต.เวียง อ.เชียงของ จ.เชียงราย ผลสรุปเกี่ยวกับผลกระทบจากการระเบิดแก่งแม่น้ำโขงต่อความเชื่อพิธีกรรมของชุมชนประมงที่สืบทอดความศักดิ์สิทธิ์มายาวนานหลายชั่วอายุคนมีดังนี้

พิธีกรรมเกี่ยวกับการจับปลาบึก กลุ่มผู้นำทางพิธีกรรมคาดการณ์เกี่ยวกับผลกระทบต่อพิธีกรรมเกี่ยวกับการจับปลาบึกว่า หลังจากที่โครงการระเบิดแก่งแล้วเสร็จ ความตกลงการเดินเรือข้อกำหนดที่ห้ามวางตาข่ายจับในแม่น้ำนั้น จะส่งผลโดยตรงกับพิธีกรรมการจับปลาบึก เนื่องจากจะไม่สามารถใช้เครื่องมือในการจับปลาบึกได้อีกต่อไป ทำให้ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับการจับปลาบึกหายไปพร้อมกับอาชีพนี้ หรือหลังจากการระเบิดแก่งพิธีกรรมการจับปลาบึกอาจจะยังคงมีอยู่ แต่เป็นเพียงพิธีกรรม ที่กลายเป็นสินค้าที่รองรับการท่องเที่ยว ที่ปราศจากความหมายตามจุดประสงค์ที่แท้จริงหรือแก่นของวัฒนธรรมที่แฝงไว้ในพิธีกรรมนี้ (กลุ่มผู้นำทางพิธีกรรม, สนทนากลุ่ม, 2 มีนาคม 2548)

3.3.2 ความเชื่อเกี่ยวกับเงือก

จากสภาพทางกายภาพในแม่น้ำโขงมีลักษณะที่ลึกและน้ำไหลเชี่ยว มีเกาะแก่งหินผาจำนวนมาก เป็นอันตรายในการสัญจรทางน้ำ ทำให้แม่น้ำโขงมีความน่ากลัว ชาวบ้านจึงเชื่อว่าเงือกในแม่น้ำโขง สามารถทำให้เรือล่ม คนจมน้ำ และก่อให้เกิดเหตุเภทภัยทางน้ำได้ ด้วยความเกรงกลัวสิ่งที่เหนือธรรมชาตินี้ ทำให้คนหาปลาบึกมีพิธีเช่นสรวงต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ก่อนออกหาปลา ให้ช่วยคุ้มครองเรือเพื่อให้รอดพ้นจากโจคร้าย และยังทำให้ชาวบ้านมีความเคารพและดูแลรักษาแม่น้ำโขง เช่น ความยำเกรงต่อเงือก ทำให้ชาวบ้านไม่ทิ้งสิ่งปฏิกูลลงในแม่น้ำ

ปัจจุบันนี้ชาวประมงพื้นบ้านยังคงมีความเชื่อเกี่ยวกับเงือก แต่เมื่อการคมนาคมทางบกสะดวกขึ้น ทำให้การคมนาคมทางน้ำในชุมชนลดความสำคัญลง ไป ประกอบกับสภาพแม่น้ำโขงได้เปลี่ยนแปลงไป ทำให้ความน่ากลัวลดลง อำนาจลี้ลับของเงือกจึงมีความน่ากลัวน้อยลง ดังที่ชาวบ้านระบุว่า

“เดี๋ยวนี้ความสำคัญของการเดินทางโดยเรือลดลง แม่น้ำโขงตรงที่เคยลิกก็ตื้นขึ้น บางแห่งที่เคยมีสภาพเป็นที่ลิกกลับน้ำกล้ว เดี่ยวนี้ก็ไม่มีแล้ว เจือกเลยดูน้ำกล้วน้อยลงมากกว่าเมื่อก่อน แต่อย่างไรชาวบ้านก็ยังคงเชื่อเรื่องเจือกอยู่เหมือนเดิม” (ประดิษฐ์ ราชยศ, สัมภาษณ์, 27 กุมภาพันธ์ 2548)

จากการสนทนากลุ่มผู้นำทางพิธีกรรม วันที่ 2 มีนาคม 2548 ณ วัดบ้านหาดไคร้ ต.เวียง อ.เชียงของ จ.เชียงราย ผลสรุปเกี่ยวกับผลกระทบจากการระเบิดแก่งแม่น้ำโขงต่อความเชื่อเกี่ยวกับเจือก กลุ่มผู้นำทางพิธีกรรมได้คาดการณ์ว่า หากโครงการระเบิดแก่งแล้วเสร็จ ความน้ำกล้ว ความลิกกลับของแม่น้ำโขงจะหมดไป ชุมชนจะห่างเหินกับแม่น้ำโขง ในที่สุดความเชื่อเกี่ยวกับเจือกจะกลายเป็นเพียงตำนาน เรื่องเล่าขานของชุมชน โดยปราศจากความเชื่อศรัทธา และความยำเกรงต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ (กลุ่มผู้นำทางพิธีกรรม, สนทนากลุ่ม, 2 มีนาคม 2548)

3.3.3 ความเชื่อ ตำนาน เรื่องเล่าขานเกี่ยวกับแก่งคอนผีหลง

เกาะแก่งแม่น้ำโขงที่อยู่ในส่วนของภาคเหนือของไทย ตั้งแต่หาดบ้ายจนถึงผาไค้ที่เป็นจุดสุดท้ายที่แม่น้ำโขงไหลผ่าน มีชื่อเรียกทั้งหมดกว่า 60 ชื่อ แต่ละแก่งล้วนมีที่มา ความเชื่อ เรื่องเล่าและตำนานต่างๆตามรูปร่างลักษณะที่ปรากฏตามธรรมชาติ (จิระศักดิ์ อินทะยศ, สัมภาษณ์, 3 มีนาคม 2548) ความเชื่อที่มีต่อเกาะแก่งหินในแม่น้ำโขง ปรากฏออกมาเป็นชื่อเรียกที่แตกต่างกันออกไป ส่วนหนึ่งชื่อแก่งหินเกิดจากการประกอบอาชีพประมง กล่าวคือเมื่อคนหาปลาออกไปหาปลาต้องการที่จะนัดหมายกันเพื่อออกไปหาปลา ก็จะใช้จินตนาการในการตั้งชื่อหินผาต่างๆ เพื่อง่ายแก่การนัดหมาย และง่ายต่อการจดจำเส้นทางล่องเรือในแม่น้ำโขง การใช้จินตนาการผูกโยงเรื่องราวตามลักษณะทางธรรมชาตินี้ก่อให้เกิดตำนานและชื่อเรียกหินผามาตั้งแต่โบราณ

ความเชื่อเกี่ยวกับเกาะแก่งต่างๆบริเวณคอนผีหลงบางแห่ง เช่น ผาพระ ผากันตุง ในวันสงกรานต์ของทุกปีชาวบ้านทั้งฝั่งไทยและลาวใช้พื้นที่ร่วมกันในการทำบุญ สรงน้ำพระ อีกทั้งแก่งบางแก่งเมื่อผู้ที่ล่องเรือผ่านไปมาจะสักการะโดยการโยน อาหาร ข้าวตอกดอกไม้เพื่อให้อวยคุ้มครองในการเดินทาง เช่น ผาช้าง ผาเสือ เป็นต้น (พิชัย อินโน, สัมภาษณ์, 5 มีนาคม 2548) โดยชุมชนสองฝั่งโขงมีความเชื่อว่า บริเวณเกาะแก่งบางแห่งมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์สิงสถิตอยู่ มนุษย์ไม่ควรลบหลู่ดูหมิ่นหรือทำลายเพราะจะทำให้เกิดภัยพิบัติ เพทภัยต่างๆนานา ความเชื่อดังกล่าวเป็นการให้เหตุผลในการที่ชาวบ้านต้องเคารพธรรมชาติ และระบบนิเวศแม่น้ำโขงซึ่งเป็นแหล่งที่ทำมาหากิน และอยู่อาศัยพึ่งพาทรัพยากรของแม่น้ำ

ภาพที่ 20 แสดงลักษณะผากันตุง พื้นที่สาธารณะของคนไทย - ลาว

เอื้อเฟื้อภาพโดย เครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม
ลุ่มแม่น้ำโขง - ล้านนา

ปัจจุบันชาวบ้านยังคงเชื่อว่าเกาะแก่งต่างๆมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์สิงสถิต มนุษย์ไม่สามารถลบหลู่ดูหมิ่นหรือทำลาย ชาวบ้านได้กล่าวว่า “เกาะแก่งเป็นพื้นที่ที่ศักดิ์สิทธิ์ จะระเบิดออกไม่ได้ มันขี้ด¹² ทั้งชุมชนจะเดือดร้อนกันไปหมด” (แพง บัวละพัน, สัมภาษณ์, 13 กุมภาพันธ์ 2548)

อย่างไรก็ตามการละทิ้งอาชีพประมง ทำให้ชาวบ้านเริ่มห่างเหินกับแม่น้ำโขงความเชื่อ ความขลัง และความสำคัญของเกาะแก่งต่างๆจึงค่อยๆหายไปจากอดีตมาก

จากการสนทนากลุ่มผู้นำทางพิธีกรรม วันที่ 2 มีนาคม 2548 ณ วัดบ้านหาดไคร้ ต.เวียง อ.เชียงของ จ.เชียงราย ผลสรุปเกี่ยวกับผลกระทบจากการระเบิดแก่งแม่น้ำโขงต่อความเชื่อ ตำนาน เรื่องเล่าขานเกี่ยวกับแก่งคอนผีหลง การระเบิดแก่งหินนั้น ทำให้ชาวบ้านพึ่งพาแม่น้ำโขง ลดลง หาปลาได้น้อยลง การสัญจรทางน้ำลดความสำคัญลงไปในปัจจุบัน ทำให้ความศักดิ์สิทธิ์ของ เรื่องเล่าเกี่ยวกับแก่งก็เสื่อมคลายลง เรื่องเล่าและตำนานต่างๆเกี่ยวกับแก่งหินเริ่มหายไปไม่ได้รับการถ่ายทอด และในที่สุดความเชื่อ ตำนาน เรื่องเล่าขานเกี่ยวกับเกาะแก่งต่างๆจะหายไปเป็นเพียง ลักษณะทางกายภาพ ไม่มีจิตวิญญาณที่ผูกพันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติอีกต่อไป นอกจากนี้ การระเบิดแก่งยังเป็นการทำลายสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน โดยตรง ซึ่งจะทำให้ชุมชนต้องประสบเคราะห์ร้ายและภัยพิบัติต่างๆ ตามมาในภายหลัง (กลุ่มผู้นำทางพิธีกรรม, สนทนากลุ่ม, 2 มีนาคม 2548)

¹² ขี้ด หมายถึง ข้อห้ามปฏิบัติ การกระทำที่ผิดธรรมชาติ

3.3.4 พิธีกรรมการบวงสรวงเจ้าพ่อผาด่าน

ศาลเจ้าพ่อผาด่านตั้งอยู่ที่บ้านวัดหลวง หน้าลานวัดหลวง ริมฝั่งแม่น้ำโขง ผาด่านมีลักษณะเป็นหินผาที่มีสีดำ ในบริเวณใกล้เคียงกันยังมีความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าแม่ต่างๆอีก 3 คนได้แก่ เจ้าแม่ผานาง หินผาเจ้าแม่ผานางอยู่เหนือผาด่านขึ้นไปเล็กน้อย เจ้าแม่ผานางและเจ้าพ่อผาด่านจะอยู่คู่กัน แต่เจ้าแม่ผานางจะไม่สามารถสังเกตเห็นได้เนื่องจากจะจมอยู่ใต้น้ำ เจ้าแม่ผาคำจะอยู่ระหว่างดอนเวงกับดอนกูด ผิวของผานี้เหมือนกับผาด่านแต่มีขนาดเล็กกว่า ซึ่งจะเห็นชัดในเดือนมีนาคม - เมษายน ซึ่งเป็นช่วงฤดูแล้ง ระดับน้ำลดลง และเจ้าแม่คำแพงซึ่งไม่ทราบที่มาอย่างแน่ชัด (แก่นบุญหนัก, สัมภาษณ์, 1 มีนาคม 2548) ศาลเจ้าพ่อผาด่านเป็นที่นับถือของชาวประมง เรือที่แล่นผ่านไปมา หน้าศาลเจ้าพ่อผาด่านจะสักการะและจะบนบานสานกล่าวเพื่อขอให้ได้ปลา และปกป้องคุ้มครองในการออกเรือหาปลา

พิธีกรรมนี้เกิดขึ้นจากความเชื่อของชาวบ้านที่มีความเกรงกลัวต่อเงือก ดังนั้นวันที่ 20 เมษายนของทุกปี ชาวประมงพื้นบ้านรวมทั้งชาวเรือทั่วไปจะมาร่วมกันประกอบพิธีบวงสรวงเจ้าพ่อผาด่านให้คุ้มครองในการเดินเรือ พิธีการบวงสรวงเจ้าพ่อผาด่านมีผู้นำพิธีทางศาสนาและหมอนในพิธีบวงสรวง ผู้นำในการประกอบพิธีทางศาสนาคนปัจจุบันคือ หนาน¹³ พลอย จิตตางกูร และหมอนในพิธีบวงสรวงคนปัจจุบันคือ นายแก่น บุญหนัก โดยพิธีบวงสรวงจะเริ่มจากหมอบบวงสรวงจะกราบถวายไหวศาลและเชิญเจ้าพ่อผาด่าน เจ้าแม่ผานาง เจ้าแม่ผาคำ เจ้าแม่คำแพง ขึ้นมาเพื่อถวายหมอบเครื่องเช่นอันประกอบด้วยหัวหมู ผลไม้ เหล้าขาว ดอกไม้ รูปเทียน ขนมหวาน้ำส้มป่อย น้ำเปล่า บริเวณศาลประดับตกแต่งด้วยตุ๊ก (ธง) 4 ผืน อีก 2 ผืนพิมพ์ลาย 12 นักษัตรอันเป็นสัญลักษณ์แห่งโชคชัย

เมื่อถวายเครื่องเช่นและเชิญเจ้าพ่อกับเจ้าแม่มาแล้ว หนานพลอยซึ่งเป็นผู้นำทางศาสนา ก็จะกล่าวขอขมาลาโทษเป็นคำพระทางศาสนาพุทธก่อน แล้วนายแก่น ผู้นำบวงสรวงก็จะบอกกล่าวต่อเจ้าพ่อผาด่าน เมื่อจบแล้วก็จะประพรมน้ำส้มป่อยไปรอบๆศาลเจ้าพ่อผาด่าน หลังจากนั้น ผู้ร่วมพิธีก็จะทยอยกันมากล่าวขอขมาลาโทษต่อศาลเจ้าพ่อทีละคนด้วยรูปคนละดอก และปั้นข้าวเหนียวพอกำ ถักหมูเป็นชิ้นติดกับข้าวเหนียวถวายเจ้าพ่อผาด่าน แล้วจึงบอกกล่าวขออาหารนั้นมารับประทานร่วมกัน

¹³ คำว่า หนาน เป็นคำนำหน้าชื่อของผู้ชายที่แสดงถึงการบวชเรียนมาแล้ว โดยการบวชสิกขาบทและได้ลาสิกขาบทออกมาแล้ว

ภาพที่ 21 แสดงพิธีบวงสรวงเจ้าพ่อผาด่าน

ถ่ายภาพโดยสุขมา อรุณจิต เมื่อวันที่ 20 เมษายน 2548

พิธีกรรมการบวงสรวงเจ้าพ่อผาด่านไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปมาก แต่จากการที่คนในชุมชนเปลี่ยนแปลงอาชีพจากการทำประมง ไปประกอบอาชีพอื่นๆ ส่งผลให้ความสำคัญในการสัญจรทางแม่น้ำโขงลดลง ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมในชุมชนลดจำนวนลงไป การบวงสรวงเจ้าพ่อผาด่านจึงลดความสำคัญลงไป

จากการสนทนากลุ่มผู้นำทางพิธีกรรม วันที่ 2 มีนาคม 2548 ณ วัดบ้านหาดไคร้ ต.เวียง อ.เชียงของ จ.เชียงราย ผลสรุปเกี่ยวกับผลกระทบจากการระเบิดแก่งแม่น้ำโขงต่อพิธีกรรมการบวงสรวงเจ้าพ่อผาด่าน ปัจจุบันที่ยังมีพิธีกรรมบวงสรวงเจ้าพ่อผาด่าน เพราะชาวบ้านยังคงต้องออกเรือหาปลา หรือเดินทางในแม่น้ำโขง แต่ในอนาคตหากโครงการระเบิดแก่งแล้วเสร็จตามแผนเรือพาณิชย์ขนาดใหญ่สามารถล่องลงมาจนถึงเชียงของ คลื่นจากเรือใหญ่สามารถคว่ำเรือเล็กของชาวบ้านได้ ชาวบ้านก็ต้องหยุดออกเรือหาปลาหรือหยุดเดินทางด้วยเรือ พิธีกรรมบวงสรวงเจ้าพ่อผาด่านจะหมดความสำคัญลงไป และอาจจะสูญหายไปในอนาคต (กลุ่มผู้นำทางพิธีกรรม, สนทนากลุ่ม, 2 มีนาคม 2548)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

3.3.5 ความเชื่อ และภูมิปัญญาชาวบ้านเกี่ยวกับเรือประมง

ความเชื่อเกี่ยวกับเรือหาปลาหมานและแก่น¹⁴ ชาวประมงเชื่อว่า การทำเรือต้องทำโดยผู้ที่มีความรู้ความชำนาญ รวมทั้งความรู้ทางไสยศาสตร์ ก่อนการทำเรือต้องคัดเลือกไม้ ต้นไม้ที่ดีที่จะนำมาทำเรือให้หมานได้แก่ ต้นไม้ที่ขึ้นอยู่ตรงริมน้ำ สามารถเห็นเงาต้นไม้ในน้ำหรือต้นไม้ร่องรอยจากสัตว์ป่า ถือว่าดี (ศรีนวล จินะราช, สัมภาษณ์, 10 กุมภาพันธ์ 2548)

สำหรับการตัดต้นไม้เพื่อจะนำมาทำเรือ ต้องบอกกล่าวกับผีนางไม้ก่อนตัดต้นไม้ โดยมีเครื่องเช่น ไห้วคือ ดอกไม้ ธูปเทียน หมากพลู บุหรี่ วางใต้โคนไม้ แล้วกล่าวขอต่อผีนางไม้ (ซ้อ จินะราช, สัมภาษณ์, 6 มีนาคม 2548) ดังนี้

“ขอกราบไหว้รุกเทวดา ผู้ที่สิงสถิต ณ ต้นไม้ต้นนี้ ขออันเชิญให้ไปอยู่ที่อื่นเสียก่อน ข้าพเจ้าจะเอาต้นไม้ใหญ่นี้ไปทำเรือ เพื่อหาปลา ขอให้มิโชคลากจับปลาได้มาก ได้รวย ได้กินสมหวังตามความปรารถนาด้วยเทอญ”

การทำเรือหรือซื้อเรือชาวบ้านเชื่อว่าตาเรือที่ดี จะทำให้หมาน ลักษณะของเรือที่ดีเช่น เรือที่มีตาไม้อยู่บนหัวเรือ 3 ตาเรียกว่า “ตาสามเส้า” ส่วนตาเรือที่ไม่ดีเช่น ตาเรืออยู่ตรงกลางลำเรียกว่า “ตาป็นพื้น” (เสาร์ รัตนไตร, สัมภาษณ์, 2 มีนาคม 2548)

ภาพที่ 22 แสดงลักษณะตาไม้บนเรือ

เอื้อเพื่อภาพ โดยกลุ่มรักษ์เชียงของ

นอกจากนี้มีการใช้ไสยศาสตร์กับศัตรูคู่กรณี จะมีการแก้มิ่งทำให้เรือไม่หมาน เช่น นำกำปลาไปปักไว้ที่หัวเรือและท่องคาถาอาคมไม่ให้หาปลาได้ การแก้มิ่งขึ้นไปเหยียบหัวเรือจะ

¹⁴ หมาน คือ การจับปลาได้มากมีโชคลาก ส่วนแก่นคือกฎข้อห้าม ข้อควรละเว้น

สำหรับความเชื่อเกี่ยวกับข้อห้ามหรือแก่นสำหรับเรือหาปลาบึกมีดังนี้ ห้ามพระ สามเณร ผู้หญิงท้อง คนที่เรียนคาถาอาคม ขึ้นไปบนเรือจับปลาบึก ห้ามคนเอาหัวสอดใส่ “ตามองจับปลาบึก” (ตาอวนที่ใช้จับปลาบึก) ห้ามนำเสื้อผ้าไปตากหัวเรือจับปลาบึก ห้ามสุนัขหรือแมวขึ้นไปบนเรือ และห้ามให้สุนัขหรือแมว “ดมมองจับปลาบึก” (ดมอวนจับปลาบึก) ถ้าผิดจากข้อห้ามนี้เจ้าของเรือก็จะทำพิธีปัดรังควานเรือเช่นเดียวกัน

การดูตาไม้และลักษณะต้นไม้ที่จะนำมาทำเรือเปรียบเสมือนภูมิปัญญาชาวบ้านกล่าวคือ เรือที่มีตำแหน่งตาไม้ที่ไม่ดีจะเป็นเรือที่แตกง่าย และลักษณะต้นไม้ที่เป็นมงคลจะทนทานต่อน้ำไม่ผุง่าย เป็นต้น (ช้อ จินะราช, สัมภาษณ์, 6 มีนาคม 2548)

จากการที่ชาวบ้านละทิ้งอาชีพประมงไป ส่งผลให้การประกอบเรือลดน้อยลง ความรู้ความชำนาญที่เกี่ยวกับการทำเรือซึ่งเป็นเครื่องมือประกอบอาชีพของชาวบ้านลดลงไปมาก ดังที่ชาวบ้านได้กล่าวว่า “ตั้งแต่ปลามันลดลง คนเลิกหาปลาที่พากันขายเรือหมด ไม่มีใครต้องใช้เรือ คนทำเรือก็เหลือน้อย ความรู้ ความเชื่อในการทำเรือก็ไม่มีใครสืบทอดต่อ” (ประดิษฐ์ ราชยศ, สัมภาษณ์, 7 มีนาคม 2548) หรือดังที่ระบุว่า “ต่อไปเมื่อชาวบ้านไม่ได้ออกเรือหาปลาความรู้ที่มันแฝงไว้ในความเชื่อที่ใช้ทำเรือก็ต้องหายไปด้วย คนรุ่นหลังๆจะไม่รู้วิธีการทำเรือ” (ศรีนวล จินะราช, สัมภาษณ์, 10 กุมภาพันธ์ 2548) นอกจากนี้ความเชื่อเกี่ยวกับการทำเรือที่ลดลงยังเกิดจากต้นไม้ที่หายากขึ้น ทำให้ชาวบ้านนิยมซื้อแผ่นไม้จากลาวมาทำเรือ หรือนิยมซื้อเรือที่ประกอบเสร็จแล้วมาใช้ (ตุน ศิริเทพ, สัมภาษณ์, 9 มกราคม 2548) ส่งผลให้ การบอกกล่าวผีนางไม้สูญหายไปในปัจจุบัน (ช้อ จินะราช, สัมภาษณ์, 2 มีนาคม 2548)

สำหรับการใช้ไสยศาสตร์กับศัตรูคู่กรณีไม่มีแล้วในปัจจุบัน เนื่องจากคนหาปลาไม่มีจำนวนน้อย และส่วนใหญ่จะหาปลาได้ไม่มาก เมื่อชาวประมงไร้คู่แข่งการใช้ไสยศาสตร์หรือเวทมนตร์จึงไม่จำเป็นอีกต่อไป (ชฎิล เจียบแหลม, สัมภาษณ์, 8 มีนาคม 2548)

ส่วนความเชื่อเรื่องข้อห้ามหรือแก่นสำหรับจับปลาบึกยังคงมีอยู่ แต่ลดความสำคัญลงไปพร้อมกับจำนวนเรือและพรานปลาบึกที่ลดลง

3.3.6 พิธีกรรมการเซ่นไหว้และบนบานแม่ย่านางเรือ

พิธีกรรมนี้เกิดจากความเชื่อที่ว่าไม้ที่นำมาทำเรือมีผี มีเจ้าสิงสถิต เมื่อนำไม้มาทำเรือ ผีหรือเจ้าก็ยังคงสถิตอยู่บริเวณส่วนหัวเรือ เรียกว่า “แม่ย่านางเรือ” ชาวบ้านให้คุณค่ากับเรือว่าเป็นสิ่งมีชีวิตและมีบุญคุณกับชาวประมงที่เปรียบเสมือนแม่ เพราะแม่หาเลี้ยงลูกให้อิ่มท้อง ชาวประมงทุกคนจึงบนบานสานกล่าวและเลี้ยงอาหารเซ่นไหว้แม่ย่านางเรือก่อนออกหาปลาทุกครั้ง เพื่อสร้างขวัญกำลังใจในการประกอบอาชีพ สิ่งของที่ใช้ประกอบพิธี ได้แก่ ดอกไม้ รูปเทียน อาหารคาว-หวาน วางไว้บนหัวเรือแล้วกล่าวคำขอให้แม่ย่านางปกป้องคุ้มครองเรือแล้วแต่ว่าชาวประมงแต่ละคนจะบนบานอย่างไร เช่น

“ถ้าการออกเรือหาปลาครั้งนี้ได้เงิน 1,000 บาทขึ้นไปนี้ เราจะเลี้ยงเหล้าไห ไก่คู่ ถ้าได้ก็จะได้อิน ถ้าไม่ได้ก็จะไม่ได้กิน” (แพง บัวละพัน, สัมภาษณ์, 13 กุมภาพันธ์ 2548)

หากเจ้าของเรือสามารถหาปลาได้ตามที่บนบานไว้ ก็จะต้องทำการแก้บนกับแม่ย่านางเรือ พิธีกรรมการแก้บนนั้นทำกันที่หัวเรือ สิ่งของที่นำมาใช้แก้บน ได้แก่ ดอกไม้ รูปเทียน เหล้า ไก่ หรืออาหารชนิดอื่นขึ้นอยู่กับสิ่งที่เจ้าของเรือได้บนบานไว้

ชาวประมงยังคงทำพิธีกรรมเซ่นไหว้และบนบานแม่ย่านางเรืออย่างต่อเนื่องและยังคงรูปแบบเดิมไว้จนถึงปัจจุบัน แต่การประกอบพิธีกรรมลดน้อยลงตามจำนวนเรือ ทำให้ความเชื่อเกี่ยวกับแม่ย่านางเรือลดลงด้วย

3.3.7 พิธีกรรมการปัดรังควานเรือ

พิธีกรรมนี้เกิดขึ้นจากความเชื่อที่ว่าเรือจะเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้ชาวประมงสามารถจับปลาได้ ชาวประมงทุกคนจะทำพิธีการปัดรังควานเรือบนเรือของตนเองเพื่อไล่โชคร้ายออกไปจากเรือ โดยการจุดไฟที่ปลายไม้ที่เตรียมไว้แล้วลนไปรอบๆเรือ และใช้ใบหนาดหนามจุ่มน้ำส้มป่อย¹⁵ ผสมน้ำมัน ประพรมไปที่เรือ ชาวประมงบางคนใช้ไม้กวาดเก่าๆปัดไปรอบๆเรือ มีความเชื่อว่าจะทำให้เรือหมาน คำกล่าวในการปัดรังควานเรือ เช่น

“สิ่งร้ายๆอย่าได้มากล้ากลาย ผีร้ายให้ไปไกลๆ ให้ได้แต่สิ่งดีๆ โชคลาก ขอให้ปลาเยอะๆ ปลาตัวใหญ่ๆมาจูนเจือ จะซื้ออาหาร ขนมมาเซ่นไหว้” (แพง บัวละพัน, สัมภาษณ์, 7 มีนาคม 2548)

¹⁵ การประกอบพิธีกรรมต่างๆชาวบ้านนิยมใช้น้ำส้มป่อยในการทำน้ำมนต์ สะเดาะเคราะห์ ปัดรังควาน ถือว่าเป็นไม้มงคลชนิดหนึ่ง

ปัจจุบันเจ้าของเรือหาปลาทุกคนยังคงประกอบพิธีกรรมการปิดรังควานเรือในรูปแบบดั้งเดิม แต่เรือประมงที่มีจำนวนลดลงส่งผลให้พิธีกรรมนี้ลดลงไปด้วย (ชฎิล เจียบแหลม, สัมภาษณ์, 8 มีนาคม 2548)

จากการสนทนากลุ่มผู้นำทางพิธีกรรม วันที่ 2 มีนาคม 2548 ณ วัดบ้านหาดไคร้ ต.เวียง อ.เชียงของ จ.เชียงราย ผลสรุปเกี่ยวกับผลกระทบจากการระเบิดแก่งแม่น้ำโขงต่อความเชื่อและ ภูมิปัญญาชาวบ้านเกี่ยวกับเรือประมง การประกอบพิธีกรรมการเช่นไหว้และบนบานแม่ย่านางเรือ และพิธีกรรมการปิดรังควานเรือ การลดลงของเรือประมงในปัจจุบัน ทำให้ความเชื่อและ ภูมิปัญญาชาวบ้านเกี่ยวกับเรือประมงลดลงไปมาก รวมทั้งการประกอบพิธีกรรมการเช่นไหว้และ บนบานแม่ย่านางเรือ พิธีกรรมการปิดรังควานเรือก็ลดลงไปตามจำนวนเรือหาปลาและหาก โครงการระเบิดแก่งดำเนินการจนแล้วเสร็จในอนาคต ชาวประมงจะออกหาปลาไม่ได้ เพราะคลื่น ขนาดใหญ่ที่เกิดจากการเดินเรือสินค้าสามารถสร้างความเสียหายให้แก่เรือประมง ในที่สุด เรือประมงพื้นบ้านและอาชีพประมงพื้นบ้านในเชียงของจะหมดไป ความเชื่อและภูมิปัญญา ชาวบ้านเกี่ยวกับเรือประมง พิธีกรรมการเช่นไหว้และบนบานแม่ย่านางเรือ และพิธีกรรมการปิด รังควานเรือจะสูญหายไปเช่นเดียวกัน (กลุ่มผู้นำทางพิธีกรรม, สนทนากลุ่ม, 2 มีนาคม 2548)

กล่าวโดยรวมแล้ว พิธีกรรม ความเชื่อ ต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ อำนาจลี้ลับเหนือธรรมชาติของ ชาวบ้านยังคงมีอยู่ในปัจจุบัน แต่ความสำคัญของพิธีกรรม และความเชื่อเหล่านี้มีแนวโน้ม ลดความสำคัญและคลายความขลังลงไป พร้อมกับจำนวนชาวประมงที่ลดน้อยลงในปัจจุบันและ การคาดการณ์ในอนาคต หากโครงการระเบิดแก่งดำเนินการจนแล้วเสร็จ ความเชื่อ พิธีกรรม บางอย่างของชุมชนมีแนวโน้มที่จะสูญหายไป

การดำรงชีพของชุมชนประมงพื้นบ้านได้ให้ความสำคัญกับคุณค่ามากกว่าการใช้ประโยชน์จาก ทรัพยากรเพียงอย่างเดียว การเคารพยกย่องให้คุณค่ากับธรรมชาติของชาวประมง ทำให้เกิดความเชื่อ ต่างๆ ความเชื่อดั้งเดิมของชุมชนประมง เชื่อว่ามนุษย์ไม่สามารถอยู่เหนือธรรมชาติ รวมทั้งมนุษย์นั้นมี สิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติคอยคุ้มครองอยู่ ก่อให้เกิดพิธีกรรม ความเชื่อที่ต้องบูชาสิ่งเหนือธรรมชาติ เหล่านั้น จนกลายเป็นวิถีปฏิบัติในชุมชนมาเป็นเวลานาน สามารถสร้างขวัญ กำลังใจในการประกอบ อาชีพ และสร้างความสามัคคีภายในกลุ่มชาวประมง พิธีกรรมของชุมชนสัมพันธ์กับการทำมาหากิน และมีคุณค่าทางจิตใจกับชาวบ้าน ต่อมาเมื่อรูปแบบในการทำมาหากินการเปลี่ยนแปลงไป ความเชื่อ พิธีกรรมดั้งเดิมของชุมชนประมงได้ลดความสำคัญลงและมีแนวโน้มที่จะสูญหายไปพร้อมกับอาชีพ ประมง

3.4 ผลกระทบต่อความสัมพันธ์ของคนในชุมชน

ความสัมพันธ์ของชุมชน เป็นระบบสังคมที่มีการรวมตัวกัน เป็นการแสดงพฤติกรรมต่างๆ ของมนุษย์ อันเป็นองค์ประกอบหนึ่งของวัฒนธรรม ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปหลังจากที่สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลง สอดคล้องกับ สิริวิรัตน์ แอดสกุลที่กล่าวถึง การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม เกิดจากการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ (สิริวิรัตน์ แอดสกุล, 2545: 82) อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของชุมชนประมงพื้นบ้านไม่ได้เกิดจากการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติเพียงประการเดียว แต่ยังเกิดจากปัจจัยแวดล้อมอื่นๆ ทั้งจากปัญหาและความต้องการที่ไม่สิ้นสุดของมนุษย์ และการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมทางสังคม (สิริวิรัตน์ แอดสกุล, 2545: 82) อาทิเช่น การพัฒนาเทคโนโลยีที่ทันสมัยตอบสนองความต้องการของมนุษย์ การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานในชุมชน การศึกษาที่สูงขึ้นของชาวบ้าน กระแสการท่องเที่ยวภายในชุมชน และวัฒนธรรมบริโภคนิยมที่ล้นหลามเข้าสู่ชุมชนผ่านสื่อต่างๆ ปัจจัยเหล่านี้ล้วนส่งผลให้ระบบผลิต ความเชื่อ พิธีกรรมของชุมชนเปลี่ยนไป ทำให้ความสัมพันธ์ในชุมชนประมงเกิดการเปลี่ยนแปลงไปด้วย

ปัจจุบันจำนวนปลาที่หาได้น้อยไม่เพียงพอแก่การบริโภคในครัวเรือน ส่งผลให้วัฒนธรรมการช่วยกันหาปลาและการแบ่งปลากันลดน้อยลงแทบจะไม่มีให้เห็น ส่วนการเดินทางออกไปหาปลาในพื้นที่ที่ไกลจากชุมชนของตนเอง ชาวประมงจะพึ่งพาอาศัยความช่วยเหลือจาก “เสี่ยว”¹⁶ ทั้งไทยและลาว ชาวประมงจะตอบแทนเสี่ยวด้วยการแบ่งปันปลาที่จับได้ ด้วยความสัมพันธ์ระบบนี้ ทำให้ชาวประมงในแถบนี้รู้จักกันหมด มีความสมัครสมานสามัคคีช่วยเหลือกันตลอดมา (เสาร์ ระวีงศรี, สัมภาษณ์, 7 มีนาคม 2548) ความสัมพันธ์ระหว่างเสี่ยวลดลงและห่างเหินกันมากขึ้น เนื่องจากชาวประมงทั้งสองฝั่งแม่น้ำโขงเลิกอาชีพประมง เหลือแต่ความสัมพันธ์ในรูปแบบการติดต่อค้าขายเท่านั้น (สมเกียรติ จันเจริญ, สัมภาษณ์, 25 มกราคม 2548)

การลดจำนวนของชาวประมง ทำให้ชาวประมงไม่จำเป็นต้องช่วยเหลือกันทำเรือและทำเครื่องมือจับปลาการพึ่งพาระหว่างเครือญาติและเพื่อนผู้ประกอบอาชีพเดียวกันลดลง การเปลี่ยนแปลงอาชีพที่หลากหลายขึ้น ส่งผลให้รูปแบบความสัมพันธ์การผลิตแต่ดั้งเดิมที่เคยร่วมมือร่วมใจกันอย่างใกล้ชิด แปรไปสู่ความเป็นปัจเจกชนมากขึ้น เพราะต่างก็มีข้อจำกัดในด้านเวลาและลักษณะอาชีพที่เปลี่ยนแปลงไป

¹⁶ เสี่ยว หมายถึงเพื่อน ชาวประมงทั้งไทยและลาวจะผูกเสี่ยว หรือผูกมิตร เพื่อช่วยเหลือกันและกัน

นอกจากนี้ ชาวประมงได้คาดการณ์ถึงความสัมพันธ์ในชุมชนประมงหลังจากที่โครงการระเบิดแก่งแล้วเสร็จว่า “ คอไปถ้ำเรือจีนล่องมาถึงเชียงของได้ เชียงของก็จะกลายเป็นชุมชนเมือง และจะไม่มีคนหาปลาอีกต่อไป ” (สวาท กำระวาง, สัมภาษณ์, 9 มีนาคม 2548) ความคิดเห็นของชาวประมงคนอื่นๆที่สอดคล้องกันกล่าวว่า “ ถ้าระเบิดแก่งคอนผีหลงเสร็จ คนหาปลาจะหมดไป ชุมชนประมงก็จะสูญหายไป เมื่อก่อนเชียงแสนเป็นชุมชนประมงเช่นเดียวกับเชียงของ แต่เมื่อมีการระเบิดแก่ง จนเรือจีนสามารถล่องมาได้ถึงเชียงแสน คนหาปลาออกเรือไม่ได้ ชุมชนประมงที่เชียงแสนก็ล่มสลาย คนบ้านอยู่ติดกันยังไม่รู้จักกันเลย” (พิชัย อินโน, สัมภาษณ์, 6 มีนาคม 2548) ดังนั้นหากโครงการระเบิดแก่งสามารถดำเนินการต่อไปจนแล้วเสร็จ ชาวบ้านคาดการณ์ว่า ชุมชนประมงจะหายไปกลายเป็นชุมชนเมือง มีการติดต่อสัมพันธ์กันในรูปแบบธุรกิจการค้ามากขึ้น ทำให้ความสัมพันธ์อันที่เครือญาติระหว่างคนในชุมชนล่มสลายไป

ผลจากการสนทนากลุ่มผู้นำชุมชน วันที่ 5 มีนาคม 2548 ณ วัดหลวง บ.วัดหลวง ต.เวียง อ.เชียงของ จ.เชียงราย สรุปได้ว่า โครงการระเบิดแก่ง ทำให้ชุมชนเข้าสู่ยุคการเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศแม่น้ำโขง ชาวประมงส่วนใหญ่ต้องละทิ้งอาชีพดั้งเดิมไปประกอบอาชีพใหม่ๆ บ้างต้องขายแรงงานภายในชุมชน บ้างก็ออกนอกถิ่นฐานไปประกอบอาชีพรับจ้างในภาคอุตสาหกรรม ฯลฯ ความสัมพันธ์ในชุมชนประมงพื้นบ้านที่เกิดจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ประกอบการอาชีพเดียวกันจึงมีน้อยลง ผลกระทบดังกล่าวเป็นการทำลายเครือข่ายทางสังคมและทุนทางสังคมของชาวบ้าน

การขยายตัวของชุมชนในอนาคต จะทำให้แรงงานจากภายนอกอพยพย้ายถิ่นเข้ามาภายในชุมชนมากขึ้น ก่อให้เกิดปัญหาต่างๆมากมายเช่น ปัญหาที่เกิดจากความแตกต่างทางวัฒนธรรม ปัญหาโสเภณี ปัญหาชุมชนแออัด ปัญหาโรคระบาด ปัญหายาเสพติด ฯลฯ ในที่สุดเชียงของ จะเป็นชุมชนที่ล่มสลาย (กลุ่มผู้นำชุมชน, สนทนากลุ่ม, 5 มีนาคม 2548)

กล่าวโดยสรุปแล้ว วิถีชีวิตชุมชนประมงพื้นบ้าน แสดงให้เห็นถึงลักษณะของชุมชนที่เป็นสังคมเกษตรกรรม การตั้งถิ่นฐานริมแม่น้ำโขงทำให้แม่น้ำโขงมีความสำคัญต่อชุมชนในฐานะเป็นแหล่งอาหาร และเป็นแหล่งทำการเกษตรกรรม ดังนั้นวิถีชีวิตชุมชนริมฝั่งโขงยังคงสะท้อนการพึ่งพิงทรัพยากรแม่น้ำโขงอย่างเหนียวแน่น อย่างไรก็ตามระบบการผลิตของชุมชนประมงมีข้อจำกัดทางธรรมชาติ ทำให้ชุมชนมีการผลิตที่เพียงพอชีพ ซึ่งเป็นการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในการดำรงชีวิต ชุมชนประมงจึงมีเศรษฐกิจที่พึ่งตนเองได้มาก บนฐานทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์ มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกันระหว่างเครือญาติและชุมชน มีการสังสรรค์วัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นซึ่งส่วนใหญ่มีความเกี่ยวข้องกับแม่น้ำโขง ด้วยคติความเชื่อดั้งเดิมของชุมชนประมงที่เชื่อว่ามนุษย์ไม่สามารถอยู่เหนือธรรมชาติ และธรรมชาติรวมทั้งมนุษย์นั้นมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือ

ธรรมชาติคอยปกป้องรักษา ก่อให้เกิดพิธีกรรมการบูชาสิ่งเหนือธรรมชาติเหล่านั้น จนกลายเป็น วิถีปฏิบัติกันมานาน มีคุณค่าทางจิตใจกับชาวบ้านในท้องถิ่น

วิถีชีวิตแบบดั้งเดิมของชาวประมงเกิดการเปลี่ยนแปลงจากการส่งเสริมท่องเที่ยวเชิงของ ปังจ้ยดังกล่าว ส่งผลให้คนในชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงอาชีพจากการทำการเกษตรและ การประมงไปประกอบอาชีพเกี่ยวกับธุรกิจการท่องเที่ยวและอาชีพรับจ้างทั่วไป ความเชื่อ พิธีกรรมเกี่ยวกับอาชีพประมงเปลี่ยนแปลงไปและลดความสำคัญลงเรื่อยๆ ความสัมพันธ์ภายใน ชุมชนประมงและระหว่างชุมชนเริ่มลดลง

ต่อมาโครงการขนาดใหญ่ของรัฐเช่น โครงการระเบิดแก่งแม่น้ำโขง ทำให้เกิด การเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศในแม่น้ำโขง ทรัพยากรธรรมชาติร่อยหรอลง การพึ่งพาธรรมชาติ ในการดำรงชีพลดน้อยลงจนแทบจะหมดไป ชุมชนประมงพื้นบ้านต้องปรับเปลี่ยนระบบการผลิต ชาวประมงส่วนใหญ่ต้องละทิ้งอาชีพเดิม ไปประกอบอาชีพรับจ้างทั้งในท้องถิ่นเดิมและต่างถิ่น ชาวประมงที่ยังคงประกอบอาชีพดั้งเดิม สามารถดำรงอยู่ได้จากการใช้ภูมิปัญญาผสมผสานกับ ความรู้ใหม่ๆจากภายนอกชุมชนในการปรับตัวเพื่อประยุกต์ใช้ทรัพยากรที่เปลี่ยนแปลงไป เช่น การพัฒนาเครื่องมือหาปลาให้มีความทันสมัยมากขึ้น

ด้านความเชื่อ พิธีกรรมของชุมชนคลายความขลังความศักดิ์ และมีแนวโน้มที่จะ สูญหายไปในอนาคต หากโครงการระเบิดแก่งยังคงดำเนินการต่อไปจนแล้วเสร็จ ปฏิสัมพันธ์ ระหว่างคนในชุมชนประมงลดลง ส่งผลให้ความสัมพันธ์ของชุมชนประมงได้คลายตัวลง ทำให้ ชาวประมงขาดความมั่นคงทางสังคม เพราะเครือข่ายทางสังคมและทุนทางสังคมของชุมชนประมง อ่อนแอลงไปเรื่อยๆ

ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตของชุมชนประมงหรือการเปลี่ยนแปลงอาชีพของคนใน ชุมชน สืบเนื่องมาจากปัจจัยการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นภายในชุมชนเอง ประกอบกับโครงการระเบิด แก่งที่ตามมาในภายหลัง ล้วนแล้วแต่เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้วิถีชีวิตชุมชนประมงพื้นบ้าน ได้เกิด การเปลี่ยนแปลงไปอย่างมากมาย

กลุ่มชาวประมงพื้นบ้าน เป็นกลุ่มที่มีเอกลักษณ์ด้านการทำมาหากิน ความเชื่อ พิธีกรรม เดียวกัน สร้างความสมัครสมานสามัคคีและความรู้สึกผูกพันกันในชุมชน แต่ความเป็นปึกแผ่น ของชุมชนกำลังเผชิญหน้าและถูกท้าทายจากปัญหา แรงกดดันที่มีสาเหตุมาจากนโยบายของรัฐ อันเป็นแนวทางการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน ชุมชนประมงพื้นบ้าน ได้มีปฏิกริยาในรูปแบบของ การเคลื่อนไหวเข้าร่วมกลุ่มท้องถิ่น เพื่อแก้ไขปัญหาที่ชาวบ้านได้เผชิญ ซึ่งจะกล่าวถึงในบทต่อไป

บทที่ 4

การเคลื่อนไหวเรียกร้องของชาวบ้านต่อโครงการระเบิดแก่งแม่น้ำโขง

นโยบายรัฐ (State policy) ของไทยที่เน้นการพัฒนาเศรษฐกิจและอุตสาหกรรม เพื่อต้องการเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจ การเงิน และการคมนาคมในภูมิภาค (โคริน เฟื่องเกษม, 2542: 71) ทำให้เกิดโครงการพัฒนาทางเศรษฐกิจเพื่อเพิ่มรายได้ประชาชาติให้แก่ประเทศอาทิ การเปิดการค้าเสรีไทย - จีน (FTA) โครงการจัดตั้งเขตเศรษฐกิจพิเศษเชียงราย โครงการสร้างท่าเรือเชียงของ เป็นที่น่าสังเกตว่าการดำเนินนโยบายและโครงการดังกล่าวเป็นการกำหนดนโยบายจากทางราชการเป็นหลัก การรวมศูนย์อำนาจการตัดสินใจที่ส่วนกลางโดยขาดการมีส่วนร่วมระดับท้องถิ่น ส่งผลให้หลายโครงการที่เกิดจากการตัดสินใจของภาครัฐเพียงฝ่ายเดียว ได้ทำลายทรัพยากรธรรมชาติที่ชุมชนท้องถิ่นต้องพึ่งพาอาศัย ดังตัวอย่างเช่น การสร้างท่าเรือเชียงของเพื่ออำนวยความสะดวกในการขนถ่ายสินค้า นักธุรกิจสามารถทำการค้าได้คล่องตัวขึ้น ในขณะที่ชาวบ้านต้องสูญเสียพื้นที่ทำการเกษตรริมโขงจากการสร้างท่าเรือ ทำให้ชาวบ้านมีรายได้ลดลงและมีรายจ่ายเพิ่มขึ้น เนื่องจากไม่สามารถปลูกพืชผักเพื่อจำหน่ายหรือเพื่อรับประทานภายในครัวเรือนได้ดั้งเดิม เท่ากับว่า รัฐไม่สามารถปกป้องคุ้มครองทรัพยากรท้องถิ่นไว้ได้ ทั้งยังสร้างความไม่เป็นธรรมทางสังคมให้แก่ชาวบ้าน

นอกจากนี้การแสวงหาความร่วมมือกันระดับอนุภูมิภาคนิยม (Sub - regionalism) เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการแข่งขันและสร้างอำนาจต่อรองทางเศรษฐกิจ ทำให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ (Interstate relation) (ไชยณรงค์ เศรษฐเชื้อ, 2543: 21-29) แผนความร่วมมือสี่เหลี่ยมเศรษฐกิจระหว่างจีน พม่า ไทย และลาว เป็นรูปแบบหนึ่งของความสัมพันธ์ระหว่างรัฐที่มุ่งพัฒนาเศรษฐกิจ โดยให้ความสนใจการพัฒนาเส้นทางคมนาคมทางน้ำผ่านทางแม่น้ำโขง เป็นสำคัญ การผูกขาดอำนาจของรัฐในการควบคุมจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม โดยภาครัฐของไทยและประเทศสมาชิกในสี่เหลี่ยมเศรษฐกิจได้ร่วมกันตัดสินใจระเบิดแก่ง หิน ผา ซึ่งเป็นอุปสรรคในการเดินเรือ นำไปสู่การทำลายทรัพยากร ธรรมชาติในแม่น้ำโขงอย่างใหญ่หลวง

การดำเนินโครงการขนาดใหญ่ของรัฐ เพื่อส่งเสริม สนับสนุนการพัฒนาทางเศรษฐกิจของประเทศเป็นสำคัญเช่น โครงการระเบิดแก่งแม่น้ำโขง ภาครัฐไม่เปิดโอกาสให้ประชาชนได้รับรู้ข้อมูล ข่าวสารและเข้ามามีส่วนร่วมตัดสินใจในโครงการนี้ตั้งแต่ต้น ทำให้ชาวบ้านโดยเฉพาะชาวประมงที่ได้รับผลกระทบโดยตรง เริ่มตั้งคำถามต่อแนวทางการพัฒนาของภาครัฐที่ไม่สามารถสนองตอบต่อความต้องการของท้องถิ่น ชาวประมงไม่มีสิทธิและอำนาจในการจัดการทรัพยากรของตนเองอย่างเต็มที่ (Woodhouse P., 1992 อ้างถึงใน ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, 2541ก: 81) เกิดการขยายตัวของสภาวะความยากไร้และภัยพิบัติของระบบนิเวศแม่น้ำโขง

(คณะทำงานวาระประชาชน คณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชน, 2545: 21-30) เป็นการทำลายโอกาสของคนรุ่นต่อไปในการที่จะอยู่ในภาวะแวดล้อมที่ดี (ปิยพัฒน์ บุนนาค, 2545: 43) ซึ่งเป็นแนวทางการพัฒนาที่ไม่ก่อให้เกิดความยั่งยืน การดำเนินงานของภาครัฐจึงส่งผลต่อ ความไว้วางใจและความเชื่อถือของชาวประมง เกิดเป็นวิกฤตศรัทธาต่อหน่วยงานของรัฐ ปัญหานี้ได้กระจายไปในวงกว้างและส่งผลกระทบต่อการทำงานของภาครัฐในปัจจุบัน

ชาวประมงผู้ไร้อำนาจจึงพยายามแสวงหาแนวทางในการปกป้องระบบนิเวศ ทรัพยากรธรรมชาติของท้องถิ่น เรียกร้องสิทธิการมีส่วนร่วมตัดสินใจในโครงการที่จะส่งผลกระทบต่อตนเองโดยตรงและมีปฏิกริยาตอบโต้ภาครัฐในลักษณะการรวมตัวกันเคลื่อนไหวต่อต้านหรือประท้วงรัฐ เรียกร้องการพัฒนาที่คำนึงถึงสภาพเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมของชุมชน (ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ และคณะ, 2538: 49) และให้สังคมได้รับรู้ว่ามียุทธศาสตร์ชุมชนในพื้นที่ได้รับผลกระทบจากโครงการระเบิดแก่งโดยตรง การตัดสินใจดำเนินโครงการจึงต้องอยู่บนฐานของการมีส่วนร่วมของประชาชนและต้องนำวิถีชีวิตชาวประมงมาร่วมพิจารณาด้วย

ความพยายามในการนำพาตนเองเข้าไปมีส่วนร่วมในโครงการของชาวประมง ได้ผ่านการเรียนรู้ที่จะต่อสู้กับอำนาจของภาครัฐ จนสามารถกำหนดกระบวนการดำเนินงานเพื่อเคลื่อนไหวในรูปแบบต่างๆ เช่น การรวมตัวกันเป็นกลุ่มของชาวประมง การสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับองค์กรพัฒนาเอกชน เครือข่ายชาวบ้านพื้นที่อื่นๆ นักวิชาการ และสื่อมวลชน การศึกษาวิจัยองค์ความรู้ท้องถิ่น เพื่อแสวงหาโอกาสเข้าไปมีส่วนร่วมในโครงการของภาครัฐและสร้างความชอบธรรมในการเคลื่อนไหวคัดค้านโครงการ เหล่านี้ล้วนถือเป็นการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ (New social movement) ที่แสดงสิทธิในการไม่เชื่อฟังรัฐของประชาชน (Civil disobedience) (ไชยรัตน์ เจริญสิน โอปาร, 2542: 7) อันเป็นรูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนรูปแบบหนึ่ง

1. ปัจจัยที่ทำให้ชาวประมงเคลื่อนไหวคัดค้านโครงการระเบิดแก่งแม่น้ำโขง

ปัจจัยที่ทำให้ชาวประมงได้รวมตัวกันเคลื่อนไหวต่อต้านโครงการระเบิดแก่งแม่น้ำโขง เนื่องจากวิถีชีวิตถูกกระทบจากการเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศ ชาวประมงมีความเป็นอยู่ที่ลำบากขึ้น แต่ภาครัฐไม่สามารถแก้ปัญหาความเดือดร้อนของประชาชนได้ ปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการรวมตัวของภาคประชาชนพอประมวลได้ดังนี้

1.1 ความเดือดร้อนของชุมชนประมงพื้นบ้านจากการระเบิดแก่ง

การระเบิดแก่งทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศในแม่น้ำโขง ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรแม่น้ำโขงลดลง ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตชาวประมงโดยตรง ดังที่ได้กล่าวไว้ในบทที่ 4 แต่กระนั้นก็ตามยังมีชุมชนอื่นๆ ที่เข้ามาให้ความสนใจและตระหนักถึงผลกระทบที่เกิดขึ้น ในฐานะประชาชนผู้ร่วมชะตากรรมเดียวกัน เนื่องจากแม่น้ำโขงเป็นแม่น้ำที่ไหลผ่านหลายชุมชนทั้งในไทยและในประเทศเพื่อนบ้าน ผลกระทบที่เกิดขึ้น นอกจากชาวประมงพื้นบ้าน ต. เวียง อ. เขียงของ จ. เขียงราย แล้วยังส่งผลกระทบต่อชุมชนอื่นๆอีกมากมาย ที่อยู่ริมสองฝั่งแม่น้ำโขงและแม่น้ำสาขาของแม่น้ำโขง

นอกจากกลุ่มประมงพื้นบ้านแล้ว ยังมีกลุ่มบุคคลที่พึ่งพาอาศัยแม่น้ำโขงในการทำมาหากิน เช่น เกษตรกรรมริมแม่น้ำโขง ชาวบ้านผู้เก็บสาหร่ายไค ตลอดจนชุมชนที่ไม่ได้อาศัยแม่น้ำโขงในการทำมาหากิน แต่เป็นกลุ่มคนในพื้นที่ที่ผูกพันกับแม่น้ำโขง กลุ่มบุคคลที่ได้รับความเดือดร้อนเหล่านี้ต่างรวมตัวกันเคลื่อนไหวเพื่อปกป้องแม่น้ำโขงของเขา หากแต่กลุ่มต่างๆเหล่านี้ กลุ่มที่มีบทบาทมากคือ กลุ่มประมงพื้นบ้าน

1.2 ความบกพร่องของกลไกการทำงานของภาครัฐ

โครงการระเบิดแก่งแม่น้ำโขงสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของภาครัฐไทยกับประเทศอื่นในอนุภูมิภาคแม่น้ำโขง โดยเฉพาะประเทศจีนที่มุ่งพัฒนาเศรษฐกิจอย่างไม่คำนึงถึงการดูแลปกป้องทรัพยากรธรรมชาติและสิทธิชุมชนของประชาชนในท้องถิ่นที่ได้รับผลกระทบจากโครงการระเบิดแก่ง แนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจดังกล่าว จึงถือเป็นการทำลายแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนท้องถิ่น

ปัญหาความเดือดร้อนที่ประชาชนได้รับอันเนื่องมาจากโครงการระเบิดแก่ง เกิดขึ้นจากความบกพร่องของกลไกการทำงานของภาครัฐคือ การขาดการศึกษาข้อมูลอย่างรอบด้าน การผูกขาดอำนาจในการตัดสินใจของภาครัฐ ภาครัฐมีขีดจำกัดในการให้ความคุ้มครองทรัพยากรแม่น้ำโขง การละเลยความเป็นธรรมทางสังคมต่อชาวบ้าน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1.2.1 รัฐบาลการศึกษาข้อมูลอย่างรอบด้าน

หลังจากรัฐบาลจีน พม่า ไทย และลาว เห็นพ้องต้องกันที่จะให้การพัฒนาเส้นทางคมนาคมทางน้ำเป็นโครงการริเริ่มในการใช้ทรัพยากรของ ลุ่มน้ำ พร้อมทั้งดำเนินการลงทุนร่วมในการคมนาคมทางน้ำของแม่น้ำโขง มีการลงนามอย่างเป็นทางการในข้อตกลงการเดินทาง

พาณิชย์ในแม่น้ำล้านช้าง – แม่น้ำโขง ของรัฐมนตรีกระทรวงคมนาคมของ 4 ประเทศ ในวันที่ 20 เมษายน 2543 ที่ทำจี้เหล็ก ประเทศพม่าเรียบร้อยแล้ว ข้อตกลงดังกล่าวมีชื่อเรียกว่า “ข้อตกลงภาคีทั้ง 4 ประเทศ” (the Quadripartite Agreement) และได้จัดตั้งคณะงานวิชาการ เพื่อให้การทำงานตามข้อตกลงภาคีทั้ง 4 ประเทศบรรลุผล โดยจีนเป็นผู้ประสานงาน มีการจัดประชุม 3 ครั้ง เพื่อการพิจารณาและรับกฎข้อบังคับทางวิชาการ (สยามล ไทยูรวงศ์ และวรินทร์า ไทยูรวงศ์, 2547: 30) ในการประชุมครั้งที่ 3 ได้มีการจัดตั้งคณะประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมร่วม และคณะสำรวจรายละเอียดจัดทำรายงานการศึกษาความเหมาะสม และรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม (EIA) (กรมเจ้าท่า, 2545ข: 1)

รายงานการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อม (EIA) จัดทำโดยคณะผู้เชี่ยวชาญจากประเทศ จีน ลาว พม่า และไทย ประเทศละ 4 คนรวมเป็น 16 คน (The Joint Committee on Coordination of Commercial Navigation on the Lancang-Mekong River among China, Laos, Myanmar and Thailand - JCCCN, 2002: 2) ผลการศึกษาโดยสรุป²³ คือ การระเบิดแก่งส่งผลกระทบทางลบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคมน้อยและเกิดขึ้นในระยะสั้น แต่ผลกระทบทางบวกจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของเศรษฐกิจ เกิดความร่วมมือกันระหว่างภาคีทั้ง 4 ประเทศ (กรมการขนส่งทางน้ำและพาณิชย์นาวี, 2545ค: 4-5) หลังจากนั้นรายงานดังกล่าวได้รับการอนุมัติ การระเบิดแก่งได้เริ่มขึ้นครั้งแรกตั้งแต่ต้นปี พ.ศ. 2545 โดยไม่ได้ประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนรับทราบล่วงหน้า (ไชยณรงค์ เศรษฐเชื้อ, สัมภาษณ์, 15 เมษายน 2548)

จะเห็นได้ว่าการตัดสินใจดำเนินโครงการระเบิดแก่งเกิดขึ้นก่อนการศึกษาผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม รายงานการศึกษาผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมจึงเป็นเพียงเครื่องมือสร้างความชอบธรรมในการดำเนินโครงการ ซึ่งเป็นข้อมูลเพียงด้านเดียว ไม่ครอบคลุมข้อมูลด้านชุมชนของคนในท้องถิ่นที่จะได้รับผลกระทบจากการระเบิดแก่งโดยตรง

ในฐานะที่แม่น้ำโขงเป็นลุ่มน้ำระหว่างประเทศหรือแม่น้ำสากลที่ต้องใช้ร่วมกันระหว่างประเทศจีน พม่า ไทย ลาว กัมพูชา และเวียดนาม การใช้ประโยชน์จากแม่น้ำโขงต้องมีการศึกษาผลกระทบทางสังคมและสิ่งแวดล้อมก่อนการดำเนินการโครงการ เพื่อทำการประชาพิจารณ์ (วิฑูรย์ เพิ่มพงศาเจริญ, 2547: 79) แต่ภาครัฐไม่ได้ทำประชาพิจารณ์และไม่ได้ปฏิบัติตามกฎเกณฑ์การทำรายงานการศึกษาความเหมาะสมและรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม (EIA) และอนุมัติรายงานดังกล่าวอย่างรวบรัด โดยไม่คำนึงถึงสิทธิชุมชน ไม่ผ่านการทำประชาพิจารณ์ หรือกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนแต่อย่างใด

รายงานการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อม (EIA) ฉบับดังกล่าว ถูกวิพากษ์วิจารณ์จากสถาบันสิ่งแวดล้อมของต่างประเทศหลายแห่ง เช่น สถาบันสิ่งแวดล้อมโมนาช มหาวิทยาลัยโมนาช (Monash Environmental Institute, Monash University) ประเทศออสเตรเลีย ที่ได้เซ็นสัญญา

²³ ดูเพิ่มเติมภาคผนวกหน้า 151

คณะกรรมการแม่น้ำโขง เพื่อศึกษารายงานการศึกษาผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม โครงการเส้นทาง การเดินเรือ ระบุว่า ข้อมูลที่ใช้ยังไม่เพียงพอ เนื้อหาส่วนใหญ่เป็นเพียงการคาดเดา ผลกระทบ ในระยะยาวแทบจะถูกมองข้ามไป ไม่มีการกล่าวถึงผลกระทบที่จะก่อตัวขึ้น ทั้งในด้านสังคม สิ่งแวดล้อม และไม่มีการกล่าวถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนเลยทั้งๆที่จำเป็นมาก (Chris Cocklin and Monique Hakin, 2002: 2)

นอกจากนี้ศูนย์เพื่ออุทกศาสตร์ประยุกต์เพื่อสิ่งแวดล้อม (Centre for Environmental Applied Hydrology) มหาวิทยาลัยเมลเบิร์น ประเทศออสเตรเลีย ระบุว่าสถิติและข้อมูลพื้นฐาน เกี่ยวกับแม่น้ำโขงในรายงานการศึกษาผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมมีน้อย ระยะเวลาการศึกษา ไม่พอเพียง บทวิเคราะห์ไม่สมบูรณ์ (Brian Finlayson, 2002: 9-10) ส่วนสถาบันวิจัยน้ำและ บรรยากาศแห่งชาติ จำกัด (Institute of Water and Atmospheric Research Ltd.) ประเทศนิวซีแลนด์ ระบุว่า รายงานการศึกษาผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม ไม่มีการบ่งชี้คุณค่าและปริมาณ ทางด้านชีววิทยาในแม่น้ำโขง (R.M. McDowall, 2002: 4-9 อ้างถึงใน โครงการฟื้นฟูนิเวศวิทยา ในอินโดจีนและพม่า, 2545ข: 2-3)

กระแสการวิพากษ์วิจารณ์รายงานการศึกษาผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมดังกล่าว ทำให้กรรมการขนส่งทางน้ำและพาณิชย์น้ำต้องยอมรับว่ารายงานผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม ที่จัดทำขึ้นยังไม่สมบูรณ์ แต่ได้อ้างว่าโครงการดังกล่าวไม่ได้อยู่ในรายชื่อ 16 ประเภทโครงการ ที่ต้องทำรายงานวิเคราะห์ผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมตามประกาศกระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม พ.ศ.2535 จึงไม่จำเป็นต้องทำตามขั้นตอนและไม่จำเป็นต้องผ่านความเห็นชอบจากคณะผู้ชำนาญงาน สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (กลุ่มรักษ์เชียงใหม่และคณะ, 2547: 21) ด้านนายปกรณ์ ประเสริฐวงษ์ หัวหน้ากลุ่มสิ่งแวดล้อม กรรมการขนส่งทางน้ำและพาณิชย์น้ำ ซึ่งเป็นหัวหน้าคณะทำงานหลังจากที่ได้ไปร่วมรับฟังข้อมูล จากทางการจีนระบุว่า “การทำอีไอเอเดิมไม่มีการตกลงกันไว้ มีแต่การออกแบบร่องน้ำ ปรับปรุง ร่องน้ำ ทางเราเลยมีการเสนอว่าให้มีการศึกษาด้านสิ่งแวดล้อมด้วย” การระบุดังกล่าว จึงหมายความว่า อีไอเอที่ส่งมาให้สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากร ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมพิจารณา เหมือนกับการทำให้ถูกต้อง ตามทำนองคลองธรรมเท่านั้น ไม่ได้มีการวิเคราะห์ถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นอันเนื่องมาจาก โครงการจริง (เดลินิวส์, 23 กันยายน 2546 : 8) นอกจากนี้ นายสุพจน์ โทวิจักษ์ชัยกุล ผู้อำนวยการ ศูนย์ป้องกันวิกฤตน้ำ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้กล่าวว่า “ในการระเบิดแก่ง ข้อมูลจากรายงานการศึกษาผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมมีผลกระทบน้อยมากเพียงร้อยละ 0.01 ประเทศลาวส่งอีไอเอให้มหาวิทยาลัยโมนาช ประเทศออสเตรเลียตรวจสอบ ผลคือไม่ผ่าน แต่นั่น ก็ไม่มีผลอะไรเนื่องจาก 3 ประเทศให้ผ่านแล้ว” (ข่าวสด, 24 พฤศจิกายน 2545: 6)

ด้านชาวบ้านได้แสดงความคิดเห็นต่อรายงานการศึกษาผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม ด้วย ความรู้สึกต่อต้านและขัดแย้งว่า “รัฐไม่มีการสำรวจว่าชาวบ้านจะเดือดร้อนเพราะโครงการนี้ อย่างไรบ้าง เขาใช้เพียงความรู้ที่ทำไมก็เดือนมาอ้างเพื่อจะทำโครงการ ประมงที่หาอยู่หากินกับแม่น้ำโขงแบบเรา จะอยู่อย่างไร” (ศรีนวล จินะราช, สัมภาษณ์, 10 กุมภาพันธ์ 2548) และแสดงความคิดเห็นว่ารายงานการศึกษาผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม บิดเบือนจากสภาพความเป็นจริง ไม่สอดคล้องกับระบบนิเวศแม่น้ำโขง โดยใช้องค์ความรู้ท้องถิ่นภูมิปัญญา และวิถีชีวิตของตนเอง ในการโต้แย้งความรู้ทางวิทยาศาสตร์ของภาครัฐ ดังที่กล่าวว่า

“แก่ง หิน ในแม่น้ำโขง เป็นตัวชะลอน้ำที่ไหลเชี่ยว ถ้าระเบิดแก่งหินออก จริงอยู่ที่ชาวบ้านอย่างเรา ไม่รู้ว่าเขาเครื่องมืออะไรไปวัด ได้เหมือนเขา แต่ที่แน่ๆแม่น้ำต้องเปลี่ยนไป จากเดิมแน่นอน เราสู้ดีเพราะเราเติบโตที่นี่ กิน อยู่และก็ได้โตมากับน้ำโขง ผลกระทบทางลบต่อแม่น้ำจะมากมายมหาศาลในระยะยาว” (สาโรจ ณ์ พุ่งเกล้า, สัมภาษณ์, 5 มีนาคม 2548)

ด้านองค์กรชาวบ้านแสดงความคิดเห็นถึงรายงานการศึกษาผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมว่า กระบวนการจัดทำรายงานมีความไม่เหมาะสมเนื่องจากใช้เวลาในการทำรายงานเพียง 1 เดือน 20 วันเท่านั้น อีกทั้งผลการศึกษาหลายประเด็นผิดจากความเป็นจริง เช่น การอพยพในฤดูแล้ง ว่างปลา การทิ้งเศษตะกอนจากการระเบิดแก่งหิน ซึ่งล้วนแล้วแต่ทำลายสมดุลระบบนิเวศแม่น้ำโขงทั้งสิ้น (โครงการแม่น้ำและชุมชน, 2546: 3)

ส่วนองค์กรพัฒนาเอกชนกล่าวถึงรายงานการศึกษาผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมว่า “EIA ระเบิดแก่งเก็บข้อมูล 1 เดือนกับ 20 วัน ใช้เวลาเขียนรายงาน 6 เดือน นำโดยนักวิชาการของจีน คนที่ทำ EIA คือเจ้าของโครงการ กรมเจ้าท่าของไทยใช้นักวิชาการทางทะเล ไม่ใช่ นักวิทยาศาสตร์ทางแม่น้ำ ซึ่งระบบนิเวศแตกต่างกัน ความรู้ในการประเมินแตกต่างกัน” (ไชยณรงค์ เศรษฐเชื้อ, 2547: 84)

กระแสการคัดค้านรายงานการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อม (EIA) ฉบับแรก ที่จัดทำโดยคณะผู้เชี่ยวชาญจากประเทศ จีน ลาว พม่า และไทย ส่งผลให้มติดคณะรัฐมนตรีมอบหมายให้กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จัดทำรายงานการศึกษาผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมขึ้นมาใหม่ โดยสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้ให้บริษัททีเอ็ม คอนซัลติ้ง เอนจิเนียริง แอนด์ แมนเนจเม้นท์ จำกัด และมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย เป็นผู้ทำการศึกษาผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมและความคิดเห็นของประชาชน เป็นระยะเวลา 10 เดือน โดยศึกษาเฉพาะฝั่งไทยในพื้นที่ เชียงแสน-เชียงของ-เวียงแก่น (สยามล ไกยรวงศ์และวรินทรา ไกยรวงศ์, 2547: 40) แต่องค์กรชาวบ้าน องค์กรพัฒนาเอกชนแสดงความคิดเห็นว่ารายงานการศึกษาผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมของสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมยังไม่สมบูรณ์

เนื่องจากการศึกษาเฉพาะฝั่งไทย เพียงจุดเดียว ไม่ครอบคลุมผลกระทบทั้งหมด อันจะเกิดขึ้นกับแม่น้ำโขงตลอดทั้งสายหลังจากระเบิดแก่งแล้ว²⁴

ด้วยเหตุนี้ ชาวบ้าน นักวิชาการ องค์กรชาวบ้าน และองค์กรพัฒนาเอกชนได้ประสานงานกัน มีการรวมตัวกันเพื่อประท้วงรัฐ เรียกร้องขอข้อมูลที่ตรงกับความเป็นจริงและให้ประชาชนที่ได้รับผลกระทบเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการดำเนินงาน รวมทั้งได้ร่วมกันโต้แย้งข้อมูลความรู้จากรายงานการศึกษาผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมฉบับดังกล่าว โดยการพิสูจน์และเสนอข้อเท็จจริงจากการทำวิจัยโดยชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากโครงการระเบิดแก่งโดยตรง

ข้อมูลข้างต้นชี้ให้เห็นว่า ภาครัฐได้รวบรัดจัดทำรายงานการศึกษาผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมโครงการระเบิดแก่งแม่น้ำโขง โดยขาดการปรึกษาและเก็บข้อมูลด้านเศรษฐกิจ สังคม ที่มีความซับซ้อนกว่าข้อมูลพื้นที่เชิงกายภาพกับท้องถิ่น ไม่เปิดโอกาสให้ชาวบ้านเข้าไปมีส่วนร่วมเพื่อใช้องค์ความรู้ท้องถิ่น ภูมิปัญญาชาวบ้านในกระบวนการศึกษาผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมรัฐต่อผู้ซึ่งความชอบธรรมโดยใช้ข้อมูล ความรู้ที่เป็นวิทยาศาสตร์ครอบงำความรู้ชาวบ้านและสังคม ซึ่งเป็นการใช้ข้อมูลเพียงด้านเดียวจากการศึกษาโดยภาครัฐ เพื่อสร้างความชอบธรรมในการสนับสนุนโครงการ

รายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม ถูกวิพากษ์วิจารณ์ถึงความไม่สมบูรณ์ของข้อมูลอย่างหนัก และถูกมองว่าเป็นรายงานที่ถูกใช้เป็นเครื่องมือสร้างความชอบธรรมในการดำเนินโครงการระเบิดแก่งแก่ฝ่ายตนเอง รายงานดังกล่าวนี้สะท้อนให้เห็นถึง “วิชาการ” ที่รับใช้ “อำนาจนิยม” เพื่อกดทับการเคลื่อนไหวคัดค้านโครงการของชาวบ้าน (ไชยณรงค์ เศรษฐเชื้อ, สัมภาษณ์, 15 เมษายน 2548) ด้วยเหตุนี้จึงเป็นเหตุให้ชาวบ้านและชุมชนต่างๆในพื้นที่รวมตัวกันเคลื่อนไหวเพื่อคัดค้านการดำเนินงานของรัฐบาล

1.2.2 การผูกขาดอำนาจการตัดสินใจโดยรัฐ

โครงการระเบิดแก่งแม่น้ำโขงเป็นส่วนหนึ่งของนโยบายสีเขียวเศรษฐกิจ การกำหนดนโยบายและแผนการดำเนินงานเป็นการตัดสินใจของนักการเมือง นักธุรกิจ ของประเทศจีน พม่า ไทย และลาว สำหรับหน่วยงานของรัฐไทยที่รับผิดชอบโครงการระเบิดแก่งแม่น้ำโขงคือ กรมการขนส่งทางน้ำและพาณิชยนาวี กระทรวงการคมนาคม (เดลินิวส์, 23 กันยายน 2546: 8)

โครงการระเบิดแก่งแม่น้ำโขงได้รับการอนุมัติโดยไม่ได้ผ่านขั้นตอนการทำประชาพิจารณ์ซึ่งในความเป็นจริงรัฐจำเป็นต้องทำก่อนการดำเนินโครงการ แต่ในข้อตกลงของโครงการระเบิดแก่งหินแม่น้ำโขงไม่ได้มีการระบุถึงการทำประชาพิจารณ์แต่อย่างใด มีเพียงการศึกษา รายงานผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม (EIA) ที่จัดทำโดยคณะผู้เชี่ยวชาญทั้ง 4 ประเทศเท่านั้น

²⁴ คำสัมภาษณ์จากนิวัติ ร้อยแก้ว, ไชยณรงค์ เศรษฐเชื้อ, อาทิตย์ จันทราพิมพ์, สมเกียรติ เชื้อนเชียงสา, จิรศักดิ์ อินทะยศ, สมมาตร ภูลาชยา

การตัดสินใจดำเนินนโยบายดังกล่าว ภาครัฐไม่ได้ทำการประชาสัมพันธ์เพื่อให้ประชาชนรับทราบ เท่ากับเป็นการปิดโอกาสไม่ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นร่วมคิด และตัดสินใจในโครงการตั้งแต่ต้น ดังที่ชาวบ้านได้กล่าวไว้ว่า “ราชการไม่มาบอก ไม่มาถามอะไรเราเลย เขาคงคิดว่าชาวบ้านโง่ไร้สมอง เขาจึงต้องคิดให้ ทำให้เอง ที่มาจัดการระเบิดแก่ง นั้นก็คิดแทนชาวบ้าน แล้วอ้างว่าทำเพื่อชาวบ้าน แต่นั่นแหละคือการฆ่าชาวบ้านชัดๆ” (สุรศักดิ์ เดชมี, สัมภาษณ์, 5 มีนาคม 2548) แสดงให้เห็นว่า กลไกการทำงานของรัฐเป็นระบบการเมืองแบบเก่าที่เน้นอำนาจรัฐเป็นใหญ่ รัฐมีทัศนคติที่ว่า “รัฐรู้ดีกว่าชาวบ้าน” ดังนั้นบทบาทในการกำหนดนโยบายจึงเป็นหน้าที่ของรัฐ โดยไม่ได้ให้ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการดำเนินงาน

1.2.3 รัฐมีขีดจำกัดในการให้ความคุ้มครองทรัพยากรแม่น้ำโขง

โครงการระเบิดแก่ง ได้แสดงให้เห็นว่า รัฐไม่สามารถให้ความคุ้มครองทรัพยากรแม่น้ำโขงได้ เนื่องจากเป็นโครงการที่ต้องทำลายแก่งหินที่มีความสำคัญต่อระบบนิเวศของแม่น้ำโขง ส่งผลให้ปริมาณปลาตกลง จำนวนและความหลากหลายของชนิดปลาตกลง ลักษณะทางกายภาพของแม่น้ำโขงเกิดการเปลี่ยนแปลงไป เช่นกระแสน้ำไหลเร็วขึ้น การเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศแบบ คก หาด ดอน ฯลฯ การเปลี่ยนแปลงปริมาณน้ำ เป็นอุปสรรคในการใช้เครื่องมือหาปลา ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชาวประมงพื้นบ้าน

รัฐไม่สามารถให้ความคุ้มครอง หรือรักษาทรัพยากรธรรมชาติแม่น้ำโขง ทั้งนี้เพราะรัฐไทยเข้าไปมีส่วนร่วมในการลงนามกับประเทศ จีน พม่า ลาว อย่างเป็นทางการในข้อตกลงการเดินเรือพาณิชย์ในแม่น้ำล้านช้าง - แม่น้ำโขง (ข้อตกลงภาคี 4 ประเทศ: the Quadripartite Agreement) เมื่อวันที่ 20 เมษายน 2543 ณ ท่าจีเหล็ก ประเทศพม่า เพื่อเปิดการเดินเรืออย่างเสรีระหว่างเมืองชื่อเหมาประเทศจีน จนถึงหลวงพระบางประเทศลาว (กรมเจ้าท่า, 2545ข: 1) ผลจากการประชุมดังกล่าว ทำให้จีนสามารถบริหารจัดการระเบิดแก่งหินในแม่น้ำโขงได้

1.2.4 การละเลยความเป็นธรรมทางสังคมต่อชาวบ้านของรัฐ

ข้อโต้แย้งของภาครัฐที่พยายามจะนำเสนอแก่ชาวบ้านและสังคมคือ โครงการระเบิดแก่งแม่น้ำโขงเป็นประโยชน์ต่อประชาชนและส่งผลดีต่อส่วนรวมมากกว่าผลเสีย (กรุงเทพธุรกิจ, 31 ตุลาคม 2545: 21) ก่อให้เกิดการขยายตัวทางเศรษฐกิจของชาติ และความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจต่อประเทศตามแนวแม่น้ำโขง (กรมการขนส่งทางน้ำและพาณิชยนาวี, 2545ค: 4) และได้เรียกร้องให้ชาวบ้านเป็นฝ่าย “เสียสละ” ให้แก่สังคม ดังที่ชาวบ้านได้กล่าวว่า “ทางราชการเขาเคยบอก คล้ายๆ

กันว่า การที่ชาวบ้านต่อต้านโครงการ เป็นการกระทำที่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัว เพราะการระเบิดแก่งมีผลดี ทำให้ประเทศชาติพัฒนา คนส่วนใหญ่จะได้รับประโยชน์” (สุรศักดิ์ เดชมี, สัมภาษณ์, 28 พฤษภาคม 2548)

ชาวบ้านแสดงความคิดเห็นว่า “คนส่วนใหญ่” ที่รัฐกล่าวอ้าง แท้จริงแล้วเป็นเพียงกลุ่มทุนหรือกลุ่มบริษัทซึ่งเป็น “คนส่วนน้อย” เท่านั้น ที่จะได้รับประโยชน์ (บุญเทิง ยศสะ, สัมภาษณ์, 28 มกราคม 2548) อาทิเช่น

1. บริษัทแผ่นดินทองพร้อมเพอร์ดี จำกัด ของคุณหญิงศศิมา ศรีวิกรม์ ที่มีโครงการก่อสร้างท่าเทียบเรือ - โกดังสินค้าใน อ.เชียงของ (ผู้จัดการรายวัน, 4 มกราคม 2537: 26)
2. บริษัท เอ็ม พี เวิลด์ เทรคดิ่ง ของนายวัฒนา อัสวเหม ที่ครอบคลุมธุรกิจน้ำมัน – คมนาคม – พัฒนาที่ดิน – อุตสาหกรรม – โรงแรม – นิคมอุตสาหกรรม (ผู้จัดการรายวัน, 4 มกราคม 2537: 26)
3. บริษัท ล้านช้างอินเตอร์เนชั่นแนล แอนด์ ดีเวลลอปเม้นท์ จำกัด ของนายเสรี เกิดสมพงษ์ เป็นบริษัทธุรกิจการท่องเที่ยวและขนส่งสินค้า (ผู้จัดการรายวัน, 2-3 กันยายน 2538: 8)
4. บริษัทนอร์ทเทิร์นสตาร์กรุ๊ป จำกัด ของนายวิรุณ คำภีโร เป็นบริษัทธุรกิจการท่องเที่ยวและขนส่งสินค้า (ผู้จัดการรายวัน, 2-3 กันยายน 2538: 8)
5. บริษัทแม่สลองทัวร์ ของนายสัตวแพทย์ถนอมศักดิ์ เสรีวิชัยสวัสดิ์ เป็นกลุ่มธุรกิจการท่องเที่ยว (ผู้จัดการรายวัน, 2-3 กันยายน 2538: 8)

กลุ่มทุนเหล่านี้เป็นกลุ่มทุนขนาดใหญ่ที่ทำการลงทุนร่วมกับบริษัทต่างชาติ นอกจากนั้นส่วนใหญ่ยังเป็นนายทุนนอกพื้นที่ที่ไม่มีส่วนได้ส่วนเสียกับความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นแต่อย่างใด

ในส่วนของการค้าระหว่างประเทศ ชาวบ้านได้คาดการณ์เกี่ยวกับการค้าขายระหว่างประเทศไทยและจีนที่จะเกิดขึ้นที่ท่าเรือเชียงของในอนาคตหากโครงการระเบิดแก่งดำเนินการต่อจนแล้วเสร็จ จากสถานะการค้าขายที่ท่าเรือเชียงแสนในปัจจุบันว่า “ชาวบ้านที่เชียงแสนไม่เห็นมีใครที่ทำการค้ากับจีนได้เลย แล้วเราคนเชียงของจะหวังอะไรกัน บทเรียนมันมีให้เห็น” (สาโรจน์ หุ่นเกล้า, สัมภาษณ์, 9 มีนาคม 2548) ข้อมูลดังกล่าวได้สอดคล้องกับงานวิจัยของนิภาวรรณ วิชัย และคณะ ที่พบว่าชาวบ้านทั่วไปในเชียงแสนไม่สามารถค้าขายกับจีนได้โดยตรง เช่น สินค้าจำพวกแอปเปิ้ล สาลี่ ทั้งนี้เพราะสินค้าต่างๆที่ส่งออกต้องระบุชื่อสวนหรือแหล่งผลิตให้ชัดเจนและก่อนนำสินค้าลงเรือไปจีนก็ต้องมีการระบุชื่อบริษัทผู้รับซื้อปลายทาง ซึ่งล้วนเป็นกิจการของกลุ่มทุนขนาดใหญ่ทั้งไทยและจีน นอกจากนี้สินค้าที่นำเข้าและส่งออกไม่ได้ซื้อขายที่เชียงแสน ส่วนใหญ่มีการขนส่งสินค้าไปขายตามตลาดใหญ่ๆ เช่น ตลาดไท ตลาดสี่มุมเมือง รวมทั้งตามหัวเมืองใหญ่ที่มีออร์เดอร์สั่งเข้ามาผ่านทางบริษัทชิปปิ้ง ทำให้ชาวบ้านทั่วไปไม่

สามารถทำการค้าขายกับจีนได้ (นิภาวรรณ วิชัย และคณะ อ้างถึงใน อานุกาพ นุ่นสง, 7 มีนาคม 2549, www.thaingo.org.com)

ชาวบ้านบางคนได้แสดงความคิดเห็นว่า “ถ้าเราเสียสละ ยอมให้เขาระเบิดแก่ง เราจะต้องมีชีวิตที่ลำบากยากจนกว่าเดิม วิถีชีวิตดั้งเดิมถูกทำลาย ทั้งที่ควรได้รับการยอมรับและมีชีวิตที่ดี เช่นเดิม ในขณะที่กลุ่มนักธุรกิจ นักการเมืองที่เป็นกลุ่มเล็กกว่าแต่มีอำนาจมากกว่าไม่ต้องเสียสละอะไรเลย กลับเป็นฝ่ายที่ได้รับผลประโยชน์จากโครงการนี้เต็มๆ อย่างนี้มันไม่ยุติธรรมเลย” (ศรีนวล จินะราช, สัมภาษณ์, 8 มีนาคม 2548) ข้อโต้แย้งของภาครัฐในส่วนของโครงการระเบิดแก่งแม่น้ำโขงจะนำประโยชน์มาให้จึงขัดแย้งกับข้อเท็จจริงและมุมมองของชาวบ้านในท้องถิ่น นอกจากนี้ ยังสะท้อนให้เห็นว่าทางราชการยังคงยึด แนวคิดที่ว่าคนส่วนน้อยต้องเสียสละเพื่อคนส่วนใหญ่ การขยายอำนาจของภาครัฐ ใช้วิธีการเรียกร้องให้ชาวบ้านต้อง “เสียสละ” เพื่อ “สังคมส่วนใหญ่” สร้างความไม่เป็นธรรมทางสังคม (อานันท์ กาญจนพันธ์, 2544: 215 - 220)

นอกจากนี้ รัฐไม่ได้ให้ความสนใจหรือให้ความสำคัญต่อความคิดเห็น ข้อเรียกร้องของชาวบ้าน แสดงถึงการไม่ยอมรับการมี “ตัวตน” ของชาวบ้าน ดังที่ นายพิเชษฐ์ สติรชวาล รัฐมนตรีว่าการกระทรวงคมนาคมในสมัยนั้น ได้กล่าวว่า “กรณีชาวบ้านเรียกร้องให้มีการทบทวนโครงการอีกครั้งจะไม่มีผลอะไร ยืนยันว่าจะไม่ยืดเวลาออกไปอีกและจะดำเนินการต่อ เพราะถ้าหากศึกษากันอีกก็จะไม่มีที่สิ้นสุด” (เสียงเสรีภาพ, กันยายน 2545: 14) ด้วยเหตุนี้ชาวบ้านจึงตกอยู่ในฐานะคนที่ไร้สิทธิ ไร้อำนาจ ในการกำหนดชะตากรรมของตนเองทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม หรือเรียกได้ว่าชาวบ้านได้กลายเป็น “คนชายขอบ” (Marginalized) ของสังคม (สมหมาย ชินนาค, 2548: 21)

เมื่อรัฐไม่สามารถให้ความยุติธรรมทางสังคมแก่ชาวบ้านได้ ชาวบ้านจึงจำเป็นต้องเรียกร้องความเป็นธรรมให้ตนเองด้วยการยื่นข้อเรียกร้องมีส่วนร่วมตัดสินใจเกี่ยวกับโครงการด้วย แต่เนื่องจากกลไกและกระบวนการของรัฐไม่เอื้อให้ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายได้ ทำให้ชาวบ้านต้องพยายามสร้างความชอบธรรมด้วยการแสวงหาพื้นที่ในการเรียกร้องความเป็นธรรมให้กับตนเอง

2. การเคลื่อนไหวของกลุ่มต่างๆต่อประเด็นการระเบิดแก่งแม่น้ำโขง

การเคลื่อนไหวของกลุ่มต่างๆ ต่อประเด็นการระเบิดแก่งแม่น้ำโขง ในหัวข้อนี้จะกล่าวถึงกลุ่มในพื้นที่อำเภอเชียงของ กระบวนการเคลื่อนไหวคัดค้านโครงการของชาวบ้านกลุ่มคัดค้านโครงการระเบิดแก่งกับกลุ่มพันธมิตรและปฏิกิริยาของภาครัฐดังต่อไปนี้

2.1 กลุ่มในพื้นที่อำเภอเชียงของที่เคลื่อนไหวในโครงการระเบิดแก่งแม่น้ำโขง

กลุ่มที่เข้ามามีบทบาทในโครงการระเบิดแก่งแม่น้ำโขง มีทั้งกลุ่มที่มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) จากโครงการ (ไชยณรงค์ เศรษฐเชื้อ, 2543: 22) แบ่งเป็นกลุ่มที่คัดค้านโครงการ กลุ่มที่สนับสนุนโครงการและกลุ่มที่ไม่แสดงความคิดเห็น

2.1.1 กลุ่มที่สนับสนุนโครงการ

กลุ่มเห็นชอบกับการระเบิดแก่งแม่น้ำโขงในชุมชนมีประมาณร้อยละ 10 กลุ่มนี้เป็นประชาชนที่มีอาชีพหลากหลายและเป็นนักธุรกิจที่มองเห็นโอกาสใหม่ๆ ในธุรกิจระหว่างประเทศ ตลอดจนกลุ่มที่เลิกประกอบอาชีพประมงไปแล้ว และมีอาชีพอื่นรองรับ ที่มีความมั่นคงทางทุนทรัพย์ เช่น ผู้ที่มีตำแหน่งทางการเมืองในท้องถิ่น ผู้ที่มีกิจการธุรกิจการท่องเที่ยวได้แก่ ร้านอาหาร เกสต์เฮาส์และโรงแรม กลุ่มนี้ได้มีความคาดหวังว่า “หลังจากระเบิดแก่งในแม่น้ำโขงเสร็จแล้ว เรือท่องเที่ยวจะล่องลงมาจากจีนได้สะดวก จะทำให้มีนักท่องเที่ยวทั้งในประเทศและต่างประเทศ เดินทางมาท่องเที่ยวในชุมชนเพิ่มมากขึ้น” (นายอ้วน [นามสมมติ], สัมภาษณ์, 6 มีนาคม 2548) หรือที่กล่าวว่า “อยากเห็นความเจริญของบ้านเรา เรือใหญ่ได้เข้ามาค้าขายชาวบ้านได้เงินเพิ่มแน่” (นายโต [นามสมมติ], สัมภาษณ์, 7 มีนาคม 2548) ส่วนชาวบ้านอีกคนได้กล่าวว่า “โครงการนี้มันจะทำให้ชุมชนเรามีการพัฒนาทั้งด้านสาธารณสุข โภคมากขึ้น สร้างโอกาสในการจ้างงานแรงงาน ท้องถิ่น และทำให้ความเป็นอยู่และฐานะของคนในชุมชนดีขึ้นเรื่อยๆ” (นางเจียว [นามสมมติ], สัมภาษณ์, 19 กรกฎาคม 2548)

2.1.2 กลุ่มที่ไม่แสดงความคิดเห็น

กลุ่มที่ไม่แสดงความคิดเห็นในชุมชนมีประมาณร้อยละ 30 ได้แก่ กลุ่มประชาชนทั่วไปเช่น ผู้ประกอบอาชีพค้าขาย กรรมกร และกลุ่มประมงที่เลิกประกอบอาชีพประมงแล้ว ที่คิดว่าตนเองไม่ได้มีส่วนได้ส่วนเสียเกี่ยวกับโครงการ แบ่งได้ดังนี้

1.) กลุ่มคนที่คิดว่าการระเบิดแก่งเป็นเรื่องที่อยู่ไกลตัวและไม่ได้สนใจการเปลี่ยนแปลงของแม่น้ำโขง กล่าวว่า “วันหนึ่งๆ ก็ต้องทำงานดูแลร้านไม่ได้ไปรู้อะไรมากมาย ระเบิดไม่ระเบิด ผมว่าจริงแล้วชุมชนไม่ได้ไม่เสียอะไรหรอก และผมก็ไมู้เหมือนกันนะว่า

แม่น้ำโขงมันเปลี่ยนไปยังไงหรือเปล่า ไม่ได้สังเกตเลย” (นายใหญ่ [นามสมมติ], สัมภาษณ์, 11 กุมภาพันธ์ 2548)

2.) กลุ่มคนที่ไม่ต้องการขัดแย้งกับผู้อื่นไม่ต้องการเผชิญหน้ากับกลุ่มคนในชุมชน และไม่อยากทำทนายอำเภอรัฐ ดังที่กล่าวว่า “ผมไม่อยากมีเรื่องอะไรกับใคร โดยเฉพาะเรื่องของการ เดี่ยวมีปัญหาไม่อย่างอื่น โรง ขึ้นศาล คิดว่าอยู่เฉยๆดีที่สุดแล้ว” (นายส้ม [นามสมมติ], สัมภาษณ์, 27 กุมภาพันธ์ 2548) หรือบางคนมีความเชื่อที่ว่าหน้าที่ของประชาชนที่ดีต้องเชื่อฟังอำนาจของรัฐ ความเกรงกลัวต่ออำนาจของรัฐ ดังที่ได้กล่าวว่า “ผมไม่มีความคิดเห็นอะไรมากร่างไรก็ได้ ทางราชการจะทำอะไรก็ได้อยู่แล้ว เพราะเขามีอำนาจมากที่สุดในประเทศ เราเป็นชาวบ้านทำอะไรไม่ได้หรอก” (นายใจ [นามสมมติ], สัมภาษณ์, 13 กุมภาพันธ์ 2548)

3.) กลุ่มคนที่ไม่ได้รับข้อมูลข่าวสารที่เพียงพอแก่การตัดสินใจ เป็นกลุ่มที่ระบุว่าไม่ได้รับความรู้ความเข้าใจที่เพียงพอแก่การตัดสินใจที่จะสนับสนุนหรือคัดค้านโครงการ ดังที่ระบุว่า “รู้ว่ามีกระเบิดแก๊ง ฟังจากคนอื่นๆเขา แต่ผมยังไม่รู้จริงว่าระเบิดแก๊งมันจะได้หรือเสียมากกว่ากัน คือเราต้องพิจารณาทั้ง 2 ด้านให้รอบคอบเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด ตอนนี้ผมไม่ขอแสดงความเห็นเข้าข้างใคร” (นายน้อย [นามสมมติ], สัมภาษณ์, 21 เมษายน 2548)

4.) กลุ่มประมงที่เลิกประกอบอาชีพประมงไปแล้ว แม้บางคนต้องเลิกทำการประมง เนื่องจากผลกระทบจากโครงการระเบิดแก๊ง แต่ปัจจุบันมีอาชีพอื่นรองรับสามารถเลี้ยงดูครอบครัวได้ ถึงแม้รายได้จะไม่ดีเท่ากับการทำประมง แต่ก็มีคามพึงพอใจในความเป็นอยู่ของตนเอง และด้วยภาระหน้าที่ที่ต้องทำมาหากินในอาชีพใหม่ที่ต้องแข่งขันกับเวลา เช่น กรรมกรก่อสร้าง รับจ้างทั่วไป ทำให้กลุ่มนี้อ้างว่าไม่มีเวลาสนใจปัญหาทางการเมืองดังที่ได้กล่าวว่า “ตอนนี้ถึงไม่รวย ก็ไม่ได้ด้อยอยากมาก คนอย่างเราต้องหาเช้ากินค่ำ ถ้าจะให้ไปคิดว่าเอาไม่เอาโครงการหรือไปชุมนุมประท้วงจะเอาเวลาที่ไหนไปทำมาหากิน” (นายแดง [นามสมมติ], สัมภาษณ์, 18 เมษายน 2548)

กลุ่มที่ไม่แสดงความคิดเห็นพยายามแสดงให้เห็นว่าตนเอง “เป็นกลาง” ดังนั้นกลุ่มนี้จึงมีปฏิกิริยาที่วางเฉย ไม่แสดงความคิดเห็นคัดค้านหรือสนับสนุนโครงการ เมื่อมีกิจกรรมที่จัดขึ้นเกี่ยวกับโครงการระเบิดแก๊ง กลุ่มเหล่านี้ไม่ได้เข้าร่วมในกิจกรรม

2.1.3 กลุ่มที่คัดค้านโครงการ

กลุ่มที่ไม่เห็นชอบกับการระเบิดแก๊งในชุมชน มีประมาณร้อยละ 60 ได้แก่ กลุ่มประมงพื้นบ้านและประชาชนทั่วไปในพื้นที่ที่ห้วงกังวลเกี่ยวกับปัญหาทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน

โดยเฉพาะกลุ่มประมงพื้นบ้านที่มีความหวั่นวิตกว่าโครงการระเบิดแก่งแม่น้ำโขงจะทำลายระบบนิเวศ ทรัพยากรธรรมชาติทำลายวัฒนธรรมดั้งเดิมของท้องถิ่น และทำลายอาชีพประมงซึ่งเป็นอาชีพที่สืบทอดกันมายาวนานในชุมชน ส่วนกลุ่มประชาชนทั่วไปได้แก่ชาวบ้านในอำเภอเชียงของที่มีความห่วงกังวลว่าแม่น้ำโขงจะถูกทำลาย ก่อให้เกิดความเสื่อมโทรมทางสภาพแวดล้อม

ความคิดเห็นที่แตกต่างในชุมชนนี้ แบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม แต่ละกลุ่มแสดงออกโดยการหลีกเลี่ยงการปะทะกัน กลุ่มผู้สนับสนุนโครงการมักไม่เปิดเผยตัวเอง ผู้ศึกษาได้ข้อมูลความคิดเห็นของแต่ละกลุ่มจากสัมภาษณ์เจาะลึกรายบุคคล ทำให้ผู้ที่ไม่ต้องการเปิดเผยตัวเองมีโอกาสแสดงความคิดเห็นอย่างเต็มที่ ดังเช่นที่ได้กล่าวว่า “ผมคิดไม่เหมือนคนส่วนใหญ่ แต่ไม่เคยพูดไม่เคยไปค้านเขาเลย เขาก็ไม่รู้หรือว่าผมคิดอย่างไร ผมจะแอบพูดกับคนที่คิดเหมือนกันกับผมเท่านั้น เขาก็คิดแบบเดียวกันแต่ไม่เคยไปแย้งอีกฝ่าย และผมก็ไม่อยากให้หนูใช้ชื่อจริงผมด้วย มันไม่ดีต่อผมและความรู้สึกคนอื่นฯ” (นายอ้วน [นามสมมติ], สัมภาษณ์, 6 มีนาคม 2548) หรือดังที่กล่าวว่า “ผมว่าควรระเบิดแก่ง แต่ผมไม่เคยแสดงตัวว่าอยากให้ระเบิด เพราะเรารู้จักกับทุกคนในหมู่บ้าน ค้านเขาขึ้นมาเราจะแย่ เรายังต้องพึ่งพาเขาอีกหลายอย่าง เลยทำตัวเฉยๆไว้” (นายโต [นามสมมติ], สัมภาษณ์, 7 มีนาคม 2548)

จากการสนทนากลุ่ม ตัวแทนจากทุกกลุ่มวันที่ 27 มิถุนายน 2548 ณ บ้านเลขที่ 62 บ.เวียงแก้ว ต.เวียง อ.เชียงของ จ.เชียงราย สรุปได้ว่า ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในชุมชนนี้จะยุติลงได้ ถ้าหากโครงการระเบิดแก่งแม่น้ำโขงถูกยกเลิกไป แต่ถ้าหากโครงการยังคงดำเนินต่อไป ความขัดแย้งก็ยังคงอยู่และจะทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้น

2.2 กระบวนการเคลื่อนไหวคัดค้านโครงการของชาวบ้าน องค์กรท้องถิ่น และพันธมิตร ต่อประเด็นการระเบิดแก่งแม่น้ำโขง

การเคลื่อนไหวตอบโต้ภาครัฐของชาวบ้าน เกิดจากการที่ชาวบ้านได้รับผลกระทบจากการระเบิดแก่งโดยตรง ประกอบกับชาวบ้านมีความรู้ในเรื่อง “สิทธิ” ตามหลักการในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยพุทธศักราช 2540 ว่าด้วยสิทธิในการจัดการทรัพยากรป่าและวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยชุมชน ที่กล่าวถึงการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพ ความเสมอภาคของบุคคลและชุมชน รัฐต้องเคารพความคิดเห็น การตัดสินใจ และส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงใดๆที่มีผลต่อการดำรงชีวิตมากขึ้น²⁵ (จีระศักดิ์ อินทะยศ, สัมภาษณ์, 27 มิถุนายน 2548) ทั้งยังอาศัยการเคลื่อนไหวขององค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการที่แสดงทัศนคติ

²⁵ สรุปจากหลักการในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยพุทธศักราช 2540 มาตรา 4 มาตรา 46 มาตรา 56 มาตรา 58 มาตรา 59 มาตรา 76 มาตรา 79 และมาตรา 290

ความคิดเห็น และศึกษาวิจัยเกี่ยวกับข้อเท็จจริงของโครงการเพื่อเสนอประเด็นปัญหาของชาวบ้านให้แก่สังคมได้รับทราบผ่านการปะทะสังสรรค์โดยตรงจากการจัดเวทีเสวนาและผ่านสื่อมวลชน เช่น องค์กรชาวบ้านได้อ้างผลการศึกษาวิจัยขององค์กรพัฒนาเอกชนและนักวิชาการเพื่อยืนยันหนังสือเรียกร้องต่อหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง ดังนั้นในส่วนนี้จะได้วิเคราะห์ขบวนการเคลื่อนไหว ของชาวบ้านร่วมกับองค์กรชาวบ้านในพื้นที่และการประสานงานกับสื่อมวลชน โดยเฉพาะหนังสือพิมพ์ ทำให้โครงการระเบิดแ่งเป็นประเด็นปัญหาสาธารณะ การเคลื่อนไหวคัดค้านโครงการระเบิดแ่งสามารถแบ่งได้เป็น 3 ระยะดังต่อไปนี้

2.2.1 ระยะแรก: การรวมตัวของชาวประมงและองค์กรชาวบ้านกลุ่มรักษ์เชียงของ

กลุ่มรักษ์เชียงของก่อตั้งขึ้นตั้งแต่ปี 2538 จากกรณีที่ปริมาณน้ำของแม่น้ำสมที่ไหลลงสู่แม่น้ำโขงในเขตตำบลเวียง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงรายมีปริมาณน้อยมาก อีกทั้งช่วงหน้าฝนน้ำในแม่น้ำสมหลากท่วมบ้านเรือน ทั้งนี้เนื่องจากพื้นที่ป่าดอยหลวง ซึ่งเป็นป่าต้นน้ำของแม่น้ำสมถูกทำลาย นายนิวัติ ร้อยแก้ว หรือ “ครูตี”²⁶ ได้ร่วมกับชาวบ้านคนอื่นๆ เช่น ข้าราชการ แพทย์ นักธุรกิจ ชาวประมงในเชียงของ ก่อตั้งกลุ่มรักษ์เชียงของ เพื่อแก้ไขปัญหาสภาพแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติดังกล่าว ตั้งแต่ปี 2538 - 2539 โดยการจัดตั้งโครงการรักป่าดอยหลวงขึ้นมา

กิจกรรมต่อมาในปี พ.ศ.2539 ทำโครงการรักปลาบึก ปีพ.ศ. 2540 รณรงค์สนับสนุนการแก้ไขรัฐธรรมนูญฉบับประชาชน ปีพ.ศ. 2541-2545 ร่วมกิจกรรมเครือข่ายประชาชนและองค์กรพัฒนาเอกชน ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและปกป้องสิทธิขั้นพื้นฐานของประชาชนพื้นที่ลุ่มน้ำกก-อิง-โขง

การรวมตัวจัดตั้งองค์กรชาวบ้านกลุ่มรักษ์เชียงของนี้ สะท้อนให้เห็นถึงจิตสำนึกและศักยภาพของชาวบ้าน ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี

ต่อมาในปี พ.ศ. 2545 เมื่อเกิดสถานการณ์การระเบิดแ่งแม่น้ำโขง แ่งคอนผีหลง ที่อยู่ในเขตบ้านดอนที่ บ้านผาคุบ บ้านเมืองกาญจน์ ตำบลริมโขง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย เป็นแ่งสุดท้ายและเป็นลำดับต่อไปที่จะถูกระเบิด องค์กรชาวบ้านกลุ่มรักษ์เชียงของได้เข้ามา มีบทบาทสำคัญในการเคลื่อนไหวคัดค้านโครงการระเบิดแ่งแม่น้ำโขง

²⁶ นายนิวัติ ร้อยแก้ว หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “ครูตี” ภูมิลำเนาเดิมอยู่ที่เชียงของ เป็นแกนนำกลุ่มรักษ์เชียงของ ในอดีตนายนิวัติมีอาชีพรับราชการครู และดำรงตำแหน่ง ครูใหญ่โรงเรียนบ้านสองพี่น้อง อ.เชียงของ จ.เชียงราย ต่อมาในปี 2539 ครูตีได้ลาออกจากราชการมาทำเกษตรฮั้ว ชื่อว่า “ORCHID GUESTHOUSE” และมีโอกาสทำงานด้านการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นอย่างเต็มตัว ครูตีมีผลงานการริเริ่มโครงการบำบัดยาเสพติด โดยการมีส่วนร่วมของชาวบ้านบ้านสองพี่น้องปี 2537 ได้รางวัลแก่ครูผู้พิชิตของครูสภา จ.เชียงรายปี 2535 และได้รางวัลคนดีศรีเชียงของ สภาวัฒนธรรมเชียงของปี 2547

ด้วยบทบาทการเป็นแกนนำคัดค้านโครงการระเบิดแก่งแม่น้ำโขงที่โดดเด่นของนายนิวัติ ทำให้บ้านของนายนิวัติกลายเป็นศูนย์กลางการเคลื่อนไหวคัดค้านโครงการระเบิดแก่ง ในที่สุด นายนิวัติจึงตัดสินใจเปลี่ยนเกสต์เฮาส์ของตนเองที่ชื่อ “ORCHID GUESTHOUSE” ให้เป็น สำนักงานกลุ่มรักษ์เชียงของ ห้องธุรการเปลี่ยนเป็นสำนักงานจัดเก็บข้อมูลต่างๆอย่างเป็นระบบ ใช้โต๊ะรับแขกหน้าสำนักงานเป็นที่นั่งประชุมงาน และเปลี่ยนห้องพักในเกสต์เฮาส์ ให้เป็นห้องพัก เจ้าหน้าที่และใช้รองรับแขกทั้งนักพัฒนาเอกชน นักศึกษา นักวิชาการ สื่อมวลชน ส่งผลให้ ชาวบ้านในชุมชนและคนภายนอกสามารถประสานงานกับกลุ่มรักษ์เชียงได้สะดวก กลุ่มรักษ์เชียงของจึงได้รับการสนับสนุนในการเคลื่อนไหวคัดค้านโครงการระเบิดแก่ง อย่างต่อเนื่อง

หลังจากนั้นนายสมเกียรติ เขื่อนเชียงสา²⁷ และนายจิระศักดิ์ อินทะยศ แกนนำโครงการ แม่น้ำและชุมชน ในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำอิงซึ่งเป็นแม่น้ำสาขาของแม่น้ำโขง ได้เข้ามาปรึกษากับนายนิวัติ แกนนำกลุ่มรักษ์เชียงของ เกี่ยวกับการระเบิดแก่งแม่น้ำโขง ในที่สุดนายสมเกียรติและนายจิระศักดิ์ ได้ตัดสินใจเข้าร่วมเคลื่อนไหวคัดค้านโครงการระเบิดแก่งร่วมกับนายนิวัติและกลุ่มรักษ์เชียงของ นายสมเกียรติเล่าว่า “ตอนที่ทำงาน ไม่ได้สนใจแม่น้ำโขงเป็นพิเศษ แต่สนใจแม่น้ำอิง แม่น้ำสาขาของแม่น้ำโขง เพราะแม่น้ำอิงไหลผ่าน‘เทิง’ พื้นที่บ้านเกิดตัวเอง ตอนทำงานสำรวจ แม่น้ำอิง สำรวจไปสำรวจมาก็เจอแม่น้ำโขง ทำให้เข้าใจธรรมชาติของแม่น้ำมากขึ้น เมื่อรู้ข่าว ระเบิดแก่งปี 2545 คุยกับชาวบ้านริมแม่น้ำอิงก็พบว่า ถ้าระเบิดแก่งเราได้รับผลกระทบด้วย ชาวบ้านเครือข่ายแม่น้ำอิงก็ลงความเห็นว่าจะต้องแก้ปัญหาไปถึงแม่น้ำโขง ที่เลยเดินทาง ไปคุยกับครูตีเพื่อหาทางแก้ปัญหาร่วมกัน ตอนนั้นพ่อกับครูตีรู้จักกันมาก่อนแล้ว ตั้งแต่ช่วง การรณรงค์เพื่อประชาธิปไตยปี พ.ศ. 2540 หลังจากนั้นพี่ได้ติดต่อประสานงานแวะเวียนมาคุย มาเกี่ยวกับครูตีตลอด บางครั้งก็เชิญครูตีไปเป็นวิทยากรในค่ายเยาวชนบ้าง เทิงกับเชียงของใกล้กัน เดินทางหากันได้ง่ายและบ่อย” (สมเกียรติ เขื่อนเชียงสา, สัมภาษณ์, 28 มกราคม 2548) ในเวลาต่อมากลุ่มรักษ์เชียงของ โครงการแม่น้ำและชุมชน และเครือข่ายชาวบ้านลุ่มน้ำอิงได้ทำงาน ร่วมกันในนาม “เครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง - ล้านนา” (จิระศักดิ์ อินทะยศ, สัมภาษณ์, 3 มีนาคม 2548)

หลังรายงานการศึกษาผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมโครงการระเบิดแก่งแม่น้ำโขงออกมา ภาครัฐไม่ได้ประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนทราบ นายนิวัติ นายสมเกียรติ และนายจิระศักดิ์ ได้ร่วมกันเพื่อหาข้อมูลข่าวสารที่เกี่ยวข้อง จากที่ว่ากรอำเภอเชียงของแต่ทางอำเภอไม่มีข้อมูลใดๆ

²⁷ สมเกียรติ เขื่อนเชียงสา เป็นนักพัฒนาอิสระริเริ่มทำงานเกี่ยวกับการอนุรักษ์ลุ่มน้ำอิง ซึ่งเป็นลุ่มน้ำที่มีความสำคัญต่อบ้านเกิดของตนเองเพียงลำพัง ภายใต้ชื่อ “โครงการแม่น้ำและชุมชน” ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2543 . ต่อมาได้มีคุณ “ซาโยโกะ” (Sayoko Linuma) ชาวญี่ปุ่นจาก “Mekong Watch” และ นายจิระศักดิ์ อินทะยศ คนพื้นที่อำเภอเชียงของมาร่วมทำงานด้วย

เกี่ยวกับโครงการจากหน่วยงานระดับท้องถิ่นและระดับหน่วยงานที่รับผิดชอบโครงการ กล่าวคือ ประมาณเดือนเมษายน- พฤษภาคม 2545 ด้านแกนนำชาวบ้านได้ขอข้อมูลเกี่ยวกับโครงการระเบิดแก่งจากปลัดอำเภอ แต่ได้รับการปฏิเสธจากปลัดอำเภอว่า ไม่ทราบข้อมูล หรือรายละเอียดเกี่ยวกับโครงการ แต่ได้ชี้แจงว่าได้รับเฉพาะหนังสือราชการจากส่วนกลางที่ระบุว่า จะมีเรือจีนเข้ามา ระเบิดแก่งในพื้นที่ ช่วงที่มีเรือจีนมาให้กันประชาชนออกจากบริเวณดังกล่าว เนื่องจากอาจจะได้รับอันตรายได้เท่านั้น นอกจากนี้เจ้าหน้าที่ที่ว่าการอำเภอยังกล่าวกับนายจีระศักดิ์ด้วยว่า “ ถ้าหาข้อมูลมาได้ ช่วย copy ให้ผมด้วยชุดหนึ่งนะ ผมอยากได้ อยากรู้เหมือนกัน” (จีระศักดิ์ อินทะยศ, สัมภาษณ์, 9 มิถุนายน 2548) และต่อมาแกนนำชาวบ้านได้ขอข้อมูลจากผู้ว่าราชการจังหวัด แต่ได้รับการปฏิเสธเนื่องจากไม่ทราบรายละเอียดเกี่ยวกับโครงการเช่นเดียวกัน (สมเกียรติ เขื่อนเชียงสา, สัมภาษณ์, 9 มิถุนายน 2548)

ด้านผู้ร่วมงานชาวญี่ปุ่นของโครงการแม่น้ำและชุมชน ชื่อชายาโกะจาก “Mekong Watch” ได้ทำหนังสือขอข้อมูลไปยังรัฐบาลลาว ลาวก็ได้ให้รายงานผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมที่ทำโดยผู้เชี่ยวชาญ 4 ประเทศจำนวน 1 ชุด ต่อมาภายหลังกลุ่มรักษ์เชียงของจึงยื่นหนังสือขอข้อมูลโครงการระเบิดแก่งแม่น้ำโขงจากกรมการขนส่งทางน้ำและพาณิชยนาวีซึ่งเป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบโดยตรง และได้ข้อมูลมาจำนวนหนึ่ง

เมื่อนายนิติ นายสมเกียรติ และนายจีระศักดิ์ ยื่นหนังสือขอข้อมูล รายละเอียดโครงการหน่วยงานรัฐมักชี้แจงข้อมูลที่เป็นการชี้แจงประชาสัมพันธ์โครงการ ทำให้ไม่สามารถเข้าถึงข้อมูลที่แท้จริงเพื่อประกอบการตัดสินใจ เป็นการทำลายโอกาสการเข้าไปมีส่วนร่วมในโครงการแกนนำชาวบ้านจึงต้องแสวงหาช่องทางอื่นๆ ในการเข้าถึงข้อมูลเกี่ยวกับโครงการ ทั้งนี้การประสานงานกับองค์กรพัฒนาเอกชนดังเช่น เครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทำให้ทราบว่า คณะกรรมการการมีส่วนร่วม วุฒิสภา คณะกรรมการสิ่งแวดล้อม เป็นองค์กรที่สามารถตรวจสอบอำนาจรัฐตามหลักรัฐธรรมนูญ มีสิทธิเรียกบุคคลทุกระดับ มีอำนาจในการเรียกข้อมูลเอกสารจากหน่วยงานรัฐมาตรวจสอบ แกนนำชาวบ้านจึงได้ร่วมกันยื่นหนังสือเรียกร้องข้อมูลเกี่ยวกับการระเบิดแก่งจากคณะกรรมการการมีส่วนร่วม วุฒิสภา คณะกรรมการสิ่งแวดล้อม และได้รับทราบรายละเอียดเกี่ยวกับโครงการในภายหลังที่มีการดำเนินการระเบิดแก่งบริเวณพรมแดน พม่า - ลาวไปแล้ว

เมื่อแกนนำกลุ่มรักษ์เชียงของได้ข้อมูลเกี่ยวกับโครงการมาระดับหนึ่งและทราบว่า การระเบิดแก่งคอนผีหลงจะดำเนินการในระยะเวลาอันใกล้ นายนิติ นายสมเกียรติ นายจีระศักดิ์ และแกนนำคนอื่นๆ จึงได้นำข้อมูลข่าวสารดังกล่าวไปแจ้งให้ประชาชนในพื้นที่รับทราบและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับชาวบ้านทุกวัน วันละ 2-3 หมู่บ้าน ประมาณ 10 หมู่บ้าน ซึ่งเป็นหมู่บ้านเป้าหมายริมแม่น้ำโขงในอำเภอ เชียงแสน เชียงของ และเวียงแก่นที่คาดว่าจะได้รับผลกระทบจากการระเบิดแก่งโดยตรง

การลงพื้นที่ของกลุ่มรักษ์เชียงของในแต่ละหมู่บ้านนายนิวัติ นายสมเกียรติ นายจิระศักดิ์ จะนัดหมายกับพ่อหลวงแต่ละหมู่บ้านไว้ล่วงหน้า เพื่อเรียกชาวบ้านให้มาประชุมร่วมกัน สถานที่ประชุมส่วนใหญ่ใช้ศาลากลางหมู่บ้าน วัด จำนวนคนที่มาประชุมร่วมกันแต่ละครั้งประมาณ 40-70 คน สำหรับเรื่องในการประชุมนายจิระศักดิ์ กล่าวว่า “ผมพูดให้ชาวบ้านฟังว่าโครงการนี้เป็นยังไง มีผลดีผลเสียยังไง แล้วถามชาวบ้านว่าคิดเห็นอย่างไร จะหาทางออกร่วมกันอย่างไร” (จิระศักดิ์ อินทะยศ, สัมภาษณ์, 9 มิถุนายน 2548)

ช่วงที่แกนนำกลุ่มรักษ์เชียงของลงพื้นที่ให้ข้อมูลชาวบ้าน ทุกหมู่บ้านกล่าวเหมือนกันหมดว่า ไม่มีใครรู้เรื่องนี้มาก่อน และคำถามส่วนใหญ่ที่ชาวบ้านทุกหมู่บ้านถามคือ “จะแก้ไขอย่างไร” หรือ “ถ้าชาวบ้านจะร่วมกันสู้จะสู้ได้หรือไม่” (จิระศักดิ์ อินทะยศ, สัมภาษณ์, 9 มิถุนายน 2548) คำถามเหล่านี้นายนิวัติมักตอบกับชาวบ้านว่า “เราต้องรวมตัวกันสู้ เราสู้มันได้ ถ้าพร้อมใจกัน เพราะนี่คือแม่น้ำโขงของเราทุกคน ไม่ใช่พวกมันเป็นเจ้าของเพียงคนเดียว สิ่งที่กำลังเกิดขึ้นกับแม่น้ำโขงมันเลวร้ายมาก ปลาที่เคยได้กินจะหมดไป ชีวิตลำบากขึ้น เราต้องหวงแม่น้ำไว้ให้ลูกหลานของเรา สุดท้ายจะสู้ได้หรือไม่ได้ก็ต้องลองดู เราต้องช่วยกัน ดึกว่าไม่ทำอะไรเลย นี่คือบ้านเรา เราต้องช่วยกันรักษา” (นิวัติ ร้อยแก้ว, สัมภาษณ์, 19 กุมภาพันธ์ 2548)

หลังจากที่นายนิวัติ นายสมเกียรติ นายจิระศักดิ์และแกนนำคนอื่นๆ ได้ร่วมกันลงพื้นที่พูดคุยกับชาวบ้านครบทั้ง 10 หมู่บ้านเป้าหมายแล้ว ยังมีการลงพื้นที่ในแต่ละหมู่บ้านอีกหลายครั้งอย่างต่อเนื่อง เป็นระยะเวลาประมาณ 3 เดือน เนื่องจากต้องการให้ข้อมูลกับชาวบ้านให้มากที่สุด เพราะเห็นว่าชาวบ้านจะเป็นผู้ที่ได้รับผลกระทบโดยตรงจากโครงการ อีกทั้งยังต้องการหาแนวร่วมจากชาวบ้าน (สมเกียรติ เชื้อนเชียงสา, สัมภาษณ์, 9 มิถุนายน 2548)

ด้านกลุ่มชาวประมง หลังจากที่ได้ทราบข้อมูล ข่าวสารเกี่ยวกับโครงการระเบิดแก่งจากกลุ่มรักษ์เชียงของแล้ว ชาวประมงได้รวมกลุ่มพูดคุยกันถึงสถานการณ์ปัญหาของชุมชนอย่างกว้างขวาง ถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการระเบิดแก่ง ต่อมากลุ่มชาวประมงได้เข้าร่วมปรึกษาหารือกับกลุ่มรักษ์เชียงของเพื่อหาแนวทางการแก้ไขปัญหา ที่ประชุมเห็นว่าควรรวมกลุ่มฝึกกำลังเคลื่อนไหวก่อตั้งเพื่อระงับโครงการระเบิดแก่งเป็นหนทางที่ดีที่สุด

ชาวประมงพื้นบ้านอย่างเช่น นายเสาร์ ระวังศรี อายุ 75 ปี เป็นชาวประมงคนสุดท้ายของบ้านเวียงแก้วที่มีความชำนาญเรื่องการหาปลา ปัจจุบันแม้จะล่องเลยเข้าวัยชราแล้ว แต่นายเสาร์ยัง ออกหาปลาเป็นประจำเพราะรักการหาปลาและวิถีชีวิตดั้งเดิมเป็นชีวิตจิตใจ นายเสาร์ได้กล่าวถึงครั้งแรกที่ได้รู้ข่าวการระเบิดแก่งว่า “ดีบอกว่าการเขาจะระเบิดแก่ง ลุงคิดอยู่ว่าตายแน่แล้ว ปลาในแม่น้ำโขงจะอยู่ได้ไง มันจะเหลือรอดบ้างไหม แล้วเราจะหาปลาได้ไง พอตีถามว่าจะเอาไปจะสู้เขาด้วยกันไหม ลุงก็บอกไปเลยว่าสู้สิ ไม่งั้นอยู่กับลำบากแน่ มีอะไรก็ทำด้วยกันตลอด” (เสาร์ ระวังศรี, สัมภาษณ์, สัมภาษณ์, 27 มิถุนายน 2548)

พรานปลาบึกอาวุโสที่ทุกคนในเชียงของยอมรับ นับถือและกล่าวถึงคือ นายซ้อ จินะราช อายุประมาณ 85 ปี เล่าถึงการได้รับทราบข่าวการระเบิดแก่งครั้งแรกว่า “พอครูดี้มาบอกว่าเขาจะระเบิดแก่ง ลูกก็ตกใจว่าจะทำอย่างไรไปทำไม มันเป็นการฆ่าปลา ทำลายชาวบ้านซัดๆ ครูดี้ถามว่าจะเอาไง ลูกเห็นว่าระเบิดแก่งมันมีแต่เสียก็เลยไม่เห็นด้วยที่เขาจะระเบิดแก่ง” (ซ้อ จินะราช, สัมภาษณ์, 6 มีนาคม 2548)

นอกจากนี้ นายซ้อ ได้กล่าวอีกว่า “แก่งนั้นมันเป็นที่อยู่ ที่วางไข่ปลาบึก ที่รู้ว่าปลาบึกวางไข่ตรงนั้น เพราะเมื่อก่อนลูกเห็นปลาบึกมันว่ายมาตรงนั้นบ่อยครั้ง แล้วมันโผล่ขึ้นมา 2 ตัว พร้อมกับเป็นจังหวะเดียวกัน แล้วก็ดำลงไปพร้อมกัน เป็นการผสมพันธุ์เพื่อจะวางไข่ ลูกจึงแน่ใจว่าคอนผีหลงเป็นที่วางไข่ของปลาบึก ราชการเองเขาก็รู้เพราะลูกเคยบอกข้อมูลนี้ให้เขาไปแล้ว ถ้าเขามาระเบิดแก่งคอนผีหลง ปลาบึกตายหมดแน่นอน บ้านเราจะอยู่อย่างไร อย่าไประเบิดเลย” (ซ้อ จินะราช, สัมภาษณ์, 6 มีนาคม 2548)

นายนาค สาวิริส อายุประมาณ 68 ปี เป็นชาวประมงที่มีความชำนาญในการจับปลาคนหนึ่งของหมู่บ้าน ปัจจุบันแม้จะประกอบอาชีพกรรมกรเป็นหลัก แต่นายนาคยังออกเรือจับปลาเป็นครั้งคราว นายนาคได้กล่าวถึงจุดเริ่มต้นในการเคลื่อนไหวคัดค้านโครงการระเบิดแก่งแม่น้ำโขงว่า “เมื่อตอนที่ครูดี้มาบอกว่าเขาจะระเบิดแก่งต่างๆทางตอนบนแม่น้ำโขงหมดแล้ว และจะระเบิดแก่งคอนผีหลงออก เอาไว้เดินเรือใหญ่จากจีน ตอนนั้นตกใจมาก และมันทำให้ลูกรู้ว่าเขาจะระเบิดแก่งนี้เอง ทำให้ลูกเดือดร้อนมาก หาปลาไม่ได้เลยจนไม่มีอะไรจะกิน มันเหมือนกับคนอื่นมาทูปหม้อข้าวของเราทิ้ง ถ้าเป็นหนูจะทำไง ลูกคนหนึ่งที่ไม่ยอม มันทำลายชีวิตคนหาปลาอย่างไร” (นาค สาวิริส, สัมภาษณ์, 26 กุมภาพันธ์ 2548)

ด้วยวิถีชีวิตที่เหมือนกันของชุมชนประมงพื้นบ้าน การเกิดปัญหาที่เกี่ยวข้องกับอาชีพประมง ทุกคนย่อมได้รับผลกระทบเหมือนกัน ชาวประมงเห็นว่าถ้าโครงการนี้ยังคงดำเนินต่อไป จะส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมในแม่น้ำโขงและชุมชนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ (แก่น บุญหนัก, สัมภาษณ์, 1 มีนาคม 2548) ด้วยเหตุนี้ชาวประมงจำนวนมากสามารถรวมตัวกันได้ง่ายและรวดเร็ว โดยกลุ่มชาวประมงได้รวมกลุ่มปรึกษาหารือกับกลุ่มรักษ์เชียงของถึงแนวทางในการแก้ไขปัญหาและร่วมกันเคลื่อนไหวคัดค้านโครงการอย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรมที่ชัดเจน (นาค สาวิริส, สัมภาษณ์, 26 กุมภาพันธ์ 2548)

จุดเด่นขององค์กรชาวบ้านกลุ่มรักษ์เชียงของคือ การก่อตั้งกลุ่มเริ่มต้นจากการรวมตัวของคนในท้องถิ่นที่มีความสำนึกร่วมกันเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ มีแกนนำกลุ่มที่เป็นลูกหลานคนในพื้นที่ ไม่ได้เกิดจากคนภายนอกท้องถิ่นเข้ามามีบทบาทในการจัดตั้งกลุ่ม การดำเนินงานของกลุ่มจึงเกิดจากพื้นฐานความเข้าใจสภาพแวดล้อมแม่น้ำโขง สังคม และวัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นอย่างดี จุดด้อยคือ หลังจากมีมติคณะรัฐมนตรีให้ชะลอโครงการระเบิดแก่ง

ชาวประมงและชาวบ้านไม่ตื่นตัวในการร่วมกิจกรรมการเคลื่อนไหว บทบาทของแกนนำชาวบ้านกลุ่มรักษ์เชียงของจะโดดเด่นกว่าชาวประมง

ผู้ศึกษามีความคิดเห็นว่ากลุ่มรักษ์เชียงของ เป็นกลุ่มองค์กรชาวบ้านที่มีความเข้มแข็ง เนื่องจากจุดเริ่มต้นของกลุ่มมาจากความสำนึกร่วมกันของชาวบ้านในชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ไม่ได้เกิดขึ้นจากการจัดตั้งกลุ่มของภาครัฐ หรือองค์กรพัฒนาเอกชน แต่มีเพียงการประสานงานร่วมกันในระดับหน่วยงานเท่านั้น องค์กรอื่นๆ ไม่ได้เข้ามามีบทบาทดำเนินงานภายในกลุ่ม การดำเนินงานส่วนใหญ่เกิดขึ้นจากชาวบ้านในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในองค์กร มีการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง และจะยังสามารถดำเนินกิจกรรมภายในชุมชนต่อไปได้ในอนาคต

2.2.2 ระยะเวลาที่สอง: การดำเนินกิจกรรมการเคลื่อนไหวคัดค้านโครงการระเบิดแก่งแม่น้ำโขงของชาวประมง กลุ่มรักษ์เชียงของ องค์กรพัฒนาเอกชน เครือข่ายชาวบ้านและสื่อมวลชน

หลังการรวมกลุ่มชาวประมงกับกลุ่มรักษ์เชียงของแล้ว ได้มีการประชุมหารือเพื่อจัดงานเวทีแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับโครงการระเบิดแก่งแม่น้ำโขงครั้งใหญ่ที่หาดไคร้ ริมแม่น้ำโขงในเดือนพฤษภาคม 2545 ซึ่งเป็นการชุมนุมครั้งแรกของชาวบ้านจากทุกหมู่บ้านใน อ.เชียงของ โดยมีคณะกรรมการสิ่งแวดล้อม วุฒิสภา มาเข้าร่วมรับฟัง

บนเวทีแสดงความคิดเห็นที่กลุ่มรักษ์เชียงของ และชาวบ้านได้ร่วมกันจัดขึ้นครั้งแรก มีชาวประมงหลายคนได้ขึ้นไปแสดงความคิดเห็น นายชื้อเป็นชาวประมงคนหนึ่งที่มีโอกาสได้ขึ้นไปพูดบนเวที นายชื้อกล่าวถึงการพูดบนเวทีครั้งแรกว่า “ตอนที่ขึ้นไปพูดบนเวทีครั้งแรก สั้นไปหมด ลุงไม่รู้จะพูดอะไร ก็พูดถึงความรู้ในการจับปลาที่เรามี วิถีชีวิตที่เราเป็นเท่านั้นแหละ ลุงพูดไปเลยว่าถ้าระเบิดแก่งปลาบึกและปลาอื่นๆจะสูญพันธุ์ เราจะอยู่ไม่ได้แน่ มันจะเป็นปัญหากับเรา” (ชื้อ จินะราช, สัมภาษณ์, 6 มีนาคม 2548)

หลังจากนั้น ชาวประมงและองค์กรท้องถิ่นมีกิจกรรมการเคลื่อนไหวคัดค้านโครงการร่วมกันอย่างต่อเนื่อง เป็นกิจกรรมการณรงค์ เผยแพร่ ข้อมูล ข่าวสาร เกี่ยวกับโครงการระเบิดแก่งการจัดเวทีเสวนา การร้องเรียนปัญหาผ่านสื่อมวลชน การยื่นหนังสือร้องเรียนต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เรียกว่า “งานร้อน” เพื่อแก้ไขปัญหาลักษณะนี้

การเคลื่อนไหวคัดค้าน โครงการระเบิดแก่งของชาวประมงและองค์กรชาวบ้านกลุ่มรักษ์เชียงของ ได้มีกลุ่มเครือข่ายพันธมิตรที่ช่วยเหลือ สนับสนุนและเสริมสร้างศักยภาพการทำงานให้แก่กลุ่มองค์กรท้องถิ่น เช่น องค์กรพัฒนาเอกชน นักศึกษา นักวิชาการ และ

สื่อมวลชน ซึ่งเป็นกลุ่มภายนอกท้องถิ่น เป็นการฝึกกำลังเพื่อให้การเคลื่อนไหวมีพลังมากขึ้น เพื่อคานอำนาจกับฝ่ายสนับสนุนโครงการระเบิดแก่ง กลุ่มพันธมิตรของชาวประมงมีดังนี้

เครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้²⁸ (SEARIN) เป็นองค์กรพัฒนาเอกชนองค์กรหนึ่ง ที่ได้เข้ามามีบทบาทในการส่งเสริมศักยภาพการทำงานขององค์กรท้องถิ่นและชาวประมงอย่างต่อเนื่อง นายไชยณรงค์ เศรษฐเชื้อ ผู้อำนวยการเครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ กล่าวถึงกรณีการระเบิดแก่งว่า “แม่น้ำโขงเป็นแม่น้ำระดับประเทศ การระเบิดแก่งมีผลกระทบในระดับสากล เป็นปัญหาสิ่งแวดล้อมข้ามพรมแดน (Trans-boundary environmental problems) การพัฒนาต่างๆต้องพิจารณาอย่างรอบคอบ การทำงานของเราในพื้นที่อำเภอเชียงของ เราเน้นการทำงานแบบการเชื่อมโยงภูมิภาค (Network) และด้านข้อมูล มีการทำงานวิจัยในพื้นที่ มีการติดตามข้อมูลเป็นระยะ มีการสำรวจ เช่น ปีนี้มีเรือจีนเข้ามาจะเป็นไง มีการสำรวจแม่น้ำโขงพรมแดนไทย-ลาว ในการทำงานนี้ข้อมูลสำคัญมาก ที่จะนำมาต่อสู้ในระยะยาว ไม่ว่าจะอย่างไร ต้องเฝ้าระวัง และปรับปรุงการทำงานอยู่เสมอ เราต้องหาวิธีสู้ ปัญหาซับซ้อนกว่าที่คิด การต่อสู้ต้องเปลี่ยนไป 10 ปีที่แล้วอาจมีการเดินขบวน แต่ปัจจุบันทำไม่ได้แล้ว การเคลื่อนไหวมันไม่ง่ายแบบสมัยก่อน เราจึงสนับสนุนงานวิจัยจากองค์ความรู้ชาวบ้านเช่น งานวิจัยชาวบ้านที่เชียงของ มาต่อสู้ ยุทธวิธีการสู้ระยะยาวของเราคือ การใช้ข้อมูลจากพื้นที่แสดงให้เห็นผล (Monitor) ระยะยาว สนับสนุน (Support) ชาวบ้านที่เขมรให้ทำงานวิจัยทำนองเดียวกันและสำรวจ (Survey) ติดตามข้อมูลเป็นระยะเช่น จำนวนเรือจีนพรมแดนไทย - ลาว” (ไชยณรงค์ เศรษฐเชื้อ, สัมภาษณ์, 15 เมษายน 2548) โดยมีนายสุมาทร ภูถายาว ผู้ประสานงานเครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ติดตามสถานการณ์และเก็บรวบรวมข้อมูลในพื้นที่อำเภอเชียงของตั้งแต่ปี พ.ศ. 2546 จนถึงปัจจุบัน

บทบาทของเครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้สนับสนุนการเคลื่อนไหว ขององค์กรชาวบ้าน นับตั้งแต่หลังรายงานการศึกษาผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมได้รับการอนุมัติ จนเกิดการระเบิดแก่งครั้งแรก องค์กรชาวบ้านได้เข้าร่วมปรึกษาหารือกับเครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เกี่ยวกับแนวทางการทำงานเคลื่อนไหวคัดค้านโครงการ และสนับสนุนการศึกษาวิจัยรวบรวมข้อมูลองค์ความรู้ท้องถิ่น การณรงค์เผยแพร่ข้อมูล ความรู้ ข่าวสาร ประสานงานกับสื่อมวลชน และจัดการประชุมเสวนาทางวิชาการของท้องถิ่นเกี่ยวกับโครงการระเบิดแก่ง

²⁸ เป็นองค์กรที่ก่อตั้งโดยนักวิชาการและนักพัฒนาเอกชน เนื่องจากตระหนักถึงปัญหาผลกระทบจากการสร้างเขื่อนและโครงการพัฒนาแหล่งน้ำขนาดใหญ่ในภูมิภาคอนุภาคเนซ ที่มีต่อสังคม ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ และผลกระทบต่อวิถีชีวิตของประชาชน เป้าหมายการทำงานเพื่อปกป้องแม่น้ำ สิทธิและวิถีชีวิตชาวบ้านที่พึ่งพาแม่น้ำ รวมไปถึงการส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนและสนับสนุนการนำความรู้พื้นบ้านมาใช้ในการจัดการแม่น้ำ (เครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้, 2546: 3)

เครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีจุดเด่นคือ สามารถเชื่อมโยงความร่วมมือกับกลุ่มเครือข่ายพันธมิตรอื่นๆ เช่น องค์กรพัฒนาเอกชนอื่นๆ นักวิชาการ และสื่อมวลชนทั้งในประเทศและต่างประเทศ การทำงานจึงมีสภาพคล่องตัวสูง และเป็นองค์กรหนึ่งที่ได้รับความคิดเห็นจากสังคม จุดด้อยคือ การดำเนินงานขององค์กรร่วมกับชุมชน เป็นการเคลื่อนไหวของ “คนภายนอกชุมชน” ดังนั้น จึงมักถูกสังคมมองในแง่ลบเกี่ยวกับ “ผลประโยชน์” ในการคัดค้านโครงการ ทำให้ชาวบ้านมีความเคลือบแคลงใจและไม่ให้ความร่วมมือกับองค์กร

กลุ่มอื่นๆที่เกี่ยวข้องกับการเคลื่อนไหวของชาวบ้านเช่น มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย กลุ่มเสวียนธรรม สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์กรมหาชน) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สมาชิกวุฒิสภา กรรมการสิ่งแวดล้อม วุฒิสภา กรรมการต่างประเทศ สมัชชาคนจน กรรมการการมีส่วนร่วม คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ โรงเรียนในหมู่บ้าน กลุ่มพระสงฆ์ในท้องถิ่น กลุ่ม กลุ่มเครือข่ายชาวบ้าน องค์กรชาวบ้านในอำเภอเวียงแก่น อำเภอเชียงแสน และชาวบ้านลุ่มน้ำอิง กองทุนสัตว์ป่าโลก สำนักงานประเทศไทย มูลนิธิฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ มูลนิธิพัฒนาชุมชนในเขตภูเขา เครือข่ายองค์กรด้านสิ่งแวดล้อมจังหวัดเชียงราย - พะเยา โครงการฟื้นฟูนิเวศวิทยาในอินโดจีนและพม่า มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืชแห่งประเทศไทย เป็นต้น

กล่าวโดยรวมบทบาทพันธมิตรชาวบ้าน มีส่วนช่วยเหลือในด้านข้อมูล ความรู้ สิทธิของชาวบ้าน การประสานงานในการยื่นหนังสือต่อฝ่ายที่เกี่ยวข้อง การเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารทางสื่อ การเข้าร่วมและการร่วมจัดเวทีอภิปรายประเด็นต่างๆที่เกี่ยวข้อง ซึ่งกลุ่มเหล่านี้เชื่อมั่นในแนวคิดที่ว่า การจัดการทรัพยากรโดยชุมชนเป็นแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืน และนโยบายการพัฒนาของรัฐ ทำให้ชุมชนไม่ได้รับความเป็นธรรม ทั้งยังทำลายความยั่งยืนของชุมชน

นอกจากนี้ชาวประมงและกลุ่มรักษ์เชียงของได้ใช้สื่อในการเปิดประเด็นปัญหาของชุมชนให้สังคมรับรู้ผ่านสื่อมวลชน หลายครั้งที่สื่อมวลชนได้เดินทางมาทำข่าวในพื้นที่เอง เนื่องจากโครงการระเบิดแก่งเป็นเหตุการณ์ที่น่าสนใจ และบางครั้งนายวิวัฒน์ซึ่งมีเพื่อนเป็นนักข่าวหลายคนจะโทรศัพท์ไปหานักข่าวให้มาทำข่าวในเชียงของ ทั้งนี้สื่อมวลชนเองก็ได้ให้ความสำคัญและสนใจเกี่ยวกับข่าวสิ่งแวดล้อมมากขึ้น เป็นจิตสำนึกสาธารณะจากความรับผิดชอบต่อสังคม อันเนื่องมาจากกระแสความห่วงกังวลเกี่ยวกับสถานการณ์วิกฤติสิ่งแวดล้อม และการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมที่กระจายไปทั่วโลก (ปริชา เปี่ยมพงศ์สานต์และคณะ, 2543: 43) ประกอบกับคุณค่าข่าวที่น่าสนใจ สื่อหลายฉบับได้ให้ความสนใจและเสนอข่าวเกี่ยวกับสถานการณ์การระเบิดแก่งหินแม่น้ำโขงอย่างต่อเนื่องดังนี้

ตารางที่ 6 แสดงสถิติข่าวเกี่ยวกับโครงการระเบิดแก่งในแม่น้ำโขงตั้งแต่ปี พ.ศ. 2545 - พ.ศ.

2548

หนังสือพิมพ์	พ.ศ. 2545	พ.ศ. 2546	พ.ศ. 2547	พ.ศ. 2548
เดลินิวส์	12 เรื่อง	8 เรื่อง	5 เรื่อง	3 เรื่อง
ผู้จัดการ	28 เรื่อง	9 เรื่อง	14 เรื่อง	2 เรื่อง
มติชน	19 เรื่อง	16 เรื่อง	18 เรื่อง	4 เรื่อง
ข่าวสด	16 เรื่อง	11 เรื่อง	49 เรื่อง	15 เรื่อง
กรุงเทพธุรกิจ	37 เรื่อง	8 เรื่อง	13 เรื่อง	9 เรื่อง
ประชาชาติธุรกิจ	5 เรื่อง	8 เรื่อง	2 เรื่อง	0 เรื่อง
สยามรัฐ	9 เรื่อง	7 เรื่อง	6 เรื่อง	6 เรื่อง
ไทยโพสต์	3 เรื่อง	2 เรื่อง	14 เรื่อง	2 เรื่อง
คม ชัด ลึก	2 เรื่อง	2 เรื่อง	6 เรื่อง	0 เรื่อง
ฐานเศรษฐกิจ	2 เรื่อง	1 เรื่อง	5 เรื่อง	1 เรื่อง
อื่นๆ	4 เรื่อง	3 เรื่อง	3 เรื่อง	5 เรื่อง
รวม	137 เรื่อง	75 เรื่อง	135 เรื่อง	47 เรื่อง

ที่มา: หนังสือพิมพ์และเว็บไซต์ที่สามารถสืบค้นได้จากศูนย์ News Centre มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และ <http://www.matichonelibrary.com>

จากตารางแสดงให้เห็นว่าในช่วงพ.ศ. 2545 หนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจได้นำเสนอข่าวการระเบิดแก่งมากที่สุด ปี พ.ศ. 2546 หนังสือพิมพ์มติชนเสนอข่าวมากที่สุด ต่อมาในปี พ.ศ. 2547 หนังสือพิมพ์ข่าวสดเสนอข่าวมากที่สุดและปี พ.ศ. 2548 หนังสือพิมพ์ข่าวสดยังคงเสนอข่าวการระเบิดแก่งมากที่สุด นอกจากนี้ในปี พ.ศ. 2548 การนำเสนอข่าวการระเบิดแก่งได้ลดลงมาก ทั้งนี้เนื่องจากสถานการณ์ปัจจุบันยังไม่มี การเคลื่อนไหวของทางภาครัฐต่อโครงการระเบิดแก่งมากนัก การเคลื่อนไหวของชาวบ้านลดลงมากเหลือเพียงการเคลื่อนไหวของแกนนำกลุ่มองค์กรชาวบ้านเท่านั้น

ตัวอย่างข่าวที่เกี่ยวกับการระเบิดแก่ง เช่น “ในแผนระเบิดแก่งระยะสุดท้ายเป้าหมายอยู่ที่ การปราบพยศแม่น้ำโขงผู้เขี้ยวกรากให้มีสภาพไม่ต่างจากคลองเพื่อให้สามารถเดินเรือระหว่าง บรรทุกอย่างต่ำ 500 ตันเป็นระยะอย่างต่ำ 95 เปอร์เซนต์ในรอบปี แม้ไม่ได้บอกกันตรงๆ แต่เจ้าของ เรือโดยสารขนาด 25 ตัน อย่างบุญมีก็รู้อนาคตตัวเองคือว่าต่อไปคงต้องหลีกเลี่ยงให้ขาใหญ่พวกนี้ เข้ามาวางอำนาจทั่วค้ำนี้ คนเล็กอย่างบุญมีรู้ดีว่าไม่มีสิทธิอะไรจะไปทักท้วง ทำได้แต่เพียงแค่ออบ ลู้นให้ฝ่ายต่อต้าน ทัดทาน โครงการจนถึงที่สุด” (กรุงเทพธุรกิจ, 17 พฤษภาคม 2547: 2)

นอกจากนี้ สถานการณ์การระเบิดแก่งไม่เพียงแต่ได้รับความสนใจจากสื่อมวลชนไทยเท่านั้น แต่ได้รับความสนใจจากสื่อมวลชนประเทศอื่นๆ อีกด้วยเช่น หนังสือพิมพ์ผู้จัดการรายวัน ได้อ้างอิง ข่าวจากหนังสือพิมพ์แคมโบเดีย เดลี่ ที่ระบุว่า “การประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมโครงการระเบิด แก่ง ไม่ได้มาตรฐานสากลและมาตรฐานตามกฎหมายไทยในเรื่องการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อม และการมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นการละเมิดข้อตกลงระหว่างประเทศจีน พม่า ลาว และไทย ชาวบ้านจากอำเภอเชียงของ ของไทยได้แสดงความกังวลต่อผลกระทบที่จะเกิดขึ้นจากโครงการ มีการเรียกร้องให้ศึกษาผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมอย่างจริงจัง ซึ่งผลกระทบที่ร้ายแรงคือการเอา แก่งที่เป็นแหล่งอาหารและรายได้ที่สำคัญออก ส่งผลต่อกระแสน้ำ ดิ่งพัง ขณะที่โครงการนี้ จะส่งผลกระทบต่อประชาชนในประเทศจีน พม่า ลาว และไทยโดยตรง ขอบเขตของผลกระทบ จะไปไกลถึงประชาชนที่อยู่ประเทศทางท้ายน้ำ ซึ่งทางเจ้าหน้าที่เขมรและเวียดนามได้แสดง ความกังวลว่าการเปลี่ยนแปลงแก่งหินทางด้านต้นน้ำ จะทำให้กระแสน้ำโขงในประเทศตน เปลี่ยนแปลงได้ ซึ่งจะก่อปัญหาเกี่ยวกับการเกษตร และกิจกรรมอื่นๆ และยังส่งผลกระทบต่อประมง โดยการทำลายแก่งหินต้นน้ำอันเป็นแหล่งผสมพันธุ์วางไข่ของปลา ดังนั้นจึงขอเรียกร้องให้รัฐบาล จีน พม่า ลาว และ ไทย หยุดการดำเนิน โครงการดังกล่าวทันทีและจัดการประเมินผลกระทบ ทางสิ่งแวดล้อมและทางสังคมที่ครอบคลุมและเหมาะสม ซึ่งต้องเป็นการสำรวจแนวโน้มของ ผลกระทบที่จะเกิดขึ้นตลอดลำน้ำตั้งแต่จีน จนถึงกัมพูชา และเวียดนาม การประเมินดังกล่าวต้องมีกระบวนการมีส่วนร่วม โดยคณะผู้ศึกษาคัดเลือกจากเจ้าหน้าที่รัฐบาล ชาวบ้านผู้ที่จะได้รับ ผลกระทบ องค์กรประชาสังคมในภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง โดยตระหนักถึงความอุดมสมบูรณ์ ของแม่น้ำโขง สังคมมนุษย์ และธรรมชาติที่พึ่งพากับแม่น้ำสายนี้” (ผู้จัดการรายวัน, 14 มกราคม 2546: 13)

สื่อมวลชนมีบทบาทในการยกประเด็นปัญหาการระเบิดแก่งให้เป็นประเด็นปัญหาสาธารณะ เพื่อเรียกร้องให้สังคมตรวจสอบข้อเท็จจริงเกี่ยวกับโครงการ และสร้างความชอบธรรม ในการเคลื่อนไหวคัดค้านโครงการของชาวบ้าน กระตุ้นรัฐให้แก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นภายใต้ แรงกดดันของสังคมและสื่อมวลชนที่ต้องการให้มีการตรวจสอบและทบทวนโครงการ

การสร้างเครือข่ายความร่วมมือขององค์กรชาวบ้านและชาวประมง ร่วมกับองค์กรชาวบ้านอื่นๆ องค์กรพัฒนาเอกชน นักศึกษา นักวิชาการ และสื่อมวลชน ซึ่งเป็นกลุ่มภายนอกท้องถิ่น เป็นการฝึกกำลังเพื่อให้การเคลื่อนไหวมีพลังมากขึ้น นับว่าเป็นกลุ่มที่มีส่วนสำคัญในการช่วยเหลือ เป็น “พลังสังคมประชา” เพื่อคานอำนาจกับฝ่ายสนับสนุน โครงการระเบิดแก่ง และในที่สุดส่งผลให้โครงการระเบิดแก่งถูกระงับไว้ชั่วคราว

2.2.3 ระยะที่สาม: การเคลื่อนไหวคัดค้านโครงการระเบิดแก่งแม่น้ำโขงหลังมีมติชะลอโครงการ

หลังจากคณะรัฐมนตรีมีมติให้ชะลอโครงการระเบิดแก่งแม่น้ำโขง ชาวประมง ชาวบ้านทั่วไป กลุ่มรักษ์เชียงของและเครือข่ายแม่น้ำเอเซียตะวันออกเฉียงใต้ได้ร่วมกันจัดทำงานวิจัยชาวบ้านขึ้นมา ด้วยแนวคิดที่เชื่อว่ารัฐไม่สามารถจัดทำรายงานที่มีความละเอียดถี่ถ้วน และเข้าใจรากฐานของชุมชนได้ดีเท่ากับคนในชุมชนเอง ทำให้ชาวประมงและชาวบ้านได้รวบรวมภูมิปัญญาองค์ความรู้ท้องถิ่นเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากแม่น้ำโขง จัดทำเป็นรายงานการวิจัย (จිරะศักดิ์ อินทะยศ, สัมภาษณ์, 3 มีนาคม 2548) ภายใต้การสนับสนุนและช่วยเหลือจากเครือข่ายแม่น้ำเอเซียตะวันออกเฉียงใต้

นายไชยณรงค์ เศรษฐเชื้อ ผู้อำนวยการเครือข่ายแม่น้ำเอเซียตะวันออกเฉียงใต้กล่าวถึงการจัดทำงานวิจัยชาวบ้านว่า ต้องการสะท้อนให้เห็นว่า “บริเวณที่อยู่ในที่ต่อระเบิดนั้นมีความอุดมสมบูรณ์เพียงไร ชาวบ้านต้องพึ่งพาระบบนิเวศอย่างไร ตั้งใจว่าข้อมูลจากงานวิจัยชาวบ้านจะได้รับการพิจารณาระดับรัฐบาลประเทศไทย สามารถนำไปเปรียบเทียบกับ EIA ที่มีการทำไว้ก่อนหน้านี้” (ไชยณรงค์ เศรษฐเชื้อ, สัมภาษณ์, 15 เมษายน 2548)

นายสุมาต ภูลายาย เจ้าหน้าทีปฏิบัติงานของเครือข่ายแม่น้ำเอเซียตะวันออกเฉียงใต้ในพื้นที่อำเภอเชียงของ เป็นผู้ประสานงานการทำวิจัยชาวบ้านและมีส่วนในการทำให้งานวิจัยชาวบ้านเชียงของเสร็จสมบูรณ์ ขั้นตอนการทำงานวิจัยชาวบ้านสามารถแบ่งได้ดังนี้ (สุมาต ภูลายาย, สัมภาษณ์, 22 เมษายน 2548)

1. การสร้างสัมพันธภาพกับชาวบ้าน นายสุมาตประสานงานร่วมกับกลุ่มรักษ์เชียงของเพื่อลงพื้นที่สร้างสัมพันธภาพกับชาวประมงและชาวบ้านในชุมชน นายสุมาตรกล่าวว่า “ตอนไปหมู่บ้าน ก็จะลงพร้อมกับ ครูตี พี่อู๊ดและคนอื่นๆที่ทำงานในกลุ่มรักษ์เชียงของ ไปหาชาวบ้าน 14 หมู่บ้าน ทั้งตอนกลางวันและกลางคืน ไปแบบนัดบังไม่ได้นัดบังเหมือนคนไปมาหาสู่กันตามปกติ พี่ต้องทำความรู้จักชาวบ้านอย่างเดียวไม่เก็บข้อมูลอะไรเป็นเดือน ใช้ฐานความสัมพันธ์ที่ดีของชาวบ้านกับพวกครูตี”

2. การให้ชุมชนคัดเลือกนักวิจัย นายสุมาตรถูกกล่าวหาว่า “มีการประชุมชาวบ้านเพื่อคัดเลือกผู้อาวุโสในชุมชน ชาวประมงที่มีความรู้ความชำนาญเกี่ยวกับปลา พืช แม่น้ำ โขงกันเองในหมู่บ้านรวมแล้วได้นักวิจัยทั้งหมดประมาณร้อยหกสิบกว่าคน ต่อมาพื้กับพวก ครูดี พื้ฮู๊ด พื้เกียรติและผู้ประสานงานกลุ่มรักษ์เชียงของคนอื่นๆ ช่วยกันฝึกอบรมระเบียบวิธีวิจัยให้นักวิจัยชาวบ้านในเบื้องต้น เราต้องอธิบายวิธีการทำงานอย่างละเอียดเช่น การระดมความคิดเห็น การสำรวจทรัพยากร แม่น้ำ โขง”

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล หลังจากที่ฝึกอบอรมนักวิจัยแล้ว นายสุมาตร ได้จัดเตรียมนัดหมายนักวิจัยชาวบ้านเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลต่างๆของชุมชน รวมทั้งมีการจัดการสนทนากลุ่มย่อย โดยนายสุมาตรมีบทบาทเป็นผู้ตั้งคำถามในหัวข้อต่างๆ และมีผู้ช่วยจดบันทึกข้อมูลจากประเด็นต่างๆ เหล่านี้

4. การจัดเวทีแลกเปลี่ยนความรู้ รับฟังความคิดเห็น ข้อเสนอแนะต่างๆ และตรวจสอบข้อมูลร่วมกันให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการศึกษารวบรวมข้อมูลและสรุปข้อมูลร่วมกัน

5. การรวบรวมข้อมูลและจัดพิมพ์เป็นหนังสือเผยแพร่

หน้าที่ของผู้ประสานงานเครือข่ายแม่น้ำเอเซียตะวันออกเฉียงใต้ นายสุมาตรได้กล่าวโดยสรุปว่า “เราจะเป็นผู้เดินทางไปหานักวิจัยในหมู่บ้านต่างๆ ช่วยในเรื่องของระเบียบวิธีวิจัย การรวบรวมข้อมูล จัดทำรายงานจากข้อมูลที่รวบรวมจากความรู้ ความชำนาญของชาวบ้านเองทั้งหมด และตีพิมพ์เผยแพร่”

งานวิจัยชาวบ้านมีชื่อหนังสือเรื่อง “แม่น้ำโขง แม่น้ำแห่งวิถีชีวิตและวัฒนธรรม”

ประเด็นการศึกษาแบ่งเป็น 4 ประเด็นการศึกษาหลักคือ 1.) พันธุ์ปลา 2.) เครื่องมือหาปลา 3.) พันธุ์พืช 4.) ระบบนิเวศในแม่น้ำโขง ใช้ระยะเวลาในการศึกษาวิจัยทั้งหมด 1 ปี ในพื้นที่ 5 หมู่บ้านที่อยู่ติดริมฝั่งแม่น้ำโขง ซึ่งได้รับผลกระทบจากโครงการพัฒนาและปรับปรุงร่องน้ำเพื่อการเดินเรือพาณิชย์ขนาดใหญ่ในแม่น้ำโขง ระยะเวลาที่ใช้ในการวิจัยเริ่มตั้งแต่เดือนสิงหาคม 2546 จนถึงเดือนสิงหาคม 2547

สำหรับปัญหาในการทำงานของนายสุมาตร สืบเนื่องจากนายสุมาตรมีภูมิลำเนาเดิมอยู่ในจังหวัดกาฬสินธุ์ ทำให้ในช่วงแรกของการทำงานความไม่เข้าใจในภาษาเหนือเป็นอุปสรรค นอกจากนี้การเดินทางในแต่ละหมู่บ้านยังเป็นอุปสรรค เนื่องจากสภาพภูมิประเทศในแถบอำเภอเชียงของ เชียงแสนและเวียงแก่นเป็นพื้นที่ราบสูงอีกทั้งแต่ละหมู่บ้านอยู่ห่างไกลกัน การเดินทางจึงค่อนข้างลำบากโดยเฉพาะในตอนกลางคืน

นอกจากการทำงานวิจัยร่วมกับเครือข่ายแม่น้ำเอเซียตะวันออกเฉียงใต้แล้ว กลุ่มรักษ์เชียงของ ชาวประมงและชาวบ้านทั่วไป ยังมีกิจกรรมการเคลื่อนไหวที่เป็นการแก้ปัญหาระยะยาวเรียกว่า “งานเย็น” เช่น การจัดอบรมให้ความรู้แก่นักเรียนและเยาวชนทั่วไป การศึกษาดูงานนอกพื้นที่ การดำเนินโครงการฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่นพื้นที่ลุ่มน้ำอิงตอนปลายและชายฝั่งโขง

โครงการการจัดการทรัพยากรป่าในพื้นที่ลุ่มน้ำอิงและโขง เป็นต้น (เกษียร จันทร, สัมภาษณ์, 13 ตุลาคม 2547)

วิธีดำเนินโครงการจัดการทรัพยากรป่าในพื้นที่ลุ่มน้ำอิงและโขงมีขั้นตอนดังนี้คือ

1. มีการจัดเวทีวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหาทรัพยากรป่าไม้ของแต่ละชุมชนเพื่อให้ได้ข้อมูลเบื้องต้นของแต่ละชุมชน มีการคัดเลือกนักวิจัยแต่ละชุมชน และประชุมชี้แจงโครงการ เพื่อให้ชาวบ้านได้ทราบถึงความเป็นมาและประโยชน์ของโครงการ

2. จัดการฝึกอบรมนักวิจัย เกี่ยวกับระเบียบวิธีวิจัย สร้างกระบวนการเรียนรู้การวิจัยแบบมีส่วนร่วม มีทักษะในการเก็บรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ การตรวจสอบข้อมูล และการนำเสนอข้อมูล

3. นักวิจัยลงพื้นที่เก็บข้อมูลพื้นฐานของหมู่บ้านและทรัพยากรป่าไม้ในชุมชน รวมทั้งข้อมูลในเชิงลึก นำข้อมูลมาวิเคราะห์ร่วมกัน และมีการตรวจสอบข้อมูลร่วมกันภายในชุมชน เป็นการเก็บข้อมูลชุมชนโดยผ่านมุมมองจากคนภายในชุมชน มีการปรึกษาถึงปัญหาอุปสรรคในการทำงาน

4. มีการนำเสนอข้อมูลแต่ละหมู่บ้านร่วมกันในกลุ่มนักวิจัย ให้ฝึกการนำเสนองานวิจัย สามารถแลกเปลี่ยนความรู้ คำแนะนำระหว่างผู้รู้ในท้องถิ่นและนักวิชาการจากภายนอก

5. สรุปข้อมูลและจัดทำรายงาน

6. จัดเวทีสัมมนาเพื่อนำเสนองานวิจัย ให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ร่วมกันระหว่างคนภายนอกชุมชนกับภายในชุมชน และจัดทำรายงานฉบับสมบูรณ์

7. ประชุมเชิงปฏิบัติการกำหนดแนวทาง ทิศทางในการจัดการทรัพยากรป่าในลุ่มน้ำอิง-โขงอย่างยั่งยืน เพื่อจัดทำแผนงาน กิจกรรม กฎระเบียบในการจัดการป่าชุมชน และระดมความคิดเห็นเกี่ยวกับเครือข่ายป่าชุมชนและนักวิชาการหาแนวทางการจัดการป่าลุ่มน้ำอิง-โขงอย่างยั่งยืน

8. จัดทำแผนการรณรงค์ การสื่อสารรณรงค์ เผยแพร่องค์ความรู้และสิทธิของชุมชนในการจัดการทรัพยากรป่าอย่างยั่งยืน เช่น สนับสนุนกิจกรรมชุมชนในเรื่องการจัดการอนุรักษ์พื้นที่ป่าชุมชนในเครือข่าย การจัดค่ายเยาวชนสืบสานป่า การจัดทำแผนที่ทรัพยากรป่าและวางแผนเขตป่าชุมชนอย่างชัดเจน

9. จัดเวทีรณรงค์การจัดการป่าโดยชุมชน เพื่อสรุปผลการดำเนินงาน ประเมินการทำงาน และวางแผนการทำงาน

ภาพที่ 23 แสดงกิจกรรมการประชุมวางแผนการทำงานร่วมกันระหว่างองค์กรชาวบ้าน
และตัวแทนชาวบ้านของแต่ละหมู่บ้าน

ถ่ายภาพโดยสุพมา อรุณจิต เมื่อวันที่ 5 มีนาคม 2548

การดำเนินงานที่เรียกว่า “งานเย็น” เหล่านี้เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนทั้งในด้าน การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและฟื้นฟูวัฒนธรรมของชุมชน เพื่อด้านกระแสการพัฒนาของ ภาครัฐที่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติโดยไม่คำนึงถึงรากเหง้าทางวัฒนธรรมชุมชน ดังที่นายนิวัติ ได้กล่าวว่า “ชาวบ้านอยู่ได้ด้วยวิถีวัฒนธรรมของตนเอง การพัฒนาที่มาจากรัฐจะทำให้ชาวบ้าน อ่อนแอและแย่ง เพราะรัฐไม่เข้าใจท้องถิ่นจริงๆ งานของเราคือพยายามสร้างรากฐานวัฒนธรรม และทรัพยากรของชุมชน ของชาวบ้านให้แข็งแรงก่อน เพื่อไม่ให้ชาวบ้านตายเพราะการพัฒนานี้” (นิวัติ ร้อยแก้ว, สัมภาษณ์, 19 กุมภาพันธ์ 2548)

สำหรับการเคลื่อนไหวเรียกร้องของชาวประมงหลังมีมติระงับ โครงการระเบิดแก่งชั่วคราว พรานปลาบึกดังเช่น นายซ้อ ซึ่งตั้งแต่ทราบข่าวการระเบิดแก่งครั้งแรก นายซ้อได้ร่วมเคลื่อนไหว คัดค้าน โครงการกับกลุ่มรักษ์เชียงของเรื่อยมา จนกระทั่งปัจจุบันสุขภาพของนายซ้อไม่เอื้ออำนวย ในการเข้าร่วมกิจกรรม จึงทำให้ต้องหยุดการเข้าร่วมกิจกรรม แต่อย่างไรก็ตามนายซ้อยังคงยืนยัน ว่าตนเองไม่เห็นด้วยกับการระเบิดแก่งแม่น้ำโขง และต้องการให้ทางราชการยกเลิก โครงการนี้ โดยสิ้นเชิง

ส่วนนายนาคที่ร่วมเคลื่อนไหวคัดค้านการระเบิดแก่งทั้งในอำเภอเชียงของ และร่วมเรียกร้อง ที่กรุงเทพมหานคร กล่าวถึงชีวิตของตนเองในปัจจุบันว่า “อาชีพจับปลาแม่น้ำโขงที่ยาวนาน 40กว่าปีของลุงกำลังจบลง” (นาค สาวิรส, สัมภาษณ์, 26 กุมภาพันธ์ 2548) การเปลี่ยนแปลง แม่น้ำโขงที่รุนแรงและกระแสการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ปัจจุบันนี้ลุงนาคไม่สามารถหาเลี้ยง ครอบครัวด้วยการหาปลาในแม่น้ำโขงเพียงอย่างเดียวได้ เนื่องจากฐานะทางบ้านยังไม่มั่นคง นายนาคเป็นแรงงานหลักของครอบครัวต้องผันตนเองมายึดอาชีพกรรมกรก่อสร้างที่รายได้

ไม่แน่นอนและไม่มีหลักประกันในชีวิต บางครั้งล้มป่วยด้วยความชราสุขภาพไม่แข็งแรง แต่จำเป็นต้องประกอบอาชีพนี้ต่อไป แต่ด้วยใจที่รักในอาชีพประมง นายนาจะออกเรือหาปลาบ้างในบางครั้ง

สำหรับนายเสาร์ปัจจุบันยังคงประกอบอาชีพประมงดั้งเดิม แต่เมื่อถามถึงปลาในแม่น้ำโขงลุงเสาร์ก็ตอบว่า “ปลาไม่มีแล้ว” เมื่อถามว่าออกเรือหาปลาทุกวันนี้คุ้มหรือไม่ นายเสาร์ยังคงยืนยันว่า “คุ้ม” นั่นคือความคุ้มค่ากับการที่ได้อยู่กับธรรมชาติ กับแม่น้ำโขงที่หล่อเลี้ยงชีวิตตนเองมาตั้งแต่เด็กจนโตด้วยความเคยชิน เป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตตัวเอง (เสาร์ ระวังศรี, สัมภาษณ์, 16 เมษายน 2548)

ปัจจุบันนี้ นายเสาร์ยังคงยืนยันที่จะต่อสู้เพื่อธรรมชาติและแม่น้ำโขงที่เปรียบเสมือนผู้มีพระคุณ แม้ว่าใครจะว่าการระเบิดแก่งมีผลดีอย่างไร แต่นายเสาร์มองว่า สำหรับคนจนๆ ตัวเล็กๆ การระเบิดแก่งถือเป็นความหายนะนั่นเอง

2.3 เหตุการณ์การเคลื่อนไหวของชาวประมง กลุ่มรักษ์เชียงของกับพันธมิตรกลุ่มต่างๆ และปฏิกิริยาจากรัฐ

เหตุการณ์การเคลื่อนไหวของชาวประมง กลุ่มรักษ์เชียงของร่วมกับพันธมิตรต่างๆ และปฏิกิริยาจากรัฐ²⁹ สามารถสรุปเป็นตารางได้ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 7 แสดงลำดับเหตุการณ์การเคลื่อนไหวของชาวประมง กลุ่มรักษ์เชียงของ กลุ่มพันธมิตรและภาครัฐ

ลำดับที่	ระยะเวลา	หน่วยงานหรือผู้ที่เกี่ยวข้อง	เหตุการณ์
1.	4-5 มีนาคม 2545	-แกนนำกลุ่มรักษ์เชียงของ - เครือข่ายแม่น้ำเอเซีย ตระวันออกเฉียงใต้	- ประชุมปรึกษารื้อร่วมกันถึงการแก้ไขปัญหาจากโครงการระเบิดแก่ง
2.	เมษายน 2545	-แกนนำกลุ่มรักษ์เชียงของ	- ลงพื้นที่ให้ข้อมูลเกี่ยวกับโครงการระเบิดแก่งแก่ชาวบ้าน 10 หมู่บ้านริมแม่น้ำโขงใน อ.เชียงแสน อ.เชียงของ อ.เวียงแก่น

²⁹ ประมวลเอกสารสัมภาษณ์องค์กรชาวบ้าน ชาวประมง ชาวบ้าน นักพัฒนาเอกชน และจากหนังสือ บทความ หนังสือพิมพ์ เอกสารต่างๆ

ลำดับ ที่	ระยะเวลา	หน่วยงานหรือ ผู้ที่เกี่ยวข้อง	เหตุการณ์
3.	เมษายน 2545	-แกนนำกลุ่มรักษ์เชียงของ - เครือข่ายแม่น้ำเอเซีย - คณะวันออกเฉียงใต้ - สื่อมวลชน - ชาวประมง	- ลงสำรวจผลกระทบจากการระเบิดแก่งแม่น้ำโขง
4.	เมษายน - พฤษภาคม 2545	- กลุ่มรักษ์เชียงของ - องค์กรพัฒนาเอกชนที่ เกี่ยวข้องหลายองค์กร	- ดำเนินการซื้อประชาชนที่คัดค้าน โครงการระเบิด แก่ง ในตำบลเวียง ตำบลริมโขง และตำบลศรีคอน ชัย อำเภอเชียงของ เพื่อนำไปคัดค้านรายงาน การศึกษาผลกระทบจากการระเบิดแก่งใน แม่น้ำโขง และเรียกร้องให้รัฐบาลไทยทบทวน โครงการระเบิดแก่งในแม่น้ำโขง
5.	21 พฤษภาคม 2545	- กลุ่มรักษ์เชียงของ - ชาวประมง	- ขึ้นหนังสือต่อคณะกรรมการสิ่งแวดล้อม วุฒิสภาเรียกร้องให้มีการหยุดดำเนิน โครงการ เพื่อรับฟังความคิดเห็นของชาวบ้าน และให้ ชาวบ้านได้เข้าไปมีส่วนร่วมใน โครงการ ทุกกระบวนการ
6.	พฤษภาคม 2545	- กลุ่มรักษ์เชียงของ - ชาวประมงและชาวบ้าน อำเภอเชียงของ เชียงแสน เวียงแก่น	- จัดเวทีแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับผลกระทบจาก โครงการระเบิดแก่งแม่น้ำโขงที่บ้านหาดใคร้ โดยมีคณะกรรมการการมีส่วนร่วม วุฒิสภาเข้า รับฟัง
7.	กรกฎาคม 2545	- กระทรวงกลาโหม	- เรียกร้องให้มีการทบทวนโครงการ เพราะเกรง ว่าการระเบิดแก่งจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง แนวเขตแดนไทย-ลาวในแม่น้ำโขง และเลื่อน การระเบิดแก่งคอนผีหลง จนกว่าจะมีการปักปัน เขตแดนเสร็จสิ้น แต่กรมเจ้าท่ายังคงยืนยันที่จะ ระเบิดแก่งคอนผีหลง ให้เสร็จสิ้นภายในปี พ.ศ. 2547
8.	30 ตุลาคม 2545	- กรมการขนส่งทางน้ำและ พาณิชย์นาวี	- จัดประชุมสัมมนาชี้แจงโครงการปรับปรุงร่อง น้ำเพื่อการเดินเรือพาณิชย์ในแม่น้ำล้านช้าง - แม่น้ำโขง ที่ อ.เมือง จ.เชียงราย

ลำดับ ที่	ระยะเวลา	หน่วยงานหรือ ผู้ที่เกี่ยวข้อง	เหตุการณ์
9.	พฤศจิกายน 2545	-ชาวประมง -กลุ่มรักษ์เชียงของ	-ยื่นหนังสือเรียกร้องต่อ พล.อ.ชาวลิต ยงใจยุทธ รองนายกรัฐมนตรี เพื่อให้ระงับโครงการ ทำการศึกษาประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม (EIA) ใหม่ พร้อมทั้งเสนอแนวทางการติดต่อกับ ค้าขายกับประเทศเพื่อนบ้านผ่านเส้นทางถนนสาย R3E -ยื่นหนังสือเรียกร้องต่อคณะกรรมการ ต่างประเทศ ให้ตรวจสอบประเด็นการทำผิด กฎหมายระหว่างประเทศและขั้นตอนการทำ รายงานการประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมที่ ไม่สมบูรณ์
10.	12 ธันวาคม 2545	-ชาวประมง -กลุ่มรักษ์เชียงของ	-ยื่นหนังสือที่หน้าสถานเอกอัครราชทูตจีนประจำ ประเทศไทย เรียกร้องให้ยุติโครงการระเบิดแก่ง ในแม่น้ำโขง ให้เคารพสิทธิมนุษยชน รวมทั้งให้ ทำการศึกษาผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมใหม่
11.	มกราคม 2546	- กรมการขนส่งทางน้ำและ พาณิชย์นาวี	-ยื่นหนังสือถึงคณะกรรมการความร่วมมือการ เดินเรือในแม่น้ำโขง 4 ชาติเพื่อขอชะลอระเบิดหิน แม่น้ำโขงจุดแก่งคอนผีหลงเขตพรมแดนไทย- ลาว
12.	20 มกราคม 2546	- กรมการขนส่งทางน้ำและ พาณิชย์นาวี	- ออกมากล่าวว่า ไม่ยืนยันว่าโครงการ ขั้นที่ 2 และ ขั้นที่ 3 จะดำเนินการหรือไม่ แต่ขณะนี้ได้มีคณะ สำรวจจากจีนสำรวจแม่น้ำ โขงคอนล่างตั้งแต่เชียง ของถึงห้วยทรายลงไปแล้ว
13.	25 มกราคม 2546	-กลุ่มแม่หญิงฮักแม่น้ำโขง -กลุ่มรักษ์เชียงของ	- จัดเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาที่ เกิดขึ้นเกี่ยวกับผลกระทบจากการระเบิดแก่งและ วิถีชีวิตชาวบ้าน
14.	3 มีนาคม 2546	- คณะรัฐมนตรี	- ผลการประชุมเพื่อถกถ่วงเรื่องเสนอ คณะรัฐมนตรี คณะที่ 1 ครั้งที่ 2/2546 ได้มีมติ ชะลอโครงการปรับปรุงร่องน้ำเพื่อการเดินเรือใน แม่น้ำล้านช้าง - แม่น้ำโขง

ลำดับ ที่	ระยะเวลา	หน่วยงานหรือ ผู้ที่เกี่ยวข้อง	เหตุการณ์
15.	สิงหาคม 2546	- บริษัททีม คอนซัลติ้ง เอนจิ เนียริง แอนด์ แมเนจเม้นท์ จำกัด (Team Consulting Engineer) - สถาบันราชภัฏจังหวัด เชียงราย	- ศึกษาผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมใหม่เป็น ระยะเวลา 10 เดือน
16.	4-16 ธันวาคม 2546	- สถาบันราชภัฏจังหวัด เชียงราย - ชาวบ้านอ.เชียงแสน เชียงของ เวียงแก่น	- จัดประชุมเพื่อรับฟังความคิดเห็นประชาชน 35 หมู่บ้าน ผลสรุปคือทุกหมู่บ้านมีมติไม่เห็นด้วยกับ โครงการระเบิดแก่งแม่น้ำโขง
17.	14 เมษายน 2547	- ชาวประมงและชาวบ้าน ทั่วไป - แกนนำกลุ่มรักษ์เชียงของ	- เจรจากับคนบนเรือจีนที่ล้าเลียงอุปกรณ์เข้ามาใน พื้นที่อำเภอเชียงของบริเวณแก่งไคฝั่งประเทศไทย เพื่อทำการติดตั้งเครื่องหมายในการเดินเรือ ให้ยุติ การระเบิดแก่ง - ประกอบพิธีปิดเสียมอศัญญาโรแม่น้ำโขง
18.	20 เมษายน 2547	- ชาวบ้านทั่วไปและ ชาวประมง - กลุ่มรักษ์เชียงของ - เครือข่ายแม่น้ำเอเซีย ตะวันออกเฉียงใต้	- ประกอบพิธีสืบชะตาแม่น้ำโขง
19.	11 พฤษภาคม 2547	- คณะกรรมการประสาน ความตกลงว่าด้วยการ เดินเรือพาณิชย์ในแม่น้ำล้าน ช้าง – แม่น้ำโขง	- สรุปผลการดำเนินงาน ว่าบรรลุผลแล้วร้อยละ 90 และตัดสินใจปิดโครงการ ในระยะแรกเอาไว้ ก่อน
20.	สิงหาคม 2546 – สิงหาคม 2547	- ชาวประมงและชาวบ้าน - กลุ่มรักษ์เชียงของ - เครือข่ายแม่น้ำเอเซีย ตะวันออกเฉียงใต้	- ศึกษาวิจัยภูมิปัญญา องค์ความรู้ท้องถิ่นเป็น งานวิจัยชาวบ้าน

ลำดับ ที่	ระยะเวลา	หน่วยงานหรือ ผู้ที่เกี่ยวข้อง	เหตุการณ์
21.	16-18พฤศจิกายน 2547	-โครงการฟื้นฟูนิเวศวิทยา ในอินโดจีนและพม่า - คณะกรรมการสิทธิ มนุษยชนแห่งชาติ - คณะกรรมการ ต่างประเทศ วุฒิสภา - คณะกรรมการพัฒนา สังคมและความมั่นคงของ มนุษย์ วุฒิสภา - กลุ่มวิจัยเชิงของ - องค์กรพัฒนาเอกชนอื่นๆที่ เกี่ยวข้อง	- จัดการประชุมนานาชาติเรื่องการจัดการ ทรัพยากรและกลไกความร่วมมืออนุภูมิภาคแม่น้ำ โขง ณ ห้องประชุมนานาชาติ กรุงเทพมหานคร
22.	26-27พฤศจิกายน 2547	-กลุ่มวิจัยเชิงของ -เครือข่ายแม่น้ำเอเชีย ตะวันออกเฉียงใต้ - กรรมการสิทธิมนุษยชน แห่งชาติ	- เผยแพร่หนังสือวิจัยชาวบ้านเรื่อง “แม่น้ำโขง แม่น้ำแห่งวิถีชีวิตและวัฒนธรรม” - จัดงานเวทีรวมพลคนรักแม่น้ำของการอภิปราย เรื่อง ผลกระทบจากการพัฒนาแม่น้ำโขงตอนบน มุมมองของภาคประชาสังคมและงานวิจัยชาวบ้าน ที่อำเภอเชียงของ
23.	30 มิถุนายน-2 กรกฎาคม 2548	-โครงการฟื้นฟูนิเวศวิทยา ในอินโดจีนและพม่า - คณะกรรมการสิทธิ มนุษยชนแห่งชาติ - คณะกรรมการ ต่างประเทศ วุฒิสภา - คณะกรรมการพัฒนา สังคมและความมั่นคงของ มนุษย์ วุฒิสภา - กลุ่มวิจัยเชิงของ - องค์กรพัฒนาเอกชนอื่นๆที่ เกี่ยวข้อง	- จัดประชุมบทบาทสภาประชาชนแม่น้ำโขงต่อ การมีส่วนร่วมในการพัฒนาภูมิภาคกลุ่มแม่น้ำโขง (GMS) ณ จังหวัดเชียงราย
24.	กันยายน2548	- กลุ่มวิจัยเชิงของ	- ก่อตั้งสถานีวิทยุชุมชนเพื่อสร้างสื่อของชุมชน เอง

ภาพที่ 24 แสดงการชุมนุมประท้วงหน้าสถานทูตจีน วันที่ 12 ธันวาคม 2545

เอื้อเฟื้อภาพ โดย เครือข่ายแม่น้ำเอเซียตะวันออกเฉียงใต้

ภาพที่ 25 แสดงการประกอบพิธีสืบชะตาแม่น้ำโจง วันที่ 20 เมษายน 2548

ถ่ายภาพโดยสุพума อรุณจิต เมื่อวันที่ 20 เมษายน 2548

2.4 ปัญหา อุปสรรคของการเคลื่อนไหวคัดค้านการระเบิดแก่งแม่ น้ำโจง

จากการสนทนากลุ่มองค์กรชาวบ้านและองค์กรพัฒนาเอกชน วันที่ 9 มิถุนายน 2548 ณ บ้านเลขที่ 62 บ.เวียงแก้ว ค.เวียง อ.เชียงของ จ.เชียงราย สรุปได้ว่า การเคลื่อนไหวของกลุ่มคัดค้านโครงการระเบิดแก่งมีปัญหา อุปสรรคดังนี้

1. กลุ่มบุคคลภายนอกทั้งองค์กรพัฒนาเอกชน นักศึกษา นักวิชาการเข้ามามีบทบาทในพื้นที่มากขึ้น ทำให้กลุ่มสนับสนุนโครงการกล่าวโจมตีการทำงานของกลุ่มพันธมิตรว่า “ไม่รู้ใครจ้างให้มาประท้วงหรือเป็นพวกไม่มีอะไรจะทำ อยากเด่นอยากดัง มั่วสุม แต่งตัวโทรมๆสกปรกเหมือนขอทาน ชาวบ้านในชุมชนจริงๆแทบไม่มีเลย จะเป็นกลุ่มที่มาจากภายนอกเป็นการกระทำของกลุ่มถือเป็นการสวนกระแสของชุมชน และถ่วงความเจริญของชุมชน” (นางเขียว [นามสมมติ],

สัมภาษณ์, 19 กุมภาพันธ์ 2548) ด้วยเหตุนี้ ทำให้ชาวบ้านบางคนเกิดความเคลงใจและไม่ให้ความร่วมมือกับกลุ่มคัดค้านโครงการเท่าที่ควร (อาทิตย์ จันทาพิมพ์, สัมภาษณ์, 10 มีนาคม 2548) สถานการณ์ดังกล่าว สะท้อนให้เห็นว่า องค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการ และนักศึกษามักถูกมองอย่างมีอคติว่า เป็นกลุ่มที่ “ต่อต้านรัฐ” และ “เรียกร้องการอนุรักษ์” เพียงอย่างเดียว การเคลื่อนไหวโดยอาศัยสื่อมวลชนจึงมีประสิทธิภาพและลอคอคติ สร้างความชอบธรรมในการคัดค้านให้แก่กลุ่มชาวบ้านค่อนข้างมาก

2. ความคิดเห็นที่แตกต่างกันเกี่ยวกับโครงการระเบิดแก่งของคนในชุมชน ทำให้กลุ่มคัดค้านโครงการไม่ต้องการทำงานร่วมกับกลุ่มที่สนับสนุน โครงการ ในขณะที่กลุ่มสนับสนุนโครงการปฏิเสธการให้ความร่วมมือในกิจกรรม และไม่ต้องการแสดงความคิดเห็นร่วมกัน ทำให้การดำเนินการแก้ไขปัญหามิได้เกิดจากทุกกลุ่มในชุมชนมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง ปัญหาดังกล่าว เกิดขึ้นจากการหลีกเลี่ยงการเผชิญหน้าระหว่างกลุ่มที่มีความคิดเห็นที่แตกต่างกัน ทำให้ปัญหาที่เกิดขึ้นไม่ได้รับการแก้ไขร่วมกันของชุมชน ทั้งยังสร้างความระแวงเคลงใจให้แก่กันและกัน อย่างไรก็ตามผู้ศึกษามีความคิดเห็นว่าด้วยพื้นฐานความสัมพันธ์ที่ดีในชุมชนสามารถแก้ปัญหาได้ โดยชาวบ้านทุกกลุ่มควรเผชิญหน้ากัน พุดคุยกันโดยใช้เหตุผล แสดงความคิดเห็นเพื่อการแก้ไขปัญหาและหาข้อยุติร่วมกันทั้งชุมชนแล้วเสนอต่อภาครัฐและแสวงหาแนวทางการพัฒนาที่เกิดประโยชน์และสอดคล้องกับสภาพสังคม วัฒนธรรมของชุมชนมากที่สุด เพื่อการพึ่งพาตนเองโดยไม่ต้องหวังพึ่งความช่วยเหลือจากภายนอกหรือภาครัฐ

3. สถานการณ์หลังมีมติชะลอโครงการระเบิดแก่ง ชาวประมงและชาวบ้านส่วนใหญ่มีความเข้าใจว่าโครงการระเบิดแก่งได้ยุติแล้ว ความตื่นตัวในการต่อต้านโครงการจึงลดลง การเข้ามามีส่วนร่วมในการเคลื่อนไหวจึงลดลง ปัญหาดังกล่าว เกิดจากความบกพร่องในการรับรู้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับโครงการระเบิดแก่ง ในขณะที่องค์กรชาวบ้านและกลุ่มพันธมิตรพยายามสร้างฐานชุมชนให้เข้มแข็งรองรับกับปัญหาสถานการณ์ในอนาคต หน้าที่ของรัฐคือการให้ข้อมูลที่ถูกต้องชัดเจนอย่างเพียงพอแก่ประชาชน เปิด โอกาสและสนับสนุนให้ชาวบ้านได้เข้ามามีส่วนร่วมตัดสินใจเกี่ยวกับโครงการอย่างจริงจังและจริงจัง เพื่อการแก้ไขปัญหาและหาข้อยุติที่เป็นธรรมร่วมกันระหว่างภาครัฐและประชาชนต่อไป

ผู้ศึกษาพบว่า การต่อสู้ที่เข้มแข็งของชาวบ้านที่เกิดจากปัญหาเกี่ยวกับวิถีชีวิตที่ผูกพันกับแม่น้ำโขง ส่งผลถึงชาวบ้านในชุมชนใกล้เคียงอื่นๆเกิดความตื่นตัวต่อปัญหาในฐานะ “ผู้ร่วมชะตากรรมเดียวกัน” และนำไปสู่การศึกษาวิจัยโดยใช้เหตุผลความรู้ทางวิทยาศาสตร์ที่มาจากฐานของวิถีชีวิต องค์ความรู้ท้องถิ่นมาต่อสู้กับความรู้ที่มาจากภาครัฐ สื่อมวลชนทำหน้าที่เปิดประเด็นปัญหาสู่สาธารณะ จนเป็นปัญหาในระดับชาติ เนื่องจากแม่น้ำโขงถูกจัดเป็นแม่น้ำที่มีความสำคัญระดับนานาชาติ ปัญหาด้านระบบนิเวศในแม่น้ำโขง ข้อมเป็นปัญหาระดับนานาชาติด้วยเช่นกัน ดังที่นายไชยณรงค์ เศรษฐเชื้อ นักพัฒนาเอกชนที่ได้แสดงความคิดเห็นว่า “ปัญหาการระเบิดแก่ง

แม่น้ำโขง เป็นปัญหาสิ่งแวดล้อมข้ามพรมแดน หรือเรียกว่า “Trans - boundary environment problems” (ไชยณรงค์ เศรษฐเชื้อ, สัมภาษณ์, 15 เมษายน 2548) ในขณะที่หน่วยงานเครือข่ายชาวบ้าน และองค์กรต่างๆ ได้เข้ามามีบทบาทสนับสนุนการเคลื่อนไหวของชาวบ้าน สามารถสะท้อนให้เห็นถึงการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ของคนชั้นระดับรากหญ้า สอดคล้องกับไชยรัตน์ เจริญสิน โอฟาร ที่พบว่า การเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ไม่ได้ต้องการช่วงชิงอำนาจรัฐ แต่เป็นการเรียกร้องความเป็นอิสระจากรัฐ เพื่อสร้างประชาสังคม ให้มีฐานะเป็นคู่แข่งจากรัฐ (ไชยรัตน์ เจริญสิน โอฟาร, 2545: 17) มีการขยายฐานความร่วมมือกับหน่วยงานองค์กร และกลุ่มเครือข่ายชาวบ้านในพื้นที่อื่นๆ ซึ่งเป็นการสร้างพลังประชาสังคมให้กว้างขึ้นและมีพลังมากยิ่งขึ้น เป็นการใช้สิทธิในการไม่ฟังรัฐ (Civil disobedience) ซึ่งเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย (ไชยรัตน์ เจริญสิน โอฟาร, 2542: 7)

การเคลื่อนไหวทางสังคมของชาวประมงที่ได้รับผลกระทบจากโครงสร้างทางเศรษฐกิจและการเมือง แสดงศักยภาพของชุมชนในการสร้างกฎเกณฑ์ขึ้นมาในการจัดการทรัพยากร ในฐานะที่เป็นปฏิริยาตอบโต้และต่อรองกับพลังอำนาจต่างๆ ในสังคม ซึ่งถือเป็นรูปแบบหนึ่งของกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนด้วยกัน ที่พยายามสร้างความชอบธรรม (Legitimacy) ในการเข้าถึงทรัพยากร ให้เป็นหลักการสำคัญในระบบความคิดอีกประการหนึ่ง ในความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ เพื่อเปิดพื้นที่ทางสังคมหรือเวทีให้กลุ่มชนต่างๆ ที่อยู่ชายขอบของสังคม ได้สามารถเข้ามามีส่วนร่วมอย่างจริงจังในการจัดการทรัพยากรของส่วนรวม ด้วยกระบวนการแสดงความคิดเห็น พร้อมทั้งกระบวนการสร้างและนิยามความหมายของสิทธิประเภทใหม่ๆ ผ่านทางวาทกรรมหรือการโต้เถียงทางอุดมการณ์และศีลธรรมในสังคม (อานันท์ กาญจนพันธ์, 2544: 215 - 220)

การเคลื่อนไหวคัดค้านโครงการระเบิดแก่งของชุมชนประมง ใช้ประเด็นความเสื่อมโทรมทางสิ่งแวดล้อมหลังจากการระเบิดแก่งที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตประมงเป็นสำคัญ (Blaikie, 1995 อ้างถึงใน ไชยณรงค์ เศรษฐเชื้อ, 2543: 22) เพื่อต้องการเรียกร้องการพัฒนาที่มีความหลากหลาย สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและเงื่อนไขของแต่ละชุมชนในแถบลุ่มแม่น้ำโขง การคำนึงถึงความมีประสิทธิภาพทางเศรษฐกิจของคนในท้องถิ่น มีความเหมาะสมกับสภาพแวดล้อม และมีความยุติธรรมทางสังคม (วิฑูรย์ ปัญญากุล, 2535: 33) โดยเกี่ยวพันอย่างใกล้ชิดกับค่านิยมในการผลิตและการบริโภคของประชากรในรุ่นปัจจุบัน ในลักษณะที่คำนึงถึงสภาพความเป็นอยู่ที่มีคุณภาพของประชากรในรุ่นถัดมา สอดประสานเด่นชัดระหว่างสิทธิในการใช้ทรัพยากรในอาณาเขตรัฐ เพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจ และอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ทั้งภายในและภายนอกเขตแดนรัฐเป็นหัวใจสำคัญ (ปิยพัฒน์ บุนนาค, 2545 : 43-46) ถือเป็นแนวทางในการพัฒนาแบบยั่งยืน ดังนั้นชาวบ้านจึงได้เคลื่อนไหวคัดค้านโครงการระเบิดแก่ง

ซึ่งชาวบ้านเห็นว่าจะนำไปสู่ความล่มสลายของชุมชนประมงพื้นบ้านในอนาคต โดยยึดหลักการ รักษาทรัพยากรธรรมชาติ วิถีชีวิตและวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชนเป็นหลัก

การเคลื่อนไหวเรียกร้องอย่างค่อเนื่องของชาวประมง องค์กรชาวบ้านและนักวิชาการ องค์กรพัฒนาเอกชน นักศึกษา ทำให้โครงการระเบิดแก่งถูกระงับไว้ชั่วคราว จากสถานการณ์ดังกล่าวสามารถกล่าวได้ว่าพลังสังคมประชาเป็นพลังที่สำคัญในการคานอำนาจและอิทธิพลของรัฐ ถึงแม้ว่ายังไม่สามารถยกเลิกโครงการได้ แต่มีผลต่อการตัดสินใจของภาครัฐเป็นอย่างมาก และสามารถทำให้โครงการถูกระงับไว้ชั่วคราวได้จนถึงปัจจุบัน

อย่างไรก็ตามแม้ว่าชาวประมง ชาวบ้าน นักวิชาการ องค์กรพัฒนาเอกชนและกลุ่มพันธมิตร จะพยายามคานอำนาจของภาครัฐ โดยการออกมาเคลื่อนไหวคัดค้าน โครงการระเบิดแก่งอย่างค่อเนื่อง จนเป็นที่รับรู้ของสาธารณชน แต่กลุ่มชาวประมงและกลุ่มเครือข่ายอื่นๆ ต่างไม่มีอำนาจใดๆที่จะไปค่อรองกับอำนาจรัฐได้อย่างเท่าเทียม

หากภาครัฐไม่ทบทวน โครงการตามแนวทางการพัฒนาใหม่ ท้ายที่สุดแล้วชาวประมง ผู้ที่จะแบกรับผลกระทบที่เกิดขึ้นจากโครงการระเบิดแก่ง ก็คงหนีไม่พ้นที่จะต้องยอมรับชะตากรรมอันจะเกิดจากโครงการที่จะต้องดำเนินการค่อไป เนื่องจากอำนาจและอิทธิพลของภาครัฐมีมากกว่า ซึ่งไม่ใช่คู่ต่อสู้ที่ชาวประมงจะสามารถเอาชนะได้เลย

ถึงแม้ว่าการเคลื่อนไหวของชาวบ้านผู้ไร้อำนาจและเครือข่ายพันธมิตรจะไม่สามารถแก้ไข ปัญหาได้ แต่สถานการณ์ดังกล่าวได้สร้างกระบวนการของชุมชนขึ้นมาเพื่อแก้ไขปัญหาในพื้นที่ ร่วมกัน ผลที่ได้รับจึงเป็นผลค่อชุมชนในแง่ทางการเมือง การรู้จักการใช้สิทธิของตนเองและชุมชน รวมทั้งการสร้างฐานชุมชนให้เข้มแข็งค่อสู้กับกระแสการพัฒนาของรัฐค่อไป

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 5

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

1. การวิเคราะห์ผลการศึกษา

ผลจากการศึกษาสามารถนำมาวิเคราะห์ได้ดังต่อไปนี้

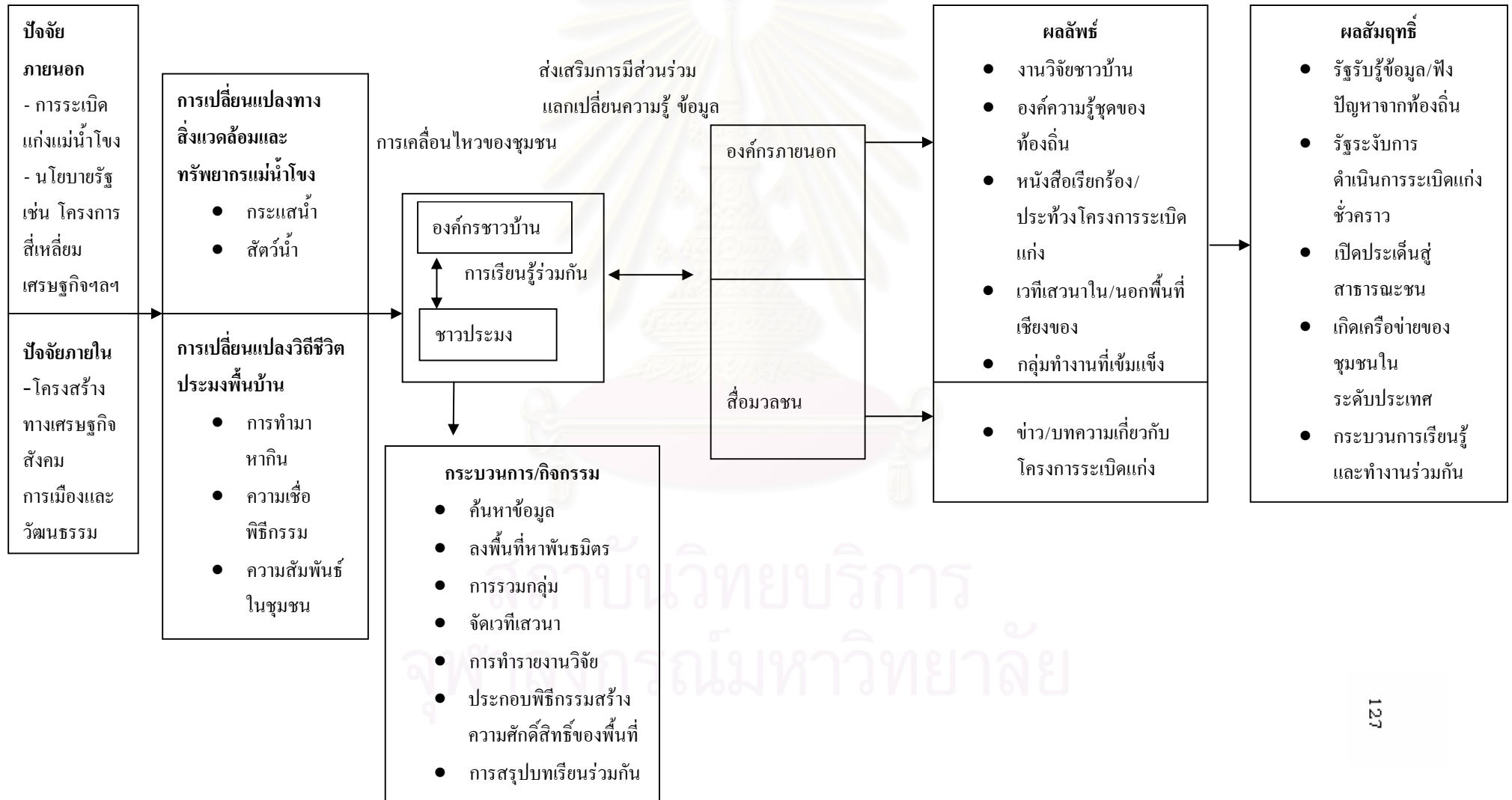
1.1 ผลกระทบของการระเบิดแก่งแม่น้ำโขงต่อวิถีชีวิตของชาวประมงพื้นบ้านด้านเศรษฐกิจและวัฒนธรรม

ชุมชนประมงพื้นบ้าน ต.เวียง อ.เชียงของ จ.เชียงราย เป็นชุมชนที่ต้องพึ่งพาอาศัยความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติเช่นเดียวกับชุมชนอื่นๆ ประมงพื้นบ้านมีพื้นฐานลักษณะทางสังคม วัฒนธรรมที่สัมพันธ์กับระบบนิเวศของแม่น้ำโขงอย่างแนบแน่นมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน การดำรงชีวิตของชาวบ้านได้เรียนรู้ธรรมชาติที่เปลี่ยนแปลงไปในหนึ่งรอบปี และสั่งสมความรู้เหล่านั้นถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นก่อเกิดเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น การคัดแปลงธรรมชาติเพื่อลดข้อจำกัดในการดำรงชีวิตมีส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติ และขณะเดียวกันชาวบ้านก็ได้รับผลสะท้อนกลับจากปัญหาดังกล่าว

การดำรงชีพของชุมชนประมงพื้นบ้าน ต.เวียง อ.เชียงของ จ.เชียงรายในอดีตมีพื้นฐานมาจากกิจกรรมการดำรงชีพและการพึ่งพาอาศัยทรัพยากรธรรมชาติ ในลักษณะการผลิตแบบพอยังชีพเหมือนกับชาวประมงเขตลุ่มน้ำอื่นๆ มีการช่วยเหลือกันในระบบเครือญาติเพื่อนพ้อง รวมทั้งมีความเชื่อสิ่งเหนือธรรมชาติ ซึ่งแสดงออกทางพิธีกรรมต่างๆ ในระบบการผลิต

ความเชื่อ พิธีกรรมเป็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ระบบคุณค่า ความคิดดังกล่าวมีพลังต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เมื่อทุกคนเห็นกฎเกณฑ์ คุณค่าร่วมกัน ผ่านทางสิ่งที่ควรกระทำหรือข้อห้ามที่ครอบคลุมวิถีชีวิตหลายๆอย่าง สิ่งที่ควรกระทำหรือข้อที่ห้ามไม่ให้ทำอะไรบางอย่าง แท้จริงแล้วคือภูมิปัญญา การประกันสิทธิของคนอื่นๆ ในการเข้าถึงทรัพยากรของชุมชน ที่เรียกว่า “หมาน” “แก่น” และ “จีด” เป็นข้อบังคับที่ให้สิทธิแก่ทุกคนอย่างเท่าเทียม ส่งผลให้ชุมชนใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า ไม่ทำลายล้างและเคารพต่อธรรมชาติ กำกับการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน

ภาพที่ 26 แสดงกระบวนการคัดค้านของชุมชนประมงพื้นบ้าน

การเปลี่ยนแปลงของแม่น้ำโขงมีผลกระทบต่อสภาพทางสังคม การทำมาหากิน รายได้ รายจ่าย หนี้สิน การเปลี่ยนแปลงอาชีพ พิธีกรรมความเชื่อ และความสัมพันธ์ในชุมชน ทั้งนี้เพราะว่าความผูกพันของสภาพแวดล้อมมี 3 องค์ประกอบคือ สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ การดำรงอยู่ของมนุษย์ที่อาศัยธรรมชาติและมีความเชื่อมุ่ที่มีต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ ฉะนั้นเมื่อ องค์ประกอบด้านสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติของแม่น้ำโขงเปลี่ยนแปลงไป ทำให้ชาวประมงต้อง เปลี่ยนแปลงความเป็นอยู่ให้สอดคล้องกับ สภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งสอดคล้องกับ แนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรมและชาติพันธุ์วิทยา ในทิศทางที่มนุษย์และสิ่งแวดล้อมต่างกำหนดซึ่ง กันและกัน โดยที่ปัจจัยด้านนิเวศวิทยามีบทบาทสำคัญต่อการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตชุมชนประมง พื้่นบ้าน ในขณะที่เดียวกันชุมชนเองก็มีการดัดแปลงสภาพแวดล้อมเพื่อลดข้อจำกัดของธรรมชาติใน การดำรงชีพ

ปี พ.ศ. 2530 อันเป็นจุดเริ่มต้นของนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยว เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ ชุมชนเริ่มเกิดการเปลี่ยนแปลงกล่าวคือ ชาวประมงเปลี่ยนแปลงรูปแบบการหาปลาเพื่อการยังชีพ เป็นการหาปลาเพื่อการค้าขาย มีการเปลี่ยนแปลงอาชีพเพื่อรองรับการท่องเที่ยวเชิงของ เช่น อาชีพรับจ้างทั่วไป ธุรกิจการท่องเที่ยว ดังนั้นกระแสการท่องเที่ยวภายในชุมชน เชิงของจึง นับเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งที่มีผลทำให้เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอาชีพในชุมชนและ การเปลี่ยนแปลงวัตถุประสงค์การผลิตจากการหาปลาเพื่อการยังชีพ เป็นการหาปลาเพื่อการค้า พานิชย์เพื่อตอบสนองความต้องการบริโภคปลาแม่น้ำโขงของนักท่องเที่ยว

การเปลี่ยนแปลงของชุมชนจาก นโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวของรัฐนี้ เป็นปัจจัยที่ ไม่แตกต่างจากปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชุมชนประมงในเขตลุ่มน้ำอื่นๆ ซึ่ง การปรับตัวของชุมชนประมงตามนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยว ทำให้ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลง โครงสร้างเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม เพื่อรองรับกระแสการท่องเที่ยวภายในชุมชน

การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชุมชนประมงในแม่น้ำโขงได้เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่อีกครั้ง อันสืบเนื่องมาจากโครงการระเบิดแก่งแม่น้ำโขงในปี พ.ศ. 2545 ส่งผลให้ระบบนิเวศ ทรัพยากรธรรมชาติในแม่น้ำโขงร่อยหรอลง เศรษฐกิจเพื่อการพึ่งพาตนเองของชาวประมง พังทลาย ต้นทุนในการผลิตสูงขึ้น ชุมชนถูกโยกเข้าสู่กลไกตลาด ในขณะที่ราคาทรัพยากรสัตว์น้ำ เช่น ราคาปลาเพิ่มขึ้น แต่รายได้ชาวประมงกลับลดลง ชาวประมงต้องเป็นหนี้สินมากขึ้น ภายใต้ สถานการณ์ที่กดดันดังกล่าว ชาวประมงต้องปรับตัวเพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ ชาวประมงบาง คนที่ยังคงประกอบอาชีพประมงต้องพัฒนาเครื่องมือหาปลาที่มีความทันสมัยมากขึ้น ในขณะที่ ชาวประมงจำนวนมากต้องเปลี่ยนแปลงไปประกอบอาชีพอื่น เช่น กรรมกร ค้าขาย ธุรกิจ การท่องเที่ยวแทนอาชีพประมง เกิดความทุกข์ใจที่มีต่อการสูญเสียวิถีชีวิตและเศรษฐกิจของตนเอง

วิถีชุมชนประมงพื้นบ้านทั้งด้านการดำรงชีพ ความเชื่อ พิธีกรรม มีความสัมพันธ์กันในทุก ช่วงเวลา โดยการดำรงชีพที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับระบบนิเวศแม่น้ำโขง ทำให้ระบบ

ความสัมพันธ์และระบบความเชื่อของสังคมต่างก็สนองต่อการผลิตนั้นๆ เช่น การทำประมงที่ต้องจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยผ่านการใช้เทคโนโลยีพื้นบ้าน อาศัยแรงงานในครัวเรือนและเพื่อนบ้าน เมื่อชุมชนหันมาใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่จัดการกับทรัพยากรที่เปลี่ยนแปลงไปนั้น สามารถลดปริมาณแรงงานในการผลิต ทำให้ระบบความสัมพันธ์และความเชื่อในการผลิตเปลี่ยนแปลงไป นั่นคือระบบการช่วยเหลือพึ่งพาอาศัยกันลดความสำคัญลง ความสัมพันธ์ที่ห่างเหินในครัวเรือนและกับเพื่อนผู้ประกอบอาชีพเดียวกัน เกิดปัญหาความขัดแย้งของคนในชุมชนระหว่างกลุ่มสนับสนุนโครงการระเบิดแก่งและกลุ่มผู้คัดค้านโครงการระเบิดแก่ง ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นนั้น มีรากเหง้าของปัญหาจากระบบความสัมพันธ์ที่ไม่ต้องพึ่งพาอาศัย ช่วยเหลือกันและวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปของชุมชนประมง

ส่วนความเชื่อต่อสิ่งเหนือธรรมชาติได้คลายความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ ความน่ากลัวลงไป ส่วนการประกอบพิธีกรรมยังคงมีอยู่ในชุมชน แต่ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบไปจากเดิมและลดความสำคัญลงเป็นอย่างมาก

นอกจากนี้ หากการระเบิดแก่งแล้วเสร็จ จะเกิดปัญหาสังคมมากมายตามมา จำนวนแรงงานต่างด้าวจำนวนมากจะอพยพเข้ามาในพื้นที่ เกิดปัญหาโสเภณี ปัญหาโรคติดต่อร้ายแรง ปัญหา ยาเสพติด ปัญหาขยะและมลภาวะเป็นพิษ ภายในชุมชนจะมีอาชีพใหม่ๆเกิดขึ้น เช่น สถานบริการต่างๆ หรือสถานบันเทิงตอนกลางคืน เป็นต้น

จากการศึกษาพบว่า ปัจจัยที่ส่งผลให้วิถีชีวิตชุมชนประมงพื้นบ้านเปลี่ยนแปลงไป เกิดจากทั้งปัจจัยภายใน ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างชุมชนเพื่อรองรับกระแสการท่องเที่ยวเชิงของ ในขณะที่ปัจจัยภายนอกที่สำคัญคือโครงการระเบิดแก่ง ทั้ง 2 ปัจจัยส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตชุมชนประมงพื้นบ้านทั้งด้านการทำมาหากิน ด้านความเชื่อ พิธีกรรม และด้านความสัมพันธ์ของชุมชนอย่างรุนแรง ดังนั้นในอนาคตหากไม่มีการควบคุมแผนการท่องเที่ยวเชิงของอย่างรอบคอบและรัดกุม จะส่งผลให้ชุมชนประมงพื้นบ้านล่มสลายไป ในทำนองเดียวกันหากภาครัฐมีมติให้ดำเนินโครงการระเบิดแก่งต่อไปในอนาคตจนโครงการแล้วเสร็จ อาชีพประมงและชุมชนประมงพื้นบ้านจะสูญหายไปจากชุมชนเช่นเดียวกัน

การแก้ปัญหาจากการระเบิดแก่ง มีเงื่อนไขที่เป็นอุปสรรคหลายประการ นั่นคือความเดือดร้อนจากโครงการระเบิดแก่ง ทำให้ระบบความสัมพันธ์ในชุมชนที่เคยเหนียวแน่นคลายตัวลงจากอดีตอย่างมากมาย อันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิต ความเห็นแก่ตัวจากการกดดันทางเศรษฐกิจยุคใหม่และการเห็นความสำคัญของระบบเงินตราที่เพิ่มมากขึ้น กลุ่มคนที่หลากหลายทางวัฒนธรรมและถิ่นกำเนิด ก็ทำให้เกิดความแตกต่างไปจนถึงความแตกแยกเป็นกลุ่มต่างๆ ดังนั้นชาวบ้านจึงไม่ค่อยให้ความร่วมมือในการแก้ไขปัญหาของชุมชนดังแต่ก่อน ฉะนั้นเห็นได้ว่า ปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และสิ่งแวดล้อมภายใต้ระบบ

นิเวศแม่น้ำโขงมีความซับซ้อน และเป็นเหตุเป็นผลซึ่งกันและกันอย่างต่อเนื่องตามแนวคิดระบบนิเวศ (Ecosystem approach)

1.2 รูปแบบการเคลื่อนไหวและการมีส่วนร่วมของประชาชนในการคัดค้านการระเบิดแก่งแม่น้ำโขง

ปัญหาที่เกิดขึ้นกับชุมชนประมงจากการระเบิดแก่งแม่น้ำโขงสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างรัฐในการพัฒนาประเทศเพื่อตอบสนอง ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและอุตสาหกรรม เป็นวิถีคิดเชิงเดี่ยวของรัฐ ที่ผูกขาดความชอบธรรมในการเข้าถึงและจัดการทรัพยากรในพื้นที่ระบบความสัมพันธ์ที่รัฐมีต่อชุมชนดังกล่าว เป็นความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียม มีการครอบงำและใช้อำนาจ ชาวบ้านถูกก้ำกัฏสิทธิ การใช้ทรัพยากร เป็นการไม่ยอมรับตัวตนของชาวประมงและถูกทำให้เป็น “คนชายขอบ” ของสังคม (ไชยรัตน์ เจริญสิน โอปาร, 2542: 78)

ภายใต้แรงกดดันจากภาครัฐ ประกอบกับผลกระทบที่ชุมชนประมงพื้นบ้านได้รับเป็นเงื่อนไขให้ชาวประมงและชาวบ้านในพื้นที่หลายภาคส่วน ต้องเรียกร้องสิทธิและศักดิ์ศรีจากรัฐ โดยการรวมตัวเคลื่อนไหวเรียกร้องคัดค้าน โครงการระเบิดแก่งแม่น้ำโขง เป็นความพยายามของกลุ่มชาวบ้านและชาวประมงที่ไร้อำนาจและไม่เคยอยู่ในสายตาของรัฐ เพื่อต้องการเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองในการแสวงหาทางเลือกการพัฒนาท้องถิ่นตนเอง มุ่งให้รัฐเห็นความสำคัญทางระบบเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและทรัพยากรชุมชนมากกว่าการคำนึงถึงความเจริญเติบโตของตัวเลขทางเศรษฐกิจ และการผูกขาดอำนาจการตัดสินใจจากภาครัฐเพียงฝ่ายเดียว

การเคลื่อนไหวที่องค์กรท้องถิ่นและชาวประมงใช้ในการคัดค้าน โครงการระเบิดแก่งแม่น้ำโขง สามารถสรุปได้ดังนี้

1. การจัดเวทีเสวนา ชาวประมงได้ร่วมกับองค์กรชาวบ้านจัดเวทีขึ้นเอง เพื่อเปิดโอกาสให้คนในท้องถิ่นได้แสดงความคิดเห็น ความรู้สึก อารมณ์ และเหตุผลข้อเท็จจริงเกี่ยวกับโครงการระเบิดแก่งแม่น้ำโขง

2. ประสานความร่วมมือกับเครือข่ายพันธมิตร สิ่งที่องค์กรชาวบ้านและชาวประมงกำลังเคลื่อนไหวต่อต้านอยู่นั้นมีพลังอำนาจมาก ดังนั้นจำเป็นต้องแสวงหาพลังอำนาจจากพันธมิตร โดยการสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับกลุ่มเครือข่ายชาวบ้านพื้นที่อื่นๆ องค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการ นักศึกษา สื่อมวลชน รวมเป็นเครือข่ายที่เรียกว่า “ประชาสังคม” เพื่อเปิดพื้นที่ทางการเมืองและเพื่อปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่ากัน

กรณีการเคลื่อนไหวเพื่อต่อต้านโครงการระเบิดแก่ง แสดงถึงพลังของประชาสังคมกับการสร้างพื้นที่ทางการเมือง ส่งผลให้ข้อคัดค้านเหล่านั้นถูกนำไปเผยแพร่ต่อสังคมสาธารณะ

ทำให้ชาวประมงและชาวบ้านสามารถแสดงความคิดเห็น เสนอข้อเท็จจริงแก่สังคมได้อย่างถูกต้องตรงไปตรงมา

กลุ่มประชาสังคมได้รวมตัวกันเคลื่อนไหวคัดค้านโครงการ โดยไม่นิ่งเฉยต่อปัญหาส่วนรวม มีการจัดความสัมพันธ์เรื่องผลกระทบของคนในพื้นที่เชื่อมโยงกับปัญหาระดับชาติ และนานาชาติ โดยการเคลื่อนไหวคัดค้านโครงการถูกยกระดับปัญหาผลกระทบสิ่งแวดล้อมที่มีต่อท้องถิ่น นำไปสู่ปัญหาผลกระทบสิ่งแวดล้อมระดับนานาชาติ

3. การสร้างองค์ความรู้ท้องถิ่นให้เป็นงานวิชาการ รายงานผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมโครงการระเบิดแก่ง (EIA) ได้แสดงให้เห็นถึงขีดจำกัดข้อมูลความรู้ที่มาจากรัฐว่า ไม่ได้เป็นข้อมูลที่น่าเชื่อถือหรือถูกต้องเสมอไป เนื่องจากมุ่งให้ความสนใจมิติเชิงกายภาพและชีวภาพอย่างแยกส่วน ละเลยองค์ความรู้ของชุมชนท้องถิ่นที่สัมพันธ์กับทรัพยากรธรรมชาติและสภาพที่รวมศูนย์อำนาจการตัดสินใจอยู่ที่ส่วนกลาง โดยไม่คำนึงถึงสิทธิชุมชนและการมีส่วนร่วมของประชาชน ในการกำหนดโครงการที่จะส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่น

ชาวประมงและชาวบ้านในท้องถิ่น กลุ่มพันธมิตรต่างๆจึงพยายามโต้แย้งองค์ความรู้ของภาครัฐ โดยการทำรายงานวิจัยจากความรู้ดั้งเดิม ภูมิปัญญาท้องถิ่นมาหักล้างกับข้อมูลที่ได้จากรัฐ

4. การเคลื่อนไหวผ่านสื่อสารมวลชน การเคลื่อนไหวของพันธมิตร โดยเฉพาะสื่อมวลชนที่เสนอข่าวระเบิดแก่งอย่างต่อเนื่อง ทำให้ประเด็นปัญหาในชุมชนกลายเป็นประเด็นสาธารณะ ข่าวสารที่ถูกเผยแพร่ออกไปที่อยู่บนฐานของความเป็นจริง สร้างความชอบธรรมให้กลุ่มผู้คัดค้านโครงการระเบิดแก่งแม่น้ำโขง รวมทั้งการนำเสนอข่าวมีส่วนช่วยให้ชาวบ้านและสังคมสามารถเข้าถึงข้อมูล ข่าวสารที่สำคัญของโครงการอีกด้วย

กลวิธีการต่อสู้ดังกล่าวมาทั้งหมดแสดงให้เห็นว่า ขบวนการเคลื่อนไหวคัดค้านโครงการของชาวบ้าน ได้พัฒนาควบคู่ไปกับการพัฒนาองค์ความรู้เกี่ยวกับปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมเชื่อมโยงกับภูมิปัญญาชาวบ้าน สิทธิชุมชน การมีส่วนร่วม เป็นเวทีเปิดพื้นที่ให้กระบวนการต่อสู้ของชาวบ้านและเป็นการกระทำที่มีความถูกต้องชอบธรรม รวมทั้งการแสวงหาพันธมิตร ไม่ว่าจะเป็นการสร้างเครือข่ายกับองค์กรชาวบ้านกลุ่มอื่นๆ องค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการ สื่อมวลชน สร้างความชอบธรรมให้เด่นชัดขึ้น สร้างพลังในการเคลื่อนไหวทางการเมืองมากขึ้น

กระบวนการต่อสู้ของชาวประมงในการผลักดันให้รัฐแก้ไขปัญหาผลกระทบที่เกิดขึ้นจากโครงการระเบิดแก่ง เป็นกระบวนการต่อสู้ที่เป็นรูปธรรมที่ชัดเจน ทำให้รัฐและสังคมหันมาสนใจและตระหนักถึงผลกระทบจากการระเบิดแก่งแม่น้ำโขง จนมีมติคณะรัฐมนตรีให้ชะลอโครงการระเบิดแก่งแม่น้ำโขงชั่วคราว ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าการเคลื่อนไหวของชาวบ้านประสบความสำเร็จได้ในระดับที่น่าพอใจ แม้ว่าการชะลอโครงการจะมีได้หมายถึงการเลิกสัมผัสมติของการระเบิดแก่งหินในแม่น้ำโขงโดยสิ้นเชิงเลยก็ตาม

สถานการณ์เช่นนี้ทำให้ผู้ศึกษาเชื่อมั่นว่า องค์กรชาวบ้านกลุ่มรักษ์เชียงใหม่มีความเข้มแข็งและจะยังคงสามารถดำเนินกิจกรรมของกลุ่มต่อไปได้ เพราะเป็นกลุ่มที่ก่อตั้งขึ้นมาจากจิตสำนึกในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ ที่ดำเนินการโดยชาวชุมชนเอง ส่วนองค์กรพัฒนาเอกชนได้เข้ามาส่งเสริมความเข้มแข็งของกลุ่มภายหลัง ทำให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างชาวประมงและองค์กรชาวบ้าน โดยมีการดำเนินกิจกรรมการเคลื่อนไหวย่างต่อเนื่อง มีประสิทธิภาพและก่อให้เกิดเป็นเครือข่ายพันธมิตรระหว่างชาวบ้านกับนักพัฒนาในระดับท้องถิ่นอย่างน่าชื่นชมและอาจเป็นตัวอย่างให้แก่ชุมชนอื่นๆ เพื่อศึกษาต่อไป

ปัจจุบันแม้กระบวนการแก้ปัญหายังไม่สิ้นสุด แต่สถานการณ์ดังกล่าวก่อให้เกิดกลุ่มคนที่ออกมาเคลื่อนไหวและสามารถตั้งคำถามกับแนวทางการพัฒนาของรัฐ เกิดการรวมกลุ่มของชุมชนและทำให้เป็นจุดแข็งของสังคม กลุ่มได้เรียนรู้กระบวนการแก้ปัญหา การพูดคุย แลกเปลี่ยนข้อมูล วิเคราะห์ปัญหา และติดตามสถานการณ์ การประสานงาน การแสวงหาพันธมิตร หรือการดำเนินงานแก้ไขปัญหากลุ่มประมงผู้เดือดร้อนจากการระเบิดแก่งไปสู่งานพัฒนาคุณภาพชีวิต นั่นคือ การดำเนินกิจกรรมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมท้องถิ่นของกลุ่มรักษ์เชียงใหม่ ซึ่งยังมีกิจกรรมร่วมกันระหว่างสมาชิกมาจนถึงปัจจุบัน มีเป้าหมายเพื่อการแสวงหาแนวทางที่นำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืนในรูปแบบที่ชุมชนสามารถดำรงรักษาวิถีชีวิตดั้งเดิมที่สอดคล้องกับฐานทรัพยากรท้องถิ่นและสามารถปกป้องทรัพยากรของชุมชนเพื่อคนรุ่นนี้และคนรุ่นต่อไป

นอกจากนี้ ผู้ศึกษามีความคิดเห็นว่า โครงการระเบิดแก่งแม่น้ำโขงมีแนวโน้มที่จะดำเนินการต่อไป เนื่องจากรัฐไม่ได้ให้ความสำคัญกับปัญหาที่เกิดขึ้นกับชาวบ้านอย่างจริงจัง อีกทั้งรัฐไทยต้องการที่จะสร้างความสัมพันธ์อันดีกับประเทศจีนเพื่อผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจ เสียงเรียกร้องจากชาวบ้านจึงไม่สามารถสะท้อนถึงความสูญเสียที่ประชาชนคนตัวเล็กๆ ได้รับ ให้ผู้มี “อำนาจ” และ “อิทธิพล” ตระหนักรู้และรับฟังปัญหาได้

แม้ไม่อาจคาดเดาได้ว่า ชุมชนประมงพื้นบ้านจะต้องดำรงชีวิตอยู่อย่างไรในอนาคต หากแผนโครงการระเบิดแก่งต้องดำเนินการต่อไป แต่สิ่งสำคัญที่สุดที่เกิดขึ้น คือ กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่เกิดจากการคิดแก้ปัญหาร่วมกันอันเป็นกระบวนการสำคัญในการปรับตัวท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ที่แต่ละชุมชนต้องเผชิญในปัจจุบันนี้

2. แนวทางการแก้ปัญหาที่เป็นไปได้ในอนาคต

1. ภาครัฐต้องมีความจริงจังในการแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับโครงการระเบิดแก่งแม่น้ำโขง เนื่องจากส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศและวิถีชีวิตประชาชนเป็นอย่างมาก รัฐต้องให้ข้อมูลที่ถูกต้องชัดเจนแก่เจ้าหน้าที่ท้องถิ่น ประชาชนทั่วไปในประเทศ โดยเฉพาะประชาชนในพื้นที่ ส่งเสริม

ความรู้ ความเข้าใจ และที่สำคัญต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้าไปมีส่วนร่วมในโครงการ เพื่อแสวงหาแนวทางการพัฒนาที่สอดคล้องและเหมาะสมกับสภาพสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรมของชุมชน

2. รูปแบบการเคลื่อนไหวของชาวประมงพื้นบ้านใน ต.เวียง อ.เชียงของ จ.เชียงราย อาจเป็นแนวทางการเคลื่อนไหวสำหรับชุมชนในอีกหลายๆแห่งของประเทศไทย ซึ่งปัจจุบันกำลังถูกคุกคามจากปัจจัยภายนอกในรูปแบบของโครงการพัฒนาร่วมระหว่างรัฐและบริษัทข้ามชาติ หรือจากรัฐบาลประเทศเพื่อนบ้าน ดังตัวอย่างของโครงการพัฒนาในโครงการสี่เหลี่ยมเศรษฐกิจ (Joint Economic Quadrangle) หรือในความร่วมมือทางเศรษฐกิจในอนุภูมิภาคแม่น้ำโขง (Economic Cooperation in the Greater Mekong Subregion: GMS) ในลักษณะเช่นนี้ชุมชนระดับท้องถิ่นจำเป็นต้องแสวงหาแนวทางเพื่อปกป้องตนเอง โดยการเรียนรู้จากชุมชนที่เผชิญปัญหาในระดับเดียวกันดังเช่น รูปแบบของชุมชนประมงพื้นบ้านและกลุ่มองค์กรพันธมิตร ซึ่งอาจเป็นบทเรียนและนำไปใช้ประโยชน์ได้ต่อไป

3. ควรมีการจัดทำรายงานผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม (EIA) และรายงานผลกระทบทางสังคม (SIA) ที่มีมาตรฐานสากล และควรมีการจัดทำประชาพิจารณ์ในประเทศไทยและหากเป็นไปได้ควรมีการจัดทำในทุกประเทศที่มีส่วนเกี่ยวข้องหรือได้รับผลกระทบจากโครงการระเบิดแก่งแม่น้ำโขง

4. ภาครัฐควรมีมาตรการควบคุมการท่องเที่ยวในอำเภอเชียงของที่รัดกุมมากขึ้น เนื่องจากการท่องเที่ยวเชิงของในปัจจุบันส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของชุมชน ธุรกิจการท่องเที่ยวที่เติบโตอย่างรวดเร็วขอบเขต อาจนำมาซึ่งการล่มสลายของชุมชนได้เช่นเดียวกัน

3. แนวทางในการศึกษาครั้งต่อไป

ผู้ศึกษาพบว่าประเด็นที่น่าสนใจในการที่จะศึกษาค้นคว้าต่อไป ได้แก่ การศึกษาผลกระทบทางเศรษฐกิจในเชิงปริมาณเพื่อสะท้อนภาพผลกระทบได้ชัดเจน การศึกษาเกี่ยวกับบทบาทสตรีในการแก้ไขปัญหาจากโครงการระเบิดแก่ง การศึกษาแนวนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตชุมชนเชียงของ การศึกษาปัญหาจากการสร้างเขื่อนในแม่น้ำโขงตอนบนเพราะปัจจัยสำคัญที่ทำให้ระบบนิเวศแม่น้ำโขงเปลี่ยนไปนอกจากการระเบิดแก่งแล้วคือ การสร้างเขื่อนด้วยเช่นกัน รวมทั้งการศึกษาแนวนโยบายการวางแผนการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษเชียงราย การป้องกันแก้ไขปัญหาจากการขยายตัวของชุมชนจากการก่อตั้งนิคมอุตสาหกรรมในอนาคต เป็นต้น

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

กรม. วุฒิชัยเบรคจีนระเบิดหินน้ำโขง. หนังสือพิมพ์เสียงเสรีภาพ (11 กันยายน 2545): 14.

การขนส่งทางน้ำและพาณิชยนาวี, กรม. ความตกลงว่าด้วยการเดินเรือพาณิชย์ในแม่น้ำ
ล้านช้าง - แม่น้ำโขง. เอกสารการประชุมสัมมนาชี้แจงโครงการปรับปรุงร่องน้ำเพื่อ
การเดินเรือพาณิชย์ในแม่น้ำล้านช้าง - แม่น้ำโขง, 2545ก. (อัดสำเนา)

การขนส่งทางน้ำและพาณิชยนาวี, กรม. แนวทางเกี่ยวกับการบำรุงแลปรับปรุงร่องน้ำเพื่อ
การเดินเรือในแม่น้ำล้านช้าง - แม่น้ำโขง. เอกสารการประชุมสัมมนาชี้แจงโครงการ
ปรับปรุงร่องน้ำเพื่อการเดินเรือพาณิชย์ในแม่น้ำล้านช้าง - แม่น้ำโขง, 2545ข. (อัดสำเนา)

การขนส่งทางน้ำและพาณิชยนาวี, กรม. สรุปรายงานการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อมโครงการ
ปรับปรุงร่องน้ำเพื่อการเดินเรือในแม่น้ำล้านช้าง - แม่น้ำโขงตั้งแต่แนวเขตประเทศจีน -
พม่า ถึงห้วยทราย ประเทศลาว. เอกสารการประชุมชี้แจงโครงการปรับปรุงร่องน้ำเพื่อ
การเดินเรือในแม่น้ำล้านช้าง - แม่น้ำโขง, 2545ค. (อัดสำเนา)

กลุ่มนักวิจัยท้องถิ่นเชียงของเวียงแก่น. โครงการประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและการเปลี่ยนแปลงทาง
สังคม วัฒนธรรม เพื่อสร้างหลักสูตรท้องถิ่นสำหรับโรงเรียน กรณีศึกษาท้องถิ่นอำเภอ
เชียงของและอำเภอเวียงแก่น จังหวัดเชียงราย (ฉบับร่าง), 2547. (อัดสำเนา)

กลุ่มรักษ์เชียงของ, โครงการแม่น้ำและชุมชน และเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและ
วัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนา. ธรรมนูญการรักษาลำน้ำโขง คอนเฟอเรนซ์: บ้านของปลา
พิชพันธ์ และผู้คนแห่งลำน้ำของ, กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ, 2547.

กอบกุล ราชะนาคร. กฎหมายการจัดการทรัพยากรในลุ่มแม่น้ำโขง. กรุงเทพมหานคร:
สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 2540.

เกตุ บุญเจิง. สัมภาษณ์, 21 เมษายน 2548.

แก่น บุญหนัก. สัมภาษณ์, 1 มีนาคม 2548.

เกรียงไกร ปัญญาภาส. รายงาน: จีนรุก 'สี่เหลี่ยมเศรษฐกิจ' ดับฝันไทยเป็นศูนย์กลางลุ่มน้ำโขง.

กรุงเทพธุรกิจ, 18 เมษายน 2548 อ้างถึงใน กรมการเจรจาการค้าระหว่างประเทศ. การค้า
ระหว่างประเทศของไทยกับประเทศคู่เจรจา FTA [Online]. กรมการเจรจาการค้าระหว่าง
ประเทศ กระทรวงพาณิชย์, 2548. แหล่งที่มา: <http://www.thaifita.com> [22 ธันวาคม
2548]

เกศียร จันท. สัมภาษณ์, 13 ตุลาคม 2547.

- เขียน ธีระวิทย์. จีนกับอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง. การสัมมนาวิชาการ **แม่น้ำโขงในสหัสวรรษใหม่: ยุทธศาสตร์การค้า และอารยธรรม**. หน้า 32 - 33. 21 มิถุนายน 2547. ณ ห้องประชุมจุมภฏ - พันธุ์ทิพย์ อาคารประชาธิปก - ราไพพรรณีชั้น 4 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- คทาวิฑูร ปานบุญ, นักวิชาการ 5 สถานีประมงน้ำจืดเชียงราย, สัมภาษณ์, 31 พฤษภาคม 2548.
- คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน . **โครงการพัฒนาความร่วมมือทางเศรษฐกิจในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง 6 ประเทศ (กัมพูชา – ลาว – พม่า – ไทย – เวียดนาม - มณฑลยูนนาน)**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพัฒนาพื้นที่ (สพท.), 2546. (อัดสำเนา)
- คณะทำงานวาระประชาชน คณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชน. กรรณีกา กิจดีเวชกุล (บรรณาธิการ). **รายงานทางเลือกข้อเสนอภาคประชาชนไทยต่อการประชุมสุดยอดว่าด้วยการพัฒนาที่ยั่งยืน**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เดือนตุลา, 2545.
- คณะนักวิจัยชาวบ้านเชียงของ - เวียงแก่น, เครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และโครงการแม่น้ำและชุมชน. **แม่น้ำโขง แม่น้ำแห่งวิถีชีวิตและวัฒนธรรม**. เชียงใหม่: วนิดาเพลส, 2547.
- คณะนักวิจัยมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี. **รายงานฉบับสมบูรณ์โครงการศึกษาวิจัยแนวทางการฟื้นฟูระบบนิเวศ วิถีชีวิต และชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากเขื่อนปากมูล**. ม.ป.ท, 2545.
- คมนาคม, กระทรวง. กรมเจ้าท่า. การพิจารณาเกี่ยวกับโครงการปรับปรุงร่องน้ำ ทางเดินเรือในแม่น้ำโขงตอนบน ตามความตกลงว่าด้วยการเดินเรือพาณิชย์ในแม่น้ำล้านช้าง – แม่น้ำโขง ของประเทศภาคีความตกลง (ไทย จีน พม่า ลาว). **การประชุมคณะกรรมการสิ่งแวดล้อม วุฒิสภา ครั้งที่ 36**, หน้า 9. 22 สิงหาคม 2545. ณ ห้องประชุมคณะกรรมการ หมายเลข 114 ชั้น 1 อาคารรัฐสภา 2, 2545ก. (อัดสำเนา)
- คมนาคม, กระทรวง. กรมเจ้าท่า. **ความเป็นมาและความคืบหน้าในการปรับปรุงร่องน้ำเพื่อการเดินเรือใน น. ล้านช้าง - น.โขง**. 30 สิงหาคม 2545. จดหมายตอบขอทราบรายละเอียดเกี่ยวกับโครงการระเบิดแก่งในแม่น้ำโขงเพื่อการเดินเรือพาณิชย์และรายงานผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม (EIA) โครงการดังกล่าว, 2545ข. (อัดสำเนา)
- คมนาคมไม่สนกระแสต่อต้านเดินหน้าระเบิดแก่งหินน้ำโขง. **กรุงเทพธุรกิจ** (31 ตุลาคม 2545): 21.
- โครงการฟื้นฟูนิเวศวิทยาในอินโดจีนและพม่า. **วังน้ำในแม่น้ำโขง อีกหนึ่งผลกระทบที่ไม่มี** การรายงานและเข้าไม่ถึงของโครงการปรับปรุงเส้นทางเดินเรือพาณิชย์, 2545ก. (อัดสำเนา)

- โครงการฟื้นฟูนิเวศวิทยาในอินโดจีนและพม่า. บทสรุปย่อของบทวิเคราะห์เกี่ยวกับรายงาน
ผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมของโครงการปรับปรุงเส้นทางการเดินทางเรือพาณิชย์แม่น้ำ
ล้านช้าง - แม่น้ำโขงจากจุดชายแดน 243 ประเทศจีน - พม่าถึงบ้านห้วยทรายประเทศลาว,
2545ข. (อัดสำเนา)
- โครงการแม่น้ำและชุมชน. ความไร้เดียงสาของอีโอเอระเบิดแก่งแม่น้ำโขง. 2546. (อัดสำเนา)
- โคริน เฟื่องเกษม. นโยบายต่างประเทศและการตอบสนองผลประโยชน์แห่งชาติ. ใน รวมงาน
เขียนและปาฐกถาเรื่องการต่างประเทศของไทยจากอดีต - ปัจจุบัน เล่ม 2. หน้า 71.
กรุงเทพมหานคร: ฐานันดรการพิมพ์, 2542.
- เครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้. สรุปข้อมูลผลกระทบท้ายน้ำจากเขื่อนและการพัฒนา
แม่น้ำโขงตอนบนของสาธารณรัฐประชาชนจีน. เสนอสำนักพระราชเลข. 2547. (อัดสำเนา)
- เครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้. ทำไมต้องคัดค้านการระเบิดแก่งแม่น้ำโขง. ม.ป.ท., 2546ก.
- เครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้. ระเบิดแก่งแม่น้ำโขงหายนะทางนิเวศน์และสังคม.
พิมพ์ครั้งที่ 2, เชียงใหม่: วนิดาเพลส, 2546ข.
- เครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้. รายงานการประเมินผลกระทบจากการระเบิดแก่ง
แม่น้ำโขง. 2545. (อัดสำเนา)
- งามพิศ สัตย์สงวน. หลักมานุษยวิทยาวัฒนธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 4, กรุงเทพมหานคร:
รามการพิมพ์, 2543.
- งามพิศ สัตย์สงวน. หลักมานุษยวิทยาวัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา, 2538.
- จีระศักดิ์ อินทะยศ, สัมภาษณ์, 3 มีนาคม 2548, 19 เมษายน 2548.
- ฉลาดชาย รมิตานนท์. วัฒนธรรมกับความหลากหลายทางชีวภาพ. ใน วิวัฒน์ คติธรรมนิตย์(
บรรณาธิการ), ความหลากหลายทางชีวภาพกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน. พิมพ์ครั้งที่ 2,
กรุงเทพมหานคร: สำนักงานชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2537.
- ฉวีวรรณ วงศ์สมบัติ, สัมภาษณ์, 18 กรกฎาคม 2548.
- ชฎิล เฉียบแหลม. ประธานชมรมชาวเรือ, สัมภาษณ์, 8 มีนาคม 2548.
- ชัญญะ วงษ์วิภาค. นิเวศวิทยาวัฒนธรรม. นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขต
สนามจันทร์, 2530.
- ชวลิต วิทยานนท์, จรัสธาดา วรรณสุดและจารุจินต์ นกิตะภักดิ์. ความหลากหลายชนิดของปลาน้ำจืดใน
ประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, 2540.
- ชัยยุทธ ชันธปราบ การพัฒนาที่ยั่งยืนภายใต้โลกาภิวัตน์จะเป็นไปได้หรือไม่?. ใน สุริชัย หวันแก้ว(
บรรณาธิการ), การพัฒนาที่ยั่งยืนในกระแสโลกาภิวัตน์กับทิศทางประเทศไทย, หน้า 21.
ศูนย์ศึกษาการพัฒนาสังคม คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545.

ชุติชัย ชดทอง. สัมภาษณ์, 30 มกราคม 2548.

ไชยณรงค์ เศรษฐเชื้อ. ผู้อำนวยการเครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้. สัมภาษณ์, 15 เมษายน 2548.

ไชยณรงค์ เศรษฐเชื้อ. ชุมชนกับการจัดการทรัพยากรแม่น้ำโขงในยุคโลกาภิวัตน์. การสัมมนาวิชาการ แม่น้ำโขงในศตวรรษใหม่: ยุทธศาสตร์การค้า และอารยธรรม. หน้า 84. 21 มิถุนายน 2547. ณ ห้องประชุมจุมภฏ - พันธุ์ทิพย์ อาคารประชาธิปก - ราไพพรรณี ชั้น 4 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ไชยณรงค์ เศรษฐเชื้อ. นิเวศวิทยาการเมืองของการสร้างเขื่อนขนาดใหญ่ในประเทศไทย: กรณีศึกษาโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้น. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิตศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2543.

ไชยยา จินะราช. สัมภาษณ์, 13 กุมภาพันธ์ 2548.

ไชยรัตน์ เจริญสิน โอปาร. ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่. พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพมหานคร: วิชาษา, 2545.

ไชยรัตน์ เจริญสิน โอปาร. ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่นัยยะเชิงทฤษฎี.

ในอนุชาติ พวงสำลี, กฤตยา อาชวนิจกุล (บรรณาธิการ), **ขบวนการประชาสังคมไทย: ความเคลื่อนไหวภาคพลเมือง**, กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์ พับลิชชิ่งจำกัด (มหาชน), 2542.

ช้อ จินะราช. สัมภาษณ์, 6 มีนาคม 2548.

ดวงกมล รัชชะกิตติ. บทบาทของไทยในการจัดตั้งโครงการสี่เหลี่ยมเศรษฐกิจ. ปริญญาโทมหาบัณฑิต, ภาควิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545.

ตุ่น ศิริเทพ. สัมภาษณ์, 9 มกราคม 2548.

ธนสวรรค์ เจริญเมือง. **ไทย - พม่า - ลาว - จีน สี่เหลี่ยมเศรษฐกิจ สี่เหลี่ยมวัฒนธรรม**. กรุงเทพมหานคร: โครงการจัดพิมพ์คบไฟ, 2538.

ธีรพันธ์ ภูคาสุวรรณค์. ป่าบึกเจียงของ. ใน **ปลาบึก บันทึกเส้นทางอนุรักษ์ปลาบึก สู่วัฒนธรรมชาติที่ยั่งยืน**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2544.

นภดล แสนดี. สัมภาษณ์, 6 มีนาคม 2548.

นาค สาวิรส. สัมภาษณ์, 26 กุมภาพันธ์ 2548.

นักศึกษาหลักสูตรการปฏิบัติการจิตวิทยาฝ่ายอำนวยการรุ่นที่ 87 คณะที่ 6; เสนอต่อสถาบันจิตวิทยาความมั่นคง สถาบันวิชาการป้องกันประเทศ กองบัญชาการทหารสูงสุด. **แม่น้ำโขง : ความร่วมมือในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ของอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงใน**

- ทศวรรษหน้า : เอกสารศึกษาเฉพาะกรณี. กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิชาการป้องกันประเทศ กองบัญชาการทหารสูงสุด, 2543.
- นันทนา พิภพลาภอนันต์. วิธีชีวิตชุมชนกับการเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศน์ลุ่มน้ำ: กรณีศึกษาคลองผีหลอก ที่ราบลุ่มน้ำแม่กลองตอนล่าง. วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2545.
- นิภาวรรณ วิชัยและคณะ อ้างถึงใน อานุภาพ นุ่นสง. ชะตากรรมคนเชียงใหม่ใต้ เอฟ ที เอ ไทย – จีน[Online]. มุลนิธิกองทุนไทย, 2548. แหล่งที่มา: <http://www.thaingo.org> [7 มีนาคม 2549].
- นิวัตติ ร้อยแก้ว. สัมภาษณ์, 19 กุมภาพันธ์ 2548.
- บริษัททีม คอนซัลติ้ง เอนจิเนียริ่ง แอนด์ เมนเทนเนนซ์ จำกัด และมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย. รายงานการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อมจากการปรับปรุงร่องน้ำเพื่อการเดินเรือพาณิชย์ในแม่น้ำล้านช้าง – แม่น้ำโขง. สำนักนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ, 2547.
- บุญเท็ง ยศสะ. สัมภาษณ์, 28 มกราคม 2548.
- บุญเปล่ง ขัตติยะ. สัมภาษณ์, 18 เมษายน 2548.
- ประชัน รักพงษ์. การศึกษาสภาพเศรษฐกิจ และวัฒนธรรมชุมชน. ใน เขตเส้นทางสี่เหลี่ยมเศรษฐกิจ ไทย-ลาว-จีน. ใน สมนึก ชัชวาล (บรรณาธิการ), การประชุมทางวิชาการ. การเปลี่ยนแปลงทางสังคม - วัฒนธรรมและเศรษฐกิจของชุมชนในภาคเหนือครั้งที่ 1/2543, หน้า ข-9 – ข-10. 28-29 มกราคม 2543 ณ หอประชุมอาคารรวมวิจัยและบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ประชา หุตานุวัตร. นิเวศวิทยาการเมือง. ใน กุลชีพ วรพงษ์ (บรรณาธิการ). การวิเคราะห์สถานการณ์สังคมด้วยตนเอง. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เดือนตุลา, 2543.
- ประดิษฐ์ ราชยศ. สัมภาษณ์, 27 กุมภาพันธ์ 2548.
- ประดิษฐ์ สำนวนเย็น. สัมภาษณ์, 6 มีนาคม 2548.
- ประเวศ วะสี. ความหลากหลายทางชีวภาพ สังคมและการศึกษาที่เข้าถึงความจริง. ใน วิวัฒน์ คติธรรมนิตย์ (บรรณาธิการ). ความหลากหลายทางชีวภาพกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน. พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพมหานคร: สำนักงานชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2537.
- ประเสริฐ ยะตัน. สัมภาษณ์, 27 กุมภาพันธ์ 2548.
- ปรับปรุงแม่น้ำโขงเพื่อการพาณิชย์ (2). เติลินิวส์ (23 กันยายน 2546): 8.
- ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์. นิเวศเศรษฐกิจศาสตร์และนิเวศวิทยาการเมือง. ตำราวิจัยลำดับที่ 4, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541ก.

- ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์. การเคลื่อนไหวสังคมแนวใหม่. ใน พิทยา ว่องกุล (บรรณาธิการ).
ยุทธศาสตร์ประเทศไทย 1999-2000. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง,
 2541ข.
- ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์. กนกศักดิ์ แก้วเทพ (บรรณาธิการ). **สิ่งแวดล้อมและการพัฒนา.** ตำรา
 ลำดับที่ 28, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538.
- ปิยพัฒน์ บุญนาค. **เวียดนามกับความร่วมมือระหว่างประเทศเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน: ศึกษาแนว
 ความร่วมมือในกรอบของกฎเกณฑ์ระหว่างชาติ.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์
 มหาวิทยาลัย, 2545.
- เปล่ง ชัดดียะ. สัมภาษณ์, 18 เมษายน 2548.
- พัชรพล วงศ์บุญสิน. **ภูมิภาคนิยมและเหลี่ยมเศรษฐกิจในเอเชีย: ทางเลือกหรือความเชื่อมโยง
 กับกระแสโลกาภิวัตน์.** เอกสารคำสอนวิชาการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมในเขตเศรษฐกิจ
 เฉพาะหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนามนุษย์และสังคม จุฬาลงกรณ์
 มหาวิทยาลัย, 2546. (อัดสำเนา)
- ผาย ไมตรี. สัมภาษณ์, 30 มกราคม 2548.
- ผุดเชื่อน ระเบิดแก่งแม่น้ำโขงสุดสะอื้นสุดยอดปลาน้ำจืดสูญพันธุ์. **ข่าวสด** (24 พฤศจิกายน
 2545): 6.
- เผยข้อเรียกร้อง/ผลกระทบระเบิดแก่งเวียดนามร่วมด้าน/ชี้EIAไร้มาตรฐาน. **ผู้จัดการรายวัน**
 (14 มกราคม 2546): 13.
- พลอย จิตตางกูร. สัมภาษณ์, 7 มีนาคม 2548.
- พิชัย อินโน. สัมภาษณ์, 6 มีนาคม 2548.
- พุ่ม บุญหนัก. ประธานชมรมผู้จับปลาบึกบ้านหาดไคร้, สัมภาษณ์, 7 มีนาคม 2548.
- แพง บัวละพัน. สัมภาษณ์, 13 กุมภาพันธ์ 2548.
- เพิ่ม สิทธิสมบัติ. **ประวัติศาสตร์และตำนานเมืองเชียงใหม่.** 2538. (อัดสำเนา)
- มิ่งสรรพ์ ขาวสอาดและคณะ. **แนวนโยบายการจัดการน้ำสำหรับประเทศไทย เล่มที่ 2.** มปท.,
 2544.
- แม่น้ำโขงแห่งขอดีใกล้วิกฤต ผลกระทบเขื่อนจีน. **เมืองราย.** (1-7 มีนาคม 2547): 14.
- ยศ สันตสมบัติ. **นิเวศวิทยาชาติพันธุ์ ทรัพยากรชีวภาพ และสิทธิชุมชน.** เชียงใหม่: บริษัทวิน
 อินดีไซน์, 2547.
- ยศ สันตสมบัติ. **มนุษย์กับวัฒนธรรม.** พิมพ์ครั้งที่ 3, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2544.

- ยศ สันตสมบัติ. ความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน. เชียงใหม่: นพบุรีการพิมพ์, 2542.
- โรเบิร์ต มาเธอร์. ลำน้ำโขง ทรัพยากร คุณค่า และความทรงจำ โครงการธรรมชาติ..รักษาลำน้ำโขง. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุขใจ, 2546.
- เรียกเขาว่า ‘นายน้ำ’. กรุงเทพฯธุรกิจ (17 พฤษภาคม 2547): 2.
- เรียน จินะราช. สัมภาษณ์, 16 เมษายน 2548.
- วงศ์ บริบูรณ์. สัมภาษณ์, 4 มีนาคม 2548.
- วรศักดิ์ มหัทธโนบล. **ระเบิดแก่งแม่น้ำโขง : ความร่วมมือในการพัฒนาเศรษฐกิจจริงหรือ.** การประชุมสัมมนา. 15 กันยายน 2546. ณ โรงแรมเอเชีย กรุงเทพมหานคร อ้างถึงใน ศยามล ไกยูรวงศ์และวรินทรา ไกยูวงศ์. **ระเบิดแก่งแม่น้ำโขงภายใต้การพัฒนาเศรษฐกิจในอนุภูมิภาคกลุ่มแม่น้ำโขง.** คณะอนุกรรมการด้านที่ดินและน้ำคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ, พฤศจิกายน 2547. (อัคราเสนา)
- วรศักดิ์ มหัทธโนบล. การปฏิรูปจีน: ยุทธศาสตร์พื้นที่เศรษฐกิจ ใน ประทุมพร วัชรเสถียร, ไชยวัฒน์ คำชู (บรรณาธิการ), **จีนในโลกที่กำลังเปลี่ยนแปลง**, หน้า 67. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.
- วรศักดิ์ มหัทธโนบล, พรพิมล ตรีโชติ, ทรงฤทธิ์ โพนเงินและสุลักษณ์ กาญจนขุนดี. **สี่เหลี่ยมเศรษฐกิจ: ความเป็นจริงและผลกระทบ.** สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541.
- วาทีโย เทพกิจ. สัมภาษณ์, 6 มีนาคม 2548.
- วิเชียร มีบุญ. **พิธีกรรมการจับปลาบึกบ้านหาดไคร้ ตำบลเวียง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย.** วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาไทยคดีศึกษา (กลุ่มมนุษยศาสตร์) มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. 2541ก.
- วิเชียร มีบุญ. ใน จารุวรรณ ธรรมวัตร (บรรณาธิการ), **วิถีพรรณลาวในชุมชน 2 ฝั่งโขง**, หน้า 104. อุบลราชธานี: ศิริธรรมออฟเซ็ท, 2541ข.
- วิฑูรย์ ปัญญากุล. **การพัฒนาต้องมาจากประชาชน: เวทีชาวบ้าน 34.** พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ตุลา – โยทะกา, 2535.
- วิฑูรย์ เพิ่มพงศาเจริญ. **การสัมมนาระเบิดแก่งแม่น้ำโขง: ความร่วมมือในการพัฒนาเศรษฐกิจจริงหรือ.** จัดโดยคณะอนุกรรมการด้านที่ดินและน้ำ และคณะอนุกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ, หน้า 79. 15 กันยายน 2546 ณ โรงแรมเอเชีย อ้างถึงใน ศยามล ไกยูรวงศ์และวรินทรา ไกยูวงศ์. **ระเบิดแก่งแม่น้ำโขงภายใต้การพัฒนาเศรษฐกิจในอนุภูมิภาค**

ลุ่มแม่น้ำโขง. คณะอนุกรรมการด้านที่ดินและน้ำและคณะกรรมการสิทธิมนุษยชน
แห่งชาติ, พฤศจิกายน 2547. (อัคราเนนา)

ศรีนวล จินะราช. สัมภาษณ์, 10 กุมภาพันธ์ 2548.

ศิริรัตน์ แอดสกุล. การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม. ใน **รวมบทความสังคมวิทยาและ
มานุษยวิทยา พ.ศ. 2545.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545.

สมเกียรติ เชื้อนเชียงสา. สัมภาษณ์, 28 มกราคม 2548.

สมเกียรติ จันทเจริญ. สัมภาษณ์, 25 มกราคม 2548.

สมควร จินะราช. สัมภาษณ์, 1 มีนาคม 2548.

สมนึก แดงเจริญ. **ทฤษฎีว่าด้วยการรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจ.** กรุงเทพมหานคร: โครงการส่งเสริม
ทางวิชาการสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2537.

สมนึก พิทยชัย. สัมภาษณ์, 30 มกราคม 2548.

สมนึก สุวรรณธา. สัมภาษณ์, 18 กรกฎาคม 2548.

สมศรี ศิริขวัญ. การวิเคราะห์เชิงนิเวศวิทยาวัฒนธรรมกับการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์: กรณีศึกษา
ชุมชนมอญเกาะเกร็ด จังหวัดนนทบุรี. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สังคมศาสตร์
มหาบัณฑิต สาขาสิ่งแวดล้อม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, 2541.

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข และ สุวรรณ บัวทวน. **สังคมวิทยา: หลักการศึกษา วิเคราะห์และปฏิบัติงาน
ชุมชน.** ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2534.

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. รายงานการวิจัยเรื่อง **การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและ
วัฒนธรรม ในชุมชนกวยและญ้อ: ศึกษาเปรียบเทียบเฉพาะกรณี,** ขอนแก่น:
มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2532.

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. **การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม: แนวทางการศึกษาและวางแผน.**
ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2528.

สมหมาย ยอดวงศ์. สัมภาษณ์, 19 กุมภาพันธ์ 2548.

สมหมาย ชินนาค. เกี่ยวกับความขัดแย้ง. เอกสารการประชุม. **วัฒนธรรมไร้อคติ ชีวิตไร้
ความรุนแรง.** 4 (23-25 มีนาคม 2548): 21.

สรวิชัย กาญจนะวณิชย์. แม่น้ำโขง: แม่น้ำพิเศษของโลก. **นิตยสารสารคดี.** 19 (2546): 85 -92.
อ้างอิงใน บริษัททิม คอนซัลติ้ง เอนจิเนียริง แอนด์ เมนเนจเม้นท์ จำกัด และ
มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย. รายงานการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อมจากการปรับปรุง
ร่องน้ำเพื่อ การเดินเรือพาณิชย์ในแม่น้ำล้านช้าง – แม่น้ำโขง. สำนักนโยบายและแผน
สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ, 2547.

- สหภาพสากลว่าด้วยการอนุรักษ์. ขอบเขตการสำรวจเพื่อการประเมินผลกระทบด้านความหลากหลายทางชีวภาพบริเวณแม่น้ำโขงในภาคเหนือของประเทศลาว และในเขตประเทศไทย. มีนาคม 2546. (อัครา) อ้างถึงใน สยามล ไกยูรวงศ์และวรินทรา ไกยูรวงศ์. ระเบิดแก่งแม่น้ำโขงภายใต้การพัฒนาเศรษฐกิจในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง. คณะอนุกรรมการด้านที่ดินและน้ำและคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ, พฤศจิกายน 2547. (อัครา)
- สนิท สมัครการ. การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาทางสังคม. พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพมหานคร: สถาบันพัฒนาบริหารศาสตร์, 2538.
- เสาร์ รัตนไทร. สัมภาษณ์, 2 มีนาคม 2548.
- สวาท กำระวาง. สัมภาษณ์, 8 มีนาคม 2548.
- สาโรจน์ พุ่งเกล้า. สัมภาษณ์, 9 มีนาคม 2548.
- สี่เหลี่ยมเศรษฐกิจใต้อิทธิพล 'วี'. วัฏจักร (7 ธันวาคม 2547): 6
- สุข ปัญญาวงศ์. สัมภาษณ์, 11 กุมภาพันธ์ 2548.
- สุนีย์ นัยเนตร. สัมภาษณ์, 18 กรกฎาคม 2548.
- สุบิน ปิ่นขยัน. การอภิปรายใน สุทธิพันธ์ จิราวัฒน์. เขตอนุภูมิภาคแม่น้ำโขง [GMS]: ทางเลือกที่น่าสนใจสำหรับนักธุรกิจ. การสัมมนาวิชาการ. แม่น้ำโขงในศตวรรษใหม่: ยุทธศาสตร์การค้า และอารยธรรม. หน้า 22. 21 มิถุนายน 2547. ณ ห้องประชุมจุมภฏ - พันธุ์ทิพย์ อาคารประชานิยม - ราไพล์พาร์ค ชั้น 4 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุลักษณ์ กาญจนขุนดี. "สี่เหลี่ยมเศรษฐกิจของไทย". การสัมมนาพร้อมไทย - จีน. สี่เหลี่ยมเศรษฐกิจ. ศูนย์จีนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540: 2-4.
- สุลักษณ์ กาญจนขุนดี. พม่าในรูปแบบสี่เหลี่ยมเศรษฐกิจ. วารสารเอเชียปริทัศน์. 17 (กันยายน - ธันวาคม 2539): 2.
- สุภาวดี บุญเจือ. คนจนอำนาจ จนโอกาส บ้านบากชุม: ผลกระทบโครงการรัฐกรณีเขื่อนสิรินธร. ชุดโครงการการพัฒนาสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย, กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2546.
- สุรศักดิ์ เดชมี. สัมภาษณ์, 28 พฤษภาคม 2548.
- สุริชัย หวันแก้ว. การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม. ใน สังคมและวัฒนธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 4, กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2537.
- สุมาต ภูถายาว. สัมภาษณ์, 22 เมษายน 2548.
- โสภภาพรณ ทูรเสน. สัมภาษณ์, 19 กรกฎาคม 2548.

เสถียร วิพรมหา. **การเปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรมของวัดมหาธาตุฯ**. วิทยานิพนธ์
ปริญญาโทมหาบัณฑิต สังคมวิทยามหาบัณฑิต ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา บัณฑิต
วิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539.

สำนักวิชาการด้านสารสนเทศการเจรจา. **สรุปการค้าระหว่างประเทศของไทยกับประเทศคู่ค้า
สำคัญ และประเทศที่ไทยเปิดตลาดเสรีการค้า ช่วงเดือน มกราคม - กันยายน 2547**
[Online]. สำนักวิชาการด้านสารสนเทศการเจรจา กรมเจรจาการค้าระหว่างประเทศ, 2547.
แหล่งที่มา: <http://www.dtn.moc.go.th>. [3 ธันวาคม 2548]

เสาร์ ระวีงศรี. สัมภาษณ์, 16 เมษายน 2548.

เอนกพล เกื้อมา, สุรางรัตน์ จำเนียรพล และกนกรัตน์ กิตติวัฒน์. **เขื่อนทดน้ำบางปะกง:
อิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการพัฒนาของรัฐ**. การประชุม
วิชาการการวิจัยแบบมีส่วนร่วมกับทิศทางของสังคมไทย. หน้า 1-8. 20 มิถุนายน 2544 ณ
ห้องประชุมจุมภฏ - พันธุ์ทิพย์ อาคารประชาธิปก - ราไพพรรณี ชั้น 4 จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย.

อานันท์ กาญจนพันธ์. **มติชุมชน วิถีคิดท้องถิ่น ว่าด้วยสิทธิ อำนาจ และการจัดการทรัพยากร**.
กรุงเทพมหานคร: สำนักกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2544.

อานภาพ นุ่นสง. **ชะตากรรมคนเชียงใหม่ภายใต้ เอฟ ที เอ ไทย – จีน**[Online]. มูลนิธิกองทุน
ไทย, 2548. แหล่งที่มา: <http://www.thaingo.org> [7 มีนาคม 2549]

อาทิตย์ จันทาพิมพ์. สัมภาษณ์, 10 มีนาคม 2548.

อุกฤษณ์ ปัทมานนท์. ไทย. ใน **เอเชียรายปี 1994/2537**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันเอเชียศึกษา,
2537: 97.

1 ปีหลังระเบิดแก่งหินทำแม่น้ำโขงสะอื้นน้ำแห้งขอด/เรือติดเกาะ/ไฟไหม้ระนาว. **มติชน**
(2 กุมภาพันธ์ 2547): 13

25 ปท. ค้านระเบิดแก่งแม่น้ำโขงชี้ 'ปลาบึก' สูญพันธุ์, ข่าวสด, 1 สิงหาคม 2545: 7.

ภาษาอังกฤษ

Bardach, 1959; Mekong Secretariat, 1992. อ้างถึงใน บริษัททีม คอนซัลติ้ง เอนจิเนียริ่ง แอนด์
แมนเนจเม้นท์ จำกัด และมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่. รายงานการศึกษาผลกระทบ
สิ่งแวดล้อมจากการปรับปรุงร่องน้ำเพื่อการเดินเรือพาณิชย์ในแม่น้ำล้านช้าง – แม่น้ำโขง.
สำนักนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ, 2547.

Berline, B. **Ethnobiological Classification: Principles of Categorization of Plants and
Animals in Traditional Societies**. Princeton: Princeton University Press, 1992.

อ้างอิงใน ยศ สันตสมบัติ. นิเวศวิทยาชาติพันธุ์ ทรัพยากรชีวภาพ และสิทธิชุมชน.
เชียงใหม่: บริษัทวินอินดีไซน์, 2547.

Blaikie, p. and H. Brookfield. Land Degradation and Society. London: Methuen, 1987. อ้างอิง
ใน ไชยณรงค์ เศรษฐเชื้อ. นิเวศวิทยาการเมืองของการสร้างเขื่อนขนาดใหญ่ในประเทศไทย: กรณีศึกษา
โครงการเขื่อนแก่งเสือเต้น. ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาการมนุษย์กับ
สิ่งแวดล้อม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2543.

Blaikie, P. “Chenging Environment or Changing View: A political Ecology for developing
Countries”, Geography 80 (3): 203 – 204, 1995. อ้างอิงใน ไชยณรงค์ เศรษฐเชื้อ.
นิเวศวิทยาการเมืองของการสร้างเขื่อนขนาดใหญ่ในประเทศไทย: กรณีศึกษา โครงการ
เขื่อนแก่งเสือเต้น. ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม บัณฑิต
วิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2543.

Chris Cocklin and Ms.Monique Hakin. **Evaluation of the EIA for the proposed Upper
Mekong Navigation Improvement project : Report prepare for the Mekong River
Commission – Environment Program.** 2002: 2

Finlayson, Brian. **To the Mekong River Commission on the Report on Environmental
Impact Assessment : The Navigation Channal Improvement Project of the Lancang
– Mekong River from China-Myanmar Boundary Market 243 to Ban Hoi Sai of
Laos ,** 2002: 9-10.

Leisbeth Stuitter. The Mekong Currency. Bangkok : Project for Ecological Recovery/TERRA,
1992.

Lowe,V. Sustainable Development and Unsustainable Argument, in A. Boyle and
D.Freestone,ed. **International Law and Sustainable Development: Past Achievement
and Future Challenges.** Oxford, N.Y: Oxford University Press, 1991 อ้างอิงใน
ปิยพัฒน์ บุณนาค. เวียดนามกับความร่วมมือระหว่างประเทศเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน:
ศึกษาแนวความร่วมมือในกรอบของกฎเกณฑ์ระหว่างชาติ. กรุงเทพมหานคร:
โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545.

Mekong River Commission, Secretariat. Mekong Work Programme 1997. 1996.

Mekong River Commission, MRC Fisheries Programme (April 2002)**Deep pools as dry season
fish habitats in the Mekong River Basin,** MRC Technical Paper No.4, Mekong River
Commission, 2002

Milton, K. **Environmentalism and Cultural Theory.** Great Britain: Clays Ltd, 1996.

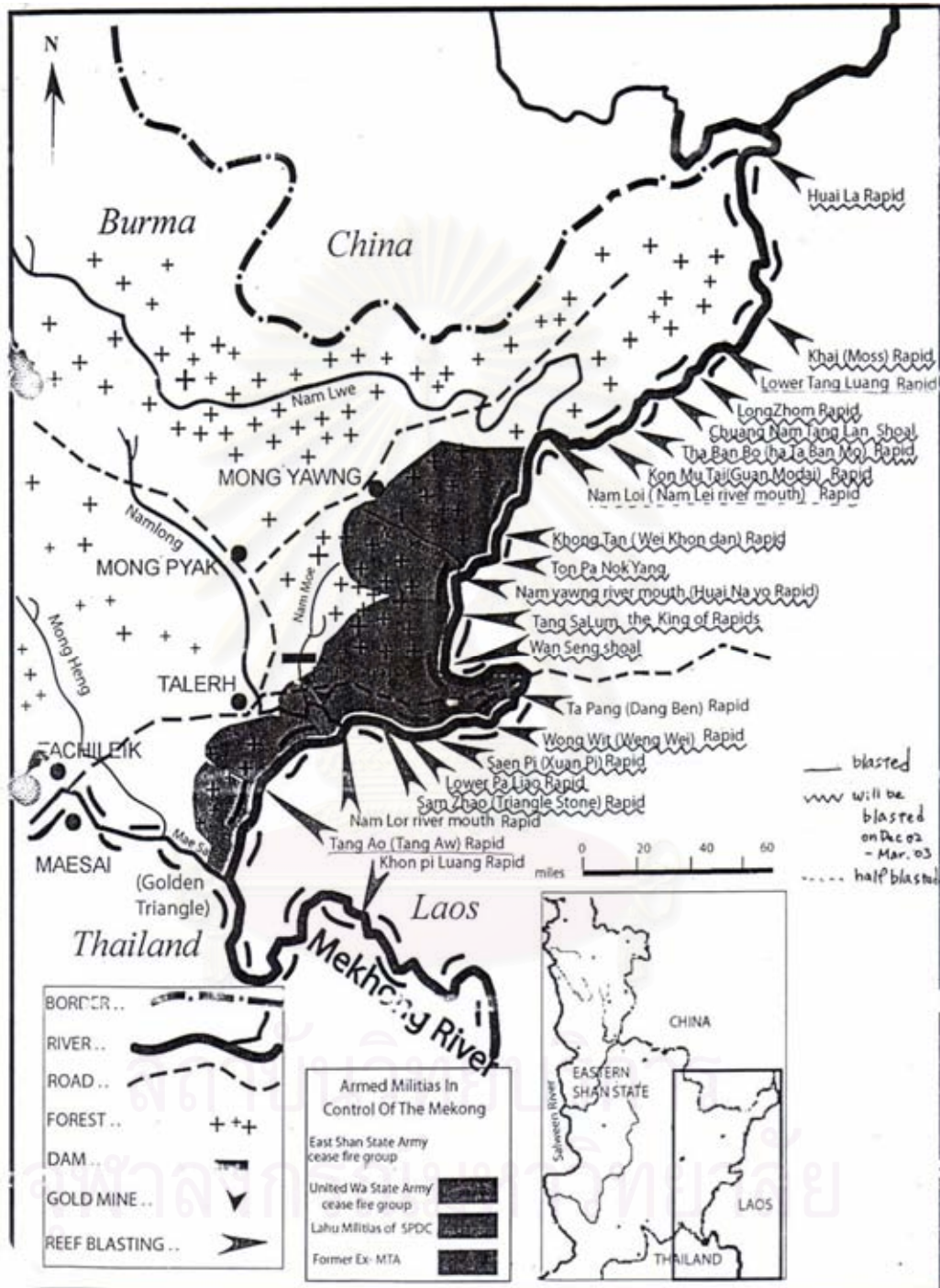
- Phadej Savasdibutr. Natural Resources Water Series No.20. River and Lake Basin Development Proceedings. Addis Ababa; Ethiopia, October, 1988.
- Rain both. 1996. **Fishes of Cambodian Mekong**. FAO species Identification Field Guide for Fishery Purpose. Mekong River Commission, FAO and DANIDA: 265 pp, XXVIIpls. อ้างถึงใน ชวลิต วิทยานนท์, จรัลธาดา กรรณสูต, จารุจินต์ นฤตะภักฎ. ความหลากหลายชนิดของปลาน้ำจืดในประเทศไทย. สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, กรุงเทพฯ: 2540.
- Rain both.1992. **Basic information about the Mekong fish fauna**. Dept. Biology, Univ. Wisconsin (Oshkosh) mimeograph. อ้างถึงใน ชวลิต วิทยานนท์, จรัลธาดา กรรณสูต, จารุจินต์ นฤตะภักฎ. ความหลากหลายชนิดของปลาน้ำจืดในประเทศไทย. สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, กรุงเทพฯ: 2540.
- R.M. McDowell, 2545 อ้างถึงใน โครงการฟื้นฟูนิเวศวิทยาในอินโดจีนและพม่า, บทสรุปย่อของบทวิเคราะห์เกี่ยวกับรายงานผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมของโครงการปรับปรุงเส้นทาง การเดินเรือพาณิชย์แม่น้ำล้านช้าง - แม่น้ำโขงจากจุดชายแดน 243 ประเทศจีน - พม่าถึงบ้านห้วยทรายประเทศลาว. 2545. (อัดสำเนา)
- Sanitsuda Ekachai. **Dying Breeds**. Bangkok Post, 20 June 2005: 8.
- Steward, Julian Haynes. **Theory of culture change: The Methodology of Multilinear Evolution**. 2 nd ed. Urbana: University of Illinois Press, 1979.
- The Joint Committee on Coordination of Commercial Navigation on the Lancang-Mekong River among China, Laos, Myanmar and Thailand - JCCCN. **Environmental Impact Assessment: The Navigation Channel Improvement Project of the Lancang - Mekong River from China - Myanmar Boundary Market 243 to Ban Hoi Sai of Laos**, 2002.
- Vago, Steven. **Social change**. New York: Holt, Rinehart and Winston, 1980.
- White, Leslie A. **The Evolution of culture**. Newyork: Mcgraw-Hill, 1959 อ้างถึงใน ยศ สันตสมบัติ. มนุษย์กับวัฒนธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 3, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2544.
- Woodhouse, P. **Environmental Degradation and Sustainability**. in : Allen, T. and A. Thomas, eds. Poverty and Development in the 1990s, Oxford University Press 1992 อ้างถึงใน ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์. นิเวศเศรษฐศาสตร์และนิเวศวิทยาการเมือง. ตำราวิจัยลำดับที่ 4 โครงการพัฒนาตำรา, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541ก.

ภาคผนวก

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนที่แสดงตำแหน่งแก่งในแม่น้ำโขงที่ต้องระเบิดระยะที่ 1 จำนวน 21 จุด

ที่มา: กรมการขนส่งทางน้ำและพาณิชยนาวี

ประชากรอำเภอเชียงของ

อำเภอเชียงของในปี พ.ศ.2547 มีประชากรทั้งสิ้น 64,811 คน เป็นชาย 32,600 คน หญิง 32,211 คน ประชากรในพื้นที่อำเภอเชียงของประกอบไปด้วยกลุ่มชาติพันธุ์หลายเผ่า ได้แก่ คนขวนหรือ คนเมือง ไทลื้อ ม้ง เย้า อาข่า ลahu ขมุ ลาว จีนฮ่อ รวมทั้งไทยใหญ่และกะเหรี่ยงได้เข้ามาอยู่ในพื้นที่อำเภอเชียงของในยุคสมัยและสาเหตุที่แตกต่างกันออกไป ทั้งจากหนีภัยสงคราม แสวงหาแหล่งทำมาหากิน โรคระบาด ความขัดแย้งทางการเมือง ซึ่งส่วนใหญ่ใช้แม่น้ำโขงเป็นเส้นแนวการอพยพ ผสมผสานความหลากหลายวัฒนธรรมในพื้นที่อำเภอเชียงของ การอพยพเข้ามาของกลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มต่างๆมีดังนี้ (กลุ่มนักวิจัยท้องถิ่นเชียงของเวียงแก่น, 2547 : 63-80)

1. กลุ่มคนเมือง (ไทยขวน)

การอพยพของผู้คนของคนเมือง (ไทยขวน) เข้ามาตั้งชุมชนในอำเภอเชียงของอย่างต่อเนื่อง โดยคนเมืองจากจังหวัดแพร่ จังหวัดน่าน และมีการแยกย้ายกันไปตั้งหมู่บ้านใหม่ เนื่องจากหมู่บ้านเดิมที่ทำกินไม่เพียงพอ

2. กลุ่มชาวไทยลื้อ

ชาวไทยลื้อยุคแรกมาจากแคว้นสิบสองปันนา ในมณฑลยูนนาน ประเทศจีนอพยพ ผ่านมาทางหลวงน้ำทา เมืองเงิน เนื่องจากถูกรุกรานและถูกกีดกันทางการเมือง เข้าอพยพมาอยู่ที่จังหวัดน่านก่อนแล้วย้ายเข้ามาในเชียงของ ไทยลื้อยุคต่อมาได้อพยพมาจากประเทศลาว ซึ่งชาวไทยลื้อบ้านหาดบ้าย และบ้านหาดทรายทอง ตำบลริมโขง อำเภอเชียงของ เป็นกลุ่มชาวไทยลื้อที่อพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทย เป็นกลุ่มใหญ่กลุ่มสุดท้าย โดยอพยพมาจากบ้านก้อนตั้น ประเทศลาว

3. กลุ่มชาติพันธุ์ขมุ

ชนเผ่าขมุรุ่นแรก ๆ ได้อพยพมาจากจังหวัดน่านพร้อมๆ กับชนเผ่าไทยลื้อ ขมุรุ่นที่สองก็เริ่มทยอยอพยพมาจากประเทศลาว เข้าสู่อำเภอเวียงแก่นประเทศไทยเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ เนื่องมาจากเกิดโรคระบาดและเกิดโรคภัยไข้เจ็บ ขาดแคลนที่ทำกิน การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองการปกครองในประเทศลาว

4. กลุ่มชาติพันธุ์ลาหู่

ช่วงแรกมีกลุ่มลาหู่ชาว กลุ่มลาหู่กุเลา เข้ามาอยู่เป็นกลุ่มแรก คนกลุ่มนี้เป็นลูกแม่น้ำของตรงที่ปัจจุบันคือบ้านเมืองกาน ชนเผ่าขมุรุ่นที่สองทยอยอพยพมาจากประเทศลาว เข้าสู่อำเภอเวียงแก่น เนื่องมาจากเกิดโรคระบาดและเกิดโรคภัยไข้เจ็บ ขาดแคลนที่ทำกิน การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองการปกครอง กลุ่มลาหู่หรือลาหู่แดงเข้ามาทีหลัง ซึ่งเดิมอาศัยอยู่ที่บ้านป่าคาเขาแห้งเขตดอยตุง ต่อมาย้ายมาที่ห้วยสาเพราะมีปัญหาเรื่องการทำมาหากิน ที่เดิมทำมาหากินกันไม่พอ และเจ้าหน้าที่ป่าไม้หรือนโยบายรัฐไม่ให้ทำกินด้วยขัดต่อกฎหมายป่าไม้ จึงชักชวนกันมาอยู่เชียงของ

5. กลุ่มชาติพันธุ์ลาว

เข้ามาช่วงเกิดสงครามทางการเมืองภายในประเทศลาว ชาวบ้านได้อพยพหลบหนีภัยสงครามข้ามแม่น้ำโขงมาอยู่ฝั่งไทย ครั้นสงครามสงบลง ชาวบ้านส่วนหนึ่งอพยพกลับประเทศลาว อีกส่วนหนึ่งตัดสินใจอยู่ในประเทศไทย ผู้ที่ย้ายที่ทำกินถิ่นอาศัยมาจากประเทศลาว จึงเรียกตัวเองว่า คนลาว ปัจจุบันคนในชุมชนยังคงมีวิถีชีวิต วัฒนธรรมประเพณีที่สืบทอดมาจากประเทศลาว

6. กลุ่มชาติพันธุ์ม้ง

ม้งในอดีต เป็นกลุ่มคนที่เคยมีอำนาจอยู่ที่ประเทศจีน ได้สู้รบกับจีนเป็นระยะเวลายาวนาน สุดท้ายจีนก็สามารถขับไล่ออกจากเขตจีนได้ ม้งได้เข้ามาอยู่บริเวณตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศลาว และอพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทยประมาณ พ.ศ.2400 โดยอาศัยอยู่ตามคอยสูง ดำรงชีวิตบนที่สูงสืบทอดกันมาหลายช่วงอายุคน จนเกิดการแทรกแซงของกลุ่มผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ และม้งแยกย้ายไปอยู่ตามที่ต่างๆ ม้งจึงหนีไปอยู่ตามที่ต่างๆ และรัฐบาลไทยก็สนับสนุนเรื่องอาหารการกิน และจัดที่อยู่อาศัยให้ เพราะรัฐบาลไทยจะได้ควบคุมกำลังของม้งได้ และไม่อยากให้มีม้งไปเป็นกองกำลังของฝ่ายตรงข้าม (คอมมิวนิสต์) และเมื่อเหตุการณ์สงบลง ม้งก็กลับคืนถิ่นของตนเองตามสายเครือญาติ หรืออพยพออกจากถิ่นไปอยู่ที่อื่นตามสายเครือญาติเหมือนกัน

7. กลุ่มชาติพันธุ์จีนฮ่อ

อพยพเข้ามาในประเทศไทยจากภายหลังจากเหตุการณ์ที่จีนและพม่าทำการกวาดล้างจีนคณะชาติ ที่เป็นกองกำลังทหารที่สู้รบกับกองกำลังฝ่ายคอมมิวนิสต์จีนแดงจีนได้ของจีน

8. กลุ่มชาติพันธุ์อาข่า

อพยพตามเครือญาติ ภรรยาชาวจีนฮ่อที่เป็นชาวอาข่าได้ชักชวนเครือญาติมาอยู่ด้วยกัน และต่อมากลุ่มอาข่ามีจำนวนประชากรเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว

9. กลุ่มชาติพันธุ์เย้า

ชาวเย้าอพยพมาจากคอยผาหม่น คอยยาวเนื่องจากเป็นพื้นที่สู้รบระหว่างรัฐบาลกับพรรคคอมมิวนิสต์ ต่อมามีเผ่าเย้าอพยพมาจากฝั่งลาวที่หนีภัยสงครามและความอดอยาก และอพยพมาจากจังหวัดน่าน

การตั้งถิ่นฐาน

คนส่วนใหญ่จะตั้งถิ่นฐานอย่างแน่นบริเวณลุ่มแม่น้ำโขง แม่น้ำอิง และแม่น้ำงาว ส่วนบางกลุ่มที่ชอบอยู่บนที่สูง ก็จะอาศัยอยู่ตั้งแต่เชิงเขาถึงบนคอย เช่น ลาหู่ ขมุ จีนฮ่อ อาข่า เย้า ม้ง

ภาพแผนที่ชุมชนที่ศึกษา: บ้านหัวเวียง บ้านเวียงแก้ว บ้านวัดหลวง บ้านเวียงดอนชัย
บ้านสบสม บ้านหาดไคร้ ตำบลเวียง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย

สรุปรายงานการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อมโครงการปรับปรุงร่องน้ำเพื่อการเดินเรือพาณิชย์
ในแม่น้ำล้านช้าง – แม่น้ำโขง ตั้งแต่แนวเขตประเทศจีน – พม่า ถึงบ้านห้วยทราย ประเทศลาว

การปรับปรุงร่องน้ำเพื่อการเดินเรือพาณิชย์ในแม่น้ำล้านช้าง – แม่น้ำโขง จะช่วยส่งเสริม
การพัฒนาการขนส่ง การท่องเที่ยว พลังงาน เศรษฐกิจ การค้า และการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ใน
พื้นที่ลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน และส่งเสริมด้านเศรษฐกิจสังคมให้ก้าวหน้า

โครงการปรับปรุงร่องน้ำเพื่อการเดินเรือพาณิชย์ในแม่น้ำล้านช้าง – แม่น้ำโขงคือจัดการแก่ง
หรือแนวโขดหินใต้น้ำ 11 แห่งและแนวหินเหนือน้ำ 10 แห่ง ตั้งแต่ชายแดนจีน – พม่าถึงบ้านห้วย
ทรายของลาวระยะทาง 331 กิโลเมตร รายงานนี้จะคาดการณ์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมโดย
การวิเคราะห์ผลกระทบของโครงการและกำหนดมาตรการที่เหมาะสมในการป้องกันมลภาวะและ
ความเสี่ยงต่อธรรมชาติของสภาพนิเวศ รายงานจะเสนอพื้นฐานการตัดสินใจโครงการ และออกแบบใน
การป้องกันสิ่งแวดล้อมและจัดการสิ่งแวดล้อมทั้งในช่วงการก่อสร้างและช่วงการดำเนินการ เพื่อ
ลดผลกระทบทางลบและเพิ่ม ผลกระทบทางบวกของโครงการ ส่งผลให้เกิดประโยชน์ทางด้าน
เศรษฐกิจและสังคมต่อประเทศตามแนวแม่น้ำล้านช้าง – แม่น้ำโขง

ข้อสรุปและสภาพแวดล้อมปัจจุบัน

1.) การสำรวจสภาพแวดล้อมปัจจุบัน คุณภาพน้ำตลอดช่วง 331 กิโลเมตรอยู่ในสภาพดี
คุณภาพอากาศบริเวณแม่น้ำล้านช้าง - แม่น้ำโขงอยู่ในเกณฑ์ดี ระดับเสียงอยู่ในเกณฑ์มาตรฐาน
และคุณภาพเสียงบริเวณก่อสร้างอยู่ในเกณฑ์ดี

2.) ผลกระทบต่อสิ่งมีชีวิตทางน้ำ (ปลา) ระหว่างการก่อสร้าง การเตรียมงานก่อนการระเบิด
แก่งหินมีผลทำให้ปลาตกใจและหนีไป จะช่วยลดผลกระทบต่อปลา การกำหนดตารางก่อสร้าง
หลักใต้น้ำ จะเลี่ยงช่วงการอพยพและขยายพันธุ์ของปลา

การระเบิดแต่ละครั้งอยู่ในขอบเขต 114 เมตร หากประเมินจากกรณีที่จะระเบิดแก่งหินใต้น้ำ
ทั้ง 11 แห่งและแนวหินที่กระจัดกระจายทั้ง 10 แห่ง ขอบเขตคลื่นกระแทกไม่เกิน ร้อยละ 0.8 ของ
ลำน้ำช่วง 331 กิโลเมตร หรือร้อยละ 0.1 ของพื้นที่ท้องน้ำแม่น้ำ ดังนั้นขอบเขตผลกระทบต่อปลา
อยู่ในวงแคบ อีกทั้งผลกระทบที่เกิดจากคลื่นกระแทกจะหายไปหลังจากการระเบิดแก่งสิ้นสุด
กล่าวได้ว่า โครงการนี้มีได้ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างมีนัยยะสำคัญต่อระบบนิเวศของลำน้ำ
และผลกระทบระยะยาวอยู่ในระดับต่ำ นอกจากนี้ การปรับปรุงจัดการแก่งจะทำให้ความเร็ว
กระแสน้ำลดลง เป็นผลดีต่อการอพยพสู่น้ำของปลา

3.) ผลกระทบด้านอุทกวิทยา การจัดการแก่งไม่ส่งผลต่อการเพิ่ม หรือลดลงของปริมาณฝ
ดินในแม่น้ำ และลำน้ำสาขา หรือเกิดการกักเก็บหรือระบายการไหลใดๆ ไม่รบกวนหรือมีอิทธิพล
ต่อการกระจายตัวของการไหลในแม่น้ำและสาขา ดังนั้น โครงการนี้จึงไม่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง
ต่อการไหลของลำน้ำช่วง 331 กิโลเมตรและด้านท้ายน้ำ

4.) การวิเคราะห์ความน่าจะเป็นของการเกิดอุบัติเหตุของเรือ หลังจากการปรับปรุงร่องน้ำ ความเป็นไปได้ในการเกิดอุบัติเหตุของเรือจะลดลงร้อยละ 70 และการติดตั้งอุปกรณ์ช่วยการเดินเรือ จะทำให้โอกาสเกิดอุบัติเหตุลดลงอีกประมาณร้อยละ 20 ดังนั้น เมื่อโครงการปรับปรุงร่องน้ำเพื่อการเดินเรือเสร็จสิ้น โอกาสในการเกิดอุบัติเหตุจะลดลงประมาณร้อยละ 90

5.) การประเมินผลกระทบทางสังคม การระเบิดแก่งจะส่งผลในระยะสั้นและต่อการเดินเรือและผู้อยู่อาศัยในท้องถิ่น ส่งผลต่อปัญหาสาธารณสุขเล็กน้อย โครงการนี้จะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของเศรษฐกิจในกลุ่มแม่น้ำล้านช้าง – แม่น้ำโขง ช่วยลดอุบัติเหตุและการสูญเสียชีวิต ทรัพย์สิน และสิ่งแวดล้อม สร้างความเข้มแข็งของการร่วมมือทางเศรษฐกิจและการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม ส่งเสริมการพัฒนาทางเศรษฐกิจ กระตุ้นให้เกิดการท่องเที่ยว การค้าความร่วมมือทางวิชาการและเศรษฐกิจระหว่างภาคีทั้ง 4 ประเทศ กับประเทศอื่นๆ ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เพิ่มโอกาสจ้างงานแรงงานท้องถิ่น ซึ่งจะนำไปสู่การปรับปรุงมาตรฐานความเป็นอยู่และคุณภาพชีวิตของประชาชนในพื้นที่ดีขึ้น

ที่มา : กรมการขนส่งทางน้ำและพาณิชยนาวี. สรุปรายงานการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อมโครงการปรับปรุงร่องน้ำเพื่อการเดินเรือพาณิชย์ในแม่น้ำล้านช้าง – แม่น้ำโขง. เอกสารประกอบการประชุมสัมมนาชี้แจงโครงการปรับปรุงร่องน้ำเพื่อการเดินเรือในแม่น้ำล้านช้าง – แม่น้ำโขง 30 ตุลาคม 2545 ณ โรงแรมลิตเติ้ลดิก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การจัดสนทนากลุ่ม

วันที่ 2 มีนาคม 2548 กลุ่มผู้นำพิธีกรรม ณ วัดบ้านหาดไคร้ บ้านหาดไคร้ ต.เวียง อ.เชียงของ จ.เชียงราย

1. แก่น บุญหนัก
2. พลอย จิตตางกูร
3. เปล่ง ชัดติยะ
4. ชื้อ จินะราช
5. เสาร์ รัตนไทร

วันที่ 5 มีนาคม 2548 กลุ่มผู้นำชุมชน ณ วัดหลวง บ้านวัดหลวง ต.เวียง อ.เชียงของ จ.เชียงราย

1. สาโรจ พุงเกล้า
2. สวาท กำระวาง
3. บุญเทิง ยศสะ
4. พิชัย อินโน
5. สุรศักดิ์ เดชมี
6. สกลกฤษ เรื่องรัตนจินดา

วันที่ 7 มีนาคม 2548 กลุ่มชาวประมง ณ บ้านเลขที่ 50 บ้านหัวเวียง ต.เวียง อ.เชียงของ จ.เชียงราย

1. ตุ่น ศิริเทพ
2. ประดิษฐ์ ราชยศ
3. เสาร์ ระวังศรี
4. สมเกียรติ จันเจริญ
5. แพง บัวละพัน
6. ชุติชัย ชดทอง

วันที่ 7 มีนาคม 2548 กลุ่มพรานปลาบึก ณ ดอนกูด บ้านหาดไคร้ ต.เวียง อ.เชียงของ จ.เชียงราย

1. สมหมาย ยอดวงศ์
2. ไชยยา จินะราช
3. พิเศษ บรณธรรม
4. สมนึก สุวรรณหา

5. พันธุ์ บุญยง
6. ศรีนวล จินะราช

วันที่ 9 มีนาคม 2548 กลุ่มเลิกอาชีพประมง ณ วัดบ้านหาดไคร้ บ้านหาดไคร้ ต.เวียง อ.เชียงของ จ.เชียงราย

1. สุข ปัญญาวงศ์
2. ประเสริฐ ยะตัน
3. วงศ์ บริบูรณ์
4. นาค สาวีรส
5. เกตุ บุญเจิง

วันที่ 9 มิถุนายน 2548 กลุ่มองค์กรท้องถิ่นและองค์กรพัฒนาเอกชน ณ บ้านเลขที่ 62 บ้านเวียงแก้ว ต.เวียง อ.เชียงของ จ.เชียงราย

1. จีระศักดิ์ อินทะยศ
2. สมเกียรติ เขื่อนเชียงสา
3. เกศิธร จันทร
4. อาทิตย์ จันทาพิมพ์
5. นิวัต ร้อยแก้ว

วันที่ 27 มิถุนายน 2548 ตัวแทนทุกกลุ่ม ณ บ้านเลขที่ 62 บ้านเวียงแก้ว ต.เวียง อ.เชียงของ จ.เชียงราย

1. จีระศักดิ์ อินทะยศ
2. สมเกียรติ เขื่อนเชียงสา
3. เกศิธร จันทร
4. เสาร์ ระวงศ์ศรี
5. ชฎิล เลียบแหลม
6. นาค สาวีรส
7. สาโรจน์ ท่งเกล้า

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นางสาวสุชума อรุณจิต เกิดเมื่อวันที่ 13 มิถุนายน 2523 ที่จังหวัดนครศรีธรรมราช จบการศึกษาระดับปริญญาตรี สังคมสงเคราะห์ศาสตร์บัณฑิต เกียรตินิยมอันดับหนึ่ง คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ปีการศึกษา 2545 และศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาสื่อสารมวลชน คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง ปีการศึกษา 2547 และได้เข้ารับการศึกษาระดับปริญญาโท สาขาวิชาพัฒนามนุษย์และสังคม บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา 2546

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย